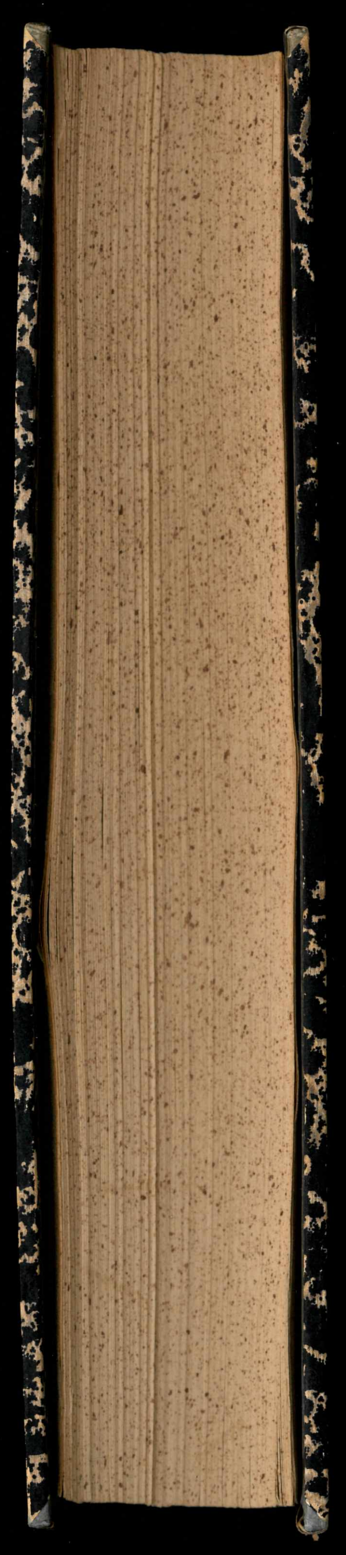
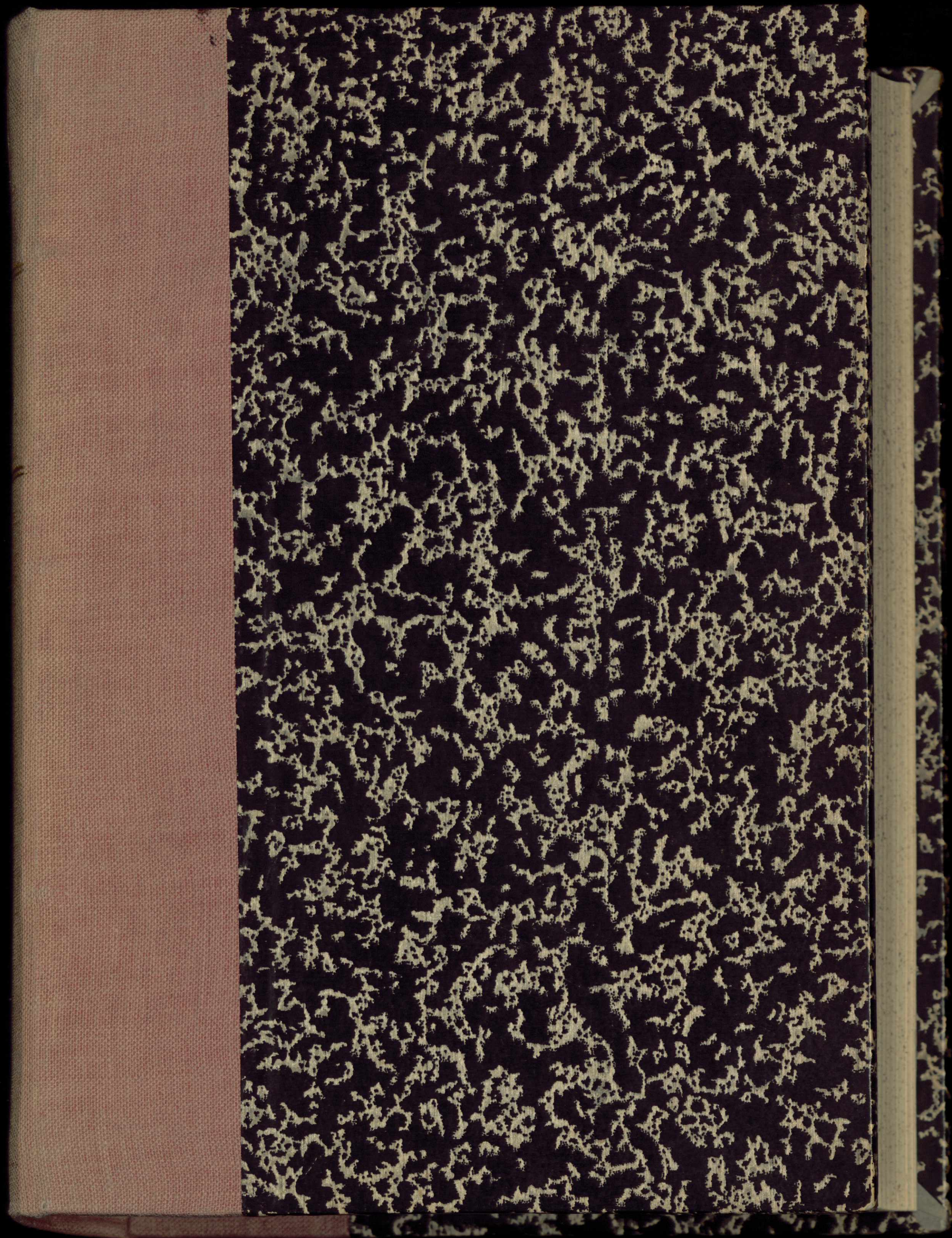
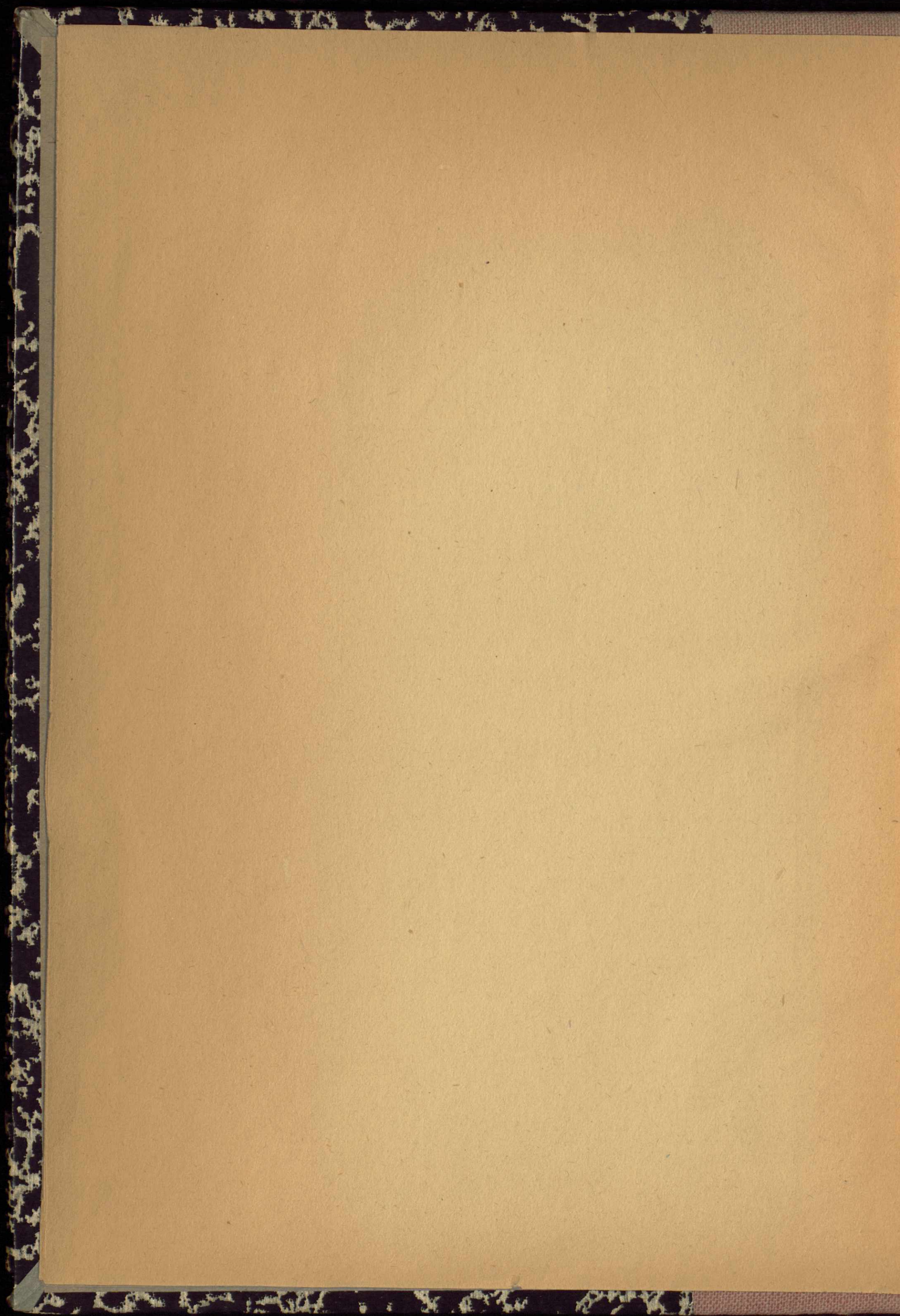
A.-G. KLEEN

SWEDENBORG

1

D:r EMIL A. G. KLEEN.

SWEDENBORG

EN LEFNADSSKILDRING

Del I.

STOCKHOLM
A.-B. SANDBERGS BOKHANDEL

EMANUEL SWEDENBORG
VID 40 ÅRS ÅLDER

SWEDENBORG

EN LEFNADSSKILDRING

AF

EMIL A. G. KLEEN
FILOSOFIE OCH MEDICINE DOKTOR,
MEDICINE HEDERSDOKTOR

DEL I.

STOCKHOLM
A.-B. SANDBERGS BOKHANDEL

CENTRALTRYCKERIET, STOCKHOLM 1917.

BRUNO LILJEFORS

TILLÄGNAS DETTA ARBETE
MED AKTNING
OCH GRUNDFÄST VÄNSKAP

AF

EMIL KLEEN

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

fessuren efter prof. Elfwius, försvarar sig mot B—s förebråelser om alltför stort intresse att framkomma med nyheter. — Luft- och vattenpartiklars form, olämplighet att söka professur, förtrytelse öfver ny skjutsstadga. — Inrikes kanal mellan öster- och västerhafven. — Baron Goertz i i Vänersborg. — Carl XII:s bevågenhet, aflöning vid slussverket, Maria Polhems förlofning. — Förmaningar till Hjärne, ovilja mot L. Benzelstjerna, fälttåget mot Norge. — Brukat ränker för att slippa vara med. — Tvifvel om en fransk teoris riktighet om jordens närmande till solen, stark missstämning öfver egen ställning. — Åter om jordens förmenta plötsliga närmande till solen, betydelsen af rörelser i universum, förkastar B—s teori om helvetets befintlighet i solen, masugnar, egen nedstämdhet, Hjärne. — Ytterligt missmod, vill expatriera sig. — Prioritetsfråga (Baglivi, Descartes, Borelli, Sw—g). — Fysiologiska funderingar om spiritus animales och tremulation. — Sinnesintryckens fysiologi, små blodkärl, grufpump i England. — Önskar recension om sin longitudbestämning, föreslår en matematisk societet för att uppmuntra Sveriges tillbakasatta vetenskapsmän. — Solreflexer i en sjö. — Kemiska studier, fördel att studera andras experimenter framför att företaga egna dylika, Hawksbees bok. — Afböjer B—s förslag att söka professur efter Celsius och att deltaga i en polemik, funderingar i kemi, afböjer anbud om ett lån. — Tackar Vet. Soc. i Uppsala för sitt inval (29/XI 1729).

Polhem till Sw—g (den 3 Sept. 1916) om svårighet att utöfva flygningskonsten och att bestämma longituden, senare (i Sept. 1716) om nödvändigheten att gå praktiskt tillväga vid praktiska frågors lösning och om risk- och förtjänstfördelningen vid sitt deltagande i praktiska företag.

Polhem till E. Benzelius (d. 28 April 1719) med klagomål öfver att Sw—g skickat 3 bref från Polhem oupprutna tillbaka och uttryck för sin önskan om ett återställande af det förra vänskapsförhållandet, om slussarbetet och folkets obenägenhet att i arbetslön taga mynttecknen.

Polhem till Vet. Soc. i Uppsala (d. 17 April 1728) med tack för sitt inval till ledamot och med förslag till inval af borgmästar Wallerius och af Sw—g.

E. Benzelius till Sw—g (d. 11 Dec. 1722) med uttryck af missnöje med dröjsmålet i offentliggörandet af ett Sw—gs arbete.

Omöjligt att angifva tiden för sinnessjukdomens början. — Omtalar redan 1740 kanske ett järtecken, möjligen en hallucination. — Sw—gs olika åsikter om tiden för hans inre

syns öppnande. — Det skarpa afbrottet 1745 i vetenskaplig produktion. — Sinnessjuk redan under sin tredje vetenskapliga period. — Den första perioden omfattar öfver ett dussin olika vetenskaper. — Den andra hans åsikter om smådelar, hans kosmologiska och metallurgiska arbeten samt ett par smärre filosofiska afhandlingar. — Den tredje (biologiska) perioden omfattar arbeten i anatomi och fysiologi. — Första perioden. — »Collegium curiosorum». — »*Dædalus hyperboreus*». — Afhandlingar om flygmaskinen och andra uppsatser af Polhem, Roberg och Sw—g etc., bl a. *förslag till decimalräkning*. — »*De causis Rerum*» (Om Tingens orsaker) och »materia universalissima». — »*Om Eldens och Fergernas natur*». Sw—g följer den Huygenska vibrationsteorien, besegrar Newton i andevärlden i en disputation om tomrummet. — *Lärobok i algebra*, Sw—g ingen matematiker. — Verksamhet i *geologi och paleontologi*, dessa vetenskaper före Sw—gs tid. — Nathorsts omdöme. — Bref till Jacob à Melle. — Insamlade fossiler. Syndafloden, dess symbolik, Baumannska grottans stalaktiter, Karlsbads kalkinkrustationer. — Anser tron på slagrutan vidskeplig. — Tror själf på nattligt sken öfver metallådror. — »*Om Jordens och Planeternas Gång och Stånd*. — *En ny theori om jordens afstannande*, båda dessa afhandlingar inspirerade af Descartes. — »*Om Watnens Höjd och förra Verldens Ebb och Flod, Bewjs utur Sverige*». — »*Om then nordiska horizontens ändring*». — »*Om Wennerns fallande och stigande*». — »*Miscellanea observata*» i fyra delar med en massa *småafhandlingar* om de mest olikartade vetenskapliga och tekniska ämnen. — Sw—gs deltagande såsom medlem af Ridderskapet och Adeln i riksdagens förhandlingar, var därunder politisk »vilde». — Därunder »*Förslag till vårt mynts och måls indelning, så att rekningen kan lettas och allt bråk afskaffas*», afser införandet af decimalsystemet. — »*Oförgripliga tankar om svenska myntets förnedring och förhöjning*». Uttalanden om *handelsbalansen* och inlagd förtjänst om den svenska nationalekonomiska statistiken men med oriktiga föreställningar och skadliga förslag på en del områden. Hans åsikter delvis riktiga, delvis oriktiga. — »*Om blodets lättare gång genom kapillärerna än genom de stora kärlstammarne*», hela afhandlingen liksom algebran och afh. om Wennern ett illa hopkommet hastverk. — Biologiska intressen framträda redan under den första vetenskapliga perioden. — Sw—gs »uppfinningar» föga värdefulla. — Under första perioden är han i någon mån experimentator men kom redan under denna till slutsatsen om större fördel för sig att studera andras experimenter. — Öfversikt öfver kemiens ståndpunkt under Sw—gs tid. — Boyle och reaktionen efter denna. — Becher och Lemery hade största inflytandet på Sw—g. — Oberörd

Serier och grader, »kontiguiteten», determinantia och determinata, diskreta grader i triader efter Wolffs och andras föredöme. — Själen uppdelas efter Aristoteles i anima, animus och mens. — Occasionalister. — Leibniz, *harmonia prestabilita*. — Sw—gs *influxus spiritualis* och *harmonia constabilita*. — I fråga om organismens och organernas förhållande till hvarandra starka intryck af E. G. Stahl. *Motsvarigheter och korrespondenser*, exempel därpå, symboliskt skrifsätt ännu i dag brukligt hos många folk. — *Matematisk lära om universalier* efter Locke, Wolff och Leibniz. — *Modifikationslära* efter Wolff. — Jatromekaniska inflytanden. — Blodets växelverkan med de olika organerna. — Bukinälfvornas uppgift. — Lefvern, gallblåsan och gallan. — Lungorna. — Kycklingens embryologi. — Sw—gs benämningar. — Blodet, det högsta eller liquidum spirituosum, det renare eller hvita blodet, det krassa röda blodet. — Kroppstemperaturen. — Hjärnans rörelser, med intumescens och detumescens. — Det cerebrospinala nervsystemet. — Sw—gs upplysning om sin verksamhet under tredje perioden, litteraturgranskare, icke naturforskare. — Icke antivivisektionist. — Samtiden stod invid lokaliseringen af våra motoriska nervcentra. — Långsamhet äfven i vetenskapligt tänkande. — Hjärnan ett mångsidigt fungerande organ. — Martin Ramströms förtjänstfulla undersökningar om Sw—gs vägar till sina kunskaper om våra motoriska centra. — Leeuwenhoeks och Malphigis iakttagelser på hjärnbarkens celler, Vieussens' tre afdelningar af nervtrådar i stora hjärnan, pathologisk-anatomiska och kliniska iakttagelser af olika forskare, Ridleys och Swammerdamms experimenter, Bartolinernas, Willis, Malphigis och Sw—gs åsikter i hjärnfysiologi. — Lilla hjärnan centrum för vegetativa funktioner. — Hjärnan säte för den mänskliga själen och för viljan till rörelser.

Sw—g dog obemärkt. — Ansågs i Sverige enligt Atterbom för en fåne. — Dennes egna omdömen. — Sw—gs religiösa arbeten föga kända intill efter hans död. — Sekten tillväxte och räddade Sw—gs namn från glömska. — Dess medlemmars omdöme om Sw—g äro otillförlitliga och ha verkat missledande. — Berzelii och Anders Retzii öfverdrifna beröm. — Exempel på medlemmars af den Nya Kyrkan öfverdrifter åt samma håll. — Sw—gs plan att finna själens säte från hans synpunkt rationell. — Hans brister som författare. — Anders Fryxell föranleder verkliga undersökningar. — En vetenskaplig kommitté och dess utlåtande. — Prof. G. Retzii och mr Alfred Stroh samt

---

FÖRETAL.

Den, som med någorlunda goda insikter i psykiatri företager ett ingående studium af Swedenborgs skrifter i syfte att skrifva en lefnadsskildring om honom, skall under sitt studium förvärfva värdefulla tillskott till sina kunskaper och efter offentliggörandet af sitt arbete förvärfva icke värdelösa men heller icke odeladt angenäma tillskott till sin världserfarenhet.

Han skall under de ofvannämda förutsättningarna städse komma till den öfvertygelsen att Sw—g under hela den religiösa delen af sin lifsverksamhet led af en numera kliniskt välkänd obotlig sinnessjukdom, samt att han efter att ha genomgått de olika faserna af denna sjukdoms karakteristiska utveckling företedde en tydlig paranoia med hallucinationer men utan demens eller med andra ord den särskilda paranoiaform, som numera efter Kraepelin benämnes parafreni.

När han offentligen uttryckt denna sin åsikt, skall han, om hans arbete förmår tilldraga sig någon uppmärksamhet, bli föremål för generationer »swedenborgares» hätska och blindt fanatiska förföljelse.

Jag hänvisar för sanningen af detta mitt sista påstående till olika citater i detta arbetes båda delar men särskildt till den i dess andra del skildrade ännu pågående samvetslösa förföljelsen mot legationsprästen i

London, sedermera prosten i Fågelås Aron Mathesius, som nu öfver ett århundrade hvilat i sin graf.

Utsikterna till någon objektivitet, rättvisa och sanningskärlek blir för den, som omtalar något annat än fullkomligheter och de allra största förträffligheter hos Sw—g, icke ljusare därför att en mycket stor del af sektmedlemmarne äro kvinnor. Jag har under flera år på ett helt annat område med intresse följt kvinnlig polemik, sett otroliga saker af hvad en dylik kan tillåta sig och kan numera knappt föreställa mig något, som den icke kan tillåta sig.

För många skulle dylika utsikter verka mycket afskräckande. Men den, som deltagit i allmänna, emellanåt polemiska diskussioner, har, äfven om han af naturen är ganska ömtålig, blivit van vid lögnaktiga framställningar, vid orättvisa beskyllningar och vid dessas tillfälliga segrar öfver sanningen. Han vet väl att, liksom det kan vara långt mera hedrande att ha vissa personer till fiender än att ha dem till vänner, det kan vara långt mera hedrande att af vissa personer klandras än att af samma personer berömmas. Han har lärt sig att, ehuru intet berör honom angenämare än ett rättvist beröm af högtstående personer, känna en viss tillfredsställelse öfver deras angrepp, som kämpa på orätt sida.

Jag vet icke om och i hvad mån jag för detta mitt fordrande och mödosamma arbete skall erfara den glädjen att vinna omdömesgilla personers beröm. Men jag är absolut säker på att icke gå miste om »fåvitska» människors ursinniga tadel och har redan icke utan en viss tillfredsställelse erfarit detta.

Emellertid torde man kunna förstå det naturliga i min önskan att i någon mån här redogöra för mina egna vyer om det ena och det andra. Jag ser så mycket

fruktbarare arbete för mig under de få dagar, som kunna återstå mig, än att polemisera med herrar swedenborgare att jag säkerligen icke senare får någon tid öfrig att besvara deras angrepp. Det är derför till stor del för egen räkning jag skrifvit detta företal och den enda ursäkt utanför det ofvan anförda jag har att lämna är att ju ingen är tvungen att läsa det.

* * *

Äfven utanför den swedenborgska sekten eller den s. k. Nya Kyrkan hysa många personer inom och utom Sverige ett starkt intresse för Sw—g.

Efter att på våren 1914 i Sv. Läkaresällskapet ha hållit ett föredrag öfver »Swedenborgs psykos» blef jag förvånad öfver att läsa (ett ganska korrekt) referat af detta i Frankfurter Zeitung, öfver förekomsten af åtskilliga artiklar i andra utländska »magasiner» och tidskrifter samt öfver en liten serie af bref från för mig till största delen obekanta personer, som från Sverige, England och Förenta Staterna kommo mig tillhanda.

En del af dessa brefskrifvare tyckas vara mycket uppbragta öfver hvad en af dem behagar kalla mitt »anfall» (»attack») på Sw—g. De flesta äro präster, men äfven ett par andra yrken äro representerade. Att döma af skrifsättet tyckes det knappast finnas några diplomater bland brefskrifvarne. En svensk herre står så långt ifrån alla anlag i den vägen att han först framför »en ödmjuk bön» att jag ej skall offentliggöra mitt arbete och omedelbart därefter underrättar mig därom att, om jag ändå skulle ha den djärfheten att göra detta, skulle jag få se på annat och skulle råka illa ut för hans polemik. Denne min mig välbekante landsman är nu

död och begrafven, men skulle, om han lefde, icke vara farligare som polemiker än han nu är.

Vissa personer tyckas ha ytterst besynnerliga föreställningar om en biografs förnämsta plikter. En beder mig under det jag skildrar Sw—g betänka att jag är svensk. Jag svarade att tre i och för sig naturliga känslor äro särskildt farliga för objektivitet och att jag vid alla personliga omdömen är särskildt angelägen om att icke låta nationalkänsla, politisk partikänsla eller religiös dogmatisk känsla ha något att säga.

En annan gaf mig en oändligt älskvärd och välment vink om att en dotterson till fru Anna Fredrika Ehrenborg [1] blott kunde skrifva på ett sätt om Swedenborg. Jag vill försöka att antaga att hans mening var den att jag utan att låta mig afskräckas af människors tadel och utan att på otillbörligt sätt fika efter männniskors pris måste ärligt bemöda mig om att efterforska och framställa sanningen. Och det är just det, som varit mitt mål.

Jag var, då jag gick till mitt arbete, fullt medveten om nödvändigheten af ett fast beslut i denna riktning.

Jag hade nämligen utan att i verkligheten känna synnerligen... särdeles mycket om Sw—g en afgjord böjelse att beundra honom. Hans läror voro de enda kristna läror, i hvilka jag under min barndom fått någon undervisning af någon, som ägde mitt gehör. Jag lämnade dem visserligen redan i tidiga år, men ännu i dag förefalla de mig äga afgjorda företräden framför alla de stora kristna

---

[1] Änka efter den 1823 vid 35 års ålder aflidne t. f. landshöfdingen i Skaraborgs län, sedermera justitieombudsmannen Casper Ehrenborg. Fru Ehrenborg, en varm, men, som jag sedermera funnit, icke fullt rättrogen medlem af den Nya Kyrkan, inom hvars annaler hon är känd, afled 1876.

ortodoxierna. Jag fick redan på 1860-talet den åsikten att Sw—g var sinnessjuk, naturligtvis utan att då ha en aning om beskaffenheten af hans sinnessjukdom. Själfva denna åsikt omgaf Sw—g i mina ögon med ett tragiskt skimmer, som gjorde mig ännu mera böjd för ampla erkännanden. Och jag bibehöll föreställningarna om honom som en sällsynt förträfflig människa och framförallt om ett originellt skapande snille och en naturforskare af mycket hög rang.

Mina fleråriga studier ha medfört för mig alldeles oväntade resultater.

Det ligger i sakernas natur att enhvar, som af Sw—gs religiösa anhängare, af medlemmar af den Nya Kyrkan i barndomen erhållit sina föreställningar om honom och därefter, som så ofta händer, bibehållit ett starkt intryck af dessa, samt slutligen företager ett objektivt, grundligt studium af hans personlighet, skall erfara missräkningar.

Sw—g var otvifvelaktigt en man med stora moraliska och intellektuella egenskaper.

Men han stod långt ifrån den snart sagdt fullständiga frihet från mänskliga moraliska svagheter, som många af hans sekts medlemmar vilja häfda för honom.

De icke sällsynta föreställningarna om honom som ett originellt skapande snille af högsta rang äro heller icke befogade och intrycket af hans vidsträckta intressen, väldiga arbetsförmåga, erkännansvärda kritiska skarpsinnighet och stora lärdom lämnar icke en fullgod ersättning för missräkningen om något ännu högre.

Hans ytterst oklara framställningssätt göra studiet af hans skrifter till ett mödosamt arbete.

Kontrasten mellan Sw—g sådan han verkligen var och sådan äfven mycket framstående vetenskapsmän

tänkt sig och beskrifvit honom skall sällan förfela att lämna ett nedstämmande intryck af all mänsklig intellektuell verksamhets ytterliga osäkerhet.

En närmare bekantskap med Sw—gs religiösa efterföljare, med medlemmarne af den Nya Kyrkan skall, som redan antydt, heller icke verka särdeles försonande. De förete ej sällan starka symptomer af de svagheter, hvilka, såsom jag här nedan utförligare omtalar, ofta tillkomma personer med särskildt framträdande religiöst-dogmatiska intressen.

Ett af mina egna skäl att, ehuru jag afgjordt föredrager swedenborgska framför lutheranska doktriner, i allmänhet och »ceteris paribus» föredraga lutheraner framför swedenborgare är att lutheranerna vanligen äro tämligen kallsinniga lutheraner, under det att swedenborgarne ganska ofta äro rent hvitglödgade swedenborgare. Ju mindre antal anhängare en sekt räknar, dess mera fanatiska tyckas i regeln dess anhängare vara.

* *
*

Jag förmodar att nästan alla författare efter afslutningen af ett så pass fordrande arbete som detta känna sig djupt otillfredsställda med sitt eget verk, och detta är i ingen ringa mån nu fallet med mig själf.

Det är redan en svår uppgift att med ett så enormt material och ett så begränsadt utrymme afgöra hvad som bör utlämnas och hvad som bör medtagas. Bland så många sakförhållanden finnas alltid sådana, som kunna tydas på olika sätt. Det är heller ingen lätt sak att i framställningen af så många data och särskildt af så talrika sifferuppgifter alldeles undvika smärre felak-

tigheter, huru mycken omsorg man än nedlägger på att utesluta dylika. Jag känner väl till mina »vänners i viken» taktik, ifall de lyckas påträffa några om än aldrig så obetydliga misstag. Och på grund af en mycket allmän mänsklig egenskap är det farligare att råka ut för de futilaste anmärkningar än att framställa dylika.

Men jag finner en viss tröst i den fasta öfvertygelsen att jag, oaktadt bristerna i mitt arbete, lämnat icke oväsentliga bidrag till en verklig kännedom om Sw—g, hvilka i längden icke skola kunna jäfvas.

Detta torde särskildt vara fallet i fråga om tillvaron och arten af Sw—gs sinnessjukdom. Det är därvid en lycklig omständighet att hela den serie af läkare och vetenskapsmän, som före och efter mig yttrat sig i denna fråga, ha, för så vidt jag vet, och bortsedt från en eller annan »svedenborgare», yttrat sig i samma riktning som jag och ingen, sedan jag yttrade mig, bestridt min diagnos. Den ende som — fortfarande mig veterligen — förut hyst en afvikande mening (Gadelius) har vid tre olika tillfällen hösten 1914 yttrat att han med fasthållande af sin (alldeles obestridliga) åsikt om Sw—gs hysteri medgifver riktigheten af diagnosen paranoia och angifvit att hans forna ståndpunkt härrörde däraf att han »då icke kände mera om Sw—g än vanliga människor». Vanliga människor känna föga mer än namnet om Sw—g. Närmare härom i mitt arbetes del. II.

Här blott ett af djupaste öfvertygelse uttaladt ord: *Utanför den swedenborgska sekten, den Nya Kyrkan*, skall jag städse för min här utförligt motiverade och faställda diagnos bland psykiater, som läst mitt arbete, eller verkligen studerat Sw—g, finna antingen ett unisont instämmande eller allraminst en mycket kompakt majoritet.

En långt svårare uppgift har det varit att för mina

läsare framställa den väsentligen eklektiska och kompilatoriska beskaffenheten af Sw—gs litterära vetenskapliga arbeten.

Jag företog mig att i ett kompendium, som skulle utgöra en del af detta arbetes andra volym, påvisa de källor, ur hvilka Sw—g öst. Jag förmådde dock icke sammantränga denna del på mindre än omkring 300 tämligen dryga manuskriptsidor och insåg att de skulle alltför mycket förstora, nedtynga och fördyra mitt verk.

Jag har därför inskränkt mig till att här och hvar påpeka Sw—gs källor, och anser mig ha gjort detta tillräckligt för att bevisa arten af Sw—gs stora, betydelsefulla lifsarbete såsom väsentligen af litteraturkritisk, eklektisk och kompilatorisk natur.

Det kan icke hjälpas att hvarje läsare, som saknar ovanligt vidsträckta kunskaper i litteraturhistoria, också kommer att sakna en fullt tillfredsställande öfversikt öfver Sw—gs verksamhet.

* *
*

Det må tillåtas mig att här säga ytterligare något om de nödvändiga betingelserna för ett aktningsbjudande deltagande i diskussionen om Sw—g.

Att på alldeles självständiga vägar skaffa sig en klar och fullständig öfversikt öfver Sw—gs kolossala lifsarbete torde öfverstiga enhvars förmåga. Därtill skulle erfordras vidsträckta kunskaper i alla de grenar af mänskligt vetande, inom hvilka Sw—g varit verksam, *och i vederbörande vetenskapers historia.* Jag föreställer mig att man ingenstädes i världen kan finna den man, som fyller måttet för dylika fordringar.

Det är därför en god sak att åtskilliga svenska ve-

tenskapsmän på sista tiden hvar och en från sin vetenskaps ståndpunkt granskat Sw—gs arbeten. Vi ha sålunda fått värdefulla upplysningar om Sw—gs verksamhet inom matematiken, nationalekonomien, den filosofiska och religiösa litteraturhistorien, kosmologien och astronomien, geologien och paleontologien, anatomien, hjärnfysiologien o. s. v., och några af dessa afhandlingar ha utgjort mycket vidlyftiga och fordrande arbetsprodukter.

En ännu större arbetsuppgift är det att skrifva en *lefnadsskildring* om Sw—g, att m. a. o. gifva en framställning om den egendomlige mannens psykiska läggning och utveckling, om de olika slagen af hans mångskiftande verksamhet och om hans yttre öden, korteligen om det väsentligaste af allt det, som öfverhufvud angår honom.

Man måste under utförandet af ett dylikt arbete i en del saker lita på andra. Men för att med någon säkerhet kunna utföra det och i det stora hela alls kunna lita på sig själf måste enhvar *särskildt med detta ändamål för ögonen* ägna en betydlig tid åt inhämtandet af vissa kunskaper.

Utan att ha gjort tämligen långvariga och mödosamma studier inom anatomien, fysiologien och medicinen och inom dessa vetenskapers historia, utan att något mera än den vanliga praktiserande läkaren ha studerat psykiatri och särskildt de paranoida formerna af sinnessjukdomarna, utan att någorlunda känna filosofiens historia från och med pythagoreerna och de äldre ionierna till och med Leibniz och Chr. Wolff och dessas samtida vore det ett alltför vågadt företag att inlåta sig på försöket att lämna en lefnadsskildring af Sw—g eller framställa fordringar på att räknas som en auk-

toritet i frågor om dennes hela personlighet och lifsgärning.

Då jag för flere år sedan beslöt att skrifva en lefnadsskildring af Sw—g och företog en förberedande granskning af det befintliga materialet härför fick jag snart klart för mig att jag, frånsedt från min okunnighet i Sw—g egna digra, många och svårlästa arbeten, var mycket långt ifrån att äga de öfriga för utförandet af mitt beslut nödvändiga kunskaperna.

Jag anser att jag visserligen då ägde en ganska vidsträckt och på en del områden god utbildning i den inre medicinen, som tagit allra största delen av min praktiska lifsverksamhet i anspråk. Jag hade grundlagt denna utbildning genom de dithörande svenska examenskurserna, starkt förkofrat dem särskildt i fysiologi och experimental-patologi genom dylika kurser i Wien och sedermera under årtiondens rätt flitiga arbete ytterligare påbyggt dem.

Men jag hade sorgligt små kunskaper både i filosofiens, och »religionernas» och medicinens historia och mina kunskaper i psykiatri måste betydligt tillökas och moderniseras.

Jag erkänner att jag efter ha erhållit en öfversikt öfver de arbetsuppgifter, som förestodo mig, kände en förödmjukande frestelse att bryta mot en af mina grundsatser och uppgifva mitt fast och bestämdt fattade beslut och att utförandet däraf varit mig en svår och mödosam uppgift.

Efter att med en icke obetydlig underbyggnad under flera år ha användt mina numera talrika lediga stunder och snart sagdt alla mina krafter för att utföra min afsikt att vinna en god kännedom om Sw—g kan jag icke underlåta att här uttrycka min förvåning öfver den

lättvindighet, med hvilka andra tyckas ha vunnit visshet om att äga en dylik kännedom.

Jag har sett mycket tvärsäkra offentliga uttalanden i ganska svårlösta frågor om Sw—g framställas af personer, som utan allra minsta betingelser för att kunna afgöra dylika frågor, utan afsevärda förkunskaper och säkerligen utan att ha ägnat ens månader af verkliga studier åt Sw—gs verksamhet eller åt något, som angår denne, tyckas anse sig själfva i dylikt ha ett afgörande ord. Från dem af dessa goda män och kvinnor, som tydligen väntat och ibland uttryckligen begärt ett svar från mig vill jag öppet erkänna att jag saknar den ödmjukhet, som erfordras för att afgifva det på annat sätt än genom denna publikation.

* * *

På grund af hvad jag här ofvan anfört om de nödvändiga kunskaperna för att kunna bedöma Sw—gs arbeten, på grund af dennes under stora delar af sin verksamhet konsekventa förtigande af sina källor (se här sid. 225) och på grund, slutligen, af den inom hans sekt rådande all kritik uteslutande fanatiska entusiasmen för hans personlighet, torde läsaren finna det naturligt att en stark öfverskattning af Sw—gs förtjänster, sedan den »Nya Kyrkan» uppstod, gjort sig gällande.

Men en person, som utan förutfattade meningar men i syfte att objektivt undersöka Sw—gs verkliga förtjänster förskaffar sig de nödvändiga kunskaperna för att kunna göra det, skall om ett stort antal viktiga momenter i Sw—gs framställningar för honom själf finna jämförelsevis litet af originalitetens förtjänst. Detta gäller om »experientia et ratio» (erfarenhet och omdöme) samt om geometrien som vägar till kunskap, om serier och

kontinuerliga och diskreta grader (i och utanför triader), om determinantier och determinater, om själen och dess förhållande till kroppen, om motsvarigheter och korrespondenser, om möjligheten af en matematisk kunskapslära om universalier och en matematiskt säker morallära, om den s. k. modifikationsläran och om mellanformer mellan ande och materia i den Zenonska punkten och dess närmaste derivater.

För den, som gör sig bevandrad i vederbörande delar af medicinens historia skola äfven Sw—gs verkliga förtjänster i fråga om organismens och dess organers förhållande till hvarandra och i fråga om våra motoriska centra förefalla jämförelsevis måttliga.

I ännu långt högre grad skall detta vara fallet i fråga om hans från Pommern vid slutet af hans första resa hemskickade (ritningar till) 14 s. k. upptäckter.

Att tilldela honom hans rättmätiga andel inom det paleontologiska och det ekonomiska är, då vi icke känna Hesselii och Preis' vederbörande andelar, omöjligt.

Så mycket lättare är det att frånkänna honom alla större förtjänster inom det matematiska, det kosmologiska och det kosmogoniska.

Men om ett och allt, som angår hans förtjänster, erinrar jag dem, som tyckas ha glömt bort detta, att man i främsta rummet måste ha läst hans egna skrifter.

Genom ett ledsamt förbiseende har en längre sammanställning af åtskilligt, som Sw—g hämtat från andra författare, och som väl egentligen tillhör kap. VIII, blifvit infördt i kap. VII. Därvid uteslöts en hel stor maskinskrifven sida angående 1) aningar om krafternas bestånd och 2) angående den urgamla åsikten om små och stora enheters likhet med hvarandra i naturen.

Jag måste därför i företalet i åtskilligt förkortad form

och med uteslutande af flere citater och referenser här framställa det väsentliga af det uteslutna.

Sw—g anför på flera ställen fakta som antyda att han hade uppfattning om *rörelsens* bestånd öfver ett hundra år innan den s. k. Mayerska lagen blef känd. Jag måste här nöja mig med att hänvisa till och citera ett par meningar från Clissolds öfvers. af Sw—gs »Principia». Vol. I, sid. 148. Vi läsa där att den elastiska partikeln reagerar mot tryck med samma styrka, som den med hvilken trycket utöfvats. Vi finna än vidare att partikeln har ett skal af passiva orörliga finita (atomer) och en kärna af aktiva rörliga dylika. Under sammanpressningen åtgår en del af rörelsen till motstånd mot trycket men efter »konflikten», d. v. s. sammanpressningen *blir summan af finitas rörelser densamma som förut.*

Man har rätt att i dessa rader spåra en *aning* om *kraftens* (rörelsens) bestånd. Intet säges likväl någonstädes om någon rörelses öfvergång till värme. Men den nämda aningen om kraftbestånd kan äfven spåras på andra ställen. Det nu anförda får här vara tillfyllest.

Jag vet icke om vederbörande på grund af bristande uppfattning af innebörden af Sw—gs hithörande uttalanden uraktlåtit att för Sw—g försöka häfda prioritetsrätten till insikten om kraftens bestånd eller om detta uraktlåtande verkligen ägt rum på grund af en kännedom om ett dylikt försöks hopplöshet.

Bortsedt från tidigare författare, hos hvilka likartade aningar i deras framställning om inertien framträdt, ha nämligen både Descartes och Huygens klarare än Sw—g före honom gifvit uttryck för någon sin uppfattning om den sedermera s. k. Mayerska lagen.

Descartes begrep att om en kropp försattes i rörelse

skulle den fortsätta med denna rätliniga rörelse i samma hastighet och riktning och blott förändra den om andra momenter gjorde sig gällande, och har också sagt att om en kropp i rörelse stötte mot en annan kropp skulle den förlora så mycket af sin egen rörelse, som den meddelat åt den andra kroppen.

Descartes går, i förbigående sagdt, i sin önskan att behaga prästerna, en egendomlig väg för att häfda lagen om rörelsens bestånd. Det är Gud, säger han, som skapat rörelsen, hvilken sålunda är en del af Guds väsen. Därför måste summan af all rörelse i naturen städse vara densamma. Sw—g har uppenbarligen följt Descartes och möjligen icke härom läst Huygens.

Huygens har i sin »pendellära» uttalat sig ännu utförligare och klarare.

Men det var, som bekant, först på 1840-talet, som den genialiske skeppsläkaren Robert Mayer genom en framställning om massrörelsens omsättning till bestämda värmeekvivalenter lyckades för alla tider förbinda sitt namn med lagen om *kraftens* bestånd.

Om den roll som massrörelsen spelar i begreppet *kraft*, eller om dess förmåga att i bestämda ekvivalenser omsättas i andra kraftformer — värme, ljus, elektricitet och magnetism — och om en mängd hithörande sakförhållanden, därom hade hvarken Descartes eller Huygens eller Sw—g eller ens skeppsläkaren Robert Mayer på långt när de kunskaper vi äga.

Sw—g har heller icke genom sin insikt om den i naturen ofta återkommande likheten mellan små och stora enheter inlagt någon den intellektuella originalitetens förtjänst. Ett par tusen år innan vi kände det vackrast

illustrerande exempel på denna likhet i vårt solsystems och atomens likhet med hvarandra omtalas det lillas och det storas återspegling i hvarandra af Platon, och har sedermera framhållits under alla utvecklingsperioder, af Paracelsus, af lord Bacon, af Malphigi och af många andra.

* * *

Då jag i detta arbete har så mycket att säga om en sekt eller kyrka, som skiljer sig från mitt eget folks statskyrka, så torde det tillåtas mig att något närmare ingå på frågan om religioner.

Användt i singularis har uttrycket olika betydelser.

Religionen, i den mening jag fattar begreppet, är blott *en*, och jag förstår därmed den *känsla*, den intuitiva uppfattningen hos individen af sambandet mellan honom och den öfriga världen i ett gemensamt enligt eviga lagar regleradt ändamål. Utan uppfattningen om ett dylikt ändamål med all och med sin egen tillvaro kan ingen människa äga någon verklig religion och utan en sådan heller ingen tillfyllestgörande medkänsla och pliktkänsla mot något eller någon utom sig själf, icke det väsentliga moment i religionen tagen i denna betydelse, som vi kalla samvete. Ingen brist är sålunda svårare än bristen på religion, ingen förtjänst större än en starkt lefvande religion, och på tillvaron af en sådan hos individen beror mer än på något annat hans personliga och hans samhälleliga värde.

I en annan betydelse förstår man med religion något långt mindre väsentligt och betecknar därmed något af de olika dogmatiska systemer, i hvilka mänskligheten känt behof att framställa sina åsikter om gudomsväsendet, huru otänkbart det än är att ingående

göra detta, samt att formulera sina ofta naivt förmätna önskningar för egen räkning.

Vid alla dessa systemer har man bifogat en morallära, som i det stora hela för dem alla är densamma och det, som de ha gemensamt med den enda väsentliga religionen.

Jag förmodar att dessa dogmatiska systemer fyllt en uppgift i mänsklighetens utveckling.

Den »heliga kristna kyrkan» med dess hemska historia af ursinnig hätskhet, tallösa bål, ändlösa krig, skoningslös tortyr, ytterligt sedefördärf och förfärliga sociala och politiska katastrofer af olika slag på grund af små meningsskillnader i genomgående groteskt löjliga föreställningar har sålunda kanske varit nödvändig. Jag äger för min del icke tillräcklig skarpsinnighet för att afgöra den frågan.

Men det förefaller mig som skulle människorna i den mån de göra framsteg i bildning och kultur bli mindre intresserade af att uppbygga och mera oberoende af dylika i detaljer genomförda mer eller mindre löst konstruerade dogmatiska byggnader.

Jag kan tänka mig möjligheten att vi i en framtid skulle kunna undvara dem som offentliga institutioner och öfverlämna dem åt hvars och ens enskilda verksamhet.

På moralen tyckas de — bortsedt från de fall i hvilka de anbefalla omoraliska och samhällskadliga handlingar och anordningar — icke äga något eller åtminstone blott ett obetydligt inflytande.

Mången skulle kunna tro att föreställningen om ett människoliknande gudomsväsende, om en gud med tillfälliga handlingar och känslor, en gud, som vredgas och behöfver absurda försoningsoffer för att blidkas, som

sålunda icke ens står på höjden af det rent mänskliga, om en gud, hvars allmakt och allestädes närvaro etc. visserligen med ord erkännas men genom tillvaron utanför honom af andra väsen nödvändigtvis inskränkas, en gud, som kan förkroppsligas i en människa, att föreställningen om en sådan gud, säger jag, skulle verka neddragande och demoraliserande på människorna.

Men den dagliga erfarenheten lär oss att inom kristendomens olika bekännelser finnas tallösa goda, rättrådiga och välvilliga och till och med intelligenta människor.

Alla människor äro filosofer och det är märkvärdigt huru mycket stora och mycket små filosofer emellanåt likna hvarandra i sitt tänkande, isynnerhet då de från den rena filosofien ströfva in på det »religiösa».

Den store filosofen Blaise Pascal, som var en varmt troende kristen, anfäktades det oaktadt allt emellanåt af tvifvel, och gaf andra, som också ledo af dylika, ett högst betecknande råd. De borde handla, som om de fullt och fast trodde, borde begagna nådemedlen, gå i mässan etc. »Cela vous bestialisera et vous fera croire» sade den store olycklige franske filosofen.

Tusende sinom tusende små filosofer handla, föga medvetet och utan att någonsin ha hört talas om Pascal, enligt samma plan, och ha tämligen lätt att göra det. De äro nämligen redan från barndomen till ingen ringa grad på detta område »förfäade» (= »bestialiserade») genom att passivt ha antagit inpräntade dogmer, hvilkas antagande äfven enligt kristna erkännanden fordrar afståendet från all förståndsverksamhet, och de »tro» med en tro, som icke förtjänar detta eller något annat namn, därför att den egentligen icke är någonting. Deras slappt och slött antagna dogmer spela hvarken till ondt eller godt in i det praktiska.

Äfven bland sådana kristna, som äro starkt dogmatiskt intresserade, finna vi både goda och dåliga och både väl och illa intellektuellt utrustade människor.

Många af dem finna stor tröst och glädje i sina föreställningar om det Högsta Väsendet, huru egendomliga dessa föreställningar än äro, fästa sig i sin välvilliga och förhoppningsfulla natur vid kristendomens ljusa och beröras icke af dess mörka sidor och äro hedervärda, plikttrogna, fördragsamma människor, hvilka oemotståndligt eröfra aktning och sympati äfven hos mången hedning, som har svårt att fatta huru de kunna tro hvad de påstå sig tro.

De känna icke till eller draga icke konsekvenserna ur det sakförhållande, som erkändes redan af en så varm kristen som den store filosofen kardinal Cusanus och af många andra: att det är omöjligt för oss, människor, att fatta Guds väsen annat än i dess allra allmännaste drag.

Ingen människa med stor lifserfarenhet skall kunna för sig själf fördölja tillvaron inom alla dogmatiska bekännelser eller s. k. religioner af ett stort antal människor af mycket underlägsen intellektuell och moralisk kvalitet, som äro starkt dogmatiskt intresserade och ständigt föra sin egen fasta tro på läpparna.

De följa omedvetet samma åsikt som »den moderna filosofiens fader», en man som i afseende på sin moraliska natur liknande dem själfva, men som var ett af de största snillen historien känner, lord Bacon of Verulam. Denne sade att trons förtjänst är desto större, ju orimligare det är, som man tror. Och de ha i sitt undermedvetande en dunkel aning om att ingen förtjänst i så fall kan vara större än förtjänsten att tro hvad de ständigt försäkra sig tro. De fordra också för denna

sin förtjänst den största tänkbara lön i en evig salighet.

Dessa män och kvinnor äro grundligt förfäade både på det intellektuella och det moraliska området och ha heller icke behöft bemöda sig särdeles mycket för att bli det. De äro i allmänhet mycket styfmoderligt behandlade af naturen. Och man finner vid närmare undersökning att skenheligheten hos dem är en täckmantel för hjärtlöshet och samvetslöshet, futtighet och lågsinthet, bakslughet och bedräglighet och att deras »religion» uteslutande består i deras enfaldiga trosartiklar och deras lika enfaldiga eskatologiska förhoppningar.

Ett tämligen genomgående fel hos dogmatiska sinnen är deras intolerans.

Det patologiska dogmatiska intresset kan förvrida synen äfven på goda människor. Prästen Colerus, Spinozas biograf, var en vanligen rättänkande man. Spinoza, »det 17-de århundradets centrala filosof», var kanske också sitt århundrades ädlaste man, i alla händelser en man, hvars flärdfria vandel och hela natur måste framkalla en rörd beundran hos alla som känna honom — och Colerus visste och erkände uttryckligen detta. Spinoza dog helt plötsligt af blodstörtning och hans barberare insände sin räkning för den obetalta delen af den sista månaden till sterbhuset, och omnämnde i denna sin aflidne kund som »salig hr Spinoza». Colerus hade *en* religion och Spinoza en *annan* och Colerus ansåg att panteisten Spinoza hade gått i en »Satans skola». Han blef ytterst upprörd öfver barberarens antaganden att Spinoza nu kunde vara salig. Den juden, den hedningen salig! På grund kantänka af sin fläckfria lefnad! Barberaren borde begripa att Spinoza nu måste befinna sig i helvetet. Där, min läsare, finner

Ni ett uttryck af en af de fantastiskt dogmatiskt uppförda »religionerna». Man må förlåta — eller låta bli att förlåta — mig, men jag vill beteckna den skola som kan komma en man som Colerus att på detta sätt döma en man som Spinoza som en »Satans» skola.

* * *

I våra dagar försiggår tyst och stilla och jämförelsevis obemärkt en process, som kanske småningom åstadkommer ännu mera genomgripande följder än det alltjämnt under artilleriernas åskor fortgående världskriget, huru viktiga förändringar än detta torde komma att medföra.

Jag menar den kristna religionens tydliga aftynande, dess hopplösa bortdöende.

Mången håller före att den dör, emedan en högre kultur medfört sämre lifsbetingelser för den, att det är helt naturligt att *vi* icke kunna tillfredsställas af dogmer, som antogos under de första århundradena efter Kristi födelse eller ens af dem, som uppställdes vid Uppsala möte.

I alla händelser torde kristendomens bortgång kanske icke medföra så sorgliga följder, som många befara, särskildt om man med begreppet kristendom förstår sammanfattning af dogmer, som äfven kyrkofadern Tertullianus erkände vara absurda.

Ännu följa i många länder författningarna Hobbes åsikt att det är staten, som bör taga hand om medborgarnes tro, hvilken åsikt staterna rätt hårdhändt följt äfven före Hobbes. Ännu begagna äfven i vårt mera än många andra afkristnade land åtskilliga män och ännu långt flera kvinnor nådemedlen. Ännu ljuda tidt

och ofta våra kyrkklockors djupa, melankoliska klang och ännu höras särskildt kraftigt från landtkyrkorna de lutheranska församlingarnes hesa psalmvrål, som i förbigående sagdt, tyckes för »utomstående» mera afse att bortskrämma Djäfvulen och enhvar, som öron hafver att höra, än att befordra Guds närvaro i församlingen. Ännu genljuder, starkast från den hemska Schartauanismens präster, hotet mot de ogudaktiga om den eviga pinan i elden. Här och hvar höras svenskarne liksom fordom judarne omtala att Vår Herre fattat det (i båda fallen) om en tvifvelaktig smak vittnande beslutet att göra dem till sitt utkorade folk. De stora tidningarna anse uppenbarligen allmänheten ännu så intresserad i kyrkliga angelägenheter att de tidt och ofta underrätta sina läsare om obetydliga kyrkliga förrättningar och ceremonier, som ägt rum i vårt land.

Men jag har fått det bestämda intrycket att ibland den bildade befolkningen i de flesta länder jag lärt närmare känna redan nu de ortodoxe kristna befinna sig i en minoritet, som tämligen hastigt minskas.

I Sverige är detta alldeles säkert fallet och en mycket stor del af de bildade och ingen liten del af de obildade klasserna stå hos oss utanför kristendomen.

Många är visserligen ytterligt indifferenta. Bland de öfriga ha åtskilliga föreställningen om ett alldeles enhetligt, utanför den öfriga världen stående gudomsväsen och om ett evigt mänskligt lif eller snarare om en evig tillvaro för hvarje människa. Dylika personer skulle egentligen hänföras till unitarierna.

Men bland dem finnas många, som snart uppge dogmen om evigt lif för människorna och småningom föreställa sig sitt gudomsväsende såsom alltomfattande, d. v. s. såsom utgörande hela den materiella och andliga världen.

Dylika personer kalla sig i Förenta Staterna ofta unitarier, men stå i verkligheten inom panteismen. De bibehålla föreställningen om ett genom eviga lagar ständigt förverkligadt ändamål med all världen och om sitt eget deltagande i detta ändamål.

* *
*

Panteismen, som torde blifva kristendomens förnämsta arftagare, och redan i Europa, Amerika och östra Asien är mycket allmän, är sålunda en religion som hvarje annan, men en religion som genom frånvaron af alla mot sundt förnuft stridande dogmatiska bestämningar är mera tillfredsställande än någon annan.

Den ger visserligen icke sin bekännare det vanliga löftet om en evig tillvaro, men, i det panteisten fasthåller sin insikt om tillintetgörelsen af alla jordiska band och sitt säkra hopp om den eviga tillvaron af högt organiseradt individuellt lif, försvinner för hans känsla denna skillnad. Han finner individens fordran på evigt lif i dennes oändliga obetydlighet vara det starkaste utslaget af mänsklig förmätenhet.

Lika förmätet anser han det vara af människorna att försöka bilda sig ingående positiva föreställningar om gudomen eller den alltomfattande världssjälen. Han nöjer sig med vissa bestämningar och uteslutningar, som förefalla nödvändiga i fråga om ett gudsbegrepp.

Panteistens Gud har inga hvarken tillfälliga eller passiva tankar; hans tankar äro aktiva och eviga handlingar, som vanligen kallas naturlagar, och med absolut säkerhet förverkliga Hans ändamål. Den panteistiska Guden känner inga stämningar, lyssnar icke till böner, och har inga utkorade vare sig individer eller folkslag. Panteisten äger sålunda i sin Gud ingen sin särskilta

vän, som ägnar honom sin speciella vård, och skulle anse det för löjligt att i bönen vända sig till Honom för ett dylikt ändamål. Men han kan fullt så helt som någon annan, i de stunder, då han förverkligar sitt eget bästa jag, känna andaktens förädlande glädje och helt och hållet genomträngas af sin känsla af sin alltomfattande gudoms ständigt fullkomnande arbete och af dess makt att utjämna alla konflikter mellan det goda och det, som för våra sinnen förefalla såsom tillhörande det ondas mörka gåta. Panteisten gör icke anspråk på att lösa denna ofattliga gåta. Han vet att han icke förstår mycket, som faktiskt finnes till, exempelvis icke förstår hvarför ett ämne synes honom ytterligt vedervärdigt, oaktadt det består af alldeles samma atomer som andra ämnen, hvilka mycket angenämt beröra hans sinnen. Han vandrar tryggt i medvetande att allt som är, är det bästa och det enda möjliga och motser lugnt efter sitt lifsarbetes slut sin eviga hvila.

* *
*

Swedenborg uttalar mycket tydligt sin dom öfver panteisternas lära, i det han om »dem, som dyrka naturren» säger att de äro vansinniga.

Och likväl skola vi finna att Sw—g själf hade en fullt tydlig anstrykning af panteism och det skall icke förefalla någon, som satt sig in i hans utveckling och hans tankegång orimligt att säga att han, ifall hans uppfostran lämnat honom mera dogmatiskt indifferent, haft rätt goda utsikter att slå in på denna väg.

Panteismen skimrar från och med hellenismens till och med hans egen samtid rätt starkt igenom flera filosofers tänkande, med hvilkas arbeten Sw—g var särskildt förtrogen. Detta är fallet både hos Platon och

dennes utläggare Plotinus och hos Leibniz, hvilka alla haft stort inflytande på Sw—g. Det är också fallet hos Giordano Bruno, hvilkens arbeten man icke kan misstänka Sw—g för att icke ha läst. Och slutligen har Sw—g, bortsedt från ett tänkbart inflytande af den engelske Hobbes, alldeles säkert under sina besök i Holland blifvit väl bekant med »den moderna panteismens fader» Spinozas arbeten.

Det kan vara underhållande att för sig själf spekulera öfver sannolikheten att Sw—g utanför en kristlig uppfostran inkommit på panteistiskt tänkesätt, öfver möjligheten att han då kanske undgått sin religiösa paranoia, och öfver de utsikter han i detta fall skulle haft att vinna inflytande som religionsstiftare. Men att besvara dessa frågor står utanför mänsklig förmåga.

* *
*

Det är ett mycket intressant, men hvarken för psykologer eller psykiater särdeles förvånande förhållande att Sw—g kunnat bilda en hel liten sekt, eller, som dess medlemmar själfva vilja ha det, en hel liten »kyrka», [1] just under den del af sin lefnad, under hvilken han oafbrutet led af en obotlig sinnessjukdom, som berör både känslosfären och förståndssfären.

En så högt utbildad och så intelligent man som Sw—g skulle säkerligen äfven under inflytandet af en paranoid sjukdom men under något olika förhållanden i öfrigt

---

[1] Jag vill än en gång betona att skillnaden för mig mellan begreppen »sekt» och »kyrka» är helt och hållet af kvantitativ art. Om på Söderhafsöarne skulle spridas en åsikt att gudomsväsendet sitter i kokosnöten — det finnes minst lika egendomliga åsikter som en sådan skulle vara —, och denna dogm vunne 20,000 anhängare, skulle jag sammanfatta dessa under namn af »kokosekten». Men om den spridde sig till 2,000,000 anhängare skulle jag tala om »kokoskyrkan».

kunnat vinna ett långt större antal anhängare än han vunnit för sina religiösa dogmer.

Sw—gs framgång som religionsstiftare har egentligen inskränkt sig till England och Amerika och var äfven i dessa länder aldrig i stånd att vinna ett någorlunda talrikt antal proselyter. Alla medlemmar af den Nya Kyrkan i hela världen torde icke i detta nu uppgå till fullt tjugutusen.

Eröfringarne i England och Amerika skulle säkerligen ha blifvit mångdubbelt större, om Sw—gs alltför fria sexuella moralkodex icke stött folk för hufvudet. Om muren mellan helvete och himmelrike icke blifvit framställd som oöfverstiglig, torde herrar swedenborgares själafiske också ha lönat sig långt bättre.

I Sverige äro de inregistrerade medlemmarne af den Nya Kyrkan fåtaliga och torde i Stockholm och Göteborg, de båda hufvudkvarteren, om det alls öfverstiger, likväl icke mycket öfverstiga det första hundratalet. Men utom den Nya Kyrkan finnas här i landet ett icke så alldeles obetydligt antal personer, som uppfatta Sw—g som en profet af hög rang.

* * *

En lefnadsskildring af Sw—g kan lämna en intressant och en lärorik lektyr. Men att kunna på denna väg producera en »rolig bok» står icke inom min starkt begränsade förmågas räckvidd. De, som icke läsa för annat ändamål än att på ett angenämt sätt fördrifva tiden eller för att »förströ sig», skola icke finna tillfredsställelse genom läsningen af detta arbete. I de 180 sidor, som jag användt för att framställa Sw—gs vetenskapliga verksamhet, finnes mycket, som blott skall intressera läkare och andra vetenskapsmän. Hvad den öfriga delen

af första och hela andra delen beträffar, så har jag någon förhoppning därom att de flesta bildade personer skola finna det löna mödan att taga kännedom om innehållet, ehuru arbetet under inga förhållanden torde kunna påräkna någon talrik publik.

Enhvar, som genomläst de båda delarne, torde instämma med mig däruti att arbetet endast lämpar sig för fullt utvecklade personer.

Jag har i mina beteckningar afhållit mig från förkortningar, som icke genast äro tydliga och förståeliga. För Swedenborgs namn har jag vanligen skrifvit Sw—g, äfven i fråga om den tid, då han ännu hette Svedberg. På grund af maskinskrifvares benägenhet att använda det allra nyaste oklara och otrefliga skriftspråket torde åtskilliga inkonsekvenser i stafning kunna påpekas. För möjligen befintliga andra mindre väsentliga oegentligheter, inkonsekvenser och felaktigheter känner jag stor lust att skylla på en rätt otillfredsställande korrekturläsare. Mannen är ibland tankspridd, något utarbetad och har aldrig haft tillbörlig uppfattning om formens betydelse. Jag är icke okunnig om hans vana att använda sina trötta stunder till att rätta mina korrekturer. Det är härigenom som en sådan ohygglighet kan förklaras att, sid. 225, »experimentia» står för »experientia». Men vi ha nu oafbrutet kamperat natt och dag tillsammans i 70 år och jag sätter ett visst värde på mannen.

* *
*

Slutligen har jag att framföra min offentliga tacksägelse till ett icke ringa antal personer, hvilka underlättat mitt arbete.

Dessa äro i främsta rummet de tjänstgörande vid några af rikets bibliotek. Fil. dr J. A. Bergstedt och

amanuensen fröken Greta Ekelöf vid Vet. akademiens bibliotek, fil. lic. F. G. Lindegren vid Kgl. biblioteket i Stockholm, fil. lic. Ivar Norberg vid Linköpings och adjunkten V. Lundqvist vid Skara stiftbibliotek ha alla välvilligt utlämnat det material jag under längre eller kortare tid behöft anlita i vederbörande boksamlingar.

Riddarhussekreteraren kammarherre frih. F. W. O. Leuhusen, öfverstelöjtnant S. T. G. Silfverswärd och kapten A. Påhlman ha godhetsfullt hjälpt mig att vinna en del data ur de på Riddarhuset förvarade riksdagsprotokollerna.

Prof. The Svedberg i Uppsala är jag skyldig ett hjärtligt tack för hans verksamma bistånd i mitt arbete att i någon mån skaffa mig en öfversikt i de nyaste landvinningarna i fysikalisk kemi och fysik och för ett par mig godhetsfullt privatissime lämnade föreläsningar af yppersta beskaffenhet.

Till ingen häftar jag i så stor skuld som till dr O. Kinberg på Långbro, som mycket underlättat mitt arbete att modernisera mina kunskaper i psykiatri genom att lämna mig goda litteraturanvisningar, genom att på Långbro sjukhus låta mig undersöka ett antal paranoiapatienter af de tre nu af Kraepelin uppställda olika sjukdomsformerna och genom att med mig afhandla mångfaldiga frågor inom psykiatrien.

Han var också den förste som efter att ha hört min framställning af Sw—gs fall uttalade att ingen möjlighet förefinnes att med framgång bestrida riktigheten af min diagnos.

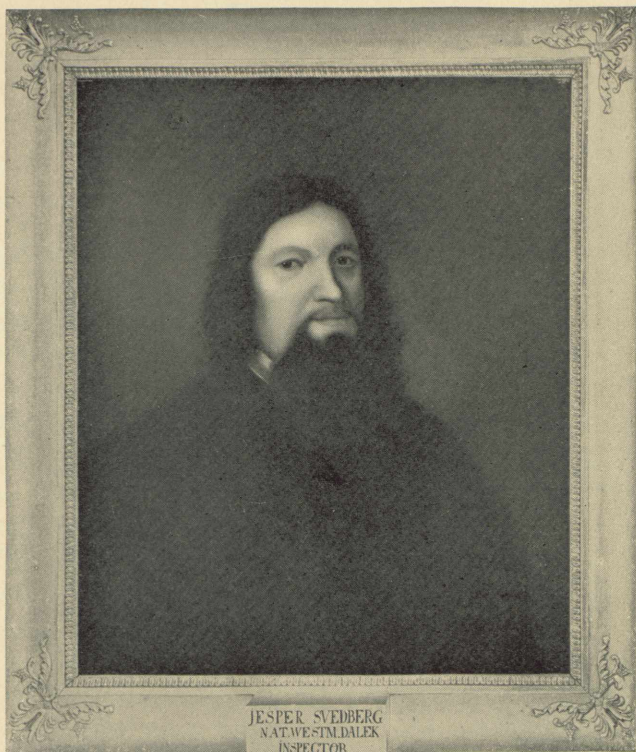
För öfrigt har jag under mitt långvariga Swedenborgsstudium råkat i tacksamhetsskuld till så många personer att det är omöjligt att uppräkna dem alla. Men jag känner ett oafvisligt behof att bland dessa nämna två med-

lemmar af den Nya Kyrkan, pastor C. G, N. Manby och revisor F. G. Lindh som båda, oaktadt min fulla uppriktighet i afseende på vissa egna åsikter, med största humanitet och välvilja lämnat mig värdefulla upplysningar.

Den andra delen af detta arbete, som var den hvilken jag först började skrifva, är ännu icke men torde jämförelsevis snart bli färdig att tryckas. Jag kan om den lofva att den skall bli af mindre omfattning och tycker mig själf kunna hoppas att den skall bli mera lättläst och underhållande än denna.

Koster i Bohuslän i Augusti 1917.

EMIL A. G. KLEEN.

SWEDENBORGS FADER
SOM PROFESSOR I UPPSALA

I.

Swedenborgs psykiska arf.
Hans föräldrar.

Det finnes åtskilliga skäl för mig att i detta arbetes första kapitel en god stund taga läsarnes uppmärksamhet i anspråk för en skildring af Swedenborgs föräldrar, särskildt af hans fader, den berömde Skarabiskopen och psalmskalden Jesper Svedberg.

Denne lämnade sin son ett rätt mångskiftande arf af sin egen mycket sammansatta personlighet och det är långt lättare att förstå Emanuel Swedenborg för den, som känner Jesper Svedberg, än för den som icke gör det.

Skildringen af Svedberg ger också tillfällen till att bidraga till läsarens kännedom om den värld, i hvilken Em. Sw—g genomlefde sin utveckling.

Och slutligen är Svedberg, om än en i flera fall mindre sympatisk och mindre intressant likväl en långt mera roande person än sonen och underlättar den för en den senares biograf rätt svåra uppgiften att icke förfalla till en författares största fel, näst det felet att icke ha något af värde att meddela.

Jesper Svedberg föddes i aug. 1653 på sin faders, bergsmannen Daniel Isaksons gård Sweden nära Falun.

Angående den Svedbergska släkten har revisorn i kammarrätten, hr Frans Gustaf Lindh, som är medlem af den Nya Kyrkan och företagit flitiga och samvets-

granna forskningar i en del »Svedenborgiana», benäget meddelat mig att han anser att biskop Jesper Svedberg härstammade från den gamla Stjernaätten, hvilket, på de grunder hr Lindh framställde och kommer att offentliggöra, förefaller sannolikt. Den förste kände stamfadern skulle då ha varit en viss Olof Nilsson i Främsbacka kring 1450-talet, af hvilken gård nära Falun Sweden är en utgård. Olof Nilsson hade flera söner, af hvilka en, i förbigående sagdt, blef fader till den biskop Svinhufvud i Västerås, som påstås ha spelat en allt annat än hedrande roll i Stockholms blodbad. Från en annan son Markvard Olofson i Knifva härstammade i femte led Georg Stjernhjelm. En tredje son Hans Olofsson eller Olsson i Hofsjö eller Främsbacka blef fader till Nils Hansson i Främsbacka. Vi ha från denne i rätt nedstigande leder Otto Nilsson i Främsbacka, Nils Ottoson i Helsingborn, Isak Nilsson i Främsbacka (död 1632) och slutligen Daniel Isaksson i Främsbacka och Sweden, som var fader till biskop Jesper Svedberg och farfar till Emanuel Swedenborg.

Denna ättartafla är mera tillfredsställande än den som R. Tafel lemnat i »*Documents*».

Jesper Svedbergs mor, Anna Pettersdotter Bullernæsia, var prestdotter från Svärdsjö i Dalarne. Det var hennes far, som med en något egendomlig smak alldeles frivilligt antagit det för Svenska öron föga välljudande namnet Bullernæsius, emedan han var född i socknen Bollnäs i Hälsingland.

Svedbergs yttre lefnadsbana betecknas väsentligen af de data att han 1683, efter att i dec. 1682 ha disputerat för den filosofiska graden, blef pastor vid lifregementet till häst och 1690 kyrkoherde i Vingåker

Kort efter sin utnämning till regementspastor hade han blifvit extraordinarie hofpredikant. Den 24 sept. 1692 blef han tredje teologie professor och ännu innan årets slut rector magnificus i Uppsala. Redan den 17 okt. 1694 utnämndes han till förste teologie professor vid detta universitet, och blef vid 41 års ålder domprost därstädes. Han var under lång tid den teologiska fakultetens dekanus och inspektor för Västmanlands och Dala nation samt för Roslags nation. År 1702 utnämndes han till biskop i Skara, ditflyttade 1703 och kvarstannade i detta ämbete till sin död 1735.

Under det att Svedbergs samtida svenska biskopar till största delen äro alldeles bortglömda, fortlefver ännu hans minne i vårt folk. Detta har säkerligen sin förnämsta grund däri att Svedbergs namn står under åtskilliga ännu i vår nuvarande psalmbok förekommande psalmer. Då intresset för den berömde sonen i våra dagar blifvit starkt återupplifvadt,skall äfven denna omständighet komma Svedbergs minne till godo.

I ingen ringa mån har likväl till detta lyckliga resultat bidragit den omständigheten att vår viktigaste kunskapskälla om den gamle biskopen utgöres af en lefnadsskildring, som är författad af en ensidigt entusiastisk och kritiklös beundrare, och som framställer honom som ett under icke blott af viljekraft och nit utan också af oegennytta, uppriktighet och flärdfrihet, som en snart sagdt felfri representant af alla mänskliga dygder. Denna lofsång har funnit ett och annat genljud, i hvilket Svedberg besjunges såsom ett den protestantiska kyrkans helgon.[1]

Denne okritiske, ensidigt och entusiastiskt beund-

[1] Se Uppfostringssällskapets Allmänna Tidning för 1787.

rande biograf är ingen annan än — biskop Jesper Svedberg själf. Då hans väldiga arbetsförmåga starkt minskats genom hög ålder, satte han sig ned till sitt flitigt begagnade skrifbord och skref egenhändigt sex exemplar af den digra lunta, som han kallade: *Biskopens i Skara Dr Jesper Svedbergs leffernesbeskrifning af honom sjelwer sannferderligen, utförligen författad och ährligen igenomsett at påminna sig Gudz' goda och nådiga Hielph, hans barnom och efterkommandenom lemnad til en nödig Underrettelse huru the måga sin verld lyckeligen genomgå, ther Gud gifwe sin Nåde til.*[1]

Man har ingen rätt att af hvarje självbiograf fordra samma uppriktighet, som lämnas af en Benvenuto Cellini eller en J. J. Rousseau, i hvilkas uppriktighet en bristande insikt i vissa deras handlingars moraliska halt torde ha spelat en betydande roll.

Men man skulle vänta att i denna »sannferdeliga och ährligen genomsedda» självbiografi af en allrakristligaste biskop finna något enda uttryck af uppriktig bedröfvelse öfver egna svagheter, någon ånger öfver de moraliska nederlag af olika slag, som vi alla i lifvets kamp mot frestelsen lida, och som djupt böja i bitter sorg så mången hedning, hvilken Svedberg, trots sina utfall mot solifideismen, skulle hårdt döma blott och bart på grund af bristande kristlig tro, vänta att finna något enda försonande uttryck af verklig kristlig ödmjukhet. Men man letar fåfängt efter något dylikt och, bortsedt från ett eller annat banalt uttryck i förbifarten och för anständighetens skull om

[1] Jag har egnat någon tid att genombläddra Svedbergs ännu otryckta autobiografi och därvid haft tillgång dels till Linköpingsexemplaret dels till Skaraexemplaret. Det sistnämda är långt lättare att dechiffrera än det förstnämda.

egen allmän ofullkomlighet, utgör den Svedbergska autobiografien en oafbruten, högljudd och icke så litet irriterande panegyrik öfver egen förträfflighet.

Den »högre» Rättvisan här i världen är, om den än öfverträffar våra domstolar i långsamhet, — c'est beaucoup dire! — däri olik dem att den slutligen oftast uppnår riktiga slutsatser. Nyare författare börja beskrifva den kände biskopen ungefär sådan han med alla sina mycket mänskliga ofullkomligheter verkligen var. Fryxell anmärker helt trohjärtadt att han fått sina första ytterst fördelaktiga intryck af Svedbergs autobiografi, men genom andra författare sedan kommit till andra slutsatser. Den framstående Swedenborgs-biografen William White har uppenbarligen en god insikt i Swedenborgs faders verkliga natur. Själfve den med Svedbergs släkt befryndade, nu aflidne biskop H. W. Tottie i Kalmar har i sin värdefulla biografi[1] icke varit blind för den gamle Västgötabispens moraliska mångsidighet.

Om det att ständigt föra på tungan talet om Gud och hans stora nåd, att i alla lifvets skiften känna sig särskildt beskyddad af gudomsväsendet, att städse måla Guds gestalt vid sin sida som sin trofasta bundsförvant och städse måla djäfvulen vid sina motståndares sida som deras bundsförvant, om detta är att vara gudfruktig, så var visserligen Jesper Svedberg en den gudfruktigaste patriark man kan föreställa sig. Han lefde med Vår Herre i ett intimt vänskapsförbund, som han säkerligen själf ansåg ungefär lika hedrande för båda parterna, om än fördelaktigast för sig själf.

---

[1] Jesper Svedbergs lif och verksamhet, Akad. Afh. Uppsala 1885. En betydlig del af fakta i denna min framställning är hemtad ur Totties arbete.

Enhvar, som har en uppriktig önskan att vara rättvis och förmår besegra en viss naturlig obenägenhet att berömma den, som så ohejdadt och ofta så obefogadt berömmer sig själf, måste hos Svedberg erkänna vissa stora förtjänster.

Han var en ytterst viljekraftig och en i många hänseenden mycket duglig man, som lämnat efter sig ett betydande lifsarbete. Trots sin äfven för den tiden stora vidskeplighet, sina naiva i mångens ögon enfaldiga föreställningar på vissa områden framstår Svedberg i andra hänseenden som en man med ypperligt omdöme och med sunda åsikter. Man kan, exempelvis, icke anklaga Svedberg för att i sina religiösa vyer vara särskildt trångbröstad och han stod i mycket häri snarare före än efter sin samtid. Det kan icke förnekas att han på flera områden kraftigt befrämjat kloka och nyttiga reformer och att han i det stora hela väl förvaltade de ämbeten, som anförtroddes honom.

De, som tro blott på en viss grad af fri vilja, på ansvar i vissa fall och på ett kategoriskt ärftligt imperativ i andra fall, skola vara böjde att ursäkta många af Svedbergs svagheter. Han hörde uppenbarligen icke till dem, som en fransk filosof från hans egen tid kallade »les individus bien nés». Han kom till världen med en icke ringa andel af det, som den moderna psykiatrien kallar »nervös belastning».

Utan att alls här inlåta mig på frågan om graden af hans ansvar kan jag icke dölja min mening om hans stora fel. För en starkt framträdande själfviskhet, för hänsynslös härsklystnad, för något som gick utanför den strängaste sparsamhet, för en snikenhet, som ej sällan skymde gränserna mellan hans egen

och andras rätt, för bristande uppriktighet och ett emellanåt vedervärdigt skrymteri liksom för bristande självkritik skola väl få utom hans egen släkt och sonens sekt försöka fritaga Jesper Svedberg.

* * *

Efter denna orienterande framställning öfvergår jag till en del detaljer.

Svedberg trampade ut sina barnskor i Fahlu trivialskola, hvarest han till lärare hade en förkommen och dessutom ondsint lärare, som kallades och förtjänade att kallas »Öl-Pelle».

Han kom redan 1666 i sitt fjortonde år till Uppsala och vistades dels där, dels (1669—1674) i Lund hos sin släkting, prof. i orientaliska språk Peter Holm. Ändtligen aflade han vid 29 års ålder i Uppsala sin filosofiska grad, hvilken den tiden var ett ytterst måttligt lärdomsprof. Delvis kan denna långa studenttid förklaras däraf att han i Uppsala återigen under tre år fick till preceptor en oförbätterlig fyllbult, dels också af den omständigheten att han blef nödsakad att för sitt uppehälle gifva lektioner. Men äfven om man tager dessa båda saker i betraktande skulle ett misstänksamt sinne lätt kunna komma på den tanken att Svedberg icke i alla hänseenden stått särdeles långt borta från den sorgliga s. k. öfverliggaretypen, om han icke själf upplyst oss om att detta alldeles icke varit förhållandet. Han tyckes tvärtom ha varit en ovanligt välartad yngling. Han omtalar att Gud under hans studenttid höll honom borta från dåligt kamratskap och att hans förnämsta glädje bestod i att vara i heliga mäns sällskap, och i att läsa deras verk, som förvärfvat sig namn såsom författare. Om

S. alls sökte sitt sällskap bland jämnåriga teologie studenter, som visade anlag till någon sorts helighet, så antager jag att åtskillig tid åtgick bara till att få fatt i dessa företeelser, såvida nämligen de voro tillnärmelsevis lika sällsynta på 1660- och 1670-talen som på 1860- och 1870-talen.

Svedberg vistades efter 1676 flera år i prof. Brunmers hus, äfven sedan denne 1679 aflidit.

Redan 1682, samma år som han graduerades, och ett par månader innan han prästvigdes, kallades Svedberg till predikant vid Lifregementet till häst.

I slutet af 1683 gifte han sig med den 18-åriga Sara Behm, dotter till en då redan afliden förmögen assessor i Bergskollegium. Sara var syster till Svedbergs brors, Petter Schönströms hustru Anna. Han fick »af Gudz milda hand i Sara en hustru, rik på godz och penningar och derhos rik på dygd, gudzfruktan, allvarsamhet, fromhet och älskvärdhet».

Sara lär dessutom att döma af nekrologer, hvilka likväl den tiden i allmänhet voro ännu mindre pålitliga än i våra dagar, ha varit saktmodig, mild och kvinnlig.

Hon var af detta sista att döma rätt olik sin syster fru Brita Schwede, om hvilken mera sedermera. Den företänksamme Svedberg fann det, oaktadt Saras älskvärdhet, försiktigt att före bröllopet ingå ett aftal. Hon skulle få regera i huset som en förnuftig hustru och förståndig matmoder efter behag och skulle få pengar, när hon så begärde. Men hon skulle icke lägga sig i sin mans ämbetsåtgärder på annat sätt än genom sina förböner hos Vår Herre. Hon skulle heller icke få störa sin man, då han satt i godt lag och hederligt samkväm utan öfverflödigt drickande.

Äktenskapet blef bland de lyckligare.

Vid midsommartiden 1684 for Svedberg utomlands »med sin lilla svenska Wankifs bibel såsom en trogen reskamrat».

Först for han till England, stannade där 4 månader och sörjde öfver lösaktigheten under Carl II:s regering, men gladde sig samtidigt åt hvilodagens helgd och åt den väl ordnade fattigvården. Han fick emellertid den hos bildade svenskar ända till utbrottet af världskriget 1914 vanliga sympatien för det engelska folket.

Därefter reste han öfver kanalen till Paris, hvarest han fick höra »en hop skolastiska griller» och fann att fransmännen icke voro stort dygdigare än engelsmännen, men att de voro mindre hemfallna åt solifideismen och mera välgörande än svenskarne.

Efter en månads vistelse i Paris besökte han Strassburg, Heidelberg, Mannheim, Frankfurt a. M., Giessen och Leyden.

I Mannheim debåtterade teologerna om man skulle säga »Fader Vår», eller »Vår Fader»; i Leyden grälade de ursinnigt om Judas Iscariot dött af kväfning eller genom att rämna midt itu. Som ett uttryck för Svedbergs på många håll sunda förstånd anför jag att han tydligen uppfattade det absurda i båda kontroversernas hetta.

Därefter for S. till Hamburg och hade intressanta diskussioner med Edzardus om änglarnes språk och om mycket annat.

Den 7 aug. återkom S. till Stockholm med ett sannolikt nästan lika betydligt som behöfligt tillskott till sin kultur.

Och nu började han sitt arbete bland sina 1200

ryttare vid Lifregementet, af hvilka blott 300 kunde läsa. S. använde ett i mina ögon särskildt för dragoner ytterligt egendomligt lockbete för att beveka de öfriga att lära sig denna konst; enhvar, som gjorde det, skulle få — en katekes. »Den spiken drog» och ytterligare 300 af dessa bussar lärde sig läsa, så att sålunda halfva regementet blef jämförelsevis erudiseradt. Med sin vanliga sinnesnärvaro tiggde S. sig till pengar för de 300 katekeserna af det barska (och snåla) majestätet Carl XI.

Föröfrigt försummar han icke att stämma upp sin vanliga lofsång öfver sin egen verksamhet och utbreder sig öfver den tillgifvenhet och det förtroende han förvärfvade såväl hos truppens manskap som hos dess officerare.

Från sin hofpredikanttid berättar Svedberg: »jag predikade en gång ganska skarpt mot den obarmhärtighet, som blef af Reduktionen och Liqvidationen så omänskligen föröfvad och bl. a. använde jag därvid profeten Michas ord: »I höfvitsmän af Jacobs och I förstar af Israels hus! I borden veta hvad rätt är! Men i skinnen mitt folk huden af och köttet från benen, och när I hafven ätit mitt folks kött och dragit huden af, så slån I ock benen sönder». Det fanns, enligt Svedbergs ord, folk bland den kungliga uppvaktningen, som ansågo att ett dylikt tal borde bestraffas. Men Svedberg upplyser oss också om att Carl icke ville anmärka något mot »den oförskräckte prästen, som redeligen framhöll Guds ord». Det kan väl hända att den i all sin oförskräckthet mycket diplomatiske och sedermera för groft smicker allmänt anklagade prästen i sin predikan inblandat åtskilligt, som han själf icke omnämner, men som gjorde den

behaglig för hans lättretliga majestät Carl XI. Svedberg fortfor att stå högt i kungens gunst, och för att visa det stod denne på Svedbergs begäran genom riksmarskalken fadder till ett af Svedbergs barn.

I Vingåker, dit han flyttade först på sommaren 1692, blef S. enligt sin egen berättelse mycket älskad, mest, tyckes det, på grund af sin stora oegennytta — en uppgift, som säkerligen kommit många att draga på munnen. Det föll honom, påstår han, aldrig in att af sina sockenbor utkräfva sin rätt, när de icke självmant erlade den. Detta förfarande »en bon prince» är så mycket mera hedervärdt som S., efter hvad jag af hans egenhändiga i Skara stiftsbibliotek förvarade bref sett, åtminstone på äldre dagar alldeles icke var sen att i fråga om andra än sina egna fordringar låta företaga exekutiva åtgärder. Folkets kärlek blef emellertid hans belöning. De »fridsamma, fromma och gudfruktiga Vingåkersboarne» höllo honom skadeslös genom att frivilligt nedrifva den gamla förfallna och trånga prästgården och uppbygga en ny, rymligare och bättre dylik.

De fingo likväl icke länge behålla sin Jesper, som förvärfvat sin konungs minst lika mycket som sina sockenbors gunst.

Jesper omtalar med uppenbara anspråk på att bli trodd att han, innan han 1692 utnämndes till teologie professor i Uppsala, länge prutade emot och att det var kungen, som slutligen fick honom att uppgifva sina betänkligheter och »icke undandraga sig åliggandet att äfven i en högre och vidsträcktare krets söka med sitt allvarliga nit främja Kristi lära och vårda Kristi hjord». Han mottog blott »under mycken bäfvan och detta både i anseende till egen ofullkomlighet

och till de tvister, hvilka nyss förefallit mellan högskolans lärare», utnämningen. Först sedan han »med sin vanliga uppriktighet» (!) framställt sina betänkligheter inför konungen tillade han: »men, efter det så ändtligen skall vara, vill jag i Herrans namn begifva mig dit. Jag vill taga Gud till hjälp och göra mitt bästa, om blott Ers Maj:t lofvar att hålla mig ryggen fri.»

Detta lofvade kungen och Svedberg yrkade på och fick ett handslag på löftet. Den sluge prästen, som i all sin af sig ofta omtalade frimodighet förstod hvad han kunde och icke kunde understå sig mot det om sin värdighet mycket ömtåliga och, mildt taladt, hetlefrade majestätet, tyckes ha vetat att till dennes sista stund bibehålla Carl XI:s gunst.

Svedbergs uttryck om tvisterna i Uppsala syftar på allt mera förbittrade strider, som ända från 1663 och till 1689 utkämpades mellan teologerna å ena och filosoferna, medicinarne och juristerna å andra sidan. Professorerna Olaus Martini Stenius, Rudbeck d. ä. och Hoffwenius hade på de allt talrikare kartesianernas vägnar börjat kampen för fri forskning samt särskildt för friheten till anatomiska och fysiologiska studier och till filosofisk tanke- och talfrihet.

»Svartrockarna» gjorde nu ett ursinnigt motstånd till förmån för sin makt och för sin kära neoaristotelism.

Som vi veta, delade neo-platonismen och neo-aristotelismen i sina efter kristendomen anpassande former herraväldet i den europeiska filosofien på det sätt att neo-platonismen var starkt öfvervägande intill 1200-talet, då aristotelismen, hufvudsakligen från araberna, segrande inträngde i Europa och på de flesta ställen blef förhärskande. Båda systemerna ha föröfrigt många genljud ännu i våra dagar.

Hos oss var aristotelismen så godt som ensamhärskande, ända till dess i slutet på 1600-talet kartesianismen med sitt matematico-mekaniska betraktelsesätt gjorde sig särskildt kraftigt gällande i Uppsala.

Hela den svenska ortodoxien och dess målsmän, prästerna, blefvo mycket förskräckta öfver dessa hemska irrläror, och den lärde Andreas Ajalinus i Linköping satte sig ned och skref i sin ångest ett bref till den högvälborne universitets-kanslern och uttryckte sin förhoppning att »atomerna, porerna och utströmningarna från solen icke måtte uppnå alltför stort herravälde vid akademien, så att de unga männen af lystnad efter det nya drogos ifrån det nyttiga gamla, och vid sin hemkomst förorsakade sina föräldrar mera smärta än heder, idet de icke kunna något annat än prata om atomer», etc.

Ajalinus fick sig en skrapa.

Men han hade varit talman för många, och prästerna sände en deputation till kanslern grefve Magnus Gabriel de la Gardie och bådo honom helt enkelt undertycka kartesianismen; en begäran, som af den ädle grefven lär ha upptagits onådigt.

I riksdagen anhöll prästerskapet 1686 hos Carl XI om vidsträckt befogenhet för teologiska fakulteten att utöfva prässcensur och bestämma stipendieinnehafvarne. Helst hade de nog velat behandla sina kartesianske motståndare som de behandlade de stackars hysteriska »häxorna». Men, då de icke hade utsikt att få pigga upp sig med dylika festligheter, ville de, likt vissa dessa våra dagars andliga tyranner, rycka brödet ur munnen på sina motståndare.

Gud ville emellertid icke och Carl XI ville heller icke gå in härpå. Den 17 april 1689 dekreterade han,

att man skulle få dissekera, filosofera och forska bäst man ville, blott man icke antastade den »rena evangeliska läran».

Den kartesianske professorn i matematik Bilberg blef hux flux utnämnd till professor i teologi för att inom vederbörande fakultet söka minska ilskan.

Det stora flertalet akademiska medborgare och vetenskapsmän med Urban Hjärne i spetsen jublade. Men under prästkragarna klappade på många håll hjärtana häftigare af illa undertryckt vrede.

Svedberg installerades d. 10 nov. 1692 i sitt professorsämbete och blef, som ofvan sagdt, redan i dec. samma år utnämnd till universitetets rektor.

I den stora striden höll han framför allt på bibelns ord och prisade såsom alltid sedermera frukterna af sin verksamhet. »Straxt vardt god vänskap stiktad lärarna emellan och ungdomen vardt from och spakfärdig hållande mera intet skadliga partier.»

Svedberg ansåg detta vara sitt verk. Men Tottie omtalar också andra momenter. Professor Schütz, som var trätgirig och stridslysten, afled 1693. Kanslern grefve de la Gardie beskref denne sålunda: »Han svär och bannas som en rasande, far ut i konsistorium med hot och skällsord, sköter hvarken prokanslerns eller rektors förmaningar, pockande på sin appui vid hofvet. Alla, äfven f. d. vänner, improbera högeligen sådant hans förhållande; han är af nullius doctrinae och af ingen soliditet, beflitar sig icke häller mer om studier, utan löper med en bössa omkring i Gamla Uppsala och skjuter själf ihjäl hästar och svin, om de göra honom ohägn.»

En annan liflig herre, prof. Micrander, blef 1694 utnämnd till superintendent i Hernösand.

Svedberg anmärkte, att prästerna vid akademien idkade ett »syndigt och förargligt löpande (icke efter svin och hästar men) efter förmånliga och indräktiga befattningar», och höll duktigt efter dem, på samma gång som han alltid lät sig angeläget vara att skydda deras materiella intressen.

Likaledes drog han i härnad mot det säkerligen i många former florerande oskicket bland studenterna. Unge Johan Folcher kom till sin disputation om Fabius Maximus Cunctator uppsträckt i stor peruk och lång spetshalsduk med stor röd bandros. Hans opponenter gjorde sig skyldiga till ännu långt gröfre förseelser. De framställde den alldeles oerhörda åsikten att värdslig öfverhet måhända härrörde från de människor, som välja den. Kungen var närvarande och Svedberg gaf först vederbörande en uppsträckning med erinran därom att all öfverhet är af Gud och därefter kandidat Folcher en annan för hans yfviga peruk och hans röda halsduk. Jesper tyckte öfverhufvud icke om peruker och klagade sedermera öfver att de unga studenterna, så snart de erhöllo ett stipendium, skuro af sig sitt af Gud gifna vackra hår och lade sig till med hvad han, fult nog, kallade »horohår».

Han vände sig föröfrigt mot oljud i kyrkan, mot »torggurgel», mot osedlighet och mot superi och stod själf så bra på sig, att han omintetgjorde ett Carl XI:s försök att supa honom, Svedberg, full vid en middag, som skulle varit icke blott dr Ivan Bratt utan alla nutidens någorlunda anständiga män och kvinnor en styggelse. Han skaffade lärarne bättre löner och studenterna flera stipendier. Och när det stora nordiska kriget utbröt, var det på grund af Svedbergs fram-

ställningar, som Carl XII befriade prästerna från en del af deras kontributioner.

Svedbergs föreläsningar voro, enligt hvad han underrättar oss om, särdeles förträffliga. »Och kan jag väl betyga, att jag vid gifvet tillfälle lärer mina lärjungar allt hvad de kunna önska och vänta af en lärare, varande jag af det sinne, att jag gärna hade allt på en gång meddelat, och lämnat allt det jag själf hade hört och visste, hade det varit möjligt.»

Svedberg tyckes verkligen ha varit ganska populär vid akademien. Mitt antagande härom är icke grundadt på hans egen utsago och heller icke på den af honom anförda omständigheten att studenterna vid en eldsvåda räddade hans lösöre; de ha alltid varit mycket förtjusta i dylika afbrott i sin enformiga verksamhet. Men Svedberg blef, som ofvan nämndes, vald till inspektor för Västmanlands o. Dala nation och för Roslags nation samt två gånger till universitetets rektor. Han gjorde mycket större lycka i sitt professorskall i Uppsala än i sitt biskopsämbete i Skara. Jag förmodar att en viss förtrolig gemytlighet i hans sätt eröfrade studenternas sinnen.

Den svenska kyrkan hade 1689 erhållit en ny katekes, och 1693 utkom en ny kyrkohandbok. Hvad man nu behöfde var en god psalmbok och framförallt en god bibelöfversättning.

Svedberg hade under sina »forskningar i de heliga urkunderna» kommit till ledsamma slutsatser om de senare bibelupplagorna och föreställde kung Carl XI nödvändigheten af att utföra ett dittills outfördt riksdagsbeslut från 1602 om en pålitlig svensk bibelöfversättning. Vaken, som han städse var, på hvad djäfvulen skulle företaga sig mot sin farlige och djupt

hatade fiende Jesper Svedberg, försummade han icke att förbereda sin kung på sannolikheten däraf att en svårighet skulle uppstå därigenom att »Satan härvid icke skulle sitta stilla (tänk Er, mina läsare, den underbara fantasibilden af en stillasittande Satan!) utan använda sina yttersta krafter att sådant hans rike skadligt verk förhindra, jämväl genom dem, hvaraf sådant verk borde befrämjas.» Kungen och Svedberg lade nu sina kloka hufvuden ihop för att lura hans sataniska majestät. Carl XI skickade redan 1691 Svedberg till Uppsala för att bidraga till detta syfte. En kommission nedsattes, som bestod af Svedberg, prof. Kolmodin och den i hebreiska förfarne Magnus Rönnow. Det hela aflopp, förmodligen på grund af Satans verksamhet, icke utan starka teologiska konflikter, och Carl XI fick aldrig se den nya bibeln. Men 1703 blef den ändå färdig och är känd under namn af Carl XII:s kyrkobibel. Om Svedberg kanske icke hade fullt så stor andel i detta verk, som han ville låta påskina, så torde han dock väl varit den, som mest bidragit därtill att bibelkommissionen kommit till stånd och sannolikt också därtill att den fullgjort sin uppgift inom en tid, som i våra dagar säkerligen skulle anses vara underbart kort.

Sina största förtjänster ifråga om den kyrkliga litteraturen inlade Svedberg i den nya psalmboken. Hans erfarenhet vid denna hans verksamhet blef emellertid rik på missräkningar af olika slag, och det är, af de långdragna jeremiaderna i hans autobiografi, som skrefs några och trettio år senare, klart, att förlusten af hvad han städse kallade »min psalmbok» förbittrade hela den senare delen af hans lefnad. Icke nog med att han fick utstå svåra förödmjukelser, han led

dessutom ansenliga ekonomiska förluster, hvilka säkerligen mycket smärtsamt berörde den, efter hvad jag tyckt mig finna, på detta område ovanligt ömtålige Svedberg. Han blef aldrig i stånd att ifråga om dem, som bidragit härtill, följa de i Bergspredikan framställda reglerna och skrädde icke orden på tal om sina motståndares hithörande handlingar.

Arbetet på den nya psalmboken påbörjades »enskildt och i all tysthet» på Svedbergs initiativ 1691 af denne och af Urban Hjärne, med hvilken han då stod på vänskaplig fot; dessa två indrogo däri sedermera lektor Boethius i Västerås och prof. Kolmodin i Uppsala.

Svedberg underrättade Carl XI om saken och en kommission af biskop Benzelius, Svedberg och Kolmodin nedsattes för revisionen.

Äfven biskop Spegel och prof. Lagerlöf i Uppsala anlitades.

Boken blef färdig 1693 samt godkändes af ärkebiskopen och teologiska fakulteten, och sedermera i allt väsentligt af ett utskott i riksdagens prästerskap. Därmed tyckes Svedberg haft full rätt att antaga alla svårigheter vara öfvervunna. Olof Rudbeck och prof. Vallerius i Uppsala satte i förening med Svedberg melodier till alla psalmerna. Därefter trycktes 1694 och 1695 *»den Svedbergska psalmboken»*.

Oaktat alla här ofvan anförda försiktighetsmått mot prästerna ställde nu dessa till ett alldeles häpnadsväckande oväsen i hela riket.

Svedberg påstod att man måste söka anledningen härtill i »oblidheten, obilligheten, argheten och afunden och dess upphof Satan». Denne hans gamle fiende hade emellertid till sina främsta biträden biskop Carls-

son i Västerås, superintendenten dr Lang i Narva och prof. Crispinus Jernfeld i Dorpat.

Dessa och andra lärda svartrockar visade sin lärdom genom att i psalmboken finna uttryck för gnosticism, manichæism, kalvinism, papism, schwenkfeldianism, weigelianism, pelagianism, psykopannykitism, arianism och ännu andra »ismer».

Som bevis på huru förfärligt irrlärig den Svedbergska psalmboken var anför jag ett enda af Totties exempel.[1]

Ps. 474 v. 3 om uppståndelsen på »Yttersta Domen»:

»Herrans änglar med stort gny
Ropa högt i luftens sky
Alla til med thesse orden,
Up uhr jorden, up uhr jorden!»

Det är (enl. 2, Kor. 4: 14; Joh:s 6: 39; Rom. 8: 11) Gudomen själf, som skall vid Yttersta Domen uppväcka de döda; änglarna få bara trumpeta (»Tuba ingens spargens sonum per sepulcra seculo-o-o-rum» heter det i Haydns »Skapelse»). Utan Tottie skulle äfven jag ha varit okunnig nog att tro att änglarnes trumpeter vore det, som skulle väcka de döda. Jag har någonstädes i S. Europa på en målning sett dem trumpeta så att jag blef rädd för att de, liksom våra slaktare, som ständigt blåsa upp underhudsbindväfven på kalfkroppar, skulle ådraga sig emphysem.

Om Svedbergs fiender i psalmboksfrågan firade en triumf, så förskaffade Carl XI på två vägar honom någon välbehöflig tröst.

Om psalmboken blef dyr för Svedberg, blef den ännu dyrare för hans motståndare Jernfeld. Denne tyckes icke ha vetat hur farligt det kunde vara att

[1] Tottie ogillade i det stora hela fejden mot psalmboken.

reta Carl XI, oaktadt detta vid flera tillfällen visat sig. Han gaf under en audiens olyckligtvis uttryck åt en sin snillrika mening att, om den Svedbergska psalmboken antogs, kunde detta ge anledning till uppror och inbördes religionskrig. Carl XI hörde icke förr talas om uppror, än han åter fick ett af sina icke sällsynta anfall af raseri. Jag låter Svedberg skildra uppträdet. »Kungen tog honom (Jernfeld) som ifrigast i brickan och stötten mot väggen.» En dylik behandling är särskildt ohälsosam för gubbar och blef ödesdiger för Jernfeld.

Svedberg fortsätter: »Hvaraf han måste intaga sängen och betänka sin djerfhet och otidighet.» Därefter afslutar Svedberg i kallblodig tillfredsställelse sin berättelse om det hela med den underrättelsen, att Jernfeld »afgick så efter några dagar med döden».

Svedberg hade gjort sin psalmbok till föremål för sin privata spekulation, insatt åtskilligt af sitt eget kapital i densamma och öfvertalat en af sina svågrar att häri följa sitt exempel; dessutom hade han på samma sätt användt omyndiga barns af honom förvaltade pengar.

Tiotusen exemplar af den Svedbergska psalmboken hade emellertid redan hunnit försäljas, innan psalmboken belades med kvarstad; den såldes sedermera så sent som 1773 här i Sverge och åtgick bra äfven i vår koloni vid Delaware. Detta senare hjälpte visserligen icke Svedberg, som vid tillfället uppgaf sin egen förlust till något öfver 24,000 d. smt, hvilken summa i hans autobiografi (se Tottie d. I, sid 133) steg till 30,000 d. smt.

För att ersätta förlusten af de sålunda af Svedberg insatta pengarna befallde Carl XI statskontoret att

till honom utbetala 26,400 d. smt. Det var, om Svedbergs additioner äro riktiga, en förskräckligt dyr psalmbok!

Då psalmbokens öde var afgjordt, utbröt Svedberg i hätska angrepp på dem, som bidragit därtill, och det är klart att han aldrig förlät dem, som hade någon andel i detta öde. Som alltid hade han i fejden haft Gud på sin sida, under det Satan hjälpt hans motståndare. Hur det då kom sig att dessa segrat, förklarar han icke. Sedermera blef Gud emellertid mera intresserad för den Svedbergska psalmboken och visade sin omvårdnad om densamma genom att skydda den vid eldsvådor. Till och med vid den förfärliga branden i Uppsala 1762, då så mycket annat brann upp inclusive gubben Svebilius, där han låg i sin väl skyddade graf i Uppsala domkyrka, fick elden icke en gång sveda psalmböckerna, »som lågo intet förvarade och voro idel papper, ännu icke hopbuntade, Guds namn vare därför här och där i evighet ära, lof, pris och tack. Amen».

Ett egendomligt förhållande finna vi däri, att ett mycket afsevärdt antal af de psalmer, under hvilka Svedberg tecknat sitt namn, icke äro författade af honom. Han har bland detta afsevärda antal öfversatt några och mer eller mindre bearbetat andra; några dylika tyckes han hvarken ha öfversatt eller bearbetat. (Se Tottie, sid. 97 o. följ. 1:sta del.) Tottie, som hämtat sina uppgifter ur J. W. Beckmans psalmhistoria, anser det hela vara ett utslag af Svedbergs dåliga minne. Jag invänder häremot att Svedbergs klagan öfver dåligt minne härrör från hans senare lefnadsår, från den tid, då han i sin höga ålderdom skref sin själfbiografi. Då hans första

psalmbok, af hvilken han säkerligen ägde exemplar, 1692 blef färdig, hade han icke fyllt 40 år och hade, efter allt hvad man har skäl att antaga, ett ypperligt minne. Detta alldeles oafsedt den omständigheten att den senila glömskan långt mera träffar det, som tilldragit sig under seniliteten, än de händelser, som ägt rum under tidigare lefnadsskeden. Det är icke så alldeles tvärsäkert att den gode biskopen i sin ytterliga subjektivitet alltid hade fullt klart för sig äganderättens betydelse vare sig ifråga om psalmer eller psalmböcker. (Se här nedan.)

Så snart Jesper hade en affär i kikaren, var han alltid angelägen att påpeka att frågan var icke för honom om affär men om Guds rike. Naturligtvis kunna dessa båda ändamål ypperligt förenas, och Svedberg tyckes ha varit mycket begifven på att på detta område slå två flugor i en smäll.

I dec. 1720 skref Svedberg ett bref till Johan Rosenadler och berättar denne att han, Svedberg i förening med en annan god kristen, beslutat utomlands i oktav trycka en svensk bibel att säljas för 1 eller högst $1^1/_2$ d. s. m., *allt detta endast i ändamål att sprida kunskapen om Guds ord.* Han visste väl, säger han, att de, som ha privilegium på att trycka den svenska bibeln, ha mycket emot detta. »Men böra icke Guds namns ära, hans heliga ord, och det, som kan bidraga till många själars räddning, betyda mer än mångas vinst genom försäljningen af detta ord?»

Jesper var i dylika små spekulationer emellanåt så ifrig för Herrans Rikes förkofran att han därvid någon gång kunde glömma bort den s. k. Dekalogen eller De Tio Budorden. Detta icke fullt tillfredstäl-

lande sakförhållande bevisar bl. a. ett hans bref från den 1 mars 1730 till sonen Emanuel (Tafels »*Documents*» vol. 1 sid. 354). Jesper underrättar Emanuel därom att han, Jesper, af Deras Majestäter bedt att få uttaga några exemplar af den på Skeppsholmen förvarade Kronan tillhöriga s. k. Svedbergska psalmboken; denna var, som ofvan anfördes, ehuru icke antagen, likväl rätt begärlig i handeln både här i Sverige och i vår koloni i Pennsylvanien, hvars kyrkliga angelägenheter i främsta rummet ombesörjdes af Svedberg. Denne ger i brefvet Emanuel tillsägelse att »om han får tillstånd att taga 10 (exemplar), då taga 50.»

Erkännas måste att man i allmänhet vid denna tid vara föga nogräknad, så snart det gällde Kgl. Maj:t och Kronan. Vi skulle lätt tämligen godmodigt kunna upptaga denna väl starka tänjning på 7:de budet, om icke Hans Högvördighet sitt lif igenom varit så högljudd i sina lofsånger öfver sin egen rättrådighet.

Emellertid var största delen af innehållet i den slutligen 1695 gillade och 1696 publicerade psalmboken hämtadt ur Svedbergs psalmbok, och den svenska allmänheten ägde i detta arbete en efter sina åsikter värdefull egendom. »Det kanhända icke hade skett», skref S. i sin autobiografi, »hade den icke varit till, som hade håg, mod och makt att våga det enaste och använda alla krafter till ett sådant Gudi behagligt och församlingarna uppbyggligt verk, Gudi vare evinnerligen ära och lof». Och ännu i vår nuvarande psalmbok återfinnes mycket af den ursprungliga Svedbergska psalmboken.

Den 3 nov. 1701 dog biskop Petter Rudbeck i

Skara, som, i förbigående sagdt, enligt själfva den milde biskop Totties utsago, sålde prästämbeten, var högfärdig, självrådig, trätlysten och girig och »å hufvudets vägnar icke ägde någon rikare begåfning», hvilket sistnämnda omdöme torde vara liktydigt därmed att bemälte Petter var rent af monumentalt dum. Alla dessa Petters små »mankemanger» voro ägnade att desto bjertare låta hans efterträdares förtjänster framträda. Vid biskopsvalet efter honom tillföllo 71 röster domprosten i Skara Lars Victorin, 33 röster biskop Bilberg i Strängnäs, 14 röster prosten Hof i Töpleås och 7 röster Jesper Svedberg.

Men Guds röst var den tiden konungens röst, och Svedberg, som då stod väl hos Carl XII, blef biskop i Skara.

Svedberg bedyrade att han själf icke tagit några som helst mått och steg för att erhålla befattningen. Det är mycket möjligt att han härvid talade sanning, men jag *måste* här påpeka att det är (se längre fram) alldeles säkert att han, då han vid ett liknande senare tillfälle afgaf liknande försäkringar, ljög alldeles ovanligt tappert.

Han var icke likgiltig för något slag af yttre förmåner och, då Tottie påpekar att han någon gång afslog erbjudanden till befordran, anser jag att detta skedde, emedan han hade något förmånligare i kikarn.

Vid sin utnämning till domprost i Uppsala var han ytterst förtjust och skref sedermera: »det är otroligt och obeskrifligt hvad en Herrans tjänare känner, då han upphöjes till ett högt och heligt kall och huru, i motsats härtill, de, som icke erfara en dylik upphöjelse, måste känna sig nedstämda.»

Biskopsutnämningen utgjorde säkerligen ett präktigt plåster på det ännu öppna psalmboks-såret.

Svedberg lefde i en långt mera vidskeplig tid, än våra dagars människor vanligen föreställa sig, och prästerna voro icke mindre vidskepliga än andra. Sådana kyrkans prydnader som Rhyzelius, Tollstadius, Svebilius och deras intellektuella vederlikar hyste åsikter, som nu skulle uppväcka löje hos kroppsarbetarne i vårt mörkaste Sverige. Äfven berömda svenska naturforskare och lärda voro i sitt tänkande rof för häpnadsväckande föreställningar. Jag behöfver blott erinra om den store Rudbeck d. ä. Denne var dock en särskildt fantastiskt anlagd person. Men t. o. m. en så upplyst och en så förträffligt intellektuellt utrustad man som Urban Hjärne kunde icke frigöra sig från en del af sin tids för oss ofattligt svåra vidskepligheter. Och i Europas mest upplysta samhällen finna vi att filosofiens och naturvetenskapernas största heroer, exempelvis sådana som Pascal, Boyle, Locke, Newton o. a. ännu hyllade löjliga dogmer inom det vetenskapliga och det religiösa.

Det för oss bästa beviset på den Svedbergska tidens vidskeplighet utgöra de den tiden, här i Sverige liksom annorstädes under 15:de, 16:de, 17:de och 18:de århundradet pågående häxprocesserna. Då brändes eller afrättades medelst halshuggning många personer för trolldom och blåkullafärder; bland dylika vidskeplighetens offer funnos 12-åriga barn.[1] Ännu i slutet på 1720-talet miste personer lifvet för dylika brott. Urban Hjärnes och andra upplysta

[1] Se rannsakningen med häxan »Kapten Elin» i Gadelii »Tro och Övertro» (Stockholm 1913).

personers protester och föreställningar buro endast långsamt sina frukter.

Efter slutet på 1700-talet blefvo dylika processer mera sällsynta, men ännu 1757—1763 utspelades i Dalarne en typisk häxprocess.

Den barbariske domaren blef då visserligen bestraffad, men först sedan de anklagade undgått förfärliga lidanden. Till och med under min lefnad har åtminstone *en* mera moderniserad häxprocess år 1858 handlagts här i Sverige. Äfven denna ägde rum i Dalarne.

Men jag påpekar här uttryckligen att Jesper var en *äfven för sin tid* alldeles ovanligt vidskeplig man, hvilkens svaghet åt detta håll var känd och omtalad öfver hela landet och gjorde honom till föremål äfven för obildade personers åtlöje samt emellanåt för deras illvilliga spratt.

Jesper Svedberg ville äfven i de allra hvardagligaste företeelser städse se utslaget af goda eller onda andars verksamhet, sökte med den största uppmärksamhet erinra och uttyda sina egna drömmar, företog sig i sina framskridna år ofta besvärjelser för att utdrifva djäflar, var fast öfvertygad om sin egen förmåga att verkställa underkurer, och ansåg att opposition mot tron på »spöken» antydde ateism. Han talade dagligdags om änglar och andar af olika slag, om fjärrsynthet och framsynthet och om olika personers märkvärdiga spådomar. Men icke nog härmed. Det är, såvida han icke varit en riktig storljugare, alldeles säkert att den psykiska svaghet, som i allt detta fann sitt uttryck, gick så långt att Svedberg upprepade gånger hade hallucinationer, att han m. a. o. hade förnimmelser, utan att någon som

helst yttre verklighet förorsakade dem. (Se Svedbergs egna skrifter, Fryxell, Tottie, Lamm o. a.)

En märkvärdig berättelse härom lämnar helt trohjärtadt biskopen från sin studenttid. Då visade sig en vacker dag en ängel för honom och frågade hvilka böcker han studerade. Efter att ha hört hans svar rådde ängeln honom att skaffa sig Geier (icke Erik Gustaf), Joh. och Seb. Schmid, Dietericks »antiquitates», Tarnovius, Osiander, Gerhard och Grells bibliska concordans.

Man har sålunda här att påpeka den viktiga omständigheten att fadern till den under många år städse hallucinerande paranoikern eller — som Kraepelin benämner paranoia-patienter af detta särskilta — slag parafrenikern Svedenborgs fader också hade hallucinationer och företedde tydliga symptomer af en stark psykotisk belastning. Saken är så tydlig att äfven den i psykiatri alldeles obevandrade Fryxell, som icke kände Svedenborgs utpräglade psykotiska mödernearf, tillskrifver fädernearfvet hans egendomligheter på detta område.

Kanske frågar en och annan psykiatriskt obevandrad läsare hvarför jag, som i likhet med åtskilliga andra läkare förklarat Svedenborg ha lidit af en obotlig sinnessjukdom, icke ställdt en liknande diagnos i faderns fall. De skola emellertid finna denna fråga fullt nöjaktigt besvarad i arbetets snart utkommande andra del och då få klart för sig hvilka viktiga kliniska skilnader, som förefunnos mellan Svedenborg och hans far, oaktadt denne senare lefde inom gränslandet mellan det normala och det psykotiska.

I febr. 1702 gjorde Svedberg, kort innan han blef utnämnd till biskop i Skara, bekantskap med en hög-

förnäm och mycket mäktig person, som han träffade i Stockholm. Det var denna gång nämligen frågan om ingen mindre än Satan själf. Den gode professorn låg i sin säng och sof, och själfva »presentationen» försiggick under hans sömn. Han tyckte sig sitta i biskop Per Rudbecks vagn, då hans sataniska majestät infann sig vid åkdonet med ett spjut i handen och »ville Svedberg i sin grymhet alldeles mörda». Svedberg begynte genast att läsa:

»Wår fiende ifrån oss drif,
Och tu med friden när oss blif.»

När den stackars domprosten kommit så långt i sin psalm, kom han i sin ångest af sig och glömde fortsättningen.

Satan hade häråt grufligt roligt och skrattade väldigt. Och detta hände tre gånger, och hvarje gång skrattade Satan allt värre.

Svedberg var nu vaken och gick på golfvet och »gudade sig», men klef snart åter upp i sängen. Men Satan kom snart igen.

Svedberg steg åter upp och föll på knä på golfvet och sjöng midt i natten med full hals »Wår Gud är oss en väldig borg» och andra psalmer. Det var klart månsken, och prästen såg Satan stå midt på golfvet »så svart som han var». En engelsman skulle sålunda i dubbel mening kallat honom »a damned nigger». Men nu var segern vunnen och sedan sof Svedberg »i godan ro, Gudi lof och pris». Svedberg anmärker, att »den fule och oförskemde anden» burit sig åt på alldeles samma sätt mot Herren Jesum Kristum.

Det är högeligen att beklaga att S. icke ger annan beskrifning öfver Satan än att han var svart.

Man lämnas alldeles oviss om huruvida han hade horn eller klor eller hofvar eller svans eller spetsiga öron eller om han, som Anders Willman gjorde, då han som Mefistofeles besökte Arnoldson som Faust, krökte och abducerade fingrarna.

Anno 1705 höll Svedberg, som då var biskop, en predikan med berättelser om olika järtecken. Vattnet i sjön Barken hade tre kvällar å rad förvandlats till blod. En profetissa, som endast få timmar hvarje dag kunde höra och tala (hysterica!), for omkring i Dalarne och förmanade till bot och bättring. En ko på Gottland födde under starkt råmande en kalf med något på hufvudet, som liknade en fontange, en damhufvudbonad, som både biskopen och biskopinnan Svedberg ansågo grufligt flärdfull. Alla dessa »under» föreföllo Svedberg högst betänkliga.

Då Svedberg var 70 år gammal, narrade hans klockare honom att begå en förskräcklig dumhet med ett förment »underverk» i Skara domkyrka natten mellan den 10:de och 11:te april 1723. Klockaren påstod sig då ha sett ett 4—5 års barn, som grät och jämrade sig förfärligt öfver svenska folkets otukt och svordomar. De bespottare påstodo att klockaren varit full, hvilken företeelse hvarken under Svedbergs eller vår tid kan räknas till underverken. Däremot är en så försigkommen unge, att han vid 4—5 års ålder skriker öfver otukt, en, mildt taladt, uppseendeväckande företeelse. Svedberg höll på klockarens nykterhet och ungens verklighet och moraliska tjut och lät trycka ett cirkulär med klockarens, af Jesper Svedberg d. y., dr. Johan Hesselius och adjunkten Berglind bevittnade berättelse om det hela. En storm af åtlöje öfver hela landet blef svaret och,

oaktadt troende icke saknades, tyckas de bespottare ha utgjort majoritet.

Bland dem utmärkte sig framför andra en landtmätare Kruse, som, ehuru han af de »troende» ilsket beskyldes för »pietism» och »kväkerism», tyckes ha vunnit skrattarne på sin sida. Men mera längre fram om Svedbergs vidskeplighet.

Jag har redan påpekat kontrasten mellan dessa mystiska, naivt vidskepliga föreställningar hos Svedberg och hans på många områden utprägladt sunda förstånd och goda omdömesförmåga.

Till hans heder länder det honom särskildt, att han, liksom sedermera sonen Emanuel, var en svuren fiende till den enfaldiga och fördärfliga dogmen om saliggörandet genom tron allena, den af Swedenborg så afskydda *solifideismen*. Denna Svedbergs ståndpunkt häfdade han konsekvent, oaktadt det kostade honom anklagelser för den i det sedeslösa Sverige förhatliga pietismen, som vid sidan af tron fordrade rent lefverne och goda gärningar.

Svedberg motsatte sig de alltför talrika svenska helgdagarna såsom befordrande lättja, dryckenskap och lösaktighet. Han yrkade på indragandet af åtskilliga bland dessa men på ett samvetsgrant begagnande af de öfriga till helgelse och hvila. Han talade ifrigt mot barbariska och förvildande kyrkostraff och särskildt mot den s. k. »horpallen», på hvilken nämligen sådana, som syndat mot sjätte budet, fingo under gudstjänsten schavottera inför hela kyrkfolket. Då den långt mera ifrige än egentligen taktfulle biskopen en gång 1717 i Lund hos Carl XII träffade en general, som själf stått på den förskräckliga pallen, frågade han denne i konungens närvaro

om detta straff haft ett godt inflytande på honom. Då den förbittrade krigaren afgifvit sitt svar, vände sig Svedberg till kungen och anmärkte triumferande att denne nu själf kunde höra huru föga ändamålsenligt pallstraffet verkligen vore.

Svedberg insåg också vikten af att gudstjänsten förbereddes med sköna och förädlande sinnesintryck och sparade icke på hvassa glosor vid sina skildringar af »tjutandet och vrålandet» i våra kyrkor.

Om man måste erkänna att han i mångt och mycket såsom präst visade sig ha förståndiga åsikter, så kan man icke heller vägra att åtminstone i en viktig fråga skänka honom lika stort bifall i politiken. Svedberg var efter Carl XII:s död fullt enig med sig själf och andra om nödvändigheten att afskaffa den enväldiga konungamakten.

Men han såg, i motsats till flertalet af sina samtida klass- och ståndskamrater, också alldeles klart för sig de stora farorna i en alltför, stor inskränkning af den exekutiva makten, och vek icke från denna sin ståndpunkt, oaktadt den kostade honom hans inflytande inom riksdagen. Visserligen sökte han därvid såvidt möjligt taga sin skada igen genom kunglig gunst.

Svedberg blef en »rifvande» Herrans tjänare i sitt biskopsstift och utöfvade en mycket kraftig och till stor del mycket nyttig verksamhet.

Det är enligt Tottie tydligt att prästerskapet i Vestergötland på Svedbergs tid, — liksom, enligt hvad jag kan intyga, 150 år senare — behöfde en kraftig väktare öfver sina seder. Den af Em. Sw—g innerligen och fullt berättigadt afskydda läran om frälsning genom tron och syndernas försoning *en-*

bart genom Sonen var då ännu starkare accentuerad än nu. Man skulle nästan kunnat misstänka att prästerna ansågo det vara förtjänstfullt att visa sig äga största möjliga tilltro till deras skapares långmodighet och tålamods rikedom genom att synda så i det ena som det andra, så mycket de någonsin orkade. Det säkra är att de med det förhatliga epitetet »pietist» brännmärkte enhvar, som talade om nödvändigheten för dem själfva att beflita sig om goda gärningar.

Svedberg var också mycket verksam för ett förbättradt och humaniseradt fattigvårdsväsen. Äfven om skolväsendet beflitade han sig på det berömligaste. Ett annat uttryck för hans ofta sunda omdöme har man i hans sträfvan att afskaffa olämpliga edsförpliktelser, som aldrig hållas eller kunna hållas.

Ett stort obehag förorsakades Svedberg af aflidna prästers änkor och döttrar, som ständigt lågo öfver honom med böner att han icke skulle anförtro de ledigblifna ämbetena åt andra än sådana prästmän, hvilka voro villiga att gifta sig med dem. Ett dylikt barmhärtighetsverk kallades »att upprätthålla sterbhuset». Svedberg ansåg emellertid att dylika medgifvanden från prästernas sida icke inneburo någon ökad garanti för deras lämplighet till kyrkoherdeämbeten. Dessutom hände att prästerna, efter att ha »öfvertagit» prästänkorna och blifvit utledsna på härsklystna och odrägliga hustrur, ursäktade sig för sitt bristande kristliga tålamod med hustrurna därmed att dessa blifvit dem påtvungna.

I sina predikningar använde Svedberg ett synnerligen kraftigt språk och detta icke blott mot syndafördärfvet, men också mot de osköna gudstjänsterna

»Jag säger», sade han exempelvis, »när vi komma tillsammans på våra sabbats- och bönedagar, så sitta här en hop giriga, der obarmhärtiga, här ondeligen sinnade, der högfärdige, här gudlösa, der otuktiga, här drinkare, der vällustiga, här svärjare, der sabbatsbrytare. Tänk hvad tjutande, hvad vrålande det är i Guds och hans englars öron . . . När man då kommer tillsammans på bönedagarne och för ett sådant oljud, oskick och buller, si då suckar och kvider den gudfruktige, då sörja änglarne, då le djäflarne, då förbittras Guds ande.»

Efter dylika utgjutelser frågade Svedberg huru man kunde hoppas att på det viset få hem kungen från tartarernas och turkarnas »oräkneliga hop» eller kunna hoppas att pestilentian skulle skona och upphöra.

Det kan, som vi af det ofvanstående inse, icke betviflas, att Svedberg som biskop var en nitisk Herrans tjänare, en väldig predikant och en sträng tuktomästare och att han uträttade mycket godt. Men det kan heller icke betviflas att han i sin obändiga härsklystnad och sin brist på aktning för andras rättigheter gjorde sig skyldig till stora fel. Han ville gärna ensam tillsätta innehafvarna af pastorater af alla slag, regala, patronella och konsistoriella, sökte alla medel att påverka höga vederbörande, »tryckte», som en medlem af denna vördnadsvärda församling klagade, »hela konsistorium» och förfor vid flera tillfällen så egenmäktigt och laglöst att hans beslut måste upphäfvas. Det kunde hända, att patronus för ett pastorat utan att af Svedberg ha mottagit minsta meddelande öfverraskades af den underrättelsen att biskopen besatt den lediga platsen. Svedberg låg i delo med

sin domprost, som tycktes ha gjort sig skyldig till åtskilliga felaktigheter. Svedberg borttog då alldeles egenmäktigt de 7 fetaste af de under domprosteriet hörande pastoraten och ersatte dem med 7 sämre dylika. Domprosten klagade och regeringen blef, hvarken för första eller sista gången, tvungen att upphäfva biskopens åtgärd.

Emellanåt anklagade man Svedberg för att ha fört höga vederbörande medelst falska uppgifter bakom ljuset i ändamål att tillgodose sin snikenhet. Detta sades vara fallet, då Svedberg mot hela sitt konsistoriums enhälliga mening intrigerade sig till det feta Skarie (Varnhem) till biskopsprebende i stället för det fattiga Synnerby. Äfven Tottie tror icke på sanningen af Svedbergs vid detta liksom vid andra dylika tillfällen afgifna högtidliga försäkringar, att han därvid icke alls tänkt på sin timliga båtnad och vinning utan bara, bara, bara på att vinna själar för Guds rike.

Svedberg hade den enorma förtjänsten att, om han långt ifrån själf var fri från skrymteri, så afskydde han starkt all humbug från annat håll. Då, som nu, var det bruk att vid nekrologer utan minsta hänsyn till sanningen utbreda sig öfver de dödas förtjänster och helt och hållet förtiga deras fel. Häremot opponerade sig mycket ifrigt Svedberg.

Han tufsade själf rätt bra till sina präster, men hade en stark medkänsla med dem, så snart de anföllos från andra håll. Jag är icke riktigt säker på, att denna »kollegialitet» icke emellanåt går väl långt, och tror att Svedberg gjort sig skyldig härtill, då landshöfdingen baron Soop tog sig för att klaga öf-

ver prästernas allmänna (säkert genomusla) kvalitet. Då blef Svedberg idel lågor.

»Emedan när ej någon landshöfding med alla sina kamrerare, fogdar, skrifvare och länsmän kan styra allmogen, si då, si då måste presten anlitas.» Och han gaf landshöfdingen en ordentlig skriftlig uppsträckning och sade honom, att om han skötte sitt kall annorlunda i vissa hänseenden, »skulle djefvulen icke få så stor makt.»

Den, som hårdare än något eller någon annan bestraffade Svedberg för hans olater, var den berömde Urban Hjärne. De båda herrarna hade olika meningar om det svenska språkets önskvärda utveckling. S. ville bibehålla det alldeles rent från främmande element och rent af återvända till föråldrade former, och skref sin »Schibboleth.»

Hjärne var en vän af utveckling och skref sin »Orthographia suecana». Personligheter inblandades i striden, och ingendera af de båda kämparna torde kunna fritagas från hänsynslöshet. Hjärne förevitade bl. a. Svedberg för att vid prästers begrafningar ha till vana att objuden infinna sig och genom att förrätta jordfästningsakten tilltvinga sig ekonomisk vinst. Detta var ju en ytterst hänsynslös anklagelse, och de funnos nog som häftigt klandrade Hjärne. För min del anser jag att hans fel var förlåtligt, *om hans tillvitelse, som angick Svedbergs offentliga verksamhet, var sann.* Och jag kan icke förneka min mycket starka misstanke att så var förhållandet.

År 1712 brann det återigen hos Jesper Svedberg; denna gång brann biskopshuset vid Brunsbo alldeles ned. Svedberg vände sig genast till Ulrika Eleonora och klagade sin nöd. Midt i sin förtviflan försummar

han icke att anföra bevis för sitt alldeles särskildt goda förhållande till Vår Herre. Det undret hade nämligen inträffat att, ehuru hettan var så stark att en med vatten fylld kopparkittel smält, så hade lågorna lämnat hans eget porträtt orördt. Hans katekes hade också blifvit räddad. Han omnämner händelsevis i sin supplik att han påbörjat en afhandling om »Nordens Leijon». Subskriptioner sattes genast i gång. Men den enligt åtskilliga uppgifter då ganska förmögne Svedberg var ändå icke nöjd, utan skref den 11 mars 1712 ett verkligen vedervärdigt bref till Carl XII, som då på sitt eget sätt »lullade» i Bender. Svedberg började efter sin vana att tala om sin oegennyttiga natur, men uppger därefter högljudda jämmerrop. Han, som förut haft råd att bekosta stora summor för att trycka böcker för Guds kyrka och många själars uppbyggelse, måste nu vända sig till den, som hade makten och icke kunde låta honom och hans familj bli ruinerade. Trots subscriptionerna för det biskoppliga boställets återuppbyggande *»måste han, och hans hustru och barn gå omkring nästan nakna»* *etc.*

En tid därefter omtalade han triumferande att Gud hade gifvit honom, liksom Job, dubbelt så mycket som förut och en långt vackrare och bekvämare bostad.

Den 21 oktober 1714 skref han till kungen med ansökan om ämbete för sin son Emanuel. Den 12 juli 1715, då Carl XII var hårdt beträngd i Stralsund, skref han åter till en af konungens närmaste om ett ämbete för Emanuel. Den 9 febr. 1715 skref han dessutom till Carl XII och bad om adelskap för sina tre söner, Emanuel, Eliezer och Jesper och för sina svärsöner Lundstedt och Ben-

zelius. Då icke detta hjälpte, förnyade han den 23 april 1716 samma anhållan i bref till kungen.

Då Carl XII lämnade sitt ruinerade land vind för våg och sysselsatte sig med att spela schack och med andra förnöjelser ned i Turkiet, då man antog, att man aldrig skulle få se honom mera här i Sverige, då folk alltmera undrade öfver kungens tillstånd och därvid icke sällan med betydelsefulla miner knackade på sina egna pannor, började man allt ifrigare att se sig om efter en ställföreträdare för den alldeles »omöjlige» monarken och för att utan honom kunna förskaffa landet fred. Detta framträdde redan vid 1710 och ännu långt starkare vid 1714 års riksdag, då frågan om att åt Ulrika Eleonora ock rådet förläna rätten att sluta fred afhandlades på fullt allvar. Jesper Svedberg var då en af dem, som ifrigast påyrkade att man borde förbigå Carl XII. Men, då denne helt oväntadt åter infann sig i Sverige, tillintetgjorde han genom sin blotta närvaro all opposition. Och särskildt vår biskop skref då mycket ödmjuka och smickrande bref till det barska majestätet.

På hösten 1717 for den företagsamme prelaten till Lund och påstår att han blef väl mottagen af Carl XII, som inbjöd honom till den kungliga taffeln, vid hvilken det Nordiska Lejonet behagade dricka mycket rent vatten. — Andra uppgifter antyda att Svedberg rönte ett kyligt mottagande.

Svedberg berättar vidare om sin predikan söndagen därpå och omtalar blott att han yttrade sig om fastedagarnas helgd och bad att Hans Majestät måtte bli befriad från Rehabehams rådgifvare.

Jag har alldeles glömt bort hvad dessa herrar rådde

Rehabeham till och råder läsaren att sjelf taga reda därpå.

Fryxell har en annan berättelse om just denna samma predikan inför hofvet i Lund, hvilken väckte stor förargelse och upphetsning mot Svedberg i landet. Denne lär ha utfarit mot de svältande och grundligt plockade *undersåtarnes* slöseri, öfverflöd och olydnad och mot deras oförstånd att icke betänka hvilken nådig herre de hade. Man anklagade allmänt Svedberg för att vid detta tillfälle ha groft smickrat kungen.

Svedberg lär vid denna resa ha haft till ändamål att befria sin kusk från utskrifning, och berättar att prins Fredrik på kvällen i kungens rum förde den närvarande biskopens talan för att utverka detta. Men konungen svarade härtill icke ett enda ord. Svedberg tog nu själf till ordet och talade om det orätta däri att han, som skulle gå före en landshöfding, icke skulle få ha en kusk, då landshöfdingen for till kyrkan med en dylik framför sig och två långa betjänter bakom sig. Majestätet förblef alltjämt stum som en fisk i denna fråga, men berömde i stället Svedberg för dennes nit om svenska språkets renhet. Svedberg tog fram sin bibel och visade däri främmande ord, samt föll in i sitt vanliga självberöm, i det han påstod att den, som kunde finna honom utan sin bibel, skulle få slå honom i backen. Carl XII tyckes icke ha alldeles saknat insikt i den gode biskopens natur och bad honom, då han få dagar därefter mötte Svedberg utomhus, att få se hans bibel. Då Svedberg icke hade en dylik på sig, så sade Carl att han nu ville slå honom i backen, men

Svedberg undskyllde sig med att icke vara stadd i tjänsteärenden.

Det är tydligt att Carl XII icke saknade humor. Men ifråga om intriger mot Herrans Smorda var det nog icke särdeles mycket bevändt med hans humor. Han hade säkerligen fått höra om biskopens bedrifter vid 1714 års riksdag och hade dem ypperligt i sitt minne.

Det är väl högst sannolikt att Jesper äfven vid detta besök i Lund upprepade sina böner om adelskap för sin familj, och han var också, om än i betydligt mindre grad, angelägen om att få behålla sin kusk. Men det blef inga nya adelsmän den gången, åtminstone icke i Svedbergs släkt. Däremot blef det åtskilliga nya dragoner, och en af dem var just Svedbergs högt värderade kusk.

Vid 1719 års riksdag var Svedberg, som ofvan nämndes, bland dem, som ifrade för en starkare konungamakt, än den ständerna ville bevilja. Han intog samma ställning vid 1723 års riksdag, men han och de med honom liktänkande befunno sig, som bekant, i ohjälplig minoritet. Han ådrog sig en hel mängd fiender, och man anmärkte spotskt att det var helt naturligt för honom, som dragit så stora fördelar af konungamakten, att ifra för den. Man uteslöt honom ur Sekreta Utskottet.

Enligt biskop A. O. Rhyzelius (Episcoposcopia suigothica) förnyade Svedberg 1719 till Ulrika Eleonora sitt tiggeri om adelskap, hvarom han i bref af d. 9 febr. och 23 april 1716 anhållit hos Carl XII. Två veckor efter 1719 års riksdags slut erhöllo hans söner adelsbref under namnet Swedenborg. Man blir icke vänligt stämd mot Svedberg, då man finner

att han i bref till Ulrika Eleonora efter alla sina bemödanden uttalar att han »öfver denna befordran blef både bestört och glad, men att han gerna förblifvit i nedrigt stånd». Äfven Tottie finner att han därvid icke uttalat sig öppet och uppriktigt. Jag erkänner att jag för min del tycker att han i sin natur hade mer af plebejen än af adelsmannen. Samtidigt erhöll Svedbergs svärson Unge, sannolikt på grund af den emellanåt mycket plastiske biskopens krumbukter inför Ulrika Eleonora, ett fett pastorat med löfte om ett ännu fetare, så snart det blef ledigt.

Svedbergs bemödanden att rädda konungamakten från fullständig vanmakt blefvo sålunda rikligt belönade. På de giftiga anmärkningarna i riksdagen blef Svedberg icke svarslös. Af ett af hans tal anför jag (i det jag öfversätter från Whites engelska citat) den karaktäristiska, om biskopens orubbliga självkänsla vittnande »slutspurten».

»Jag har med heder samlat mina gråa hår och skall med heder bära dem till min graf. Så länge som 17:de och 27:de psalmerna i psaltaren förefinnas, kan ingen, hur mäktig han än tror sig vara, skada ett hår på mitt hufvud. Denna fejd emot mig började icke igår eller förgår utan för trettio år sedan, och trots all fiendskap har jag stigit till min nuvarande ställning. Jag vet, att min ängel skall erhålla befallning af Gud att bereda mig en krona, då timman för min himmelsfärd är inne. Tilldess förblir jag sittande här på min hedersplats utan fruktan och full af glädje och pris.»

Emellanåt »mopsade» sig Svedberg i sitt medfödda öfvermod äfven mot »Herrans Smorda». Midt under sina ständiga nådeansökningar talade den för-

domsfrie biskopen ofta mycket illa om Ulrika Eleonora, liksom han gjort om hennes bror, och påstod att hon var — skrymtaktig och skenhelig. Mot Ulrika Eleonora själf var han emellanåt rätt uppriktig, och 1720 tillskref hon honom ett ganska hvasst bref med varningar emot att skicka sådana oanständiga och ohöfvitska epistlar utan hänsyn till den vördnad, som tillkom en undersåte.

Konung Fredrik undgick heller icke Svedbergs kritik, och denne fällde om den gamle kunglige syndaren det mycket förlåtliga omdömet, att »han icke dög till mycket»; i hvilket omdöme historien ju hjärtligt instämt. Fredrik fann sig nödsakad att 1728 också gifva Svedberg en läxa angående hans uppförande. I det hela tyckes Svedberg ha visat en påträngande förtrolighet och något, som åtminstone närmade sig oförskämdhet.

* * *

I Svedbergs autobiografi utgöra berättelserna om hans underkurer det roligaste och oförargligaste samt karaktärisera rätt bra både den berömde biskopen och hans samtid. Af en i öfrigt verkligen fasaväckande historia om en uppenbarligen hysteromelankolisk prästdotter i Bara, af hvilken det minst fasaväckande är att hon och hennes familj sedermera brunno upp med prästbostället, berättar jag blott den del, som illustrerar Svedbergs stora färdighet i sin behandling af hysteriska kvinnor.

»Jag kommer dit inemot aftonen», berättar S. »Hon hade då varit fri som ock eljest tillförene då och då. Men mot min ankomst sade hon sig ha

varit ganska illa plågad af Hin Onde. Efter måltiden bad jag få vara allena med henne, och för att ha desto bättre lägenhet att i förtroende tala med henne bad jag henne löska mig.»

Den egendomliga bikten, som dock vid denna första seance alldeles misslyckades, försiggick nu sålunda att den stackars prestdottern under denna sin svåra stund kliade hans biskopliga högvördighets i hennes sköte hvilande lurfviga hufvud.

»Löskningen» är en högst intressant företeelse, som kanske blott anträffas bland människor och apor. Sista gången jag såg den var dagen, då förklaringen till detta förfärliga världskrig mottogs i Berlin. Handlingen försiggick i en af apburarna i den zoologiska trädgården och företogs af en aphona på hennes tillfällige herre och man. Denne hvilade med ett uttryck af stort välbehag sitt hufvud i sin makas sköte, under det denna med förnumstig min och med en högt uppdrifven fingerfärdighet skilde hufvudhåren åt och allt emellanåt förde de under denna jakt anträffade små insekterna till sina läppar.

I reseskildringar från Australien och Sydafrika har jag sett löskningar omnämnas i just detta dubbla ändamål: att befria den löskade från besvärliga insekter och förskaffa den löskande någon visserligen till kvantiteten ringa men till smaken högt värderad måltid.

Bland något högre stående folkslag torde löskningen uteslutande förekomma såsom en för mera fordringsfulla sinnen något förvånande erotisk handling, och företages alltid af en kvinna, som med krökta och något skilda fingrar sakta rifver en individ af manligt kön i dennes skalp.

Långt mera underhållande och lärorik är historien om Jesper Svedberg och det på sin tid öfver hela Sveriges land omtalade, vidtberömda och mycket vördade helgonet Esther Jönsdotter i Norra Åby, ej särdeles långt från Malmö. Jag skall här berätta den,

så godt jag kan, emedan den karaktäriserar Svedberg i synnerhet och helgon i allmänhet, vissa psykiska anomalier, som äro nyttiga att känna, och det svenska folkets kulturella ståndpunkt i början af 1700-talet, d. v. s. under Swedenborgs ungdom samt — sist men icke minst — emedan den är rolig.

Det mycket omtalade och omskrifna helgonet var, som en mängd andra kvinnliga helgon varit, en hysterisk bondpiga, en liten vacker brunett, som var som allra mest helig under sina till tjugutalet hörande år.

Det var en söndag i januari 1703 vid ett besök i kyrkan, som hennes »omvändelse» ägde rum, och som hon öfverväldigades af tanken på sina egna och andras synder.

Hon lade sig till sängs, läste och talade om intet annat än sin Gud och Hans stora nåd, föredrog än på prosa och än på vers och vägrade att äta eller dricka. Folk bedyrade slutligen högtidligt, och, som det tyckes, utan att Esther häri alls blifvit underkastad någon afsevärd kontroll, att hon icke förtärt något på mellan sju och tretton år. Under hela denna tid hade Esther, som andra helgon, icke sällan haft olika sensoriella anfäktelser och såg hvarje kväll i sin kammare en stor, vackert strålande stjärna, som ingen annan kunde se. Massor av människor strömmade till denna heliga, lilla sängkammare. Dit kom den religösa gräddan af Guds svenska barn från och med konungen till och med luffaren. (Jag har till min förvåning upptäckt att det finnes religiösa luffare.) Man kan förstå hur angenämt all denna hyllning, som säkerligen också medförde små materiella fördelar, berörde Esther.

Meningarna voro emellertid icke alldeles odelade om Esther.

Det stora flertalet var öfvertygadt om hennes helighet och hennes fasta. Men åtskilliga uttryckte sina tvifvelsmål, och en och annan ansåg att det var hos Djäfvulen själf i egen person, som Esther var i tjänst.

Esther stod rätt bra ut med sin långa fasta. Det knakade, påstods det, i hennes leder, när hon rörde sig, och rörligheten i dem skall ha varit något inskränkt. Så snart man ville undersöka hennes mage, fann man främre bukväggen tätt intill ryggraden; jag förmodar att den listiga flickan vid dylika tilltag kontraherade sina bukmuskler, så mycket hon orkade. I ryggen var hon normalt fet, och mången Stockholmsskönhet skulle dekolletera sig con amore, om hon egde Esthers »figur»; icke heller fattades rosorna i kinderna.

Jesper Svedberg var en bland de många, som aflade besök hos Esther. Han ditkom, förmodar jag, dels i sin egenskap af undergörare och för att se till om han icke kunde återskänka Esther god matlust, dels i sin egenskap af sakkunnig i afseende på helighet och för att undersöka om Esther var ett Guds eller ett Djefvulens barn. Han fick den uppfattningen att ett stort underverk som bäst pågick med Esther och att hon, som var mycket helig, tydligen var »enfaldig, from och gudfruktig» samt kunde undvara mat, emedan hon lefde af Guds ord.

Jesper måtte icke haft synnerligen höga tankar om Guds ords somatiska näringsvärde, då Esther, oaktadt hon erhållit alldeles enorma doser häraf och icke användt afsevärda kraftutgifter för kroppsrörelse,

alltjämt förblef tämligen mager. Han afgaf emellertid sitt utlåtande lika högtidligt som tvärsäkert, och det mottogs af hans åhörare med den djupa vördnad biskopsämbetet ensamt förlänar.

Efter någon tid försvann ett-tu-tre Esther. Många förmodade säkerligen, att hon blifvit upptagen till himlen. Andra hade sina tvifvelsmål, och bland dessa senare var också en med ett sjukt samvete behäftad »ryttare» (= dragon) Bredberg. På grund af dennes meddelanden sökte man ifrigt Esther och fann henne slutligen i Ellaholm i Blekinge län nära Karlshamn, samt fann dessutom det allra sötaste nyfödda flickebarn vid hennes bröst.

Rättvisan blef nu uppmärksam på Esther, som under åratal ställt till så förskräckligt mycket religiöst oväsen, och hvars helighet tydligen enligt vanliga begrepp hade sina inskränkningar.

Bredberg angaf sig ångerfull såsom fader till Esthers dotter.

En viss H. Roland, som besökt Esther, uttrycker i en liten afhandling, tryckt 1710 och inledd med ett bref till Högvälborna Fröken Ulrika Stenbock, sin fasta öfvertygelse om ett underverk »genom Gudz allsmechtiga Hand» med Esther, ber sina läsare betrakta Herrans verk och icke vara för mycket »sielfkloka», pratar korta, koncentrerade dumheter om Esther och slutar med ett ekstatiskt halleluja.

Den lärde dr Magnus Gabriel Block är i sitt »Betänckiande» öfver Esther (Stockholm 1719) något mera hälsosamt betänksam.

Han antager likväl som en »rem facti» att Esther »verckeligen i några åhr fastat hafver», men bekänner angående hennes framfödande derunder af ett full-

gånget välbildadt foster sin »ignorantiam» hur sådant kunnat ske, samt omnämner nu till och med möjligheten af ett bedrägeri. I samband med den nämnda synhallucinationen (fotism), som Esther hade hvarje kväll kort efter solnedgången, och som hon beskref som en strålande stjärna, talar han om en phantasia morbosa, en »vis imaginationis corrupta», »en passio hysterica» o. s. v.

Han känner till »hvad för imposturer Satan äfven med dichtade ovanliga fastor ofta för händer haft», och har en liten kasuistik häröfver. Det är tydligt att han icke kännt sig fullt säker på sin sak. Däremot har han alldeles fullt klart för sig hvad och hvem som kurerat Esther. Personen, som gjort detta, var enligt Blocks mening — dragonen Bredberg.

Johan Jacob Döbel, med. doktor och professor i Lund, ingaf också en berättelse om Esthers 10-åriga fasta; den trycktes på tyska i Köln 1714. Denne tillbakavisar »undret» och kommer till den slutsats, att Esther närt sig af »ännu öfverblifven näring, af mjukdelar (= de egna väfnaderna) och af luft». I hans lärda utlåtande talar han om »lifsandarna», om hjärnan såsom ett cirkulationsorgan o. s. v. och är naturligtvis helt och hållet fjättrad vid sin tids i våra tankar naiva föreställningar.

Jag undrade mycket hur den bigotte, ofta grymme, envise och enväldige Carl XII hade ställt sig till Bredbergs förseelse och hade stora farhågor för den stackars dragonen.

Men Carl XII, den tappraste bland alla monarker, beundrade tapperheten när och hvar och hur den visade sig. Han kände utan tvifvel med sig att

han aldrig i ett dylikt fall skulle förmått visa sig lika tapper som den så ytterst tilltagsne dragonen.

Vi, som lefvat under Carl XV:s och Oscar II:s dagar, minnas säkerligen alla hurusom dessa båda emellanåt mycket vänfasta konungar icke sällan blefvo verktyg i Herrans händer att visa oss huru fullständigt outransakliga Hans vägar äro särskildt i militära befordringsfrågor.

Den nåden att bli ett dylikt verktyg förlänades nu också Carl XII, *om* nämligen Fryxells tydliga mening om kausalsammanhanget mellan Bredbergs faderskap och hans utnämning till korpral är riktig. Själf känner jag icke hvarken tiden för Carl XII:s underrättelse om Bredbergs faderskap eller för korpralsutnämningen.

Fryxell säger i sin 26:te del sid. 91 af »Berättelserna»: »Kort därefter fick man veta orsaken till Esthers försvinnande, nämligen att hon haft kärleksförbindelser med en dragon och framfödt ett barn till världen, hvarefter den profetiska förmågan alldeles upphörde. Däremot återfick hon sina kroppskrafter och gifte sig med denne dragon, hvilken Carl också gjorde till korpral.»

Hvad Jesper Svedberg beträffar, så tyckes han ha tagit Esthers felsteg med jämnmod. Han var uppfylld af tanken på »underverket», äfven sedan han fick veta om den roll korpralen spelat i saken med Esther, som nu på trettonde året icke njutit ett »Gudz Låhn», vått eller torrt, men kunnat föda ett välskapadt barn. Han förde sedan de båda unga människornas sak inför kung Carl, som fann att »Bredberg icke handlat vackert», och påminte Carl att dragonen icke handlat värre än självfa profeten Hosea,

som »två gånger å rad» aflat barn med någon ung dam, som han borde lämnat i fred.

Jag antager, att Svedberg icke underlåtit att framställa för kungen det alldeles tvärsäkra sakförhållandet att många andra »profeter» sedan Hoseas tid begått liknande indiskretioner och att man ej bör tro ens förnäma damer mer än nätt och jämnt. Det var ju icke länge sedan den ogifta prinsessan Juliana försatte gumman Hedvig Eleonora och hela Stockholm i häpnad genom att få en »liten» i vagnen under en åktur med denna Carl X:s änka.

Om man någonsin kan tala om en kvinnas »lyckliga nedkomst», så är det i Esthers fall. Den gjorde Bredberg till en lycklig pappa och till korpral, Esther till en lycklig mamma och en lycklig fru och Carl XII till ett redskap i Herrans händer. Det enda ledsamma i historien var, att Esthers lilla barn inom kort dog.

Hvad hennes fasta under 7 eller, enligt andra uppgifter, under 10 eller till och med 13 år beträffar, behöfva vi i våra dagar icke känna oss ovissa. Vi veta med matematisk säkerhet att äfven en sängliggande person för att kunna lefva behöfver ett näringsvärde af minst 20 »stora» kalorier pr kilo kroppsvikt och dygn, och att den, som hvarken äter eller dricker, på få veckor dör.

Vi veta också att dessa hysteriska svält-helgon, då det kunde ske i smyg, åto som hungriga tigrar och drucko som törstiga kameler. Och vi veta med absolut säkerhet, att helgonet Esther, liksom alla andra ständigt tjutande och predikande helgon och många hysteriska patienter, humbuggade och bedrog.

Hon bedrog äfven domstolen, som, dumt nog, frikände henne från bedrägeri.

* *
*

Jesper Svedberg tillbringade nära ett tredjedels sekel på sin biskopsgård Brunsbo omkring $^1/_3$ mil från Skara. Det är en mycket prosaisk, på slätten liggande gård, hvarifrån man har en vattenlös, enformig utsikt öfver åkrar och fält och på betydligt afstånd ser Billingens långsträckta skogshöjd. Boningshuset är en i det yttre ytterligt ful men rätt stor byggnad; den härjades under Svedbergs tid af två eldsvådor. I parken fann jag några de största askträd jag någonsin sett; de måste ha varit rätt försigkomna redan på Swedenborgs tid. Jag föreställer mig att fader och son, oaktadt förhållandet dem emellan icke var fullt harmoniskt, ofta utbytt tankar med hvarandra, sittande vid ett ännu befintligt stenbord under ett af dessa träd,

Fram på 1720-talet började Svedberg starkt känna sin höga ålders börda i aftagande kropps- och själskrafter, men väl också i aftagande af de uppslitande sinnesrörelser, som den koleriska naturen i rikt mått medför för sin innehafvare. Hans förnämsta verksamhet under 1730-talets första år torde ha bestått i utskrifvandet af sin autobiografi, som han afsåg till sitt eget förhärligande, men som han, säkerligen alldeles omedvetet, gjorde till ett vittne om hans kraftiga personlighets brokiga sammansättning af både goda och mindre goda egenskaper.

Den 26 juli 1735 slöt den gamle biskopen för alltid sina ögon och ligger begrafven vid sidan af sin

andra, sin sannolikt mest älskade hustru, i en liten utbyggnad af Warnhems kyrka.

Det kan icke förnekas att med honom en af den svenska kyrkans allra märkvärdigaste män gick ur tiden. Om viljekraft och intelligens utgöra mänsklig storhet, så var biskop Svedberg en stor man. Men hans viljekraft var större än hans teoretiska förmåga och denna senare af bättre beskaffenhet än hans moraliska natur.

Den som särskildt högt skattar frihet från skrymteri, rättfram öppenhet och det som Björnstjerne Björnson kallade att lefva i sanning, skall blott få en måttlig sympati för Jesper Svedberg, huru stora egenskaper han än ägde på andra områden.

* *
*

Biskop Svedberg ansågs under sin lifstid vara en ganska rik man. Han gifte sig två gånger till rätt mycket penningar, och han var, mildast taladt, ytterst ekonomisk. Hans första fru, Sara Behm, var, för den tiden att vara, ett rikt parti och ärfde bl. a. större delen af järnverket Skinskatteberg i Västmanland. Denna del värderades 1718 dock icke högre än 32,000 d. km. (se R. Tafels Docum. Vol. I sid. 373.) Hans andra fru, Sara Bergia, var bl. a. ensam ägarinna af Starbo jernverk. Svedberg sjelf omnämnde en gång på gamla dagar att han då ägde så mycket, som han någonsin ägt. Men det kan knappt betviflas att Svedberg ofta befann sig i rätt stor förlägenhet för reda pengar, hvilket i någon mån ursäktar hans njugghet mot sonen Emanuel särskildt under dennes första vistelse i London 1710. Hans jeremiader till sina kungliga beskyddare efter sina förluster

genom eldsvåda och genom den felslagna spekulationen med psalmboken torde likväl ha varit betydligt öfverdrifna och i alla händelser oförenliga med ett förnämt sinnes fordringar på den egna värdigheten.

* * *

Vi äga ett antal porträtter öfver Jesper Svedberg. Han var en man af medellängd och af kraftig kroppsbyggnad.

W. White har prydt sin biografi med en kopia af en dr. Garth Wilkinson tillhörig gravyr af Svedberg från hans krafts dagar,

Under namnet och titlarna läsa vi på svenska och tyska följande inskrift: »Her står Herr Svedbergs Bild, i kopparstycke wysad, Hwars lärdom och förstånd samt nyth om Kristi hjord, Er widt med stort beröm i Svea Ryke spord, och blef i cederträ med evigt minne prysad.»

De till formen något egendomliga tyska verserna lyda:

»Hier steht das Bild, den Schatz kan kein Metall nicht zeigen,
Der lautes Gottesfurcht und Klugheit in sich hält,
Geschiehts dass vielen nach Wie recht zu gehn gefällt
O wie wird denn bei dir, dein Zion, Schweden, steigen.»

Jag kan icke tro annat än att dessa verser äro bifogade till porträttet af biskop Jesper Svedberg själf och att de äro författade af Emanuel Swedenborg. Jag antager nämligen att det är dessa verser Svedberg afser i ett i den Bergianska samlingen befintligt bref af den 10 april 1730 från Brunsbo, i hvil-

ket han ber Emanuel sända sig 100 exemplar af sitt eget (Jespers) porträtt, samt också de verser Emanuel därtill skrifvit, då han, biskopen, har för afsikt att bifoga dessa till porträttet (sid. 352 i vol. 1 Tafels »Documents.»)

Utom just detta porträtt förete de tre öfriga, dem jag sett af Jesper Svedberg, ett så föga fördelaktigt utseende att det i betraktandet af det stora antalet människor, som döma af det yttre, skulle varit bättre för Svedbergs minne, om de aldrig kommit till. Detta gäller om porträtterna på Gripsholm, i Uppsala i Västmanlands och Dala nations samlingslokal, samt om det i Svedbergs sista dagar målade i Skara konsistorii sal befintliga porträttet. Alla porträtten antyda kraft och beslutsamhet men också hårdhet och förslagenhet.

* *
*

Fru Sara Svedberg, f. Behm, Emanuel Swedenborgs mor.

Jesper Svedberg hade sannolikt tidigt insett det, som de flesta män lära sig mycket sent: att männen i valet af maka se ungefär lika klart som i spelet »Leka Blindbock». Han tyckes därför tagit det säkra för det osäkra och företrädesvis eller åtminstone i mycket hög grad fäst sig vid det ekonomiska.

Hans första hustru var, som ofvan nämndes, Sara Behm (f. 1666, d. 1696) dotter till en rik assessor i Bergskollegium. Hon blef i dec. 1683 vid 18 års ålder Svedbergs maka. Att döma af sid. 105 i autobiografiens Linköpingsmanuskript hade Saras målsmän sina betänkligheter och ville att de unga skulle vänta. Svedberg var emellertid icke alls böjd härför

SWEDENBORGS MODER

och besegrade med sin vanliga energi och i sitt förbund med Vår Herre alla hinder. Jag har redan omtalat hans omnämnande af Saras rikedom och förträffliga personliga egenskaper; det är kanske en ren tillfällighet att han först omnämner rikedomen bland alla dessa stora värden.

Detta gifte upplöstes efter omkring 12 $^{1}/_{2}$ års äktenskap genom Saras död i juni 1696. Sara hade då skänkt Svedberg 9 barn, af hvilka 3 söner likväl aldrig nådde mogen ålder. Af de 6 öfriga barnen blef den äldsta, Anna, gift med Erik Benzelius d. y. Den andra i ordningen var den berömde Emanuel, som 1719 på grund af faderns förtjänster adlades med namnet Swedenborg. Hedwig blef gift med sedermera landshöfdingen Lars Benzelstjerna, Katrina med prosten, mag. Jonas Unge och Margreta, det yngsta barnet, med ryttmästar Anders Lundstedt. Om Jesper, f. 1694, vet jag blott att han förorsakade sin pappa åtskilliga bekymmer, att han på Brunsbo hade en för Emanuel »underlig» sjukdom (se brefvet af d. 6 mars 1710 till Erik Benzelius, »Documents» Vol. I, sid. 204), att han blef sjöman, skollärare i N. Amerika och landtbrukare i Sverige, att han blef gift med Kristina Silfversvärd, och att han blef stamfader till ätten Swedenborg.

Det är ledsamt att vi veta så ytterst litet om Emanuel Swedenborgs mor. Af en af de nu lefvande medlemmarna af den Behmska släkten framställdes hon muntligen till mig som »en allt igenom präktig människa». Men det är icke möjligt att med stöd af de få underrättelser vi ha om henne bilda oss något bestämdt omdöme, ehuruväl ampla loford uttalades i de öfver henne hållna liktalen.

Den tiden var man särskildt vid dylika tillfällen ännu mera angelägen än nu att följa den icke alldeles oomtvistliga regeln »de mortuis nihil nisi bene». Sannolikt är att Emanuel Swedenborgs moder varit en intellektuellt välutrustad kvinna, och minst ut lika sannolikt är att hon i vanlig mening varit mycket religiös. Om hon var alls lik sin syster Brita Schwede, så torde hennes lynne icke varit utan sina ojämnheter och hon hade det missödet att tillhöra en den tiden svårt belastad släkt. Ett ofvan anfördt yttrande af Svedberg antyder hans insikt om nödvändigheten af en noggrann öfverenskommelse angående maktfördelningen makarna emellan.

Jag hade hoppats att af de tal, som höllos öfver henne kort efter hennes död och vid hennes graf erhålla några närmare upplysningar om fru Sara Svedbergs, född Behm, personlighet, en förhoppning, som blott i mycket ringa mån blifvit förverkligad.

Genom amanuensen på Skansen Hr A. Behms välvilliga omsorg har jag erhållit afskrifter af tre hithörande aktstycken: Rektor Schwedes inbjudan till begrafningen i Uppsala domkyrka, ett äreminne, sannolikt författadt af någon af husets intimare vänner, samt ett ytterligare dylikt, sannolikt författadt af någon student i tjänarnes namn.

I det på svenska författade versifierade äreminnet förekommer blott de vanliga attributerna till en god kvinna, samt en antydan att fru Svedbergs död till någon del förorsakats af sorg öfver en hennes sons kort förut inträffade frånfälle (se likväl här nedan). Ingressen till äreminnet är af stilistiskt historiskt intresse: »Skyldigt Åhresminne lämnat Then Högwyrdige och höglärde Herren Mag. Jesper Svedberg S.

S. Theol. Profess. Primar. vid Kongl. Akademien i Uppsala så ock bemälte Stadz berömliga kyrkioherdes och Domprobsts mycket älskeliga och såta MAKA, Den Gudfruchtiga, Dygd- och Åhrerika samt förnähma Matrona Sara Behm samt dess kärelskelige äldste Son, then berömlige och särdeles wählachtade unge studerande personen Albrecht Swedberg, hvilken med största heder och högförnähmt medfölje til Thess Hvilokammar beledsagades i Upsala Stadz Domkyrkie Åhr 1696 den 19 julii. Upsala. Tryckt hos Henrick Keyser den yngre, Kongl. Acad. Boktryck.»

Icke heller af professor Schwedes på latin skrifna griftetal lär man annat än att fru Svedberg var utmärkt af de vanliga särskildt kvinnliga dygderna som maka och moder och af välgörenhet mot de fattiga, samt att hon dött af någon exanthematisk feber, sannolikt typhus eller typhoides (»purpureæ maculæ»).

Om familjen Behm har jag af intendenten Behm å »Skansen» erhållit följande upplysningar. Jag har sedermera erfarit, att en del af dem redan blifvit publicerade i någon af våra större tidningar af den flitige genealogen dr. Carl Forsstrand.

Jonas Mikael Behm, ägare till ett hemman i Grufriset, Falu grufva, var sannolikt en af de af Gustaf Vasa inkallade bergsmännen.

Släktnamnet anses tyda på härkomst från Böhmen.[1]

Vi finna sedermera medlemmar af släkten såsom bergsmän, borgmästare, officerare, juridiska ämbetsmän etc. Daniel Behm, (f. 1611) var guvernör för Axel Oxenstiernas son Erik, blef eloquentiæ professor, statssekreterare, kommissarie i Reduktionskollegiet 1655,

---

[1] Se uppsatsen »Våra svenska släktnamn» i Nordisk Tidskrift 1882 af Prof. Esaias Tegnér.

hofråd, adlades Behmer och dog 1669 samt var gift med Brita Skytte.

Dennes bror, en af 10 syskon, var Albreckt Behm, assessor i Bergskollegium (död 1675), gift med Catharina Johansdotter Finne, dotter till en borgmästare i Söderhamn. Catharina Behm född Finne drabbades af sinnessjukdom och skar halsen af sig. Enl. Kongl. Maj:ts särskilta tillstånd blef hon dock »hederligen» begrafven i Sala.

Bland hennes 6 barn var Catharina gift först med en Sagström och sedan med prosten Arosell i Sala.

Ingrid, gift med major Eding (broder till biskop Norlin).

Sara, mor till Em. Swedenborg, gift med biskop Jesper Svedberg.

Brita, gift med rektorn vid Uppsala universitet prof. Johan Schwede.

Anna Margareta, gift med Jespers bror Petter, borgmästare i Falun, adlad under namnet Schönström.

Den märkvärdigaste af de 6 var Albreckt Behm, som gick i fransk tjänst och var en rättrådig och tapper officer. Han deltog mycket aktivt under hertigen af Noailles i dennes fälttåg i Catalonien och blef vid sin återkomst 1693 till Sverige adlad under namnet de Behme samt 1695 utnämnd till kapten-löjtnant vid Helsinge regemente. Han erhöll 1697 på begäran afsked för »opasslighet och melancholie» Porträttet i Skoklosters samlingar visar en anmärkningsvärd, ganska slående likhet med nu lefvande medlemmar af släkten Behm.

En medlem af »Den Nya Kyrkan» har för mig muntligen uttryckt sin förmodan, att Albreckt de Behme led af progressiv paralys (»paralysie générale»).

Då jag alltid hos medlemmar af denna kyrka, hvilka, i förbigående sagdt, tyckas vara mycket angelägna, att man icke talar om deras *sekt*, utan om deras *kyrka*, misstänker tendentiösa grunder för deras åsikter, frågade jag äfven denna gång efter skälet. Den allmänna paralysen är nämligen en syfilitisk hjärnsjukdom och antyder i sin egenskap af en dylik mindre en nervös ärftlig belastning än sådana psykoser, som uppstått utanför infektioner. Det befanns att inga starkare skäl funnos för att antaga en progressiv paralys än att de Behme varit officer och deltagit i det spanska fälttåget. Spanien var visserligen ett af syfilis mycket hemsökt land, hvilket vi veta däraf att så många syfilitiska arbetare redan den tiden sökte arbete i kvicksilfvergrufvorna på den grund att vistelsen i dessa medförde en tillbakagång af de syfilitiska symtomerna. Vi känna emellertid icke arten af de Behmes psykos; den kallades i dåtidens handlingar melankoli. Det är möjligt att den stod på syfilitisk grund, men det tyckes långt sannolikare att så icke var förhållandet. I alla händelser saknades i fallet icke psykotiska »hereditaria».

Brita Behm, professorsänkan Schwede, syster till Emanuels moder, tyckes uppenbarligen ha varit en icke särdeles väl afvägd eller harmonisk natur. (R. Tafels »Documents» Del. 1, sid. 659). Hon visade en manlig vilja och energi, men en högst egensinnig och hämndgirig natur. Hon vägrade att företaga delningen af broderns, de Behmes, efterlämnade egendom, tilldess hon därtill lagligen tvingades. Då hon sedermera gemensamt med Swedenborg ägde Axmar, förorsakade hon honom ändlösa förargelser och besvär, och han blef tvungen att två gånger processa med henne.

Hon dog 1755 i sitt 85:te år efter att ha varit änka i 58 år.

Vi ha här sannolikt för oss en kvinna med en rätt stark nervös belastning.

Om Sara Behms öfriga syskon känner jag ingenting, men är öfvertygad om att man äfven bland dem skulle finna uttryck för det utpräglade neurotiska arfvet.

Vi veta emellertid med säkerhet om Swedenborgs »hereditaria», att hans morbror och mormor båda voro sinnessjuka, och att fadern stod mycket långt ifrån normaltypen.

* * *

Svedbergs båda andra fruar intressera oss föga i och för sig själfva. Hans giftermål med den första af dem är emellertid ytterst karaktäristiskt för Svedberg själf, och de närmare omständigheterna därvid förtjäna verkligen att anföras.

S. hade blifvit änkling på sommaren 1696 och gifte sig för andra gången d. 30 nov. 1697. Hans andra fru, Sara Bergia, hade redan varit gift två gånger och var mycket förmögen. Svedberg omtalar, att han aldrig sett henne, då han i bref friade till henne, men hört berättas om hennes gudsfruktan, mildhet och välgörenhet samt — last but not least — om hennes förmögenhet.

Han friade genast skriftligen, fick ja och ett möte i Stockholm två dagar före bröllopet.

Sid. 386 i Linköpingsexemplaret af sin autobiografi berättar Svedberg med sin för mig särskildt i detta exemplar svårlästa stil om sitt första möte med sin fru n:o 2.

»D. 5, two dagar för bröllopsdagen, dit hon two dagar efter aftal ock rest (?) war.»

»Jag fördes in allena i en kammare, där hon allena för mig sat, men jag viste intet at thet var hon. Jag satte mig neder bredvid henne, wi talade lenge wid om allehanda saker såsom med en fremmande tills hon endelig frågar»:

»Hwad tycker hr professorn om wor handel»?

»Jag swarar hwad thet war för en handel»?

»Thet han har skriwit til mig om.»

»Hwad har jag skriwit henne til om? Thet wet jag icke».

»Skola wi icke», sade hon, »i morgon warda brudefolk tilhopa?»

»Är hon thensamma», sade jag. Och så bekreftade wi wor wenskap med handslag, kerligt famntagande och med leppar till inbyrdes fegnad och welsignelse.»

Detta sålunda ingångna äktenskap tyckes ha varit värkligt lyckligt.

Sara Bergia afled emellertid i mars 1720, och innan året nått sitt slut gifte sig den nu 67-årige Svedberg för tredje gången med »den dygdädla» prostdottern från Fahlun Kristina Arrhusia, som »medföljd af monga och förnäma sina anhöriga och förvandter» julaftonen 1720 infann sig i Brunsbo.

Gubben Svedberg tyckes ha blifvit mycket hänryckt öfver denna julklapp och försäkrar i sin förtjusning, att »en dejelig qvinna gläder sinom man och man hafver ingenting kierare. Om hon thertil är wenlig och from, så finner man icke hennes mans like. Then som hustru hafver hans gods förkowrar sig. Och han hafver en trogen hielp och en stolpe, som han kan stödia sig vid.»

Jag känner hvarken hur det stod till med Kristinas dejelighet eller med hennes egenskaper som stolpe. Men hennes önskan att förkofra godset tyckes att döma af Fryxells framställning (Vol. 32, sid. 44) ha gjort starkt intrång på hennes begrepp om äganderätten.

Icke heller tyckes hon haft förmåga att vinna sin frejdade styfsons gillande eller sympati. Det är tydligt att Sw—g afskydde henne, och han låter henne i helvetet begå de allra gräsligaste, nästan onämnbara förbrytelser.

II.

Emanuel Swedenborgs ungdom från födelsen 1688 till hans första utländska resa 1710.

Af den i Stockholms stads arkiv å Riddarholmen förvarade kyrkboken finner man, att Emanuel Svedberg, som sedermera blef världsberömd under namnet Swedenborg, föddes i S:t Jakobs församling i Stockholm den 29 januari 1688.

Närmare besked om stället för hans födelse lämnar icke kyrkboken.

Revisorn i Kammarrätten, herr F. G. Lindh har benäget upplyst mig, att Swedenborg sannolikt föddes i södra delen af det nuvarande huset n:o 18 Regeringsgatan. Det af Jesper Svedberg 1690 inköpta huset inbyggdes nämligen sedermera i det nuvarande n:o 18.

Döpelsen försiggick redan den 2 februari.

Till gudföräldrar voro inbjudna hofrådet Nordenhjelm och dennes fru Maria Sylvia, generalauditör Fahlström med hans fru Ingrid, f. Behm, samt herr Johan Reenstjerna och hans fru Margaretha Zachariaedotter.

Jesper Svedberg omtalar bland sina öfriga förtjänster äfven den att han aldrig sökte förnäma personer till »sponsores» för sina barn. Jag finner dock, att herr regementspastorn vid detta tillfälle rätt väl till-

godosett det antydda intresset, i det att det lilla sällskapet lyste af »hjelmar» och »stjernor» och höga ämbetsmannatitlar. En annan gång inbjöd Svedberg till sin dotter Hedvigs döpelseakt ingen mindre än kung Carl XI och änkedrottning Hedvig Eleonora. Jag förmodar att det heller icke den tiden var brukligt att till dylika ceremonier inbjuda kungliga personer, men att i dessa saker helt och hållet lämna initiativet åt dem själfva.

Vi veta sorgligt litet om den i så många hänseenden märkvärdige Emanuel Svedbergs barndom och tidigare ungdom, och de få underrättelser, som kommit oss tillhanda, äro delvis osäkra och obestämda. Under sitt paranoida religiösa storhetsskede var Swedenborg själf rätt frikostig på meddelanden om sin barndom och såg naturligtvis denna barndom från sin egen synpunkt och i dess företeelser bevisen för sin stora mission att företräda Kristi andra ankomst på jorden.

Både dessa skildringar samt andra dylika ha emellertid gifvit bilden af ett starkt neurotiskt, med olika »anfall», »dvalliknande tillstånd» o. d. behäftadt barn. Denna uppfattning har varit mycket ovälkommen för den Swedenborgska sekten, för de af doktrinärt nit flammande medlemmarne af den s. k. »Nya Kyrkan», hvilka mycket ogärna hos sin profet vilja medgifva mänskliga svagheter af något slag.

En af de mest förfarne bland nutida Swedenborgsforskare är mr. Alfred Stroh M. A. från Philadelphia, Pa., U. S. A. Mr. Stroh, för hvilkens särskildt inom hans sekt sällsynta intelligens och för hvilkens stora kunskaper på vissa områden om Swedenborg jag hyser mycken aktning, tillhör en genom flera genera-

tioner varmt troende släkt af svedenborgare. Denna omständighet är ytterst ogynnsam för ett objektivt omdöme om Swedenborgs personlighet, och mr. Stroh har, säkerligen i de allra bästa afsikter, genom sina förbindelser med och sitt inflytande på framstående svenska vetenskapsmän blifvit ett mycket kraftigt verktyg för spridandet af åsikter om Swedenborg, som jag anser falska och icke så litet skadliga. Det har därför blifvit en ledsam uppgift för mig att i detta arbete alltemellanåt bekämpa mr. Stroh's uppgifter och åsikter.

Mr. Stroh har redan i början af ett härstädes på svenska 1908 utgifvet litet arbete om Swedenborg i sin protest mot den gängse uppfattningen om honom som ett med nervösa anlag behäftadt barn haft den oturen att inom få rader uttala flera icke synnerligen välgrundade omdömen. Han finner »det mest antagligt, att döma af faderns och moderns utseende, och Swedenborgs i hög grad verksamma lif som studieidkare, författare och resande, att han i likhet med fadern, en äkta dalkarl, var kraftig såväl till kropp som till själ».

Jag har härtill att anmärka att, om det ock icke sällan är möjligt att af porträtter *sluta till* eller åtminstone *förmoda* nervös belastning, så är det mycket ofta alldeles omöjligt att på denna väg *utesluta* en dylik egenskap. Och särskildt är detta omöjligt i fråga om Svedbergs och hans hustrus porträtter, af hvilka intetdera bestämdt talar emot en dylik belastning. Vi veta ju också att fru Svedberg med största sannolikhet led af utpräglade nervösa »hereditaria» på mödernet, och ingen erfaren och intelligent psykiater i världen skulle efter en ingående undersökning falla

på den idén att anse Jesper Svedberg stå särskildt nära normaltypen.

Äfven äkta dalkarlar kunna stå långt ifrån denna typ, och jag betviflar, på grund af en del skäl som utrymmet förbjuder mig att här anföra, att Dalarna har en alls psykiskt sundare befolkning än Sveriges öfriga landskap.

Då man i samband med det psykiska talar om egenskapen att vara »kraftig till kropp och till själ», är det alldeles nödvändigt att särskildt noggrant klargöra för sig uttryckens innebörd. Det finnes så många olika och af hvarandra oberoende psykiska krafter. För att illustrera det befogade i denna min anmärkning med exempel från Swedenborgs tid vill jag påpeka, att väl alla skulle vara med om att förklara Carl XII, Peter den store och lord Clive ha varit »kraftiga män såväl till kropp som till själ». Men ingen, som har den minsta rätt att med anspråk på uppmärksamma åhörare yttra sig i dylika frågor, skulle tillerkänna någon af dessa tre män fördelen af att ha varit en psykiskt sund person.

Och när jag tänker närmare på saken, så finner jag, att mr. Stroh och jag ha inom och utom den »Nya Kyrkan» två gemensamma bekanta, som utgöra rätt goda illustrerande exempel på män, som ha varit »i rätt hög grad verksamma såsom studieidkare, författare och resande» och äfven varit »kraftiga till kropp och till själ», men som alldeles icke kunna sägas ha varit fria från medfödda psykiska emotionella svagheter af depressiv natur.

Hvilka hållpunkter äga vi, bortsedt från alla »hereditaria», från Swedenborgs barndom för att bedöma hans psyke?

Låtom oss först med användande af all nödig kritik — och utan att glömma att vittnet bevisligen är en religiös paranoiker, som i sin ålders sena höst vittnar om sin barndom — höra, hvad han själf därom meddelar.

Em. Sw—g omtalar (se Diar. spirit. n:o 3317, 3320 och 3464) en honom af Vår Herre från födelsen eller den späda barndomen tilldelad förmåga att under långa stunder inskränka sin respiration till ett minimum och andas medelst en »inre respiration». Han ansåg sig ha fått denna förmåga för att i framtiden kunna företaga sina besök i den andliga världen. Han måste, i förbigående sagdt, sålunda ha ansett sig predestinerad för sin höga religiösa mission, ehuru han ifråga om andra icke ville höra talas om predestination, som han i »Vera Christiana Religio» förklarar vara »en den afskyvärdaste dogm».

I samband härmed talar han om sin under ofta återkommande tillstånd förändrade stämma och om föräldrarnas åsikt, att änglar härunder talade genom hans mun.

Jag vill här citera den berömde Londonläkarens dr. Henry Maudsleys uttalande (i Journal of mental Science juli 1867) angående Swedenborg och dessa tillstånd.

»En besynnerlig egenhet, som han säger i ungdomsåren utmärkte honom från andra barn, var förmågan att nästan kunna hämma andedräkten. Härpå grundade han sedermera viktiga teorier angående respirationen, och hans lärjungar anse denna egenskap stå i förening med den förmåga, hvarpå han gjorde anspråk: att äga tillträde till andevärlden, ehuru ännu lefvande i sinnligheten. Emellertid finna vi lätteligen

därpå en mera hvardaglig förklaring. Läkare, som ofta rådfrågas angående barn med öfverdrifvet känsliga nerver, anlag till vansinne eller fallandesot, ha erfarenhet af fall, då de små varelserna angripas af hänryckning eller ekstas och tala med en röst, som icke liknar deras vanliga. Dylika anfall öfvergå stundom till anfall af danssjuka, stundom omväxla de med anfall af utbildad fallandesot eller förvandlas småningom därtill.»

I samband med dessa infantila tillstånd hos Swedenborg torde det vara lämpligt att redan här beröra de af Tuxen, Benedict Chastanier och andra under senare delen af hans lefnad omtalade anfall, som emellanåt inträffat, och som han äfven själf berört i Drömmarnes Bok.

Man har härvid att tänka på hysteriska eller epileptiska anfall. Det kan vara ganska svårt att, till och med om man har det för sina ögon, skilja på ett epileptiskt och ett hysteriskt anfall. Ett uttryck för denna svårighet finner man i den behändiga här och hvar bland olika nationers läkare i vissa fall brukade benämningen »hystero-epileptisk».

Det finnes väl föga tvifvel därom att Eman. Sw—g, hvartill jag senare i detta arbete närmare återkommer, hade en släng och en ganska duktig släng af hysteri, hvilken sjukdom, efter hvad hvarje läkare men icke alla lekmän känna, visserligen är mera sällsynt hos det manliga än hos det kvinnliga könet, men alldeles icke sällan förekommer äfven hos män både i barndomen och i mera framskriden ålder. Swedenborg beskrifver själf (se längre fram) ovanligt klart uppträdandet hos sig af denna märkvärdiga den egna

personlighetens dubbelklyfning, som företrädesvis förekommer i hysterin.

Epileptiska anfall kunna som bekant växla i det oändliga från och med den på en eller annan minut öfvergående blekhet och medvetslöshet, som utmärka »le petit mal», till det otrefliga anfall med fall, krampryckningar, skrik etc. och stundom med den därpå följande farliga »fureur épileptique», som utmärker anfall af »le grand mal». Medvetslöshet måste, om än aldrig så hastigt öfvergående, förefinnas i hvarje epileptiskt fall. Om Swedenborg haft anfall af epileptisk art, ha dessa hört till lätta dylika; något svårt epileptiskt anfall omtalas ingenstädes.

Dr Benedict Chastanier, som var en ifrig svedenborgare och år 1786 i London utgaf en bok om Swedenborg, omtalar ett anfall af medvetslöshet hos denne, hvilket två närvarande judar begagnade sig af för att stjäla hans klocka; äfven denna berättelse väcker misstankar om ett epileptiskt anfall.

Hvad de under barndomen omtalade tillstånden med afstannande eller stark minskning af lungventilationen beträffar, så förefalla de likväl närmast ha tillhört den icke särdeles ovanliga s. k. infantila hysterin. De tyckas icke ha väckt den oro hos omgifningen, hvilken äfven anfall af »le petit mal» pläga framkalla. Hastigt öfvergående företeelser af paralysi eller af pares i diafragman, vår viktigaste inspirationsmuskel, utgöra ett symptom i hysteriens ofta mycket ofullständiga symptomkomplex. Vår hjältes lifvet igenom tydligt framträdande stamning anger att något var i olag med hans innervation.

Emellertid framgår redan af det nu anförda det förhastade i mr. Strohs framställning om att Eman. Sw—g

var ett till kropp och till själ friskt barn. Sw—g har med största sannolikhet, liksom mångfaldiga andra berömda och stora män, varit ett tydligt neurotiskt barn.

Mr. Alfred Stroh var ännu på sommaren 1914 alldeles främmande för psykiatrin, och jag tror mig vara hvarken orättvis eller ogrannlaga, om jag uttalar min förmodan att de studier, han sedan dess företagit på detta område, varit af allra ytligaste beskaffenhet.

Men mr. Stroh förstår säkert, hvad läkare skola tänka om hans (mr. Stroh's) uttalanden i fråga om Svedbergs och hans sons psykiska anlag, om de erhålla en så pass utförlig och sann skildring om Svedberg, som här ofvan lämnats, och därtill få veta att Swedenborgs mormor, fru Behm född Finne, länge varit sinnessjuk och slutligen begått självmord, att morbrodern Albreckt de Behme lidit af en svår och långvarig sinnessjukdom, och att den enda af Swedenborgs mostrar, om hvilken man vet något, stått så långt borta från normaltypen som fru Brita Schwede gjorde. Hvarje läkare skulle med kännedom om detta hysa stora farhågor för ett barn med dylika hereditaria, och dessa skulle icke minskas därigenom att fadern tillhört de »äkta dalkarlarne».

Det skall mycket till för att med någon sannolikhet kunna tillförsäkra en så tungt nervöst belastad person som Em. Swedenborg en någorlunda psykiskt sund lefnad. I främsta rummet står såsom ett medel att lösa en dylik uppgift en i alla, såväl psykiska som »fysiska» hänseenden genomförd sund *uppfostran*.

Hur stod det i detta fall till med den psykiska uppfostran?

Den var i betraktande af arten af Sw—gs medfödda svagheter ytterligt ofördelaktig.

Han framlefde sin barndom i ett af groft vidskeplig, öfverspänd s. k. religiositet genomsyradt hem, hvarest han dagligen hörde historier om »spöken» och »andar» och »uppenbarelser», och hvarest han själf ansågs vara en sorts religiöst underbarn, genom hvars mun »änglar» talade.

Detta senare tog visserligen snart slut. Emanuels mor dog, då han var 8 år gammal. Fadern tyckes ha varit temligen genomgående kallsinnig mot sin begåfvade son och skänkt det mesta af sin fadersömhet till den obetydlige Jesper. Då Emanuel blifvit tillräckligt gammal för att själf behöfva och själf framställa sitt behof af pengar för sin utbildning, hade pappa Svedberg tydligen icke den minsta tanke på att det var »änglar», som talade genom hans mun. I Svedbergs digra autobiografi förekommer knappt ett ord om Emanuel utom i fråga om betydelsen af hans namn.

Emanuel Sw—g har i ett bref från senhösten 1769 till sin anhängare, lektor Beyer i Göteborg, gifvit en intressant, men — Gud ske lof och tack — säkerligen föga trovärdig skildring från sin barndom:

»Will härhos beretta, hurusom min första ungdom warit, ifrån 4:de året till 10:de har jag jemnt warit i tankarne om Gud, saligheten och menniskornas passiones spirituales, och åtskilige resor opteckt hvad min fader och moder undrat på och sagt at englar moste tala igenom mig: ifrån det 6:te till 12:te åhret har mitt nöje warit att discurera med prester om Troen, at dess lif är kiärleken och at kiärleken, som gifwer lif, wore kiärleken til sin nesta, samt at Gud gifwer

til hwar och en Troen och at allenast de taga den emot, som öfwa den, kiärleken; annan tro wiste jag då intet utaf, än det at Gud skapat naturen, underhåller den, meddehlar förstånd och god art åt menniskiorne, och sådant mehr, som der utaf nermast följer. Den lärda Trohn, som är at Gud Fader tillegnar sin sons justitiam till hwem han will och då han will jemwel til de som ingen bot och bettring giordt, wiste jag då intet af, och om jag afwetat den, hade den då, som ock nu, gått longt öfver mitt begrep.»

Swedenborg var, då han afgaf denna nedstämmande skildring, öfver 81 år gammal och hade säkerligen i 30 år lidit af religiös paranoia samt under allra största delen af denna tid haft den öfvertygelsen, att han företrädde Messias andra ankomst på jorden och hade till mission att lära mänskligheten den enda sanna religionen. Det lämpade sig då så bra i stycket att han enligt sin företrädares höga föredöme vid tidiga år skulle tala med prästerna om saligheten, tron och kärleken. Jag antager att ett stort antal »religiösa» personer äro tillräckligt enfaldiga för att anse att en dylik, exempelvis 8-årig pys är den mest hoppgifvande tänkbara ungdom. Men hvarenda förståndig människa och särskildt hvarenda förståndig läkare skulle taga illa vid sig, om han fann en sin ättling vid denna ålder ha sitt högsta nöje i »diskussioner» med präster om »passiones spirituales», om »kärleken till nästan» eller till hvem som helst och om liknande saker.

Den fast och innerligt troende svedenborgaren skall betrakta hvarje misstroget uttalande mot objektiviteten och sanningen i Swedenborgs ofvan anförda skildring af sin barndom såsom hädelse.

Men jag hyser den bestämda förhoppningen, att väl utbildade läkare mangrant skola intaga en helt annan ställning.

Enhvar skall också utan all särskild utbildning förstå, att det är en kinkig sak för en 80-åring att erinra sig sin verksamhet som 8-åring.

Den, som kommer till denna öfvertygelse, skall icke alltför tungt taga Swedenborgs skildring om sin egen barndom. Han var säkerligen ett neurotiskt litet barn och därefter en alltjämt neurotisk, sannolikt mycket brådmogen liten pojke. Men han var säkerligen icke en så hemskt förvriden liten »unge», som han själf skildrat.

Vi komma sannolikt verkligheten långt närmare om vi tänka oss den 8-årige Emanuel med för hans ålder naturligare intressen än att med präster afhandla »passiones spirituales» o. dyl. Vi kunna tänka oss, att han brukade springa omkring i Uppsala offentliga parker och på barnens vanliga vis med onödigt högljudd stämma diskutera mindre djupa frågor, exempelvis om man skulle gå att bada i Fyrisån eller om man skulle leka »rymmare och fasttagare». Vi göra honom troligen heller ingen orätt, om vi »med vår inre syn» se honom då och då inlåta sig i ett så lagom kärleksfullt litet slagsmål.

Jag tror, att jag med det knapphändiga material, som stått mig tillbuds, i det ofvanstående gifvit läsaren en någorlunda riktig föreställning om Em. Sw—gs barndom och framställer nu till mr. Strohs omdöme om ej så kan vara fallet.

* *
*

Em. Sw—g tillbringade allra största delen af sin lefnad intill sitt 21:sta år i Uppsala.

Universitetsstaden var den tiden ett samhälle på ungefär 5000 människor, helt och hållet behärskadt af akademiska medborgare. Resan till Stockholm tog mångdubbelt så lång tid som nu; den lilla staden var, så att säga, långt mera än nu är fallet, lämnad åt sig själf. Det är lätt för den, som själf tillbringat några år därstädes, att föreställa sig den värld, i hvilken unge Sw—g under denna tid lefde; för min del röres mitt sinne af tacksamhet vid tanken att jag ditkom öfver halftannat århundrade senare. Jag antager, att intressena voro ännu trängre »lokaliserade», och skvallret bland sysslolösa människor ännu lifligare och ännu mera inriktadt på värdelösa föremål och ännu obarmhärtigare än i mina dagar. Jag antager, att sådana aktningsvärda men egendomliga typer som professorerna Spångberg, Svedelius, Svanberg och andra, som så högeligen förvånade mig, voro riktiga hvardagsmänniskor mot professorerna på vår hjältes tid. Jag hoppas, att studenterna studerade flitigare och söpo mindre än under min tid och njuter af en lycklig oförmåga att föreställa mig att de *kunde* supa stort mera.

Angående de andliga inflytanden, som gjorde sig gällande på Swedenborg under hans Uppsalatid, erinra vi att kartesianismen därunder säkerligen var förhärskande i en stor del af de kretsar, i hvilka han kom. Icke heller kan den, som läst hans »Principia» under jämförelser med Descartes' hysa minsta tvifvel, vare sig om den förres grundliga studier af den senares arbeten eller om den senares ytterst starka inflytande på den förre.

Men vid sidan af Descartes matematico-mekaniska tänkande utöfvade ännu under hela denna tid aristotelismen ett mycket starkt inflytande i Uppsala. Vi måste därvidlag och för att förstå dess verkningar erinra, att neo-aristotelismen väl knappast någonsin under den tiden uppträdde alldeles ren och oberörd af neo-platonismen, och att båda dessa systemer, som i många personers föreställning sättas såsom hvarandras motsatser, i själfva verket ha mycket starkt släkttycke af hvarandra. De härstämmade ju också båda från den sokratiska filosofin, och Aristoteles var Platons lärjunge. Hvad som var »idéer» hos Platon, blef »former» hos Aristoteles. Jag antager likväl att den alltemellanåt mycket platonska anstrykningen i Swedenborgs filosofiska tänkande företrädesvis härstammar från England. För mina mera intresserade läsare måste jag uttrycka min öfvertygelse att man för att riktigt uppfatta det hithörande nödvändigtvis måste någorlunda väl känna både Platon och Aristoteles.

Af äldre akademiska medborgare torde Swedenborg utom sin svåger Erik Benzelius d. y., hos hvilken han bodde, sedan fadern flyttat till Skara, och som var hans bästa stöd, ha närmast lärt känna Lars Roberg (medicin), Harald Wallerius (matematik), Petrus Elfvius (astronomi) samt Johan Upmark, adlad Rosenadler (vältalighet).

Unge Sw—gs egna studier torde, utom »humaniora» (historia, filosofi och språk — i detta fall särskildt latin), ha omfattat matematik och geometri, fysik, astronomi och det obetydliga, som stod att inhämta i kemi.

Pappa Jesper höll säkert sin pojke till böckerna, sedan denne redan 1699 blifvit inskrifven i Västman-

lands och Dala nation. Jag föreställer mig att denna del af Jesper Svedbergs faderliga plikter var lätt att fullgöra, och man har alla anledningar att antaga att Emanuel hade både mycket god håg och mycket god fallenhet för studier.

Unge Emanuels första steg inom det produktivt intellektuella togos inom skaldekonsten eller kanske snarare inom verskonsten.

Det finnes som bekant verser utan poesi och poesi utan verser. Swedenborg har producerat båda delarna, och det förefaller mig, som skulle hans prosa emellanåt varit poetisk, och hans verser nästan alltid, oaktadt hans bruk af en mängd glosor, som vanligen förekomma i poesi, varit prosaiska. Då en af hans biografer säger, att han i sina verser aldrig skrifver nonsens och aldrig höjer sig öfver det hvardagliga, så slår mig sanningen af den sista satsen betydligt mycket starkare än af den första. Och jag anser, att hvardagliga saker lämpligast uttalas på hvardagligt språk.

Skälet för mig att just här tala om hans poesi är det att han med verser i sitt trettonde år började sitt sedermera så vidsträckta författareskap. Detta skedde »tå then ährewyrdige och högwällärde Herren Johannes Kolmodinus, wälförtiente och wärksamme kyrkioherde i Nysätra församling, ingick et oupplösligt ächta Förbund med then ähreborna, gudfruchtiga och dygdälskanda jungfrun Beata Hesselia, som firades i Folkiärna Prestegård i monga förnäma personers biwistande den 27 Maji Åhr 1700».

Jag har icke fått tag i unga Emanuels verser vid detta tillfälle och kan icke anföra dem. Men jag begagnar tillfället för att i all korthet och i all ödmjuk-

het redan här utala min mening om Emanuels poetiska verksamhet.

Jag har, utan att alls framställa anspråk på någon som helst prioritet, gjort den iakttagelsen att matematiskt anlagda personer icke bruka vara poeter och att poeter icke bruka vara matematiskt anlagda. Dessutom finnes det en stor klass människor, som jag funnit ha varit hvarken matematiskt eller poetiskt anlagda.

Swedenborg hörde, efter allt hvad jag kan förstå, till denna sistnämnda stora klass, hur ovanlig han än var på andra håll. Jag har här blott att göra med hans poesi, som förefaller mig stå betydligt efter åtskilliga bitar af salig Tammelin och dito efter Nicanders vaktelsånger.

I hans mycket välmenta rökoffer för Carl XII, som han ber icke bortslösa sitt ljus på ottomanernas halfmåne, samt för Stenbock, för hvilken han finner en guldkrona utgöra för liten belöning och därför vill ge en stjärnekrona, finner jag, trots stjärnor och måne och kronor, intet, som förmår tilltala någons känslor eller som verkar poesi. Det hela förefaller mig sakna »simplicité» och vara krystadt. Jag hänvisar läsaren till att möjligen med bättre framgång själf försöka få någon tillfredsställelse för sin poetiska uppfattning ur »Ludus Heliconicus», »Camena borea» eller »Festivus applausus i Carolo XII.»

Långt mera poesi finner jag för min del i vissa af hans religiösa arbeten. Man måste erkänna, att i »*De Cultu et Amore Dei*» finnas poetiska bitar, ehuru mången torde ha svårt att på grund af detta arbetes säregna läggning i öfrigt och genomgående allmänna odräglighet uppfatta dem, hvarom mera längre

fram. I »*De Amore Conjugiali*» blir Swedenborg på sina ställen skald, och stycken af stor poetisk skönhet förekomma onekligen i denna bok.

Det är blott emedan detta kapitel afser att skänka läsaren en uppfattning om Swedenborgs anlag från barndomen, som jag, apropos hans 12-åriga barndoms verser, vågat på detta område springa sakerna så långt i förväg och för att få uttala min ringa mening om hans svaga anlag såsom skald. Jag erkänner gärna att jag, huru mycket jag än i ungdomens dagar studerade och uppfattade åtminstone vissa slag af poesi, icke numera är mannen att värdesätta författare såsom skalder. Äfven hans varma beundrare på andra områden tyckas emellertid icke anse honom ha varit stor på detta område.

Från denna i en och annans ögon kanske oförlåtliga parentetiska utflykt återvänder jag till det lilla vi veta om ynglingaåren.

Vi ha då från 1706 att märka en händelse, som är väl känd men föga uppmärksammad som ett mycket karaktäristiskt uttryck för vår hjeltes lifvet igenom starkt framträdande och säkerligen hypernormala själfkänsla. Jag erinrar att man har all anledning antaga att han vid tillfället handlade alldeles självständigt. Fadern-biskopen befann sig i Brunsbo, och Erik Benzelius d. y. skulle enligt hela sin natur snarare afrådt än tillrådt honom.

Man plägade på nationssalarna hålla diskussioner och disputationer, vid hvilka någon äldre och framstående nationsmedlem plägade vara ordförande, en student fungera som respondent och en annan som opponent. Hvem som så önskade bland nationsmedlemmarna kunde dessutom deltaga i meningsutbytet.

Under det att professor Johan Palmroot var rector magnificus, skulle en dylik disputation i naturrättsligt ämne hållas å Västmanlands-Dala nationssal. Den 18-årige Emanuel Svedberg, som då stod bland juniorerna — och enligt ännu befintliga protokoller mycket ofta deltagit i disputationerna — erbjöd sig nu själf att vid denna disputation föra presidiet, vara ordförande. »Hvilket tillbod Hans Magnificence berömde, men för thet öfriga lemnade til H. Hr Landsmännernas ompröfvande och godtfinnande: frågade ock om förr hade varit öfligit, at någon af Ordine juniorum hade fört presidium, hwar till swarades, at man hade ett eller annat slikt exempel till förene men, som några förebåro at ther med skulle skie Senioribus något för nähr, hwilcka efter constitutionerna thetta endast tillkommer, skulle ock någon oordning ther igenom kunna inritas, i thet at monga af junioribus skulle wilja taga thet effter. Ty blef ther inthet widare gjordt utan förordnades Hr. Petrus O. Aroselius til praeses, thernest senior Johannes Biörn respondens och senior Nicolaus Reyther opponens.»

Äfven om man tager i betraktande studenternas då för tiden betydligt lägre medelålder än i våra dagar, begriper man hvilken självkänsla den unge studenten ådagalade, då han erbjöd sig att vid detta tillfälle presidera.

Den 1 juni 1709 afslutade Emanuel vid 21 års ålder sina akademiska studier genom att i Gustavianums större lärosal disputera öfver »Valda ordspråk af Publius Syrus Mimus och L. Annaeus Seneca». Professorn i teoretisk filosofi Fabian Törner var praeses, Anders Rhyzelius förste opponent och Emanuels svåger J. Unge andre opponent. Jesper Svedberg, till

hvilken Emanuel dedicerat sin afhandling, hade högtiden till ära rest till Uppsala från Brunsbo och opponerade extra.

Efter sin disputation funderade Emanuel mycket på en utländsk resa för att förkofra sig på olika håll, men särskildt i sina hufvudämnen matematik, fysik och astronomi samt mekanik. Det fanns emellertid ett prosaiskt hinder, som var mycket svårt att undanröja. Om biskop Svedberg, som nu varit rikt gift två gånger, hade pengar, känner jag icke, men det var i alla händelser tydligt att han var ytterst obenägen för att göra några större utgifter för sitt eget kött och blod.

Emanuel vistades under denna tid hos sin far på biskopsgården Brunsbo nära Skara, och af hans bref till Benzelius, i hvars hem han, som ofvan nämndes, bott under sin studenttid, och som blifvit för honom en kär och uppoffrande vän, kan man finna att hans förhållande till fadern var mycket måttligt godt, samt att han innerligen längtade att komma bort från Brunsbo.

Hans första bref i den i Linköpings stifts bibliotek förvarade Benzelianska samlingen är dateradt Brunsbo den 13 juli 1709.

Först ha vi en förklaring öfver dröjsmålet med att skrifva.

Han ber därefter ödmjukt Benzelius ge sig en liten handräckning för att hjälpa honom på väg till sin beramade resa till England och att gifva en rekommendation till någon af de 22 »assessores in Collegio anglicano», som skulle underlätta hans uppsåt att utbilda sig i matematik, fysik och naturalhistoria, samt utvecklar något af sina matematiska studieplaner.

Han skulle gärna se, att »Direktör Pålhammar» (sedermera Polhem) kunde förmås att meddela sina uppfinningar, för den händelse att något dödligt skulle träffa denne.

Han berättar, att han lärt sig bokbinderi och att han funnit ett gammalt mynt.

Han omtalar att en viss H. kastrerat sig på ett vårdslöst sätt, och anmärker kallblodigt att denne, som antages vara dödligt sjuk, väl velat bli en andra Origines. Han är ledsen att prof. Upmark är ond på honom, hvilket på sista tiden ofta tyckes ha varit fallet. Slutligen ber han Benzelius tillvarataga papper, som han lämnat på sitt rum.

För att lämna åtminstone ett prof på unge Sw—gs brefstil anför jag här in extenso ett af den Benzelianska samlingens bref, som jag afskrifvit:

Viro amplissimo et celeberrimo
D:no Erico Benzelio.
Academiae Upsal. Biblio.

1710 d. 6 Martii.

Högtährade H. Broder!

Eftersom mag. Unge ärnar begifva sig åt Uppsala at aflägga ther et specimen academicum för sitt affärdade (?) theologiska lectorat, ty följer ock thessa rader med til en skyldig vördnad och opwachtning för K. Broder, thet jag som oftast bort giöra, om så tillfället hade fogat sig, och om jag hade warit förwissad om K. Brodrens tillbakakomst. Ty är nu min förnemsta begiäran at få bekomma en liten kunskap om min förr omtalta dessein at blifva hos Polhammar: om så hender at min utresa måste nödvendigt stanna wid wårtiden, så är jag nog hogad at en tid bortåt

wara hos honom efter jag om sommaren lärer kunna giöra ther större frucht än om wintern och alt blifwer så lifligare och roligare och mit sinne bättre thertil —(?). Här på orten får jag ret ringa lust at lengre förblifwa effther jag nestan förnöter min tid fåfengt. Musiken hafwer jag likwäl så förkofrat mig i at jag mehrendels sustinerar vår organists vices, men i andra stycker af mathesi är här ganska litet tilfelle, ej heller göres her af them werde, hwaraf jag kunde opmuntrad bli. För en tid sedan wardt här hela almogen opbådad och när tiden war inne kommo Wasbo almogen tilhopa at samlas, hvarest begicks en ohörd excess på theras egen fogde, then the sjelf illa först handterade, sedan ihielstack och sköto på honom til måhls några 100 skott, at thet war knapt något helt qwar, sedan wille the at swinen skulle honom opäta, om icke kiyrkioherden i Howa them hade reprimerat. Mag. Fägreus lade sig them emellan, men blef hotad at få samma färd om han icke skulle tiga; tvenne bönder och en hustru, som sig theröfver ömkat, blefwo ock ihielslagne. Häradshöfding Aurell tog sin flycht til bemelta Howa prestgård och i kiellaren i et mörkt rum, men gården blef omringad och wardt sökt i alla wrår, men (de) moste med oförettad sak gå tilbakars igen. The hafwa satt sig en del wid Billingen och hotar dem, som lenger will gå, med döden. Thy wardt Landshöfdingen nödsakad at gifwa them alla hemlof, ty the läto sig förliuda at the således hade ärnat alla sina officerare, som the på marschen skulle hafwa. Gud låte här intet blifwa opror, hwartil ther synes en stor likhet och orsak.

För en fyra eller 5 veckor sedan skickades hiettebenen hädan, the lära förmodligen wara framkomne

thet jag vel önskar effter jag i några verser, som mag. Unge lärer insätta i sin disputation. til them hafwer alluderat, således:

Sunt Gothia nuper spatiosa
membra gigantis averta,
ast cerebro, ast ingenioque carent,
Fertilis haec tellus alium
nunc mittit alumnum
Viribus ingenii hic, corporis
ille valet.

Thy önskar jag, at the ej hafwa stannat på wägen. Then novitien, som thog them i sit selskap med, syntes wara beskedelig. Bror Elieser lärer ock wid thenna tiden wara i Uppsala, hwartil jag önskar honom lycka at sig i sina stycken förkofra. Bror Jesper hafwer här en underlig sjukdom, Gud hielpe honom. Näst flitig helsning til syster Anna befaller jag k. Broder i then Högstes beskydd och förblifver altid

Högtärade k. Broderns hörsamste Tienare

Eman. Svedb.

De i brefvet omtalade benen företräda, för så vidt jag vet, Swedenborgs första bidrag till det vetenskapliga och torde haft den betydelsen att rikta hans uppmärksamhet åt det paleontologiska området, inom hvilket han sedermera utförde ett mycket afsevärdt arbete.

Benen hade, om jag minnes rätt, funnits redan 1705 i Vånga socken i Västergötland. Fyndorten låg 2 mil från Skara, öfver 13 mil från hafskusten och 97 meter öfver hafsytan. Äfven Nathorst medgifver, att Swedenborg ansåg de funna benen, hvilka icke utgjorde ett fullständigt skelett, härstamma från en människa, från »en svensk Polyphemus eller Cyklops, som har smidt Vulcans Wapn för sin Mars eller någon

annan af the göthiska Hieltar eller Bråtare». Mera välvilliga än skarpsinniga personer ha, utan framgång och på fasligt magra grunder, sökt bortförklara detta liksom andra alltför stora misstag. Det tyckes också som om man kunnat vänta att en 21 1/2 år gammal, så skarpsinnig person, som många anse Em. Sw—g ha varit, oaktadt sin bristande kunskap i osteologi borde kunnat rädda sig från misstaget, som måste räknas till de gröfre. Ty benen i fråga äro väldiga och härrörde också från — en hvalfisk, den af Lilljeborg på 1860-talet namngifna Hunterius (eller Balaena) Swedenborgii, som anses ha varit nära besläktad eller kanske identisk med den ännu i början af 1700-talet vid Spetsbergen förekommande s. k. »sydisfisken». På 1800-talet fanns sedermera ett fullständigare skelett i Hallands glaciallera.

III.

Swedenborgs första utländska resa. Hans verksamhet och öden från 1710 till 1715.

Ändtligen kom tidigt på våren 1710 vår Emanuel — som då var en ung man på 22 år och ännu hette Svedberg — i väg på sin första utländska resa och fick genast i början af densamma besanna ordspråket att den, som gör en resa, får något att berätta.[1]

Ur »Resebeskrifningar af Emanuel Swedenborg under åren 1710—1739» utgifna af Kgl. Vetenskapsakademien d. 19 nov. 1910 citerar jag:

»1710 reste jag till Götheborg, derifrån på skepp till London. På wägen till London war jag 4 gånger uti lifsfahror: 1) Wid en Engelsk bank uti en mörck dimma, då alla trodde sig wara förlorade, emedan till banken war allenast ifrån kölen af skeppet 1 qvarter. 2) För Capare, som voro ombord, och fast man förmente de warit Danske, gofwo de sig an att de woro Franske. 3) För ett Engelskt Wachtskepp om afftonen derpå, hwilcket af rapport förmente i mörckningen att wi woro samma Caparefartyg, ty lossades på oss hela laget skarpt, men dock utan serdeles skada. 4) Uti London kom jag då strax uti än större fahrlighet, i det at några Swenske anlende til skeppet

[1] Han skref på svenska anteckningar från sina resor åren 1710, 1733, 1734, 1736, 1737, 1738, 1739. Dr Kahl i Lund öfversatte det hela till latin, och Dr I. Tafel lät 1844 trycka det under namn af Swedenborgs »Itinerarium».

med en jagt, och de öfwertalte mig at fara med dem in i staden, der likwel alle som woro på skeppet befaltes at blifwa qvar uti 6 weckor, emedan de då redan försporde at pesten har begyntz i Swerige, men som jag begaf mig ifrån den befalte quarantin, blef det efftersökt, doch frikallades ifrån repet doch med förbeholl at ingen annan sedan det undslippa skulle, om han slikt wågade.[1] Uti London och uti Oxford blef jag ett helt åhr vid pass.»

Sw—g, som emellan 1710 och 1772 torde ha tillbringat omkring 20 år utomlands, vistades säkerligen under större delen af denna tid i England och företrädesvis i London.

I »New Church Weekly» för mars och april 1916 finna vi följande angående hans många besök i England:

Första besöket ägde rum 1710—1712.
Andra » » » 1744—1745.
Tredje » » » okt. 1748—maj 1749.
Fjärde » » » någon gång i slutet af 1749, hvarefter han mellan detta år och 1756 med åtskilliga mellanrum flera gånger besökte London.

Därefter återsåg han England 1758—1759, 1764, 1765, 1766 (april—sept.), 1768 och 1769. Sista Englandsfärden anträddes från Amsterdam i aug. 1771, och han kvarstannade då i London till dess han d. 29 mars 1772 därstädes utandades sin sista suck.

Det är glädjande att tänka på den tid han fick tillbringa i det under hans dagar så lyckliga England. Han behöfde väl alla de uppmuntrande och lifvande inflytanden detta kunde skänka honom. Jag erinrar

[1] Man hade säkerligen i friskt minne att pesten ensamt i London 45 år förut dödat omkr. 100 000 människor.

därom att Sw—g var 21 år gammal, då Pultava-slaget gjorde slut på Sveriges skenbara stormaktställning, som icke stod i något rimligt förhållande till dess i verkligheten jämförelsevis mycket små tillgångar. Vårt fall blef stort, och efter detsamma följde den olyckligaste tid näst det danska herraväldet, som vi någonsin upplefvat. Hela hans utvecklade mannaålder förgick under en tid, hvaraf minnet ännu utgör en mara för hela vårt folk. Just då denna tid efterföljdes af Gustaf III:s regering, som med alla sina fruktansvärda fel och sina stora förbrytelser mot landet likväl var en mindre olycklig tid än perioden 1709—1772, afled Sw—g.

Då vi i denna bok skola förskaffa oss en bild af hans lefnad, är det icke ur vägen att kasta en kort blick på det samhälle, uti hvilket han tillbringade en mycket afsevärd och säkerligen just den mest intensiva och verksamma delen af denna lefnad.

Vi ha här icke utrymme och tillfälle till stort mera än att genom en namnlista låta en utvald skara af Englands storheter från Sw—gs tid passera förbi vår syn. Men den bildade läsaren skall redan genom en dylik lista förstå att det icke är någon paradox att uttala att knappast den helleniska antiken eller den italienska renässansen utgöra mera lysande perioder i de respektive nationernas historia än Englands 1700-tal, och att det är svårt att afgöra hvarest vi från dessa tre perioder finna det äfven jämförelsevis största antalet heroer i minnenas tempel, i Athen eller Florens eller London.

Man kan från denna tid visserligen icke uttala, att Englands historia var dess monarkers. Dessa voro alldeles icke lysande. Sw—g vistades i England under

drottning Annas samt under de tre första Georgarnes tid. Af dessa fyra monarker intager drottning Anna den fördelaktigaste platsen i historien. Men ingen af de fyra är ägnad att framkalla någon lifligare känsla af beundran. Vi få trösta oss med, att Sw—g undgick att på den engelska tronen se den låga typ af mänsklighet, som företräddes af den kung, hvilken de lojalaste bland det lojala engelska folket älskade att benämna »the first gentleman of Europe».

Under större delen af den tid Sw—g tillbringade i England leddes landets öden af Sir Robert Walpole. Det finnes både mera lysande och mera populära statsmän än Sir Robert W. Han var, som vi alla veta, en prosaisk natur. Han var icke vidare angelägen om militärisk ära eller om landvinningar. Men han tillförsäkrade sina landsmän frihet och fred, billiga lefnadsförhållanden och »goda tider». Och han inlade en mycket stor förtjänst genom att hålla den intrigerande och härsklystna kyrkan i styr. Han hade ingen stor tanke om folkrepresentanternas heder och mutade dem ofta. Men de förtjänade icke att anses hederliga och blefvo icke stort värre genom att mutas. Sir Robert Walpole hade inga höga intellektuella intressen; han torde väl sällan ha öppnat en bok. Men han var i sitt eget slag ett non plus ultra af klok politiker och kan såsom sådan nämnas som en af Englands många storheter under 1700-talet.

Hvad Walpole saknade i det lysande ersattes rikligt af Fox d. ä. (lord Holland) och af William Pitt d. ä. (lord Chatham), hvilka båda voro verksamma under Sw—gs lefnad.

London var under Sw—gs tid en stad med en folkmängd, som steg från något under till några tiotusen-

tal öfver 1/2 million. Inom detta samhälle, som icke var särdeles mycket större än våra dagars Stockholm, lefde kort före och under hans därvaro en talrik skara män, hvilka alla företräda något slag af sällsynt mänsklig storhet.

Vi vilja utan att göra anspråk på någon fullständighet och utan att söka andra än dem, som utan allt särskildt efterforskande självmant inställa sig inför minnet hos en i Englands historia blott helt ytligt bevandrad person, låta en rad af stora skuggor passera revy för oss.

Af stora filosofer, hvilkas tankar voro som lifligast verksamma i deras landsmäns sinnen, hade den väldige Hobbes aflidit dryga 30 år innan Sw—g första gången såg England, han som före Darwin i sin filosofi införde kampen för tillvaron och som gaf Locke uppslaget till dennes kunskapslära.

Locke hade blott få år hvilat i sin graf och fick på Sw—gs tänkesätt ett stort inflytande. Och utom dessa två och en mängd mindre storheter hade vi under Sw—g sådana brittiska filosofer som Berkeley, Shaftesbury, Adam Smith och Hume.

Hvilken skara af stora namn möter oss icke föröfrigt inom vetenskaper och konster af alla slag! Vi finna bland de lyckliga innehafvarna af dessa en sådan politisk ledare och talare som Burke, en sådan matematiker och fysiker som Newton, en sådan historiker som Gibbon, en sådan språkforskare som Jones, en sådan astronom som Flamsteed, en sådan skald som Pope, en sådan skådespelare som Garrick, sådana målare som Reynolds och Kneller, en sådan tecknare som Hogarth, en sådan bildhuggare som Flaxman, en sådan musiker som Händel. Hvartenda ett af alla dessa namn representerar den ypperste eller en af de

yppersta män af sin tids vederbörande klass. Händel ensam bland dem alla var icke britt, men hade alldeles sammansmält med det folk, i hvilket han lefde.

Af den berömda trion Dryden, Addison och Congreve hade vid Sw—gs första ankomst till England Dryden redan i tio år hvilat i sin välförtjänta fristad i Westminster Abbey. Men hans dramer hade i mycket hög grad i fransk men icke i enbart ofördelaktig riktning påverkat den engelska smaken, och hans satirer voro i sitt slag oöfverträffade.

Den »välvillige, rättvise, jämne och opartiske», den högt bildade och förfinade Addison nådde mot slutet af sin lefnad statssekretariatet och dog 1719. Hans spirituella uppsatser i »The Tatler» och i »The Spectator» voro föremål för hela Englands beundran, och han bidrog genom sin fördragsamma deism att mildra den religösa fanatismen.

Congreve, hvars förnäma, om medlemmarna af familjen Fersen påminnande ansikte ännu så ofta möter oss i England, var, som bekant, landets främste komediförfattare och lefde ännu tjugu år efter Sw—gs första ankomst till landet.

Den berömde domprosten Jonathan Swift tillhörde äfven dessa dagar och var utan allt tvifvel ett af de största snillena bland det öfverflöd på dylika, som förlänade denna tid dess ouppnådda gloria. Han hade under flera år ett mycket stort inflytande på sina landsmäns politiska tänkesätt. Swifts minne är ett stort men ett dystert minne. Han dukade alldeles under i kampen mot den sjelfförstörande pinande förbittring, som lätt bemäktigar sig ömtåliga sinnen i en särskildt svår lifskamp, och som utgör den sväraste tänkbara plåga för dem, som hysa den. Han

angreps af sin sinnessjukdom redan 1740 och befriades först 1745 från sitt hopplösa elände.

Men Sw—gs tid var tiden för det verkliga »merry old England», innan den oordnade industrialismen förstört folket och landet.

Då funnos ännu icke de fasaväckande motsatserna mellan ytterligt öfverflöd och ytterlig nöd. Då lefde där många glada själar med förmåga att glädja andra. Då älskade och drack och sjöng Prior, då gjorde Gay, vare sig han var full eller nykter, skäl för sitt namn, och var för öfrigt, enligt själfva den misantropiske Swift, så hederlig och uppriktig som någon, då skref den muntre kaptenen Dick Steele sina sprudlande uppsatser i sin »Tatler» eller roade, så snart han icke bodde på gäldstugan, hela staden genom sina »galna» men oförargliga upptåg.

Fielding och Richardson voro Englands bästa och mest spridda romanförfattare; jag förmodar att Fielding var den populäraste af dem. Han framställde ypperligt populära, engelska typer, och romanen Tom Jones läses ännu i dag. Fielding kom först 1729 till London, men hann långt före Sw—gs död förvärfva både sitt namn och sin i Lissabon befintliga grafvård.

»Den manlige, hederlige, ömsinte, häftige» skeppsläkaren och författaren Smollet föddes 1721 och dog 1770 två år före Sw—g, som väl sannolikt kände hans arbeten.

Den store predikanten och humoristen och den minst lika store men tyvärr något väl flyktige kvinnotjusaren Sterne var 25 år yngre än Sw—g. En likhet mellan de båda herrarna var, att de båda voro mycket svaga för det täcka könet, en annan att de båda skrefvo en hemsk latin. Men under det Sw—gs latin

är ytterst svårförståelig, så var Sternes latin för enhvar, som är van vid engelskan, ytterst lättfattlig. Då Sterne på engelska skulle uttryckt sig: »I don't know what is the matter with me, but I am more than ever sick and tired of my wife», blef det på latin: Nescio quid est materia cum me sed sum plus quam umquam ægrotus et fatigatus de mea uxore.» Det roade Thackeray och kan roa åtskilliga af mina läsare.

Jag får icke glömma en egendomlig storhet, som jag själf icke är mannen att fullt uppskatta, men som värderas högt af andra, och som lefde under denna tid. Jag menar lord Chesterfield, sin samtids största mästare i konsten att uppträda i »societeten» och en »arbiter elegantiarum», till hvilken man knappast, hvarken före eller under eller efter hans tid, funnit maken. Hans genre hör icke till de i sig synnerligen värdefulla, men han hade onekligen en ledig penna. Föröfrigt misstänker jag på grund af den store lordens förhållande till en man, som jag värderar oändligt mycket mer, men som blott ägde minimum af elegans (dr. Johnson), att Chesterfield var hvad jag skulle kalla en bracka. Men man måste vara rättvis äfven mot brackor, och därför har jag här nämnt lorden såsom den storhet, som han verkligen var.

Oliver Goldsmith dog två år efter Sw—g och tillhör den senare delen af dennes lefnad — de blefvo aldrig bekanta med hvarandra, men ha säkert snuddat förbi hvarandra på gatan. Då jag för nära 60 år sedan läste »The Vicar of Wakefield», var denna ännu en ofta läst roman. Om Goldsmith var ett snille, vågar icke jag afgöra — i så fall var han ett mycket bristfälligt snille. Men ingen skref på hans tid en

vackrare engelsk prosa än Oliver Goldsmith; det är att säga mycket, men icke särdeles vågadt. Han har såsom få andra än genom sitt besinningslösa, ofta enfaldiga pladder retat den store Samuel Johnson, än genom sin oöfverträffliga stil uppväckt denne svåre kritikers öfversvallande förtjusning. Öfver hufvud var Oliver Goldsmith en man, som långt lättare förvärfvade sig människors sympati och vänskap än deras aktning. Det var, som man plägar säga, ingen reda med honom. Han kunde icke »sköta sig», icke förvärfva insikter i sitt medicinska yrke och hade intet verkligt godt omdöme.

Kort efter Sw—gs första landstigning i England kom en ung mor med sitt 13 månader gamla, af skrofler förfärligt tilltygade barn på armen till London för att, enligt den tidens vidskepliga föreställning, vinna bot för det genom »Herrans Smordas», d. v. s. drottning Annas handpåläggning.

Detta barn, som var omkring 20 år yngre än Sw—g, vann sedermera världsrykte under namn af dr. Samuel Johnson, det bekanta lexikonets författare och autokraten bland Englands litterära kritiker under 1700-talet,

Johnson och Sw—g voro båda snillen, ledo säkerligen från sin födsel båda af psykiska anomalier, och det vore frestande att här uppdraga en parallell mellan dem. Men jag får nöja mig med att antyda Johnsons psykiska utlinjer och låta den läsare, som benäget följer mig till slutet af detta arbete, själf anställa jämförelsen mellan de båda så olika individerna.

Johnsons svaghet låg åt det emotionella depressiva hållet, och han bevisade själf huru föga den hade antastat hans rent intellektuella krafter genom sin klar-

het öfver sin egen psyke. Han klagade öfver, att han under sin lefnad icke åtnjutit en enda dags normala sinnesstämning; i förbigående sagdt, en klagan, som man i denna form knappt skulle fått höra från Sw—gs läppar om någon enda, om än aldrig så ångestfull timma under hans pilgrimsfärd från 1688 till 1772.

Johnson var vidare en man, som i sig på ett egendomligt sätt förenade ytterliga motsatser — han var så hjärtligt välvillig, så grymt obarmhärtig, så hård och så lättrörd, så hjältemodig och så klenmodig, så förvånande godtrogen och så förvånande skeptisk, så löjligt full af fördomar och vidskeplighet och så beundransvärdt omdömeskraftig och full af »common sense».

I sitt författareskap steg han så högt som till »the Life of the Poets» och sjönk så djupt som till »Taxation no tyranny». I sitt samtal och i sitt föredrag var han en mästare utan like i sin samtid och i sitt land.

Englands storhet under denna tid sträckte sig icke blott till konster och vetenskaper. Äfven inom det militära vunno engelsmännen anseende såsom världens yppersta både sjömän och soldater. Vi kunna föreställa oss, att Sw—g på gamla dagar under sina promenader i »The Strand» mött skaror af officerare och kadetter. Bland dem funnos säkerligen många, som vi skulle gladt oss åt att få se — sådana som Anson, Boscawen, Hood, Hawke, Howe, den äldre Parker (f. 1714) och Rodney. Collingwood (f. 1750) och Nelson (f. 1758) hade vid Sw—gs död redan någon tid gungat på vågorna, men ännu icke vunnit sina odödliga namn. Men alla dessa namn och många andra

företräda stora bedrifter och föra våra tankar till de gamla ståtliga linjeskeppen och fregatterna af trä, till stolta engelska eskadrar i dånande strider med fienden, till genom krutröken skymtande väldiga skrof och riggar, till skaror af engelska matroser äntrande uppför höga skeppssidor med huggarna mellan tänderna och pistolerna i bältet, till vilda strider på rymliga skeppsdäck, till otaliga bragder af vaken, stridslysten tapperhet, af uppoffrande fosterlandskärlek, af ypperlig kroppslig och andlig duglighet.

Sw—g fick icke se några af dessa storståtliga skådespel på hafven. Men vi kunna hoppas att han fick se den underhållande och uppfriskande scen, då amiralen lord Ansons blåjackor under sitt eget och åskådarnas jubel på kärror drogo en summa, motsvarande omkr. 20 millioner af våra svenska kronor, i *prispengar* genom Londons gator.

Det engelska folket firade under 1700-talet lika stora militära triumfer till lands som till sjöss. Då Sw—g första gången satte fot på engelsk mark, voro föga mer än tre år förflutna efter Charles Mordaunts sagolika bedrifter i Spanien och blott ett år efter det blodiga slaget vid Malplaquet. Han hade säkerligen flera gånger tillfälle att se sin tids största taktiker, den duke of Marlborough, som representerade Englands största militära gloria till lands och dess samvetslösaste intriger i det politiska. Han upplefde Robert Clives alla lysande bragder och himmelskriande missgärningar i Indien och Warren Hastings liknande bedrifter i samma land.

* * *

Då man gör ett försök att utforska, hvilket inflytande på Sw—gs filosofiska och religiösa tänkande de väldiga engelska andens stormän, som under hans tid ägnade sig åt en dylik verksamhet, utöfvat på honom, blir man förvånad huru litet man bestämdt kan påvisa af ett dylikt inflytande.

Om vi först tänka på Hobbes, så är det väl sannolikt, att han, som i alla företeelser såg verkningar af rörelser eller kanske rättare af förändringar i rörelser, härigenom påverkat både Sw—g och dennes läromästare Wolff i deras rörelselära och i deras åsikter om beskaffenheten af våra sinnesintryck, (i »modifikationsläran»). Det förefaller sannolikt, att Sw—g blifvit stärkt i sina materialistiska vyer genom Hobbes. Och det är möjligt, att denne i någon mån bestämdt Sw—gs likartade ställning i den föröfrigt af många föregångare påpekade oförmågan för oss dödliga att uppfatta attributer och modi i det oändliga gudomsväsendet. Men bestämdare kan man icke uttala sig,

Locke dog 1704, och hans kunskapslära, sådan den är framställd i hans berömda »*Essay concerning human Understanding*» utöfvade, då Sw—g första gången landsteg i London, ett mycket stort inflytande på hans landsmän och äfven på Sw—g. Utaf alla Englands tänkare har öfverhufvud ingen haft så stor andel i hans tänkesätt som just Locke, och den förres jämförelsevis klara utläggningar af den induktiva analysen och den deduktiva syntesens förhållande till hvarandra är i det stora hela och med en del inlägg från andras sida ett uttryck för Lockes inflytande. Olyckligtvis sträckte sig detta under Sw—gs senare år icke till Lockes deistiska tolerans i religiösa ting. Vår landsman var mycket upptänd mot läran om frälsningen

genom tron allena (»solifideismen»). Men toleransen kände han föga, som vi senare skola se, och denna egenskap är heller icke att förutsätta hos en religiös paranoiker.

Isaac Newton dog först 1727 och stod under Sw—gs första vistelse i England hufvudet öfver hela dess öfriga vetenskapliga värld. Men, om än vår unge student först var mycket angelägen om att få se och höra Newton, så är det alldeles påtagligt att han senare hvarken följde Newton ens på det område, hvarest nästan alla andra följde honom (attraktionsläran), eller öfver hufvud hyste någon större sympati eller beundran för denne den vetenskapliga samtidens störste man. På ett ställe omnämner han i ett bref med tydlig ironi Newton (se längre fram). I ett annat bref omtalar han honom i samband med engelsmännens ensidiga förkärlek för sina landsmän. Det är mer än möjligt att Sw—g icke förstod att uppfatta hvarken Newtons förtjänster i fysiken eller matematiken. Han föredrog, som sagdt, som kosmisk kraft Descartes redan antikverade »hvirflar» framför Newtons attraktion. Det är heller icke säkert att han förstod hela värdet af Newtons »fluxionslära», ty Sw—g var, trots ett gängse, obefogadt prat, icke en skarpsinnig matematiker. Men det är också mer än möjligt att hans ringa uppskattning af Newton hade någon rent personlig grund.

Den berömde filosofen biskop Berkeley var knappt 3 år äldre än vår landsman och slutade sina dagar 1753. Han var en sällsynt aktningsvärd man och åtnjöt också ett sällsynt stort anseende. Ännu är i England välbekant Swifts presentation af Berkeley för dennes släkting, lord Berkeley. »Jag försäkrar Er,

mylord», sade Swift, »att det är långt större heder för Er att vara släkt med denne unge man, än det är för honom att vara släkt med Er.»

Då Locke hade ett stort inflytande både på Berkeley och på Sw—g, och då båda dessa också tagit starka intryck af nyplatonismen, skulle man vänta att finna bestämda släktdrag emellan Berkeleys och Sw—gs filosofiska tänkande. Gemensamma vyer finnas naturligtvis också, men något bestämdt inflytande af den förre på den senare torde det oaktadt inte kunna påpekas.

Saken har sin förklaring däruti, att Berkeley och Sw—g närmade sig neoplatonismen från motsatta sidor. Berkeley var en nästan ännu ytterligare idealist än Platon och Plotinus. Det sinnliga var åtminstone icke mera verkligt för Berkeley, än det varit för Platon och hans egyptiske tolkare och för Berkeleys ytterliga idealism fanns intet annat än andar och dessas föreställningar. Hans extravaganta nominalism beröfvade för honom icke blott »universalia» all verklighet, utan kom honom att förneka möjligheten för oss att bilda abstraktioner. Sw—g åter hade en stark materialistisk tendens. En beröringspunkt fanns däri att för Berkeley intet var verkligt utan delaktighet i den allt omfattande gudomsubstansen och för Sw—g intet i naturen ägde lif utan genom gudomsväsendets inflöde däri.

Under vår hjältes tidigare år i England blomstrade där *deismen*, eller den riktning, som, själf djupt religiös, söker lösgöra kristendomen från alltför starka kyrkliga fjättrar och med en rationalistisk tendens söker försona den med sunda förnuftet och naturvetenskaperna(!!!). Man räknar Herbert af Cherburg (1581—1648)

som deismens upphofsman och Locke, John Toland (1670—1722) och Antony Collins (1676—1729) till hans förnämsta efterföljare. Man skulle väl till sist kunna räkna själfva Newton bland deisterna; i olikhet med flera af dessa var han likväl alltför mycket mekaniker för att vilja gå in på en kristligt teleologisk med förutbestämda ändamål inrättad anordning. Tindal, Chubb, Morgan och andra »dii minores» höra hit. Det är väl sannolikt, att hela denna rörelse ej lämnat Sw—g alldeles oberörd; han fasthöll dock hela sin lefnad vid sin barndomstro och vid undren. Att påpeka ett bestämdt inflytande af de nu nämnda filosoferna eller af de samtidigt lefvande moralfilosoferna Cumberland, Clarke, Wollaston, Balguy, Bolingbroke, Hutcheson och Butler låter sig icke göra.

En del af sina nyplatonska vyer torde Sw—g med stor sannolikhet ha hämtat i England.

Han kom till England, då earl Anthony of Shaftesbury (1671—1713) hade sitt största inflytande på tänkesättet; dennes särskildt ur skönhetssynpunkt eröfrande system bär starka spår af den af vår landsman så högt beundrade Locke. Det är mycket tänkbart, att Shaftesburys framhållande af världsordningens genomgående harmoni, ändamålsenlighet och skönhet på grund af den formgifvande, allt behärskande, gudomliga, ständigt aktiva världssjälens verksamhet, hans tal om att vi genom *öfning* utbilda och förkofra vår moraliska förmåga, hvilket äfven Sw—g framhåller, samt om vår vandels egenskap att vittna om vår religions beskaffenhet, som var ett viktigt item i dennes opposition mot solifideismen, bidragit till Sw—gs utveckling inom vederbörande områden. Men det är

heller icke i detta fall möjligt att nu bevisa ett starkare inflytande af Shaftesbury.

Den främste moralfilosofen i England under Sw—gs tid därstädes torde väl ha varit Adam Smith (1723—1790), ehuru denne numera mest är känd såsom nationalekonom och på grund af sitt arbete »Wealth of Nations». Smith blef redan på 1750-talet beaktad som moralfilosof och var under Sw—gs religiösa period och till dennes död mest bekant såsom sådan. Af Adam Smiths alltigenom originella moralfilosofiska tänkande finner jag ingen återklang hos Sw—g och är böjd att antaga att denne icke läst Smith. Öfver hufvud läste han mindre och tog långt mindre intryck af andras tankar under sina sista par årtionden, än förut.

Äfven Kants föregångare, den store rationalistiske, sensualistiskt empiriske och icke så litet skeptiske skotske filosofen David Hume (1711—1776) förefaller mig ha stått alldeles utanför Sw—gs värld. Hume skref visserligen redan på 1730-talet sin världsberömda afhandling om den mänskliga naturen. Men han blef först på 1750-talet mera allmänt känd. Vid denna tid hade Sw—g nått ett godt stycke in i sin paranoida självkänsla och tog sina tankar direkt från gudomsväsendet.

* * *

Men om vår landsman förblef tämligen oberörd af de stora andarna i det engelska samhället, så blefvo dessa å sin sida förvånande oberörda af honom.

Jag afser härvid icke hans första besök i landet, då denna omedvetenhet om hans tillvaro var en självklar sak.

Men jag påpekar det förhållandet, att Sw—g i sina äldre dagar — t. ex. på 1760-talet — icke ådrog sig någon nämnvärd uppmärksamhet i England, oaktadt hans förläggare gjorde sitt allra bästa för att draga uppmärksamheten på honom, oaktadt hans arbeten trycktes och såldes till ett enormt billigt pris, och oaktadt han själf frikostigt skickade omkring dem till alla engelska biskopar och till ett stort antal andra personer, om hvilka man kunde tänka sig ett inflytande till fördel för de religiösa arbetena. Dessa borde ju så till vida utöfvat någon dragningskraft, som de påtagligen härrörde från en högt bildad man och utlofvade intet mindre än upplysningar om himlarna och helvetena på grund af egna direkta iakttagelser »e visis et auditis». Men de föllo obeaktade till jorden.

Sw—g ansåg att hela denna likgiltighet var en följd af de förföljelser, för hvilka han var utsatt särskildt från de i undervärlden befintliga engelska biskoparne, hvilkas öfverläggningar härom han blef satt i tillfälle att åhöra. (Se utförligt härom Whites »Em. Swedenborg», vol. 11, kap. 22).

Vi få hoppas, att Sw—g tröstade sig därmed att, som han berättar i »Apocalypsis Revelata» och i »Vera Christiana Religio», hans arbeten blefvo lästa i — himmelriket.

Det är knappt tänkbart att den egendomlige svenske författaren icke någon gång varit »på tapeten» i det berömda »tavern-room», hvarest d:r Johnson och hans vänner om kvällarna diskuterade alla afsevärda nyheter på bokmarknaden. Men någon mera intresserad uppmärksamhet vann han heller icke i denna litterära värld.

Hans mindre tilldragande egenskaper som författare

kunna icke ensamt förklara detta sakförhållande. Men förklaringen ligger helt nära till hands. Personer behöfde icke läsa många sidor i de arbeten af Sw—g, som nådde dem, för att vinna den bestämda öfvertygelsen att dessa arbeten utgjorde produkter af en sjuk hjärnas verksamhet.

Under sin första tid i England tyckes han nästan uteslutande ha ägnat sitt intresse åt matematiska, mekaniska, fysiska och astronomiska studier. Särskildt har man inga anledningar alls att antaga ett starkare religiöst intresse hos honom än hos vanliga personer under denna tid. Han tyckes smått förvånad öfver den engelska hettan i politiska och religiösa konflikter. Han omnämner »en passant» det Sacheverellska oväsendet och det dödliga hatet mellan anglikaner och presbyterianer. Han omtalar händelsevis biskop More och hoppas Benzelius ursäktar att han finner denne vidskeplig. Det är säkert att de religiösa barndomsminnen, om hvilkas makt öfver sinnet han senare yttrat sig, äfven under denna tid gjorde sig i rätt betydlig mån gällande hos honom själf. Men han är uppenbarligen alldeles för mycket upptagen af denna världens bestyr för att ha någon större del af sin tid öfver till tankarna på ett kommande lif.

* * *

Under sin första vistelse i England skref Sw—g några bref till sin svåger, Erik Benzelius d. y., vilka nu utgöra vår förnämsta, att icke säga enda, kunskapskälla om hans lefnad under denna tid. Dessa bref finnas i original i den s. k. Benzelianska samlingen i Linköpings stifts bibliotek, samt äro nu tryckta på engelska i Tafels »Documents» och på originalspråken i

Vet. Akad. »Op. Quædam», Vol. 1. De äro till största delen skrifna på svenska, någon gång på latin eller franska, en eller annan gång har han också vågat sig in på engelskan.

Sw—g var, som man af hans rätt utpräglade personliga likgiltighet kunde vänta, ingen flitig eller särdeles meddelsam korrespondent. Hans bref till Benzelius innehålla ofta ursäkter för hans försumlighet att skrifva och de underrättelser, som vi ur denna källa kunna inhämta om hans första vistelse i England, äro knapphändiga.

Det första brefvet, dat. 13 oct. 1710, är på latin till hans »Frater Carissime» Benzelius.

Efter den vanliga ursäkten för sitt dröjsmål att skrifva säger han att han icke uppgifvit, blott uppskjutit att följa Benzelii råd att besöka Polhammar (= Polhem), »hvars like vårt land aldrig skall se». Han har, emedan han ännu är för svag i engelskan, icke besökt de engelska vetenskapsmännen, men läser dagligen Newtons arbeten och längtar att besöka och höra denne. Han har skaffat sig en del böcker och intrumenter och hoppas snart få medel att lägga sig till med en luftpump. Han har redan sett allt, som är sevärdt i staden(!). Den ytterst magnifika S:t Paulkatedralen var just färdig. I Westminster Abbey har han sett Casaubons graf, kysst den och skrifvit latinska verser, som han meddelar. Men han känner sig icke lycklig och längtar hem och till Benzelius, som han älskar mer än en broder gör, älskar och vördar som en far. Han sänder verser till Sofia Brenner, tidens Sappho. Han är till sin död (»ad cineres») Benzelius trofast och tillgifven.

Den 11 april 1711 skrifver han ett mycket långt

bref, hvars innehåll jag till största delen förbigår. Han har fått en kommission angående instrumenter. I samband därmed omnämner han att en mängd ryssar finnas i London, som enligt sin czars föredöme studera matematiska vetenskaper och navigation. Czaren hade för 80 £ sterling af Halley tillhandlat sig den ypperliga quadrant, som denne användt på S:t Helena för att uppteckna de södra stjärnorna och hvarmed han gjort »temmelig» goda observationer på månen och planeterna. Sw—g besöker dagligen de bästa matematikerna och har varit hos »Flamstedt» (Flamsteed), som ansågs vara Englands förnämsta astronom.

Längre fram i brefvet ger han ett par intressanta upplysningar om sig själf. »Thet min Bror uppmuntrar mig til *Mathesin* är en ting jag helre skulle blifwa *discouragerad* uti, som jag dertil har en *immoderate desire*, thessutom helst til *Astronomien och Mechaniken*. Jag giör mig god nytta med mina *logementer* jag tager här som oftast, försst war jag hos en urmakare, sedan hos en *Cabinet*-arbetare, nu hos en *instrument*-mästare i messing, hvarest jag stieler theras konst, som med tiden wil wara mig till nytta. Jag har nyligen för mit eget *pleasure* utrechnadt några nyttiga Taflor för *latitudin. Upsalens»* etc. etc.

Jag antager, att vi i detta bref möjligen kunna finna lösningen på den gåtan, huru vår hjälte skaffade sig sitt uppehälle i London. Faderns understöd kunde icke räcka till att hålla själ och kropp samman. Oaktadt Sw—g icke nämner ett ord härom, är jag böjd att antaga, att den energiske unge mannen medelst handtverk vann bidrag till sitt uppehälle. I Leyden lärde han sig sedermera också glasslipning, detta

kanske i följd af ett råd från prof. Elfvius, som d. $^{28}/_{7}$ 1711 skref till »Högtährade Her Svedberg gamble gode wän och Cousin», och bl. a. råder honom att lära sig detta handtverk.

I slutet af sitt härofvan omtalade bref nämner Sw—g att han råkat grefve Gyllenborg. Läsaren får själf taga reda på om det var Fredrik eller Carl.

I jan. 1712 erhöll Benzelius ett långt odateradt bref från sin svåger och vän, hvari denne resonerar om böcker och apparater af olika slag och sedermera nämner att han lärt sig »stickarkonsten», samt att göra mässingsinstrumenter, »thet jag af min *Landlord* lärdt at jag en stor del gjordt til min egen nödtorfft, wore jag i Swerige skulle jag ei anlita någon at giöra *meridianer* til *glober* och annat mehra tillhörigt.» Han har »inventeradt» en stor del i *astronomien* och »optenkt en *method* att taga *Longitudinem* som är *infallibel* genom *Lunam*, then jag är wiss uppå at thet är then besta som kan gifwas».

För öfrigt studerar han algebra och högre geometri för att kunna med tiden fortsätta Polhammars upptäckter.

Han har således redan nu haft tankarna att på något sätt utfinna longituden medelst månen och har funnit hvad han själf förklarar vara den bästa dittills funna metoden. Han nedlade under årens lopp mycken tid och möda på denna uppgift. Jag antager, att ett af hans motiv för att lösa det viktiga problemet var hans önskan att vinna de af det engelska parlamentet utsatta prisen af resp. 10,000, 15,000 och 20,000 pund för uppfinnandet af någon bekväm och säker ny bestämningsmetod.

Jag har sett en notis att dessa pris först 1714 blefvo

fastställda; det är emellertid möjligt och synes mig sannolikt, att man förr afhandlat saken. Sw—gs metod var icke praktisk, då den utom af månen fordrade observation av minst två fixstjärnor, och den var heller icke ny. Han tillerkändes därför icke något af parlamentets pris. Ännu 1766 besökte han vid 78 års ålder London och presidenten i Royal Society lord Morton i denna angelägenhet och infann sig också inför den särskildt tillsatta kommittén (»Board of Longitude»), men lyckades naturligtvis icke göra sina anspråk gällande. Högsta priset tilldelades Harrison, som efter 30-årigt arbete framställt sin kronometer och sättet att använda den. Det är betecknande för Sw—g att han, att döma af ett hans bref af den 10 sept. 1766 till Vetenskapsakademien i Stockholm, aldrig upphörde att känna tilltro till sin egen och någon misstro mot Harrisons metod.

I samma bref till svågern nämnes åtskilligt annat af intresse. Bland andra böcker föreslår Swedenborg Isaac Newtons »Series fluxionum ac differentiarum», som då utkommit, till inköp. »Här äro ock ståteliga Engelska poeter, som äro werda för sina inventioner ens igenomläsning.» Han nämner Dryden, Speker, Waller, Milton, Cowley, Beaumont, Fletcher, Shakspeare, Johnson, Oldham, Philips och Smith.

För öfrigt talas om nya metoder, instrumenter etc.

På en fråga från Elfvius hur Newton uppskattas svarar han att engelsmännen högt uppskatta sitt eget folk.

Han klagar bittert öfver att fadern icke drager mera försorg om honom, än att denne nu under snart 16 månader låtit honom lefva på 200 riksdaler; en sak som verkligen kan komma rimliga föräldrar att

glädjas öfver sin rimlighet och orimliga och hjärtlöst snåla dylika att skämmas för sig själfva.

Den 15 aug. 1712 ha vi åter ett långt bref från London till Benzelius om böckers »utskaffande ur customhuset» och annat, som ej intresserar oss, om hans »inventio de longitudine terrestri invenienda per Lunam», som redan nu börjar trötta en smula, ehuru han »är försäkrad på, at thet är then endesta, som gifwas kan, och lättaste och aldeles then retta». Han har arbetat för mycket och uppfriskar sig nu vid sidan af andra studier med poesi, »therutinnan han thenker i thetta åhr at giöra sig något renomerad». Därefter uttalar han på mycket dålig engelska, att han hoppas att Benzelii råd och bref till hans far skall komma denne att skicka honom tillräckligt med pengar.

Slutligen omtalar han, fortfarande på engelska, att han hos en viss Marshal under mikroskopet sett blodcirkulationen i småkärlen på en fisk samt hos en urmakare Antram sett en klocka, som gick, när lågan i ett öfver densamma anbringadt ljus tändes, och stannade, så snart den släcktes.

Detta var sista brefvet från London.

Nästa bref är skrifvet 9—19 aug. 1713 i Paris. Han omtalar att han afskickat ett bref från Holland och gör sin vanliga ursäkt för sitt långa dröjsmål att skrifva. Han har varit sjuk i 6 veckor, säger han. Han har gjort bekantskap med den store astronomen De La Hire och med abbé Bignon och visat denne senare två »upptäckter» i algebra och sin metod att finna longituden. Han ämnar med sin longitud komma före engelsmannen Whiston, som också upptäckt en metod att taga den. Han har af Bignon fått ett in-

troduktionsbref till den berömde geometrikern Pierre Varrignon. För öfrigt talas om böcker och om ett mikroskop, som måtte varit 'schlecht und billig' och skulle kosta 3—4 pund.

Han har undvikit sina landsmän utom ambassadören John Palmquist i Utrecht, som visade honom mycken ynnest, och som var en framstående matematiker. Han uppvaktade denne med latinska verser vid fru Palmquists ankomst.

Skada att han i Paris icke påträffade, eller åtminstone icke omnämner, en liten mager och skinntorr, munvig och »nosig» ung student vid namn Arouet, som sedermera på millioner människors men icke på hans eget tänkesätt fick ett alldeles enormt inflytande. Hvarenda en af mina läsare känner något till denne Arouet, men jag misstänker, att många af dem blott känna honom under det af honom antagna namnet Voltaire.

Nästa bref i den Benzelianska samlingen är skrifvet i Rostock den 8 sept. 1714.

Det är i detta bref Swedenborg berättar om åtskilliga »uppfinningar», som han tror sig ha gjort under sin resa. De äro:

1:o En undervattensbåt för militära ändamål.

2:o En sifon för att på kort tid kunna förflytta vatten från ett lägre till ett högre plan.

3:o Ett sätt att med denna sifon, lättare än på (annat) mekaniskt sätt, kunna flytta tyngder.

4:o Slussar, i hvilka hela fartyg, där inga vattenfall finnas, kunna på ett par timmar lyftas.

5:o En ny ångmaskin.

6:o En vindbrygga, som från det inre af en fästning kan nedfällas och uppdragas.

7:o Nya och förbättrade konstruktioner för luftpumpar, som kunna drifvas med vatten eller kvicksilfver.

8:o En ny bössa (för luft?), med hvilken tusen skott i ett ögonblick kunna aflossas genom ett rör.

9:o Ett musikaliskt intrument, som kan spelas af musikaliskt olärda personer.

10:o Sciographia universalis eller ett mekaniskt sätt att på olika ytor medelst eld uppdraga timmarna.

11:o Ett vattenur, som visar himlakropparnas rörelser.

12:o En vagn för hästar och en flygmaskin.

13:o En metod att undersöka människors önskningar och känslor.

14:o En ny (?) metod att tillverka strängar eller linor.

Här ha vi nu produkter af Emanuels verksamhet under sin resa, som, om de skulle visat sig funktionsmässiga och fullt hålla hvad han afsett med dem, skulle sätta honom åtminstone i jämnbredd med de största uppfinnare från och med Archimedes och till och med Edison och sannolikt också med alla, som i framtiden komma att sträfva i dessas fotspår.

Men vi ha mycket goda skäl att antaga, att ingen enda af dessa »uppfinningar», som väl alla hade sina prototyper, genomgått ens det första experimentet. Jag antager att det var umgänget kort efter hemkomsten med den i allt hvad som tillhörde mekaniken långt mera förfarne och kritiske Polhem, som kom Swedenborg att inse det omogna i dem alla; det säkra är att han sedermera icke gjorde några försök att fullborda dem. Han hade, oförsiktigt nog, skickat sina ritningar till den för andras och till och med för sin egen sons intressen liknöjde fadern, och den gode

biskopen hade hastigt och lustigt slarfvat bort dem, visste i alla händelser icke hvar de funnos, men »trodde», att han skickat dem till Benzelius. Sonen sökte förgäfves efter dem och hade först afsikten att rita om dem, men tyckes, som sagdt, sedermera ha kommit på andra tankar. Man vet om de flesta af dem i Sw—gs former ingenting, och de torde aldrig haft någon större betydelse än att visa oss mångsidigheten af hans intressen.

Hans ångmaskin hade säkerligen en engelsk förebild. Primitiva ångmaskiner funnos under hans tid i England, och han omtalar dem själf.

Holländaren van Debbel företog redan 1624 en färd på Themsen inför Jacob I med en undervattensbåt, och flera försök hade före (liksom kort efter) Sw—g skett med dylika.

Jag känner intet om Sw—gs kulspruta. Dylika vapen företräddes långt före hans tid af de s. k. »orgelbyssorna», som hade ända till 144 pipor. De begagnades redan på 1300-talet. Det var emellertid först under 1861—1865 års nordamerikanska inbördeskrig, som kulsprutorna blefvo så pass tekniskt fullkomnade, att de erhöllo afsevärd krigisk betydelse.

Till luftskeppet, som väl var det märkvärdigaste bland de ifrågavarande projekterna, återkommer jag här nedan.

Den 4 april 1715 skrifver Emanuel från Greifswald till Benzelius. Han hade lofvat att i hvart och ett af sina bref till fadern sända (ritningar af) någon af honom uppfunnen maskin, »om han därmed kunde roa Benzelius och prof. Elfvius» och skickar nu ytterligare (ritningen till) en luftpump. Han funderar på att på detta sätt lämna grunden till ett sällskap för fysik och

mekanik hos oss, och hoppas på bistånd från kanslern Palmquist, som han anser vara en stor matematiker. Han hoppas också på Benzelius själf, då denne nästan är den ende vid universitetet, som är böjd att uppmuntra dessa och likartade studier.

Själf förströr han sig på lediga stunder med att skrifva poesi och har i pressen några fabler, som han anser likna Ovidii.

Han fortsätter: »angående *Historiam literariam* här finnes intet stort merckwerdigt. Grypswald, är, venia sit dictis, en ganska lumpen *academie*. *Papke* är *Prof. Matheseos* til annat mehr än til thet *studium* skikad. Skulle önska råkat *D. Leibnietz*, som nu är i *Vienne*. *Wolfii Cursus mathematicus translatus in lat. Serm:* lärer wara i *Sverige*, en bok ganska nyttig och klart skrefven.»

»Elliest skulle jag önska få weta hwad min broder har nu under handen.»

»Är mig ganska kiärt at höra at *prof. Upmark* och syster *Eva Svede* äro komne *in thalamo et lecto* tillsammans; önskar them alsköns lycka; ärnade at skrifwa ett *carmen nuptiale* öfwer them, men som thet nu är för sent lärer thet blifwa ett *geniale.*»

Han frågar därefter hur det står till med Benzelii son, lille Erik. Denne dog 1772 som bergsrådet Benzelstjerna; en af hans söner fick namnet Emanuel.

Under det Sw—g befann sig i Greifswald, öfverraskade Carl XII sina undersåtar och andra genom att plötsligt infinna sig i Stralsund.

Sw—g fann det nu vara hög tid att lämna den tyska jorden och lyckades i sällskap med fru Feif, möjligen hustru till Carl XII:s favorit Casten Feif (som sedermera blef president i statskontoret och

upphöjdes i friherrligt stånd) i en jakt komma öfver till Skåne.

Den 4 aug. hade han skrifvit från Greifswald; den 15 samma månad låter han Benzelius höra af sig från Brunsbo.

IV.

Utdrag ur Swedenborgs i Linköpings stift=bibliotek förvarade bref till Erik Benze=lius d. y. och ur ett par andra bref.

Det är lätt att föreställa sig Swedenborgs sinnesstämning, då han från det blomstrande, glada, öfvermodiga västra Europa hemkom till sitt utarmade, förtviflade och så grundligt slagna och förödmjukade fädernesland.

Kriget hade nära nog till beständigt varaktigt förfall åderlåtit det svenska folket på dess bästa blod och pesten tagit en icke ringa del af hvad kriget lämnat. Största delen af våra besittningar var i fiendernas våld, och vår svenska jord var starkt hotad. Våra tillgångar voro uttömda och landet öfversvämmadt af värdelöst mynt. I verkligheten var vårt läge ännu sämre, än det syntes vara. Det var icke den minsta af våra olyckor att den allmänna meningen höll på att under intrycket af statschefens oerhörda maktmissbruk kantra öfver från enväldets förryckthet och till det ännu mera förryckta systemet med ett allsvåldigt lågtstående parlament och en paralyserad exekutivmakt. Mellan »frihetstidens» ännu oanade vanmakt och vanära stod numera endast det glorvyrdiga, men dittills landsfördärfliga kgl. majestätets prekära lif.

Sw—g var behäftad med den paranoida naturens

utpräglade egocentricitet. Han var emellertid icke likgiltig för sitt fäderneslands olyckor och särskildt ett af hans bref bevisar att han djupt kände dem. Men han var uppfylld af vidsträckta intressen och initiativ, mycket upptagen af sina egna angelägenheter och sin fortkomst, samt åtnjöt i ovanligt hög grad den tröst för lifvets vedermödor, som det trägna arbetet skänker i rikare mått än nästan något annat. Man häpnar öfver den rastlösa verksamhet han med underbar handlingskraft utvecklade åt olika håll.

Jag lämnar i detta kapitel mestadels ordet åt Sw—g själf för att beskrifva både sitt yttre och sitt inre lif. Läsaren får af hans förtroliga bref till särskildt hans svåger, dåvarande bibliotekarien vid Uppsala universitet, sedermera biskopen och ärkebiskopen Erik Benzelius d. y., som under längre tid än någon annan åtnjöt Swedenborgs vanligen tämligen sköra och förgängliga tillgifvenhet, bättre insikt i brefskrifvarens natur och i hans öden än något annat numera kan gifva.

Jag gör blott utdrag af de flesta brefven. Alla Swedenborgs bref utom ett till Vet. Soc. i Uppsala äro skrifna till Benzelius.

*

Den 9 aug. 1715 tillkännagifver Sw—g sin afsikt att göra nya ritningar till sina »uppfinningar», i stället för dem fadern slarfvat bort, en afsikt som aldrig förverkligades; enligt min redan uttalade mening sannolikt på grund af det nu började umgänget med Polhem och dennes säkerligen allt annat än uppmuntrande kritik.

Sw—g ämnar resa till Kinnekulle och där anställa observationer i och för sina longitud-undersökningar.

Han är vid denna tid säkerligen i svår penningknipa och riktar till svågern bönen: »min bror techtes befordra mig för någon af *professores* till något, som torde sig öpna.»

Den 21 nov. 1715 skrifver Emanuel från Stockholm och tackar »först och främst k. Broder för then stora mig bewista godhet i Upsala», hvarest han tydligen gjort ett besök. Han hade, för mörkrets skull och för ovissheten att finna kvarter för en »blåklädd», först samma dag kommit fram till Stockholm. Änkedrottningen efter Carl X Gustaf [Hedvig Eleonora] lefver än och är bättre. (Hon dog likväl tre dagar därefter.)

Man väntar kungen till Stockholm. »Somliga frögda sig 'vanement' (?) af hans hemkomst och wäntan hijt i afton» etc. Högt: k. Broders Trognaste Broder är til min död Eman. Svedberg.»

Af att långt bref på franska, som Sw—g skref i dec. 1715 från Stockholm, säkerligen för att lämna ett bevis på sin kännedom om språket, gör jag följande utdrag för att göra läsaren samma tjänst.

Det första stycket afser Benzelii råd att dedicera sin snart utkommande »Dædalus hyperboreus» till kungen; det andra är ett af Sw—gs många bemödanden att få fadern att i någon mån lossa på sitt järnfasta grepp kring den biskopliga penningpungen.

»Pour la dedication il faut que je vous obeisse; quand vous prevojez quelque chose la, je le feray aussi semblant de penetrer dans la meme quoi que je me pourrois flatter d'un peu (skall väl vara: que de peu) de recompense par la; mais l'obeissance á vos conseilles prevaudra sur tout l'interesse sur les vues plus avanntageux. Mais mon chere Frere! un seul

mot á mon pere a mon égard de vous sera plus que vingt mille remonstrances de moi: vous pouvez sans aucune recommendation l'avertir de mon entreprise, de mes soins pour les etudies; qu'il ne s'imagine point a l'avenir que je dissiperois le temps et en meme temps son argent: un parole d'un autre vaudra plus que mille de soi-meme. Il scait bien que vous avez la bonté d'etre interessé en ma faveur, mais il le scait aussi que je sois encor plus interessé moimeme pour moi, c'est par la qu(il) se difiera plus a moi qu'a vous, mon chere frere.»

Swedenborg ber om ursäkt för att han skrifver på franska. Han påstår sig nu tänka på detta språk (»Les pensèes coulent a present sur cette langage»).

Af det ofvanstående stilprofvet synes, att Sw—g, äfven om han brytt sig om accenterna, icke skulle ha stort lättare att genomgå studentexamen i franska, än en kamel att komma genom »Synålsögat» — såvida denna examen nu är, hvad den var i min ungdom. Att lätt och väl lära sig utländska språk är en talang, som icke står i något bestämdt förhållande till intellektuell utrustning. Sw—g ägde blott föga af denna talang, men jag tror att han ägde fullt lika mycket däraf som, exempelvis, Napoleon I.

Den 14/2 1716 ha vi ett bref från Skärviken, som handlar om prof. Robergs experimenter i saltproduktion, och prof. Vallerii solobservationer, om intresseräkning medelst triangel, om ritningar och instrumenter etc.

Det viktigaste däri är dock slutet:

»Om jag kan förblifwa i Brunsbo tills jag får afwachta k. Brors bref, ber jag få (framställa) förslag på medel för en *Profess. Mechanicum* at bli lönter som

the andra, kanske genom förminskning af therass; ser jag ingen annan utwäg lärer det förslaget gifvas wid behörig ort wid handen.»

»Jag har ock ett annat litet arbete, som Pålhammar ärnar påöka, ett kalladt *ungdoms heder*, *mandoms nytta*, *ålderdoms nöje*, hvari handlas om *Aritmetike*, *Geometrie* och *Algebra*, begynnandes med thet lättesta och går småningom til thet swåriga. Är nu först 2 arck, thet jag ock will här näst skicka til Upsala.»

»I thet sidsta förskref jag mig, skulle skrifwit confido hæc mi frater, ut sacerdoti, simul ut politico; ut etiam hæc — — —.»

(Jag anförtror dig detta, min bror, på en gång som till en präst och en diplomat på det att dessa . . .).

Sista meningen är ofullständig, men skall väl innehålla en uppmaning till B. att arbeta för saken, d. v. s. för professuren i mekanik.

I ett efterföljande bref från Brunsbo d. 4 mars 1716 har han räknat ut, huru mycket en dylik professur med därtill hörande underordnad personal, instrumenter etc. skulle kosta och kommer till en årlig utgift på 3,000 d. s. mt. Han tänker sig, att de öfriga vederbörande professorerna för den goda sakens skull torde kunna gå in på att afstå från en sjundedel af sina inkomster.

Samtidigt som han framlägger sitt så omständligt utarbetade förslag härom, säger han — icke särdeles »lyckligt funnet» — att han gör detta mera på skämt än på allvar. »Fast härvid är ännu mehr mit narri än alfware, dock om thet skulle vinna någons '*consens*' torde derpå ock följa theras *recommendation* som wederböra; dock mehr en annan gång.»

Så alldeles uppriktig är han just icke i sin fram-

ställning om »skämtet», men blir det snart ännu mindre.

Erik Benzelius hade icke funnit förslaget om att minska professorslöner för att skaffa Sw—g en professur i mekanik lämpligt, och denne skrifver efter en ingress nu med stor sinnesnärvaro följande:

»Elliest är mig ock af hiertat kiärt at förnimma min Broders mening och tycke om mina förslag; lärer aldrig warit och blifwa så förgäten af mig sjelf och af min weltrefnad wid Upsala at sökia thet professores skulle mig genom sin skada underhålla utan har tenckt genom ett dylikt *desperate* och *excecrabelt* förslag *forcera* min Brors *prudence* och *imagination* at gifwa ett bettre wid handen; har jag thet fattadt en *raillant* kan jag thet wel ändra *en disant la verité,* helst som thet intet widare är kommit, emedan jag thet *cacherat* wel i min Brors *couwert* och under mitt *pitzer* så att ingen lärer theruti kunnat tittat.»

Någon humbug *måste* finnas i Jesper Svedbergs son; den är väl ock jämförelsevis oförarglig, när den är så tydlig som här.

Sw—g går nu öfver till att uttala sin önskan om en »societets» upprättande och föreslår att, för att vinna medel därtill, *indraga* en del professurer. »Men som thet intet än på 6 el. 10 åhrs förlopp kunde förmodas komma i gång, vore allt för wel om någon annan funs (?) emellertijd kunde påfinnas. Ther til min Brors prudence lärer kunna wara then besta.»

Han anmärker därefter, att han med nästa posten skickat 150 dal. kopparm. till afbetalning för sin skuld, men vet icke om det räcker, då han glömt kvar sin anteckningsbok i Hamburg och icke vet, hvad han skickat förut. Om något fattas, skall han

med tacksamhet genast återbetala det, och skulle gjort detta förut, om han blott vetat huru han skulle reda sig, »ty war mig tå en styfwer kär».

»Tänk, jag har fastnat i en liten frossa, thermed jag hanglar.»

»*Håken*, som reste op at bli mästare, kunde skiära i trä om thet skulle behöfwas: förblifwer ödmjuk.: tien.

Em. Svedberg.»

För egen räkning tyckes Sw—g nu vara trött på det långvariga »skämtet», angående en professur i Uppsala. Då han i slutet af 1716 utnämndes till assessor i Bergskollegium, fann han sin ämbetsmanna-ärelystnad tillfredsställd och skulle säkerligen varit ganska belåten, om han icke fått vänta ända till 1724 på lönen. Då professorn i astronomi Elfvius dog i slutet af 1717, afböjde Sw—g Benzelii förslag, att han skulle söka bli hans efterträdare (se brefven af d, 21 och d. 30 jan 1718). Några år senare (1724) ratade han också en professur i matematik efter prof. Celsius, som blef honom erbjuden (se längre fram).

I april 1716 ha vi ett långt bref.

Svågern hade kort förut lämnat Sw—g underrättelse därom att landshöfdingen i Uppsala lofvat anbefalla Kgl. Maj:t att den bästa »rundelen» på slottet skulle få inrättas till ett observatorium, samt att Benzelius funnit »en underjordisk skatt» i form af rören till en då obrukad vattenledning, genom hvilkas försäljning medlen för observatoriet kunde anskaffas.

Förslaget om ett observatorium ledde emellertid denna gång icke till något resultat, och Uppsala fick ännu vänta åtskilliga år på ett dylikt.

Benzelius hade nu föreslagit att Polhem skulle bli

ordinarie assessor i Bergskollegiet och att Sw—g skulle efterträda honom i hans direktörsplats.

I Benzelii bref får man den intressanta upplysnigen att Kgl. Maj:t, då den ordinarie staten upprättades, dekreterat att den, som däri skulle begära någon ändring, skulle böta 1,000 dal. smt. »Jag önskar», skrifver den försiktige Benzelius, »att min Bror komme hit, så kunde vi muntligen konferera.»

Sw—g anmärker till Benzelii förslag, »at intet öpit finnes i *commercecollegio* till någon *ordinarium* och at kunna giöra at direkt. Pålhammar oplåter sin tienst i sådant måhl, sjelf kan jag intet nemna om det, ity thet skulle widrigt ansedt blifwa, men, om elliest på något sett kunde ernås hans bifall, wille jag sedan ha all mödo och medel ospard at thet *obtinera*». Han förlitar sig emellertid på »min Bror, som härtill bewist mig så mycket godt», etc.

I ett postscriptum säger den spekulative Sw—g bl. a.: »Här i Vestergyln finnes witt ler, thet jag *subsonerar* wara af samma art (som den holländska och engelska pipleran), skulle thet så wara wore det monga 1000 Rikzd. werdt, men tyst med thetsamma.»

I ett långt bref från Brunsbo, dateradt »promotionsdagen» (juni 12?) 1716 angående Dædalus och andra saker, dem jag här anser mig kunna förbigå, uttalar sig Sw—g om landets tillstånd på ett märkvärdigt och olika uttydt sätt.

På tal om ett häfte af Dædalus säger han: »torde thet ock effter förslag *dediceras* hans *Majestet*, om så tillståndet blifwer, kanske man hafwer tå flera *potentater* inuti landet och mehr än Sverigie årckar med, mig tyckes, att *Svecia* legges nu ner att komma snart *in agone*, tå hon lärer sparcka sidsta gången, mongen

lärer önska at plågan må bli kort och wj förlossade, doch bettre lära wj intet hafwa at wenta, *si Spiritus Illum maneat.*»

Frågan har varit och är, huru den latinska meningen skall tolkas. Det latinska verbet manere tager vanligen dativen och blott mera sällan och i en annan mening, liksom här, ackusativen. Fryxell vill tyda meningen så: »Om han (Carl XII) får behålla andan, d. v. s. om han får lefva.» R. Tafel vill tyda orden »om andan, d. v. s. döden väntar honom,» Om Sw—g hade skrifwit »si spiritus *illi* maneat», så förmodar jag, att meningen bort tydas antingen »om han får behålla andan» d. v. s. lifvet eller också »om han får behålla sitt sinnelag.» Då han nu skrifver ackusativen *illum*, är Tafels tydning icke oberättigad, ehuruväl det förefaller mig som en annan mening vore tänkbar. För min del skulle jag vara böjd att tro att Sw—g hyste den åsikten att landet skulle gå sin undergång till mötes, om kungen fick lefva, och att han möjligen använde ackusativen för att, ifall brefvet skulle falla i främmande händer, kunna ge sina ord en ofarlig tydning, Det var den tiden ingen småsak att önska lifvet ur monarken. Sw—g var en mästare som ingen annan att finna på tvetydiga uttryck, vare sig han skref på latin eller svenska. Det finnes väl föga tvifvel om att han, liksom Jesper Svedberg, i sitt innersta sinne afskydde Carl XII och ansåg honom skadlig för Sverige. Under sin hallucinationsperiod låter Sw—g, hvars »uppenbarelser» äro mycket säkra uttryck för hans tankar och känslor, Carl XII undergå det ena straffet värre än det andra i helvetet, som vi finna af ett trettiotal paragrafer i »*Diarium spirituale*».

Jag förbigår några få oviktiga bref i slutet af 1716.

Däremot är ett bref af den 5 sept. 1916 från Polhem (då i Stjärnsund) till Sw—g rätt intressant, emedan det visar huru noggrant denne vid denna tid följde Polhems åsikter. Polhem uttalar sig här om konsten att flyga och om svårigheterna därvid. I n:r 4 af *Dædalus* (se längre fram) har Sw—g under signaturen N. N. skrifvit om konsten att flyga och anför då (utan att nämna denne) alla Polhems invändningar.

Äfven angående longitudbestämningar medelst månen uttalar sig Polhem i brefvet ganska kritiskt. Han har själf tänkt ut tre dylika metoder, men har också själf sina invändningar mot alla tre. Men, P. säger kanske med någon ironi, att en plan, som anges såsom fullkomlig i denna angelägenhet, har rätt att granskas, och det är derför värdt att något utförligare fullfölja saken, om icke för annat så för att därigenom vinna något för »curicsitet».

Han hälsar Sw—g välkommen till Stjärnsund (Polhems hem i Dalarna) och undertecknar sig »min högt ährade herress tienstskyldigaste Christoph. Pollheimer.

Något senare i sept. 1716 skref Polhem till Sw—g, som han kallar »Edel och Höglerde Herre och gamle Vän», ett mycket långt bref, som i och för sig bevisar hans varma intresse för denne.

Han uttalar sig då om nödvändigheten att vid »uträckningar till Wattenfall, Juhl, rännor och allehanda slagz olijka werk och drifftmaskiner» icke blott fästa sig vid allmänna matematiska uträkningar utan »taga hwart wärkz egenskaper och beskaffenheter för sig, dåk *generalin* förut». — — —

»*In suma*, om dhe lärde will hafwa nöje och he-

der af thet the lera andra borde dhe hafwa bettre kunskap i åtskilliga saker af det som nu läress, ty naturen har i många saaker helt andra beskaffenheter än *Chartesius* och nästan alla hans efterfölliare mena, hwilket aldrig bettre kan lärass än igenom dagl. *experiens* i *mechanicen* sampt en genomträngande efftertanke til orsakerna och fast det ähr mechta litet hwad jag der uthi wunnit emot det som återstår så hoppas jag dåk mina *principia* skall kunna bana wägen till det som rester, ty jag gillar aldrig något som ike kan stå examen för alla *casus* och omständigheter, som der wid föllia och så snart ett strijder emot håller jag hela *fundamentet* falskt.»

P. kommer senare in på arbets- och förtjänstfördelningen och fortsätter därvid: »Och effter iag för min dhel nepeligen kan wenta någon serdeles frucht af alla mina *inventioner* medelst den infödda afwunden, som i wårt land ymnigt *grasserar;* så frampt det ike kunde skie på detta settet, så finess jag så mycket mehra willig och *resolverat* at sielf stå all *hazard* derwed, som en billig *participation* med sådan *publict* wärk torde göra mig seker om det som förut *accorderas*, hvilket *accord* kunde wara ungefär sådant att när ofwannemda *opus curiosorum* beholler halfparten af all den frucht som står att wenta, bör *inventoren* niuta $^1/_3$ och *Direcktor* för hela wärket $^1/_6$, som tillhopa gör $^6/_6$, om hwilket wij bettre finge rådgiöra när M. H. (min herre) kommer hijt.» etc.

I Polhems bref till Sw—g läser man i och mellan raderna ett bemödande att inverka på denne till större kritik, till experimentella och praktiska undersökningar och till mindre tilltro till rent teoretiska kalkyler. P. är alltid ytterst artig, men man märker —

och Sw—g har säkerligen märkt — att han är fullt medveten om att det är han, som är den erfarne läraren, och den andre, som är den jämförelsevis oerfarne lärjungen.

Sw—g, som städse hade en mycket högspänd självkänsla, torde i sina mellanhafvanden med Polhem emellanåt utan alltför fullgoda skäl, känt sig sårad. Polhems här ofvan i brefvet framträdande bemödanden att tillvaratagа sina intressen ha, som af vissa Sw—gs bref synes, verkat som alltför stark egennytta. Det säkra är att Sw—g vid närmare bekantskap icke alls känt en odelad sympati för Polhem, oaktadt denne väl gjorde honom mycket stora tjänster.

Det var (se Sw—gs bref till Carl XII:s biograf J. A. Nordberg, Op. Quaedam. Vol. 1, s. 329) på senhösten 1716 i Lund, som Sw—g, sannolikt i Polhems sällskap, första gången blef föreställd för Carl XII.

I december 1716 skrifver vår man från Carlskrona följande:

»Högtährade k. Broder.

Från Lund skref jag ett k. Broder til, skulle wel offtare, therest icke blifwit hindrad af *mechaniska* och andra sysslor samt hafft nog at bestella med at *pousser au bout* min *dessein.* Sedan Hans Majestet ansåg min *Dædalum* och *intention* therwid nådigt, befordrade han mig til at wara *Extraord. assessor* i Bergs-*Collegio,* dock så at jag skulle följa *Commers.:* Rådet Polheimer effter en tid: thet mig alramest fegnar är at han fält helt milda och nådiga omdömen om mig, och sielft förswarat mig för them, som tenkt mitt wärsta, och sedermera försäkradt mig om widare nåd och omwårdnad, hwarom jag så *directe* som *indirecte* är blefwen förwissad: at berätta alt *Specialius:*

sedan Hans *Majestet* informerat sig noga om mitt sinne, *studier* och mera, thå jag hafft then lyckan at hafwa goda gynnare, tilbiödz mig tre *characterer* eller *functioner* at welja af och sedan fullmackt på *Extraord. assessors rang* och *character*, men som mina owenner hafwa för mycket spelt intriguer vid bemälte fullmacht och satt henne med *ambigueusa termer*, sendes han tilbakars til Hans *Majestet*, tiillika med några utlåtelser, wel wetande hwad jag hade at stödia mig wid; tå mig straxt bewiljades en ny och therjemte ett nådigt bref til Bergz*Collegium*; thet *contraparten* moste wid Hans *Majestets* egit bord sitta och skrifwa't in *duplo* på tre sett, theraf han (konungen) thet besta utwalde, så at the, som sökte mit wärsta, woro glada at the kommo med ähran och *reputation* therifrån, hade så när brändt fingren.»

»Contraparten» tyckes här ha warit Cronhjelm; det var han, som expedierade (den i afskriften odaterade) fullmakten.

Sw—g skulle sålunda till en början vara Polhems assistent. Man hade åtskilliga planer, för hvilkas förverkligande man i främsta rummet anlitade denne. Man hade återupptagit den redan af biskop Hans Brask i Linköping framställda planen att medelst en kanal genom landet förena Östersjön med Västerhafvet, en plan hvilken, som vi veta, först förverkligades 1832 kort efter B. v. Platens död. För att till en början öppna vattenvägen mellan Göteborg och Vänersborg skulle man bygga slussar i Göta älf. Carl XII ville anlägga en docka i Carlskrona och saltsjuderier i Bohuslän.[1] Vi finna därför Sw—g dels i, dels utom

[1] I sin obehärskade ifver att samla alla möjliga förtjänster åt Sw—g har man påstått, att *han* framställt förslaget om en förbindelse via våra

Polhems sällskap på alla dessa ställen, och dessutom emellanåt i Brunsbo, i Stockholm, i Starbo eller annorstädes under 1717. Han är under denna tid mycket intresserad för sin »*Dædalus*» och har öfver hufvud sitt hufvud och sina händer starkt upptagna af arbete. Han är som Peer Gynt »fattig men dydig».

Carl XII hade fastnat i en plan att vilja göra 64 till grundtal, derför att detta tal kan jämnt divideras med både 2, 4 och 8. Tio har uppkommit som grundtal, sade, säkerligen riktigt, kungen, genom folks naturliga benägenhet att räkna på fingrarna, och är jämnt delbar blott med 2 och 5. Det tjurskalliga majestätet blef sannolikt blott yttermera stärkt i sin åsikt genom Polhems och Sw—gs invändningar att 64 var ett alldeles för stort tal till grundtal, och att man skulle behöfva alltför många siffertecken. Vår store Carolus utarbetade i en handvändning sin plan med alla de nya talbeteckningarna, och skilde dervid 8-talsgrupperna mycket enkelt från hvarandra medelst användandet af bokstäfverna i sitt eget latinska namn (Carolus).

Både Polhem och Sw—g fingo en viss aktning för hans talang. Den senare utarbetade emellertid ett förslag om 8 till grundtal.

Jag förbigår en del bref, hvari dessa och andra angelägenheter afhandlas, och anför utdrag ur brefvet från Lund af den 26 juni 1717.

---

insjöar och vattendrag mellan Östersjön och Västerhafvet, och att *han* fick tanken på saltsjuderier i Bohuslän. Enligt den goda suumcuique-principen erinrar jag emellertid, att Sw—g och hans samtid visste att den icke blott för egen, men också för andras räkning företagsamme biskop Hans Brask föreslagit anläggningen af den nämnda vattenvägen.

Hvad saltsjuderierna i Bohuslän beträffar, så omnämner i ett i detta kapitel anfördt bref Sw—g att han »pousserat» dem, men samtidigt också att man i Strömstad i öfver hundra år användt trettio pannor i denna industri.

»För 5 weckor sedan kom jag hit til Lund, har *offererat* Hans *Majestet Dædalus V*, som lät sig then behaga hwad mera. har elliest *communicerat* med *Secr. Sederholm* förslaget om *observatorio*, men har funnit honom kallsinnig therwid, som thet icke *directe* kommit från *Societeten* i *Uppsala*, doch får man wenta efter tillfelle: *Commerce*. Rådet (Polhem) har satt sig på then foten at bry sig om ingenting än som honom angår, effter han förmerckt at en hop nya saker äro honom *debiterade*, som han hafft ganska liten kunskap om: doch lärer saltsjuderiet gå för sig, hwartil Hans *Majestät* har *resolveradt* gifwa stora och starka *privilegier*, som lärer göra mången pickhågader at wåga therwid sina medel och skulle felas *interessenter* på andra stellen torde Lund med sina ombuds-Råd giöra thet mesta: Slysswerkens inrettning mellan Götheborg och Wenersborg är ock på god väg: elliest har jag hafft at syssla med en ny räkning som Hans *Majestet* har funnit på, neml.: at låta rekningen löpa til 64 förrän han wender sig om, liksom then wahnliga rekningen wender sig wid 10; han har sielf dichtat nya *characterer* dertil nya namn etc.; han har skrifwit och ändrat en hop sielf med egen hand, thet jag har i förwahr, och skal thet meritera med tiden at wara et *monument* för et *bibliothek*; rekningen är swår i *multiplication* etc. men har sin nytta och wighet i solweringar, in extractiones radium qud. et cub: et biquadr:, som alla lycktas på 64, så och bestående af mindre tahl: Hans *Maj*. har stark *penetration*. Syst. Anna och lille Br. *Eric* helsas tusenfallt, förblifwande

Högt. Broders Trognaste T.
Eman. Svedb.»

I ett odateradt bref från Brunsbo skrifver Swedenborg i dec. 1717 följande bref, hvars början afser att på ett egendomligt sätt trösta den säkerligen mycket orolige Benzelius öfver hans sons koppor:

»Jag hörer, lille bror *Eric* har rest till *Upsala* att få kopporna, beklagar högeligen om något ondt honom thermed skulle wederfaras, jag lengtar at få höra om hans *restitution*, hans qvickhet gör ett elakt *omen* at han intet skulle giöra longt, dock står hos Gud at ändra thet.»

»Jag skrifwer mons: Vassenius til, som jag förr intet kunnat giort thet medan han warit på en ort jag intet haft kunskap om. Skulle önska at giöra något åt saken om *stipendium duplex* och annat til hans tienst, men *obstaclen* äro thessa, giör man an något för *hans majestet*, som icke hörer egentligen sitt embete til, wet man wel svaret: Sedan om någon skulle anlitas at framdraga thet vore *Secr. Cederholm*, som ingenting giör utan k. *commercie*-Rådet (Polhem), har wel angifwit 20 ting, men feck allenast utslag på Saltwercket: Med hans *Maj*. fick jag intet öfwer 2 gånger tala och thet war om alt *geckeri* uti *mathesi*, gåtor i *algebra* etc: För Hr *commercie*-Rådetz skull sökte jag med all flit at intet offtare få then nåden, kommer jag på annat stelle allena at tala skal jag söka rågot at utretta: til Mons Vassenii besta har jag utrettat emellertid hvad jag kunnat och stellt honom i Commercie-Rådetz och min fars tycke tillswidare», etc.

Den 7 jan. 1718 skrifwer Svedenborg från Brunsbo och innesluter något som han skrifvit om det nya räknesättet med 8 till grundtal. Han har tvenne ark,

som kungen sjelf skrifvit och som biblioteket skall erhålla.

I postscriptum förekommer följande passus: »Om Saltwercket lärer wel blifwa något af, om icke (Polhems) egennyttighet regerar för starckt, som begynner temmeligen, är til beklagandes; jag afwerjer så mycket jag kan; jag tror at jag drager alldeles handen derfrån, på thet skulden icke må ankomma på mig om thet skulle gå lamt och sachta; emellertid tror jag thet inte kommer på någon god fot, ther icke Polhem bestås så mycket han tenckt: saltet kan wel blifwa förswarligt godt, sådant som thet *Lüneburgiska* hel tjenligt til kokningar; mera en annan gång.»

Därefter följer under 1718 ett odateradt bref från Brunsbo.

Sw—g omtalar däri, att han sammanfattat en »regelkonst» eller *algebra* på svenska, »fast jag altzingen bok eller hielpreda hafft wid handen; jag har sökt at gifwa then med all giörlig letthet och korthet, lärer icke blifwa större än 6 arck tryckt».

Detta afser den lärobok i algebra, som väl blef hans svagaste arbete, och som han gjort klokare i att icke skrifva.

Han talar längre fram i brefvet om olika saker, särskildt om saltkällor och om möjligheten af varma källors förekomst i Västergötland. »Med Saltwerket hoppas jag gå wel, om intet egennyttigheten will hafwa för starck hand therwid.»

»Med (dock-) byggnaden i Carlscrona har intet alldeles godt efter förmodan, dock twiflar man intet på at icke thet som ämnadt är, ärnås ändå: fast thermed är något kinck.»

»Än är k. fader intet hemkommen, wentas i dag eller i morgon, tå wi få höra en hop nyheter; han tyckes wara wel ankommen hos Hans *Majestet*, har spisat tre gånger wid hans bord, predikat för honom under *adventz*-söndagen:, talt monga resor med honom: har predikat i Malmö ock, tå folcket så när hafwa trängt sönder kyrckan: när han kom til *Lund* igen, så talte han med konungen igen och fick befallning at disputera sit *schibboleth*, monga hafwa stådt derimot men har doch skedt, fast huru thet aflupit är intet bekannt, hoppas wel: konungen hade Hiernes försmedeliga skrift emot honom, thet k. fader fick til låns af konungen: huru skal man (giöra) med then *Hierner*! Moste han så oförskemt få antasta en til person, om han gick på saken och med skiäl löst, men när han går på person och med ord: jag har läst hans *chymie* igenom, finner honom ther rett litet grundad i sådant som *chymien* bör byggas på: dock mer en annan gång. Med flitig hälsning till syster Anna förbl.

högt. k. Broders Trognaste Broder och Tienare

Eman. Svedberg.

Den här omtalade predikan afser den riksbekanta förargelseväckande smicker-predikan, i hvilken Svedberg häftigt klandrade svenska folket, emedan det icke begrep, hvilken nådig och mild herre det hade i Carl XII. Utfallet mot Urban Hjärne för »oförskämdhet» torde väl främst afse dennes anklagelser mot Svedberg för hans vana att, objuden och af ekonomiska skäl, infinna sig vid prästbegrafningar.

Bref från Brunsbo af d. 21 jan. 1718.

»Högtährade K. Broder.

Med posten hade jag then ähran af k. Broders skrifwelse som ock af *Prof. Elfvii* död, Gud gifwe honom ro

och hwila, jag tror hans önskan war ock thetsamma; hvad k. Broder tecktes inråda mig om *Succession* erkänner jag min Brors godhet och welvilja af alt hierta, och som jag vet ännu ingen af min slecht har welat mig så godt i alt som min Bror, så vet jag samma goda tancka är ock härutinnan; min Brors skäl thertil äro hel goda, fast jag ock på andra sådana har mig ock goda skäl förbehållna; som 1. at ock detta jag har är jemwel en hederlig bestellning; 2 at ock kunna här uti giöra fäderneslandet nytta och mera i *praxi* än i then andra bestellningen; 3. at draga mig ur et *Collegio* som mitt wäsende intet har warit, mitt wesende är *mechaniken* och skal *chymien* jemwel blifwa och wårdt *Collegium* är *noteradt* för att hafwa bisittare, som litet förstå then saken, ty will jag på min sida söka thet ärsättia och hoppas jag at mitt wäsende theruti skal så mycket gagna them, som theras wesende i annat, jag tror ock intet någon lärer få orsak at döma mig för owerdig. Hwad afwunden vidkommer then giör mig löje mer än bekymmer, ty jag har altid strefwat effter at wara *invidiosus* (afundsvärd) och torde med tiden än mera bli. Thet endesta skäl som skulle opmuntra mig dertil wore at få wara med min Broder tilsamman samt at få åtniuta et eller tu åhrs rolighet at få ut ur mina tanckar på papperet hwad jag har litet beswär af: men alldeles intet anlitar *Consistorium* och *rectorem* skriffteligen therom, ty skulle thet sedan intet angå, så hade jag förtret af at sökt mig ifrån et så hederligit stelle therifrån jag med tiden kan giöra *större* lycka, än uti ett jag til mina dödagar får lof at sittia, samt hade jag then förtret at *declarera* mig owerdig til thet rum jag har, therföre om akademien finner mig nyttig

theruti, lärer the giöra thet min bön förutan, men finna the mig intet nyttig är jag *indifferent* therom: tackar min Bror tusendfalt för sin welmenta godhet, och skal aldrig wara större nöje än at wara min Bror när at therigenom få offtare tilfelle at giöra hwad min Bror kiärt är.

Hwad min Bror menar rådeligt wara at låta anstå med neml.: at *publicera* then nya rekning af the orsaker som nemdes; jag förstod först intet min Brors mening, och war sannerligen thet mig et litet *discouragement* at fulfölja en ting jag tå hade under handen, emedan som mina *inventa mathematica* blefwo räknade ibland *noviteter*, som landet intet kunna lida, jag önskade jag hade så monga *noviteter*, ja en *novitet* för hwar dag i åhret uti *re literaria*, så skulle werlden finna nöje theruti; uti et *seculo* nog finnas the som gå oxvägen at blifwa wid thet, som är gammalt, men kanske 6—10 uti et helt *seculo* fins, som anbringa *nonvitéter* som har grund på skäl och annat: men jag förstod thet sedan förstås sådant som wår omwexling i mynt, handel och wandel betreffar, the ther hafwa annat namn: jag wet mig nu intet något angifwit som landet til then ringaste *incommoditet* warit, thet enda jag har *pousseradt* har warit om Saltwercket, hwilket jag will förswara wore landet nyttigare än något förslag i werlden och kan bettre låta sig giöra än folcket menat som man kan häraf se, 1) äro saltpannor wid Strömstad öfwer 30 stycken nu warit 100 åhr i gångs 2), som hafwa med fördehl tilwerckat salt, en tunna med en stafrum wed om dygnet», etc.

Vår vän fortsätter här en stund att gifva ytterligare skäl för saltsjuderierna. Han omtalar därefter att kungen har »*improberat* 8-talet», och angifver att

han har fem små afhandlingar, som han vill ha fram till våren; »en som jag nu i dag lycktar är om runda *partiklar*, hwaruti *Doctor Roberg* lärer finna et nöje emedan han i sådant som *minima* angår är hel subtil och angenäm.» etc.

Bref af d. 30/1 1718 från Starbo från Sw—g till Erik Benzelius.

»Högt ärade k: Broder.

Jag sender öfwer några *noviteter* uti *physicis* om Lufft- och watn-partiklar bewisande them wara runda, hwilket torde falla emot mongens *philosophie;* men som jag bygger thet på bewis och *geometrien*, hoppas jag ingen lärer neka thet med skiäl: förrdömmen som man fådt af *Cartesio* och andra, lärer giöra mesta bry och inkast: Doctor Roberg, som uti alt sådant som litet och fint är, är sielf fin, kan best härom dömma, om min Bror behagar at lemna honom thet åstundar jag höra hans omdöme. Wille Prof. Vallerius lemna litet sin och sin k. faders *Cartesium* på sida, skulle ock hans omdöme wara mig kert: Thetta är en *materia* som jag hade hafft emne at utföra i en stor bok som the lärde utomlands göra med sina *speculationes*, men som man intet har tilfelle här til et så stort förlag moste munnen lempa sig effter massäcken, jag framdrager allenast thet allmennaste: nyttan härutaf förmodar jag then wara at *naturen* i Lufften och watnet kan i alla dehlar bettre utletas, ty finner man *partiklarnes* retta *figur* så får man igen all then egenskap som figuren tilhörer. Hoppas at thetta står på en god grund, wiljande häreffter intet gierna något utgifwa som icke har bettre grund än thet förra uti *Dædalo;* ty ber jag at thetta må komma *apart*, fast ock i

quarto, *commerc:* R. *Polhems* saker eller *mechanica* will jag lemna til *Dædalum*.

Hwad *proffession* wid *Uppsala* angår gaf jag mina tankar therom ifrån Brunsbo, min bror techtes them gunstigt optaga; til så stor nytta hoppas jag kunna wara i thet som mig anförtrodt är, så ock mig sjelf til så stor nytta och fromma; warande thet jag nu har et steg til en widare opkomst, then jag intet har wid Upsala at förwenta, tror ej heller at hans *Majestet* wil hafwa mig ifrån min Bestellning: Hwad *Collegium* widkommer, så skal jag med all flit giöra mig hemma i *mechanicis*, *physicis* och *chymicis*, åtminstone söka at få retta grunden i alt, tå jag hoppas med tiden intet fog lärer finnas at förewita mig wara hel owerdig inkommen, fast *legis consultissimus* har jag ingen lust at heta.»

»Then *nya räkningen* jag har ernat för the lärde, hoppas jag at min Bror bifaller at then tryckes, jag tager alt på mit answar, och försäkrar at intet sådant blifwer påbudit, om lagar, krig och utskylder har konungen fri *disposition*, men om ord, språk och räkning altzingen: man har wel orsak at ledsna wid alla the *noviteter* som ske. Gud gifwe sådant intet hade skedt i myntet utan i räkningen med myntet, skulle landet funnit sig bettre therwid: ah, Herre Gud! hwad för en ordning med skiutz är utkommen, maken är ohörd, om then intet är skedd i afseende at befodra Postwagnar i Swerje, skulle jag fatta andra tanckar här om, thet första jag legger mig til är en häst och en släde, och för hwar resa en tunna hafwra i släden, och anlitar hwem jag först råkar om matsäck, har alldeles ingen lust at betala 27 dal: kopp: 2 mil från Stockholm til nermsta gestgifwargård på wägen åt Upsala för en släda och en person.

Jag ankom hit til *Starbo* i afftes, fant ingen hemma, bror Lars och syster Hedvig äro wid marcknaden. Jag är hitkommen at *conferera* om Skinskattebergz hemman, hwilken syskonen tencka at oplåta til en benämd Jonas Ahlgren för 32 000 dal: kopp: med vilkor at betala 6,000 dal: om åhret, hwilcket fördrag jag ock wil ingå emedan jernet har sitt wissa pris 32 dal: skepp: finner jag intet betalningen af bruket wil jag söka then hwar jag kan; syster Anna helsas 1,000-falt, förblifwande Högt: k: Broders Trognaste Broder

E. S.

Från Starbo finna vi ytterligare ett bref i febr. 1718, i hwilket Swedenborg berättar sin svåger, att han alltmera utlagt och förbättrat sin metod att finna longituden.

Därefter fortsätter han:

»I dag fick jag bref af Hr *Commercie*-Rådet ifrån *Wenersborg*, som yrckar och skyndar på at jag skal resa thit, han har fådt utslag om at Slysswerck skola byggas och *Seglation* giöras mellan Öster och Wester hafwen igenom *Wenern* och *Wettern* til *Norköping* på Hans *Majestetz* egen omkostnad». etc. etc.

Mot slutet af ett odateradt bref 1718 från Vänersborg skrifver han:

»*Baron Goeurtz* har rest här twenne gånger igenom, har jemwel besedt anleggningen af Slyssen, som han är hufwudman här öfwer; tå han reste tilbakars mötte honom Franska *ambasadeurn*, som hade twenne dagars samtahl sins emellan, tå sedan then ene til Åland, then andre begaf sig til sit förra hemwist i *Lund:* af thess *Svite* försäkrades en och annan i staden om Fred innan kort, at wi hafwe betre tilgiffter och *Conditio*-

ner at wenta än wi thet förmode, *O, utinam ne sub melle lateat...* (O, må blott icke under honungen dölja sig...)

»Hans *Majestet* besåg ock Trollhettan och hade jag then nåden at tala mycket med honom. Min Regelkonst och Försök at finna Longitudinem igen *offererade* jag honom intet widare än at jag leınnade thet på bordet, ther han en god stund sat och las uti» etc.

Den 14 sept. 1718 afgick från Vänersborg ett bref till svågern. Sw—g omtalar, att kungen visat sig öfver förmodan nådig, men gjort anmärkning på, att Dædalus upphört och ogärna hört Sw—gs svar, att han saknade medel för utgifvandet. Han talar om slussverket, hvarest han blott är aflönad med tre d. s. m. om dagen, men hoppas snart få mera.

Det är i detta bref han omtalar Maria Polhems förlofning med Manderström och Emerentia Polhems större skönhet, till hvilket jag senare utförligare återkommer.

I ett bref, som Tafel påstår vara skrifvet i okt. 1718, men i »Opera Quaed.» återgifves utan datum från detta år, läsa vi följande rader, som afsevärdt bidraga till vår kännedom om Sw—s stämningslif under denna tid:

»Jag sender thet (ett litet arbete i manuskript) wid första tilfelle til vice *presid. Hierner* (Urban Hjärne) tillika med ett höfligt men therjemte alfwarsamt bref at han afstår med mera sina owettigheter, tå kanske en annan torde wisa honom med lika mått hans *puerilia* och nakenheter i *mathesi*, theruti han har wågat yttra sig: *copien* wil jag senda en annan gång.»

Han är, som vi se af detta och af ett par andra bref, mycket uppbragt på Urban Hjärne på Jesper

Svedbergs vägnar och har i sinnet att inom matematiken umgälla dennes angrepp på fadern.

Långt djupare är eller blef åtminstone med tiden hans fientliga sinnesstämning mot sin svåger, Lars Benzelstjerna, gift med Hedvig Svedberg.

»K. fader», fortsätter han, »har förährat oss sin andehl i bruket [Starbo], önskar at thet må komma til reht slut, Bror Lars (Benzelstjerna) är mig något widrig, wore wel han intet wille fortfara theruti, ty at mer se en Algren till godo än sin svåger, synes intet syskon anstendigt. Ibland alla mina syskon finner jag ingen som har welat och wil mig wel än k. Broder, theruti jag besynnerligen blef bekrefftad af et bref min bror har skrifwit k. fader til wid min utresa, om jag i något mål kan wara skyldig tacksamhet skal intet fehlas. Bror (Jonas) *Unge* (domprost i Linköping, gift med Swedenborgs syster Catharina) holler af ingen, åtminstone har han stenckt k. fars och morkiärs (Sara Bergias) sinnen ifrån mig nu på 4 åhr, dock lär thet honom sielf intet båta.» (Se längre fram i kap. 10.)

Efter att ha omtalat kung Carls väntade ankomst till Vänersborg för att i slutet af månaden öfverse armén, undrar han om han icke skall bli tvungen att medfölja till Norge och lofvar att då försöka uträtta något (hos kungen) till syskonens bästa.

I början af fälttåget mot Norge förde Sw—g enligt Polhems förslag landsvägen från Strömstad till Idefjorden 8 små örlogsfartyg, som skulle deltaga i angreppet på Fredrikshall.

Af ett bref d. 8 dec. 1718 till svågern se vi att han då befinner sig på Brunsbo och uppenbarligen ännu är okunnig om det historiska skottet den 30 nov. vid Fredrikshall. Han omnämner blott i postskriptet,

att skansen Gyldenlöwe den 27 nov. blifvit tagen med storm. I början af brefvet läsa vi: »har Gudi lof undsluppit *campagnen* i *Norge*, som när nog hade hefftat mig om jag icke hade brukat renckor at draga mig undan.»

Härefter följer i den Benzelianska samlingen Christ. Polhems bref till Erik B., i hvilket Polhem klagar öfwer, att Sw—g obrutna tillbakaskickat tre till honom af Polhem adresserade bref. Vi befinna oss nu i tiden för uppslagningen af Swedenborgs förlofning med Emerentia Polhem och Polhems fåfänga försök att återknyta den vänskapliga förbindelsen med Sw—g. (Se härom kap. om kvinnorna.) Brefvet är dateradt Carlsgraf d. 28 april 1719 och lyder:

»Högwyrdige och höglerde Hr Bibliothecaren Högtährade Vän och gynnare

Wår förra plägade Wenskap igenom *Correspondens* hoppas jag derföre icke ha utslåchnat fast samma *correspondence* på någon tid afstannad. Iag har i det ställe confererat samma saaker med Hr *Assessoren Svedberg* och det i anledning så well af H. Bibliothecarens eget goda förslag, som H. *Assessorens* eget quicka *ingenio* att well fatta och *ventilera* de samma, wår *conference* eller åtminstone *correspondence* har förnögt oss å båda sijdor, men at begge delar nu på någon tijd afstannat gör mig bekymbrat om dess wellstånd, emedhan iag fått trenne mina bref oopbrutna tillbaaka som iag skrifwit honom til på Stockholm och som iag kan understå at han lärer wara försst til Upsahla ty ber jag H. Bibliot. techtes anmehla min helssning der eller igenom bref till annat stelle hwarest han nu för tijden wistass, iempte hörsam begieran han wille fegna mig med sitt ange-

nema bref, hwilket ähr wårt huss så myket kierkomnare som han nogsampt gifwit anledning at älska honom som wår egen kiera Sohn. Betreffande Slussarbetet, som lerer wara bekannt, så hwylar det emellan willian och den allmenna fattigdommen, ty änskiönt några tussjn mynttecken ähr i händer att bygga med så låter det sig dåk beswerl. göra, så lenge folket ähr i twifwelsmohl hwad sekerhet til dess inlössen med godt mynt sig (? bjuder). Imellertijd finner iag nödigt reessa till Stiernsund så snart de utmagrade Skiutzhestarne komma sig före, hwarest jag lerer dröja till wåhren will Gud och sedan hijt till slussarbete igen så frampt utwägar till arbetz fortsettiande kan påfinnass utan twång eller mynttecken hwarom nu *delibereras*. Nest myken hörsam helssning till H. Biblioth. med dess kiera förnema anhöriga sampt andra bekanta wänner i Upsala som nu ähro fåå förbl. med städze skyldig wördnad

Högwyrdige och höglerde H. Bibliothecarens hörsamste tienare Christoph. Polhem.»

Det är af Sw—gs olika bref från denna tid tydligt att han från 1719 års början under ett par års tid därifrån oafbrutet befunnit sig i ett tillstånd af öfverretning och deprimerad sinnesstämning.

Det finnes också åtskilliga förklaringsgrunder härför utan att tillskrifva den uppslagna förlofningen med den andligt och kroppsligt ännu knappt utvecklade Emerentia Polhem en alltför stor betydelse.

Sw—g led under hela denna tid, och innan han 1724 erhöll lön på stat, rätt ofta af tunga penningbekymmer.

Förhållandet mellan honom och hans familj, särskildt hans föräldrar, var icke det bästa. Fadern var af en eller annan grund under hela senare delen af sin lef-

nad förvånande likgiltig och kallsinnig mot sin begåfvade son. Jag har redan framhållit hans ytterliga njugghet mot Emanuel under dennes vistelse i London och hans tystnad om denne son i sin autobiografi. Hvad anledningen kan vara till denna äfven af sonen öfverklagade köld är icke kändt. Några betydande religiösa meningsskillnader tyckas icke under faderns lefnad ha förefunnits, och biskop Svedberg var dessutom icke i dogmatiska frågor en trångbröstad man. Icke heller har man anledning att antaga någon misshällighet med hans första styfmor såsom *orsak* till det mindre goda förhållandet, ehuru Sw—g på ett ställe klagar öfver att han förlorat hennes tillgifvenhet. Jag är böjd att antaga att något missnöje hos Svedberg med sonens lefnadsbana och verksamhet var orsaken till det hela.

En anledning till Swedenborgs psykiska depression torde vara att söka i hans alltför outtröttliga arbete och därmed förenade öfveransträngning. — —

En viss afmattning i korrespondensen med svågern är märkbar och intet intressant att omnämna före den 3 nov. 1717.

Sw—g framställer då sina tvifvel om en fransk »decouvert» att jorden skulle dragit sig 25,000 mil närmare solen eller »at på ett eller tu år skulle skedt ett sådant skutt, ther likväl ingen *comet* kastat sig nyligen in i vår större '*vortice*', ej heller som jag vet utaf at någon annan *planet* nalckat sig så när till wår '*vorticem telluris*' at then har kunna trengt oss in, så har man at förmoda at hon löper ut igen till sin rätta *distance*, som alltid lempar sig efter hastigheten och farten, så at wår *phaëton* moste komma på retta wägen igen» etc.

Han är glad öfver att i sin afhandling om jordens gång och stånd ha uttryckt sin åsikt att jorden »löper alt longsammare och longsammare». »Ju starkare *motus* och *vertigo* är uti *vortici solari*, ju lengre kastas dess planeter ut från *centrum*, men ju swagare *motus*, ju mera draga the sig in, och lärer wara bekant i hwad *proportion wis centrifuga* ökar sig efter hastigheten att fara ut eller in, therom Isac Newtons »*Principia*» handla etc.

»Jag har nu gifwit mig ro i Sommar at sätta ett och annat på papperet, som jag tror lärer bli mitt *ultimatum*, effter som alla sådana *speculationer* och konster i Swerje äro brödlösa och af en hop politiska dumhufwen wårdas som ett *scholasticum* som moste stå longt bakom, ther theras förmenta *finess* och *intriguer* klifwa fram».

Han omtalar derefter sina sista olika arbeten, hvilka jag här förbigår. Han har kommit till resultater om tremulationer och annat, »ther jag funnit mig sedan öfwerenskommit med *Baglivii* meningar, i förrgårs gafs thet in uti K. *Collegium medicum*». Jag måste här påpeka, att han äfven på andra håll angifver, att han kommit på åsikter och tankar, som han *sedan* funnit hos föregående författare. Då man granskar och jämför, kommer man — om man tror på Swedenborgs absoluta sanningsenlighet — till den bestämda slutsatsen, att dessa öfverenstämmelser företräda verkliga Herrans under.

I slutet af brefvet läsa vi:

»*Vice pres. Hierner* wiste mig ett bref ifrån en utan namn i *Upsala*, som berettar at på trycket är wår k. faders skrifft emot honom ther han *attaqueras modis indignis* kallande thet ett *fœdum opus*, ther V: pres:

pesserar öfwer och lofwar än 10 dubbla, om thet inte wore för min brors och min skull, ehuru thet är ett *purt defensivt* werck, så techtes k: Broder lindra med gubben, så mycket ske kan, nest flitig helssning förblifwer jag Högt:, k. Broders trognaste tienare Eman: Swedenborg.

I ett bref af den 26 nov. 1719 återkommer han till en fråga om jordens plötsliga närmande till solen och säger, att man kan »ogiörligen bringas at tro thet en *planet* qwistar så fort til *centrum* liksom en *phaeton* skulle kiöra på, ther icke sådant wisar sig strax i Solens *diameter*, blifwer solen för wår ögon större och större, tå förrst lärer wara til at fruchta therföre och befalla sig Gudi i hendren: at jorden drar sig in åt sitt *centrum* småningom kan ock dömas af wår *horizontz* ändring, ty samma skapnad som är uti *vortice telluris*, then samma wisar sig uti hafwet eller på wår jord, och som sielfwa horizonten på 100 åhr har ändrat sig tämmeligen, neml. at hafwet blifwit rundare, så är thet et klart bewis til at jorden går longsammare och *consequenter* drar sig inåt, therom jag litet handlat har i then förnyade *tractaten* om *Watnens höjd och förra Werldens Ebb och Flod* then jag härmed öfversender.»

Han påpekar därefter, att om rörelsen i universum afstannade, skulle allt vara slut och allting upplösas i sina minsta partiklar.

»Thet lärer ock wara wisst nog at hela *vortex telluris* wi och wår jordklimp uti, holles endast tillsammans af rörelsen; stannar rörelsen, så *dissiperar* sig strax sielfva *vortex*, tå ofelbart alt op och ner är förloradt, all *vis centrifuga* eller *centripeta* sin wäg, alt som holler wårt *elementariska* tilhopa utan allt holl, tå

allt i ett *moment* moste skingra sig i minsta *partiklar*, som wel kallas kan en eld, ty är *vortex* borta, så är alt thet *ner* borta til *centrum terræ* och thet *op*, som är til Zenith, ingen tryckning eller tyngd mera, ingen diamant så hård at han kan hållas ihop, ty ehophollningen är af *æthers* tryck til *centrum*, som sker af *vortice tilluris*, så at then eld wår *planet* lärer förgås med, för så wel bli theraf at han kommer solen nermer, som at all *materie*, *corpus* el. *element* i ett *moment dissiperas* i allra minsta *partiklar*.»

Ännu mera intressant än detta är den del af brefvet, hvilken utgör Sw—gs svar på en genialisk idé, som fallit Benzelius in: att solen skulle vara de fördömdas hemvist. Den gudfruktige bibliotekarien och blifvande biskopen och ärkebiskopen hade förmodligen kommit på denna idé genom tanken på det ytterst praktiska i ett dylikt Vår Herres arrangemang, hvarigenom han, så att säga, skulle slå flera flugor i en smäll. Han skulle lysa upp och värma vårt hela solsystem, på samma gång som han ordentligt i evighet utan någon extra kostnad för bränsle pinade billioner sinom billioner syndare. Dessutom antog väl Benzelius att, då vi så småningom kommit underfund med den tillvaro, vi skulle få i solen, om vi inte hölle oss i styr, skulle anblicken af denna himlakropp verka på oss som anblicken af riset på stygga barn.

Sw—g är emellertid af en motsatt åsikt och meddelar att han anser att solen är de saligas hemvist.

Solen är ju, påpekar han, centrum i vårt världssystem och planeternas himmel eller öfver dem, under det att Saturnus och Tartarus äro under dem. Ljus och glans finnas i solen, mörker och fasa så långt bort som möjligt från den, och ju närmare vi komma solen,

desto finare och subtilare blir allting, så att partiklarna i den borde nästan icke längre vara materia eller ha form af tyngd etc. Därför, och då »likt söker likt», torde Gud och änglarna där vara i sitt element. Dessutom tyckes han icke anse en längre utsträckt smärta på grund af förbränning möjlig, hvilken mening han uttrycker med ännu flera ord och ännu dunklare språk än vanligt. Klart och tydligt uttalar han däremot, att för de fördömdas tortyr torde samvetskvalen vara tillräckligt starka. (Senare tyckes han i viss mån ändrat denna åsikt. I hans helvete, där visserligen allt är andligt, men ter sig fullkomligt materiellt, finnas de mest hemska kroppsliga straff.) Han hänvisar för öfrigt till Guds ord. — — — Därefter fortsätter han:

»Elliest nemde jag intet at jag har giordt en noggrann beskrifning öfwer alla wåra swenska masugnar och Blåsningar, thet jag ock i Kongl. Bergz-*Collegium* inlefwererade och är thet begynnelsen til en beskrifning öfwer alla wåra Swenska Berg Werk, therför *insinuerade* jag en *tractat* med thenna titelen Nya anledningar til grufwors igenfinnande el. några ännu opfundna grep at opleta grufwor och skatter longt ner i jorden giömda; som wunnit har wederbörandes tycke. Elliest lärer thet jag nu tryckt har tillika med et arck om *decimalen* i wårt mynt och mått bli mit *ultimatum* som jag mercker at allenast *Pluto* och *Invidiæ* besitta *hyperboreos* och giör man större lycka om man *agerar* en *idiot* än förståndig.»

»Samma stund jag fick k. Broders bref, war jag i sellskap med gubben Hiärner, och som jag såg at hwad theruti angående honom war skrifwit, war så at thet kunde *communiceras*, så wiste jag thet honom,

men han lofwade swar therpå sielf. Min flitiga helsning til alla k. Brors anhöriga, förblifwer Högtährade k. Broders trogna broder och tienare

Em. Swedenborg.»

Han är alltjämt ytterst missmodig och fortfar med uttrycken därför i ett bref af d. 1 dec. 1719 från Stockholm.

»Thet jag nemde om i mitt sista neml. *decimalen* i wårt mynt och mått, sender jag nu ock öfwer, hwilcket mitt *ultimatum* är af mit opleggiande, af orsak att *qvotidiana* och *domestica vilescunt* och at jag arbetat mig redan thermed arm; och lenge nog sungit, få se om någon låter op och sticker mig bröd i handen therför: elliest har iag lenge dragitz med några *desseiner*, som jag nu entel. satt mitt sinne fast till, få se huruwida the winna min Brors *approbation* 1. att *wertera* thet jag tryckt har på latin eller fransyska och thet effter hand utsenda til *Holland* och *England*, therhos jag wil, doch betre fram, bifoga något af mina *decouverter* om Eld och ugnar och andra förmohner wid Bergzlager med annat som otrykt är. Min Bror techtes wara så gunstig ock gifwa mig namn på them, som ther å orterna skrifwa *acta* och *memoires*. 2. Som jag menar at nu någorlunda förstå Mechaniken wid Bergzlager och Grufwor, åtminstone så wida at kunna betre än en annan *copiera* af alt thet nya och gamla therwid; jemte ock theorien om eld och ugnar, ther iag giordt en hop *decouwerter* wid, så tencker jag at anwenda all min öfriga tid på alt thet som Bergzlager och therass wesende befordra kan; och giöra mig theruti på then grund som redan lagd är så kunnig som ske kan. 3. Fogar så lyckan at jag får ehop the medel som fodras, och emellertid genom the be-

rörde *præparatorier* ock *communication* har kunna wunnit någon *credit* utomlandz, så leker min hog at fara ut och söka min lycka i mitt handwerk, som är i alt sådant som angår så Bergwercks befordrande som grufwor etc. för en narr lärer then kunna hollas, som är en lös och obunden karl och har sitt ? utomlandz och likwel förblifwer här i ett mörker ock fryser här till ther *Eryanider*, *Invidiæ* och *Pluto* hafwa satt sin boning, och the *disponera* om alla belöningar, tå sådana mödor som jag lagt mig på belönas med en uselhet. Mit endaste nöje wore nu, innan then tiden kommer at få *bene latere*, tror at entelig kunna obtenera en *angulum* thertil i *Starbo* eller *Skinsberg*. Men som thet ankomma lärer på fyra eller fem åhrs *respit*, så ser jag wel förut at longa *desseine*r äro lika med longa resningar, som intet bära sig lenge och at intet några *circumstantier* så i thet allmenna som uti thet enskylta kan bryta utaf them och giöra endring, ty *homo proponit*, *Deus disponit;* har dock alltid tycht om at en wet hwar han drifwer, och at altid *formera* sig en vacker plan på thet giörligaste at utföra i sin wandel. förblifwer Högtährade k. Broders trognaste ti. och Broder

Em. Sw.»

Någon gång i jan. 1720 skrifver Swedenborg ett litet virrigt bref om sina litterära arbeten och om en härofvan omnämnd prioritetsfråga. Han tyckes ha fått åsikter om hjärnhinnorna, om hvilka Baglivi visserligen förut »klufvit meningen», och Descartes och Borelli också förut yttrat sig, »men ingen ännu har bewijst och utfört den, ty holler jag före mina bewijs för nya och mina egna och meningen för andras, ehuru jag wel må säga at hwad ehos theruti är,

har jag fattat för mig sielf, och sedan merckt them wara *Baglivii* med, hwilcket fegnat har min *imagination*» etc. (se sid. 139).

Han talar om personers plan att äfven i Stockholm bilda ett vetenskapligt sällskap och välja honom med däruti; »men jag ber dem om werkstellningen och intet orden. Om giörligit är», så vill han ha sina båda tractater öfversatta på god latin.

Under 1720 års första månader ha vi några andra bref att märka, af hvilka vi se att hans vetenskapliga intressen äro splittrade åt många olika håll.

I ett af dem från $^{24}/_{2}$ ser man, att han redan nu är inne på anatomien och fysiologien, hvilka under sista perioden af hans vetenskapliga verksamhet skulle komma att blifva förhärskande. Han önskar inkast mot sina åsikter — oaktadt han alltid visar svårighet att fördraga dylika — »menande af *objectiones* kunna finna mig någorlunda om jag på rett eller willsam wäg är, men at mycket *imaginera* sig om *spiritibus animalibus* och lådz wel weta therass *chymie* och *function* men alldeles ingen *geometrie*, lärer wara för swag *defension;* ty jag *statuerar* at *tremulation* begynner uti *liqvido* eller *fluido membranaceo*, tå om någon spridning skal ske så moste *membranæ* wara spenda så wel med sitt *duro* som med *vasis sanguineis*, ty då liggia alla *vasa lymphatica* eller *vasa fluidi nervei* i *membraneis* i sitt retta skick och *premerar* efter sitt *contiguum*, nestan *in instanti*, som alt annat *fluidum* och förer så *membranas* med sig under *tremulation* och the sina *ossa*, så att nestan hela kroppen kommer i en *subtil* meddarrning och giör *sensation*, jag förmodar at *Academici* äro så *resonabla* at *removera præjudicia infantiæ* och stella skiel emot skiel och

ser öfwerwichten; dock mera en annan gång, förblifwer» etc.

I ett annat bref af den 29 febr. 1720 läsa vi bl. a.:

»Man moste se sig wel före, at inte få *litteratorum exprobation* på sig för några nya funder, och härtils oklufna *argumentationer*: i följande *capitlen* äro, som mig tyckes, ännu betre och *evidentare* skiäl, tagne af *sensibus* och kensslerna hos oss: Har ock thessutom öfrigt, som ännu intet utarbetat är, något som angår *mechaniquen* af wåra *passiones* och sinnens rörelser, såwida de *deduceras* kunna af *structura nervorum* et *membranarum*: Thertil med och några obekanta egenskaper som *ramificationes minimæ arteriarum* et *venarum* äga til *continuationem motus,* men som thet *limeras* bör af flera tanckar och *anatomiska* effterseender, så giömmes thet til betre tilfelle: Thet som om Eld skrifwit är, är nästan dubbelt så longt som thetta, ther jag en flit har biudit til at anwenda» (förmodligen för att få det dubbelt så långt!).

Jag har anfört det ofvanstående, som är fullt lika klart, som det mesta af hvad Sw—g i öfrigt skrifwit, för att visa hans föreställningar inom vederbörande del af fysiologien. Den i hithörande historia bevandrade läkaren skall inse svårigheten att däri finna något nytt.

I detta bref omtalar han en berättelse, som en auskultant i Bergskollegium, Kohlmäter, hemskickat från Newcastle angående en grufpump, som i kolminorna därstädes drefs med ångmaskin. Redan under Swedenborgs första besök i England hade, som på annat ställe påpekas, ångmaskiner varit i bruk.

Den 3 mars 1720 ha vi från Stockholm ett nytt

bref till E. Benzelius, ur hvilket jag anför lösryckta satser:

Sw—g ber B—s framföra hans tack till mag. Valerius, för att denne åtagit sig en öfversättning till latinet.

Han utalar vidare: »är wel at min Bror behagar låta *recensera* thet om *Longitudine*, men önskar at thet med någon flit giordes, på thet at thet hafwa kunde *grace* utom landz, helst som thet wara kan thet allmenna til så stor nytta, är endehls försäkrad at thet ibland thet fundna är thet lettesta sett.»

Han frågar därefter, om det icke nu vore tid att upprätta en *Societas matemathica* »at opmuntra thet som i Swerje lärer wel wara *genier* til, men ringa encouragement, befordringar, löner, underholl» etc. och vill »effter sitt ringa förslag» att ett »publict Lotterie» skulle inrättas för detta ändamål, samt föreslår lotternas och vinsternas antal och priser.

Den 12 april ha vi åter från Brunsbo ett bref, som väsentligen handlar om solreflexer i en sjö i närheten af Starbo. Han ämnar själf undersöka företeelserna.

Af brefvet finner man för öfrigt att han varit sysselsatt med anatomiska studier, men sedan sin afresa från Stockholm icke haft tid att fortsätta dem.

Den 2 maj 1720 skrifver han åter från Brunsbo och uttalar sin önskan att få där fortsätta med anatomien. »*Conceptet* lemnades i Starbo, utan thet wore för mig något hufvudbry at sparcka op the *vestigia* som redan något diupt äro *obducta alius generis cogitationibus*» (bortskyma af andra funderingar) etc.

Han hoppas vara i Starbo den 11 e. 12 juni för att iakttaga solreflexerna och håller för tillfället på att studera »alla chymier» som finnas »*in penu Librorum Sudemanno*» för att lära känna allt, som angår eld och

metaller och skall dessutom studera Boyle, Becher, Hiärne och Lemery, samt upprepar fördelen att studera andras experimenter, att betjäna sig af deras omak och omkostnader och att arbeta med hufvudet, där de arbetat med händerna. (»Op. Quæd.» Vol. 1. sid. 304).

I ett postscriptum ber han om Hawkbees (bok). Under nedresan har han sett stora stenar, som lämna bekräftelse på hans »bewis» för att ett djupt haf förmår flytta dem, men icke ett grundt.

Den 11 dec. 1722 tyckes Erik Benzelius ha varit vid dåligt lynne och särskildt missnöjd med Sw—g, till hvilken han skrifver följande:

Högt. k. Broder.

Jag will önska at din Historie der Gelehrsamkeit måtte komma in, at man finge se henne i ögonen, efter hon sjelf will gerna gå med maske för ansichtet och sålunda misstenckt.

Min k. Broders T. T. och B:r

E. Benzelius.

Den 26 maj 1724 skref Swedenborg ett långt, rätt karaktäristiskt bref från Stockholm till E. Benzelius i Uppsala; en del däraf afser B:s ofvanstående bref.

Högt ährade k. Broder.

Med förra posten hade jag den ähran af min Brors k. skrifwelse, angående *proffessionen* efter Sal. Celsius, til hwilcken besettning Cantzleren wil hafwa förslag på någon skickelig, ehwarest den wore, så äro wackra subjecta wid academien, Mag. *Buhrman* och effter honom *Vassenius* eller *Hasselquist*, min affaire har nu warit *Geometrica, Metallica* och *Chymica* och är en long *distance* deremellan och *astronomica*, at lemna thet som jag tenker at giöra god nytta med wore

oförswarligit, utom dess har jag intet *donum docendi*; min Bror wet igenom den *naturella difficultate* at tala, derför hoppas jag intet at *academin* tager mig i förslag, hwilket wore igenom *Cantzleren* at hindra först det som nu för Hns *Majestet* är, at få löhnen i *Collegio* den jag til försök ärnar på någon tid emottaga, och dessutom finner jag intet min räkning eller hog mehra til det *academiska* fast mig lemnades 1,500 Rikzd. löhn, så at thet ändoch intet sker, giöres mig derföre en stor wenskap, der min Bror, ifall någon i *Consistorio* skulle giöra *reflexion* på mig, det et *absolut* nej swarades, men der bredewid betackades för thet de holla mig dertil wärdig.

Jag tackar min Bror för gunstig *invitation* til Upsala, skulle det gierna, om jag understod mig wid ankomsten begiära lof strax i *Collegio* at resa bort och anföra den orsak, hwarifrån de torde swara mig at jag wel kan *dispensera* mig, i dessa dagar resa några i *Collegio* bort på *Commission*, så at mig möter så mycket större *difficultet*, önskar emellertid lycka, och wille gierna med nesta få weta *materiam litis*. Hwad som blifwer *antagonistens* hårda swar har jag lust at se ty ord röra mig intet, ei heller kommer något swar derpå, som jag i det tryckta utlofwade, ty det vore en *pugna ignobilissima*, en med mask och en utan mask, törhenda det är ett *Canaille*, *mongreska etc.* det jag har anledning til, emedan största krafften stelles der af honom i orden, ty saken synes han intet förstår, och knapt nog meningen, effter som han holler före det min mening är at bergen skola wara flyttade och han intet wet at i Swerje stora stenar finnas på slettmarcken och många åsar som berg bestå endast i Swerje af ehopkastade stenar, at derföre

förnöja *eruditos* i Swerje så wil jag nu snart setta derom en ren *proposition*, *allegare data*, *experimenta* utur *hydrostaticis* och *hydraulicis*, setta *geometrien* deremot och således giöra en ren *conclusion*, utan til at nemna det *canaille* som söker *gloire* at draga det i *dispyt* på *ignobelt* sett; deraf han ingen heder kan mista, emedan han är obekant, men den andra wel, effter han är bekant. Denna *demonstration* wil jag senda sedan til *Commercie* R. *Polhem*; och sedan han gifwit sit *jugement*, en afskrifft torde min Bror senda til Wolffius in Halle, Julius i Leipzig, då sedan jag förmodar af deras *jugemens* min Bror och andra lära blifwa förnöjda, hwilcket alt är nog.

Med Bror *Anton Swab* sender jag om *sulphure*, *vitriolo*, *alumine*, *sale communi* och *vitro*, och *acidis collectanea* men med ingen *acuratess* ännu ehopsatta, doch så som jag welat hafft den för mig alla: jag beder at sist uti *juli* månad få dem och de förra om *cupro* tillbakars.

Jag tackar min Bror för *offerten* om penningarne, men som jag har redan en hop i *Norrberkie*, hwilcka intet komma at brukas förr än nestkommande winter så har jag nu ingen utwäg dertil; fegnar mig at min Bror kommer wel derifrån, men jag torde få höra til hwad pris det är försoldt, jag förblifwer med all *respect* Högt k. Broders hörsamste tienare

Em. Swedenborg.

Sedan »Collegium curiosorum», som bildades i Uppsala 1710, småningom tynat, återupplifvades det till en »Societas Literaria et Scientiarum», den nuvarande Vetenskaps-Societeten i Uppsala.

Den 17 april 1728 skrifver från Stjärnsund Polhem och tackar för sitt inval i detta lärda sällskap, som

han hoppas skall förskaffa fäderneslandet välstånd, »fast *Mars, Mode*, *Monopolium* och missbruk så flitigt arbetat deremot». Han föreslår Hr Bergmästaren Wallerius samt Hr assessoren Swedenborg till medlemmar, »hwilckas *capasité* och skickelighet iag för längss inhämtat, under den tyden jag hade åhran at wara med dem i mitt ringa hus bekannt.»

Den 27 nov. 1729 skrifver Swedenborg och tackar för sitt inval i samma sällskap. Han har då arbetat »10 åhr in *metallicis et regno minerali*» och har planer att visa ex priori et posteriori *principia naturæ* och om magneten, »tillika med *observationer*, som giorde äro med *præcipiter* wattnet i Fhalun, hwaraf jernet i samma grufwa wändes til koppar.»(?) Sw—g har på annat ställe uttalat den åsikten att metaller icke kunna omsättas till andra metaller, emedan de ha olika smådelar och ansåg på grund häraf samtidens försök att göra guld hopplösa.

V.

Ett vetenskapligt och ett religiöst verksamhetsskede. Tre perioder urskiljbara i det förstnämnda. Den första af dessa perioder från 1715 till 1721.

Då Swedenborg vid omkring 27 års ålder hemkom från sin första utländska resa, innehade han i någon mån betingelserna för en självständig vetenskaplig verksamhet och dessutom sällsynt vidsträckta studieintressen.

Han blef under hela sin ämbetsmannatid en vetenskapsidkare och utöfvade såsom sådan redan från början företrädesvis en litterär kritisk verksamhet inom en mängd olika områden, som småningom inskränktes till färre dylika. Hans studier gjorde honom säkerligen till den lärdaste och mest mångsidigt utbildade man bland samtida svenskar.

Då hans sig långsamt utvecklande paranoida sjukdom uppnått ett visst stadium, blefvo hans religiösa intressen, såsom vanligt med alla paranoida intressen, öfverväldigande och upptogo därefter nästan uteslutande hans tid.

Vi kunna sålunda indela hans litterära lifsarbete i två skeden: ett vetenskapligt och ett religiöst.

*

Att absolut angifva tiden för en paranoid sjukdomsprocess' början är, som hvarje psykiatriker vet, omöj-

ligt, och denna början kan ofta under mycket lång tid icke skiljas från ytterst vanliga neurastheniska eller melankoliska tillstånd.

Såsom sannolikt kan väl angifvas, att Sw—gs hjärnåkomma började åtminstone så tidigt som under senare delen af 1730-talet. Han hade under denna tid börjat göra anteckningar, som sannolikt skulle lämnat viktiga upplysningar, men dessa anteckningar ha blifvit gömda (se sid. 272).

De sista orden på ett i Vet. Akademiens bibliotek befintligt gulnadt pappersark, som innehåller hans *Philosophia corpuscularis in compendio* och anses härstamma från 1740, lyda »*hæc omnia vera sunt*, *quia signum habeo*» eller, på svenska, »allt detta är sant, ty jag har ett tecken», möjligen en gudomlig uppenbarelse eller, som vi läkare kalla det, en hallucination. En annan förklaring är likväl rimligare (se kap. X).

Han själf har lämnat något olika upplysningar om den tid, vid hvilken han och hans sekt ansett att hans »inre syn öppnades», och vid hvilken man från psykiatrisk ståndpunkt måste anse, att hans sjukdom närmat sig sin fulla utveckling.

Från 1745 till 1748 ansåg Swedenborg att detta skedde 1745, från 1748 till 1766 att det skedde 1744, från 1766 till sin död 1772 att det skedde 1743. (Se R. Tafels »*Documents*», Vol. II, del II, sid. 1118, not 118.)

År 1745 slutade med sista delen af *Regnum animale*, hans vetenskapliga publikationer, och samma år tycktes hans öfvergångsarbete till det religiösa litterära skedet »*De Cultu & Amore Dei*».

Då absolut inga gränser tyckas förefinnas för herrar svedenborgares djärfhet i påståenden, har jag äf-

ven hört det påståendet uttalas, att ingen inskränkning och framför allt intet afbrott i Sw—gs vetenskapliga verksamhet förorsakades af 1744 års psykiska kris.

Den af Alfred Stroh och Vet. Akad.:s amanuens fröken Greta Ekelöf utgifna katalogen öfver Sw—gs arbeten belyser arten af detta påstående.

Före 1745 skref Swedenborg mångtusende sidor af vetenskapliga skrifter, som kräft ett ofantligt arbete ock delvis ägde ett stort värde. De senaste, största och viktigaste af dessa arbeten blefvo *färdigskrifna* kort före krisen 1744.

Efter 1745 utgaf han mångtusende sidor af religiösa arbeten, hvilka utgöra heliga urkunder för en hel liten religiös sekt.

Efter 1745 finner jag följande af Sw—g författade världsliga skrifter:

Ansökan om afsked från assessorstjänsten (3 sidor), memorial om brännvinsutskänkningen i Sverige (2 sidor), koncept öfver metalliskt mynt (6 sidor), öfver Sveriges finanser och myntväsen (10 sidor), öfver växelkursen (10 sidor), öfver kopparexporten (5 sidor), öfver Nordencrantz (5 sidor), oförgripliga tankar om rikets upprätthållande (4 sidor), beskrifning huru inläggning af allehanda desseyner sker uti marmor (3 sidor), om naturläran, hushållningskonsten och mekaniken (ur Vet. Ak. afh. 5 sidor), om hans arbete öfver longituden (2 sidor), genealogi öfver Swedenborgska familjen (9 sidor), memorial till riksdagen om upphäfvande af kvarstaden å »De amore conjugiali» (1 sida?) samt anhållan hos konungen om skydd för sin person (1 sida).

Här torde detta omnämnande af sidantalet och inne-

hållet af Sw—gs världsliga uppsatser efter 1745 vara tillfyllestgörande. Mera intresserade läsare måste jag för mitt begränsade utrymmes skull hänvisa till Strohs och Ekelöfs ofvannämnda kronologiska förteckning, i hvilken blotta titlarna på den långa raden af de efter 1745 utkomna arbetena skola verka öfvertygande på hvarje aldrig så skeptisk men något så när omdömesgill granskare.

För de få och små landets ekonomi berörande afhandlingarna efter 1745 funnos yttre drifkrafter för Sw—g i hans egenskap af medlem af Ridderskapet och Adeln och hans föregående verksamhet på detta område. För öfrigt inträdde efter »krisen» en sådan likgiltighet för hans kort förut så ifrigt bedrifna verksamhet, att han aldrig befordrade till trycket sitt färdigskrifna viktiga arbete »*De Cerebro*».

En liten i London 1769 utgifven afhandling »*De Commercio animi & Corporis*», som handlar om influxus physicus, influxus spiritualis och harmonia prestabilita och blott utgör en förbättrad upplaga af den 1734 utgifna afhandlingen med likartadt namn, är häri icke upptagen bland de efter 1745 utgifna världsliga skrifterna.

Men — säger läsaren — om också man kan medgifva, att, praktiskt taladt, efter 1744 års kris Sw—gs vetenskapliga verksamhet upphörde, så tyckes författaren af denna bok vilja påstå, att mycket viktiga vetenskapliga arbeten af honom härröra från åren närmast före 1744, d. v. s. från en tid, då, enligt förf:s åsikt, han redan led af sin sinnessjukdom.

Ja, det är just hvad jag påstår, och jag vet väl att detta skall förefalla många af mina läsare förvånande.

Men det skall icke förvåna någon enda af dem, som äga någon kännedom i psykiatri.

Det finnes intet, som hindrar en person med en ännu icke fullt utbildad paranoia att bedrifva en vetenskaplig verksamhet. Det är icke länge sedan en paranoisk patient här i Sverige, åtminstone delvis på grund af sina under hans sjukdomstid författade arbeten, erhöll ett af förslagsrummen till en professur. Då en paranoia nått sin fulla utveckling, blir väl alltid patienten så upptagen af sina sjukliga föreställningar att dessa utesluta allt annat längre fortsatt och systematiskt tankearbete.

Den världsliga, tekniska och rent vetenskapliga perioden kan indelas i tre underafdelningar eller perioder, ehuru gränserna dem emellan icke kunna fullt rätlinigt uppdragas; de olika perioderna ingripa här och hvar till innehållet i hvarandra.

Den första perioden räcker intill 1721, då det första af hans tre »principia»-arbeten, hans »*Prodromus Principiarum Rerum Naturalium*», utkom i Amsterdam.

Denna period utmärker sig genom sin till innehållet ytterligt brokiga och mångskiftande karaktär och omfattar arbeten i matematik, geometri, mekanik, fysik, teknik af olika slag, kemi, astronomi, kosmologi, hydrografi, mineralogi, geologi, paleontologi, nationalekonomi och politik samt biologi.

Den andra perioden af hans vetenskapliga tid omfattar företrädesvis hans tre »*Principia*», hans metallurgiska arbeten samt ett par mindre afhandlingar, och sträcker sig från slutet af den första perioden och till och med år 1734, då hans stora arbete, »*Opera Philosophica et Mineralia*» och de mindre afhandlingarna »*De Infinito*» och »*De Mechanismo operationis*

Animi et Corporis utkommo. Vi ha i »*Opera Philosophica*» etc., i den första delen om »*Principia*», att göra med »imponderabilia», d. v. s. med smådelar och med kosmogoniska och kosmologiska saker, d. v. s. med världsdaningen och med världsbyggnaden. Arbetets två senare delar ha metallurgiskt innehåll.

Af hans manuskripter finner man, att han knappt hade utgifvit de från 1734 nämnda arbetena, förrän han började företrädesvis sysselsätta sig med det organiska lifvets företeelser och ägnade sig åt det biologiska och alltså i förnämsta rummet åt anatomiska och fysiologiska studier. Från denna tid räknar jag den tredje, den biologiska perioden, och från den härstamma hans berömda arbeten *Oeconomia Regni animalis*, *Regnum animale* och *De Cerebro*. De två förstnämnda utkommo under den tidigare delen af 1740-talet, det sista af Regnum animale 1745. »De Cerebro» trycktes på engelska 1882 och 1887 genom R. Tafels åtgöranden.

Under hela den senare delen af denna period var Sw—gs sinnessjukdom stadd i utveckling och var 1744 fullt säkert diagnosticerbar.

*

Vi vilja nu granska det väsentligaste af Sw—gs vetenskapliga verksamhet under hans första period.

Kort efter hans första afresa till England bildade hans svåger, Benzelius, ett lärdt sällskap »*Collegium curiosorum*», som sedermera omdöptes till »*Vetenskapssocieteten i Uppsala*»; detta ännu verksamma sällskap firade nämligen sin 200:de födelsedag den 19 nov. 1910. Man såg i »Collegium curiosorum» [utom Benzelius] Johan Upmark, Lars Roberg, Per Elfvius,

Olof Rudbeck d. y., Harald, Johan och Göran Wallerius m. fl. Polhem, då ännu än Polhammar, än Pollheimer, än Pålheimer, utgjorde sällskapets största prydnad och mest verksamma kraft.

Då Sw—g hemkom, blef han medlem af sällskapet och åtog sig att utgifva en publikation, som måste betraktas såsom sällskapets tidskrift, och för hvilken han en tid var mycket intresserad. Inledningen skrefs af honom själf och är daterad d. 23 dec. 1715. År 1718 utkom det sista af de 6 tunna häftena af denna »*Dædalus hyperboreus Eller några nya mathematiska och physikaliska försök och anmerkningar, som Wälborne Herr Assessor Polhammar och andra Sinnrike i Swerige hafwa giordt och nu tijd efter annan til allmen Nytta lemna*».

Det är af ett icke ringa intresse att läsa »*Dædalus*», och jag refererar här några af de däri förekommande uppsatserna.

En af dessa innehåller en beskrifning på Sw—gs *flygmaskin*, om hvilken jag också erhållit kännedom genom en af hans egen hand utförd beskrifning med ritning på ett i Linköpings stiftsbibliotek förvaradt pappersark med öfverskrift »*Descriptio machinæ Dædaliæ sive Volatilis*». Denna torde nog vara den viktigaste, bäst planlagda, värde- och ärofullaste af de 14 här ofvan förda »uppfinningarna», till hvilka han utomlands företagit och hemskickat ritningar.

Själf nämner han, att han fått sin idé »af örnar och glador, som kunna ligga stilla på sina vingar och på sitt? och sväfva i luften, af pappersdrakar, som ofta i stilla väder kunna gå högre och högre och intet välta omkull» samt däraf att »någon i en vid kappa i blåst

föll oskadd ifrån ett kyrktorn», och af ett och annat i öfrigt, som jag ej förmådde dechiffrera.

Däremot nämner han icke det allra minsta om mänskliga föregångare — detta enligt en tämligen genomförd af honom själf egendomligt motiverad, i denna bok längre fram omtalad grundsats. För min del antager jag att han med största sannolikhet känt dylika föregångare och deras konstruktioner. Jag vet icke huru Leonardo da Vincis eller Danti's i Perugia och andras på 1600-talet konstruerade maskiner sågo ut; deras maskiner voro likväl delvis, liksom Sw—gs, konstruerade enligt tyngre-än-luften-principen. Själf omtalar han Fontenelles bekanta spådom — som likväl afsåg annorlunda konstruerade maskiner — att »quelque jour on ira jusqu'à la lune». Han anmärker likväl härvid helt betänksamt, att »then lärde assessor Polheimer feller et twifvelaktigare omdöme härom», hvilket, som vi alla inse, var väl betänkt af den store Polhem.

Sw—gs flygmaskin liknar närmast ett aeroplan. Det väsentligaste och viktigaste däri är ett ovalt nedåt konvext plan. Ett par alldeles för små vingar, som skulle utbreda sig vid rörelse nedåt och sammanfalla vid rörelse uppåt, finnas också — de höra till det afgjordt misslyckade, då man aldrig kunnat ernå något resultat med dylika. Detsamma torde väl få sägas om ett segel. En under planet nedhängande tyngd för balansen och ett roder finnas också. Däremot saknas det viktigaste af allt: en motor. Sw—g, som hört beskrifvas de redan då i England befintliga ångmaskinerna, har sannolikt tänkt sig en dylik.

Man kan icke neka till, att Sw—gs flygmaskin, hur han nu hämtat idén till densamma, i vissa delar pekar

åt det håll man sedermera gått för att komma till våra moderna aeroplan. Langley skulle sannolikt ha fått en viss aktning för konstruktören.

Men det må tillåtas mig att här anföra en annan egenskap hos denna mycket omtalade flygmaskin, som på mig verkat starkt sympatiskt. Alla andra dylika maskiner ha hos mig framkallat en pinsam känsla af beklagande medlidande med dem, som skola fara »upp genom luften, bort öfver hafven» i dem — jag känner en oangenäm hisning vid blotta tanken på en dylik expedition. Icke så med Sw—gs flygmaskin; jag skulle icke hafva något emot att taga plats i den. Jag känner nämligen ett så innerligt och fast förtroende till den att den med hvilken som helst person ombord under alla förhållanden skulle sitta fast och säkert i backen. — —

Vi finna vidare en uppsats om »*Then Förste (??) Opfordrings- och Omvexlingsmaskinen*», om »et Polhems instrument at hielpa hörseln» (»*dåntub*» och »*örtub*») och en af Sw—g själf framställd *tabell för att kunna omsätta Carolinen till andra mynt.* För öfrigt skrifver han »*om Watens och Snös Resistence mot kulor*, om en »*väderpump*» och om sin »*Longitud*».

Jag föreställer mig, utan att alls yrka på riktigheten af min förmodan, att Polhem haft åtskilligt att göra med uppfordringsmaskinen.

I ett af de små häftena skrifver Sw—g rätt underhållande om »*Commercie*-Rådet *Polheimers konstige Tapp*, som för sin konst såväl som dygd lärer vara bekant och af en del redan med nöje och fördel brukad». Dygden består »förnemligast theruti at then hemmar några pigors och drengars lysta, som när tilfelle gies, tappar ofta bredvid til sin och the sinas

fördel, så mycket som til matmoderns, giörande sig glada och lustiga på sin herres omkostnad.» Sw—g sätter uppenbarligen ett mycket stort värde på tappen, men visar sitt eget sunda omdöme genom att uttala att »den sannolikt »af then gemenare hopen lärer misslikas.»

Polhem skrifver om *»Wädrets Resistence mot fallande tyngder»* och Lars Roberg om *»Salts tillverkande i Nordländerna.»* Metoden är grundad på låga temperaturers befordrande inflytande på kristallisationen.

Sw—g själf lämnar 1717, hvad han i detta liksom i andra fall en smula förhastadt kallar »Bewjs» för åsikten *»at wårt lefwande Wesende består i små Darrningar, thet är Tremulationer*, en åsikt, som ingalunda var ny, utan väl torde kunna betecknas som förhärskande inom vida kretsar. I en annan liten uppsats om *Sjernsunds tennproduktion* ger han anvisningar om sättet att vårda tenn.

I det sista häftet af Dædalus finna vi hans *»Förslag till wårt mynts och måls indelning, så att Rekningen kan lettas och alt Bråk afshaffas.* Detta afsåg ingenting mindre än decimalsystemets införande hos oss, hvilket gifvit anledning till en tämligen enfaldig fabel om att Sw—g *uppfunnit* detta system. Förslaget, som innebar ett stort framsteg, blef, som vi alla veta, icke antaget.

I Linköpings bibliotek finna vi från 1717 ett märkvärdigt dokument med den imponerande titeln *»De Causis Rerum»* (Se Vol. III af Vet. Akad. »Opera Quædam».)

Mr. A. Stroh uttalar i sin introduktion till och i slutet at denna volym sina tvifvelsmål, huruvida afhandlingen är författad af Sw—g, emedan en afhand-

ling med samma titel och delvis med samma innehåll förekommer i Polhems manuskripter.

Jag anser det icke omöjligt att man, då Polhems skrifter en gång bli offentliggjorda, skall finna åtskilligt i dem, som tjänat Sw—g till förebild.

Men uppsatsen, som jag läst i original-manuskriptet, är skrifven med Sw—gs högst karaktäristiska stil och i hans sätt att uttrycka sig, är, såsom en mycket väsentlig del af hans vetenskapliga skrifter, uppenbarligen till stor del inspirerad af Descartes' »Méditations et Principes» (se Tome IX), är ett adekvat uttryck för Sw—gs äfven på andra ställen uttalade föreställningar, och är funnen bland idel egenhändiga uppsatser af honom. Jag antager därföre med många andra att han är författaren. Ett likartadt förhållande äger rum med afseende på *»Discours mellan Mechaniquen och Chymien*, hvilken långtrådiga och föga intressanta afhandling jag ej anser löna mödan att här referera.

Man griper vid åsynen af titeln »De Causis Rerum» (Om tingens orsaker) begärligt det gulnade papperet. I det första stycket läser man då icke utan förvåning följande:

»Om en kula omswenges i watn, som är tyngre än wattnet, så löper hon ut från sitt swengnings-*centro*, är hon lettare löper hon in och är hon lika tung, swengz hon om och löper hwarken ut eller in, så synes *planeterna* vara i luften: likasom en ihohlig blykula kan bringas til at flyta i wattnet.»

Det är icke utan att man vid genomläsningen häraf känner sig ännu rätt aflägsen från tingens orsaker och något oviss i öfrigt.

Andra stycket lyder: *Materia universalissima*. »*Par-*

tiklarne som i *æthere* äro moste wara runda; så och the andra *particlar* then ena *partikelen* giör rum emellan och uti sig, hwarest finnas ännu andra smerre *particlar* och emellan them ännu smerre, och så widare *in infinitum*, så at *materia universalissima är infinit* eller snarare *indefinit*.

Detta ämne (»*aura universalis*») eller *aura universalissima* är det, som hos Sw—g i viss mån motsvarar *vår* eter — *hans* eter är ett gröfre molekylärt »fluidum» —, aura universalis däremot hans allra subtilaste ämne och det, af hvilket »liquidum spirituosum» och våra själar bildas.

I tredje stycket återfinna vi skolastiska och paracelsiska idéer med en tillsats af Becher och af Lemery. Det lyder: »*Om materiens ophof*. I första skapelse har thet warit en temmelig strid emellan elden och wattnet, så att thet igenom the begges sammantryckning ankommit af thet ena salt och af det andra swafwel; och när the ändoch sinsemellan har trycks, har swaflet blifwit olja och saltet et flytande glas, hwilket igenom sin tryckning omsider haffwer stannat i en jord och brister som full eld ut.»

Fjärde stycket. »*Om regnvattens stigande och fallande:*»

»När man *balancerar* fiskblåsor så at the hwarken flyta el. siunka, komma the i ljumt eller warmt watn så flyta the, men blir thet kallare siuncka the, sammaledes ock när the ligga på botn och watnet ofwantil aftappas, så flyta the upföre, tå nemligen: när watnet är wid sin första kallhet tå blåsorna *balancerades;* men fylles mehra watn på tå de stå litet ifrån botn, tå falla the straxt nedföre; ty som blåsorna blifwa mehr och mindre sammantryckta, så ändra the sin tyngd emot watnet i lika skrof och

storlek. På lika sett går thet ock til med watn *particlarne*, ty så länge *ether*, som af Solens wärma och strålar utpussar them at blifwa mycket större än the elliest i sig sjelfwa wore, tå flyta samma watn *particlar* opföre i watnet, intet annorlunda än en ihohlig blykula i watnet, men om wäder-*sphæren* är för hög och consequenter giör en starckare tryckning, hwarigenom watn *particlarne* ei hinna til sin fulla storlek at han kan *balancera* sig emot wädret, tå måste han bli wid jorden qwar, utan så snart höjden och tryckningen tillåter thess fulla storlek, som han medelst Solens werma efftersträfwar tå far han straxt uppföre, och när myckenheten up i luften sig samblar kan ei annat följa än wägen tilbaka och så lenge *atmosphærens* lägre höjd tillåter thenne opfarten, så lenge *continuerar* ostadigt wäder af regn och solskin tilskifftes alt som höjden är större och mindre til.»

Ännu känna både läsaren och jag oss tämligen långt ifrån tingens orsaker och det verkliga varat. Aura universalis är ett tarfligt surrogat för dessa begrepp. Men nu är hoppet slut att få veta, hvad Sw—g tänkte om dessa saker, ty resten af afhandlingen innehåller blott en beskrifning af de till hans ofvanstående framställning hörande experimenten.

Men vi ha fått dels mycket viktiga upplysningar om hans tänkande på en del områden och ha lättare att förstå hans »Principia» och vi ha också på hans stil fått ett prof, som kan anses representera hans tydlighets och klarhets medelnivå.

I vol. III (sid. 237) af Vet. Akad. »Opera Quædam» finna vi Swedenborgs afhandling från 1717:

»*Om Eldens och Fergernas natur.*»

Efter en kort inledning läsa vi:

»at *Elden* består uti wädretz *elasticitet*, giäsning eller *fermentation* har sin stora likhet, emedan som elden *nutrieras* af wäder, och wädret utpöser thet, (som med *fermentation* menas) etc. Men man lärer intet kunna säga *contrairt* at utpössningen ger eld; *experiencen* är theremot.

1:o. Uti *recipienter* ther wädret *rarefieras* till monga 1000 resor finner man intet then minsta kenning af wärme.

2:o. Om lius sättes in i rarefieradt wäder så tager thess eld i samma proportion utaf, som wädret är utgiässt.

3:o. På höga berg sammaledes ther wädret är *rarefieradt*, at man föga kan andas, ther slocknar elden i liuset ut el. brinner helt swag, fast wädret är omkring *rarefieradt*.

4:o. Men kommer ther en *penetrant* köld, som griper an minsta *fibran*, men neder vid *horizonten*. ther wädret är sammanklemt, är starckare wärme. Utan at nemna, at therest wädret är rarefieradt then starckaste Sohleld intet kan itenda krut.»

I nästa rätt otydliga stycke tyckes han vilja säga att »man intet finner *experienc* til at elden skulle bestå af eter.»

Därefter framställer han att med *ferg* lärer förstås ett sken, »ty elliest wet man oprinnelsen til ferg intet wara någon starck rörelse ur wädret i *ether*, ty man ser at 1:o i kallesta rum är lika synlighet i ferger som i the warmesta, 2:o vid elementernas rörelse liksom vid theras hwila, 3:o at en enda blåsa kan *formera* monga ferger, allenast man byter rum och *anguli varieras*. Så at fergen består endast uti *anguli refractonis* och uti inga *undulationer*, som hafwa sin egen *activitet*. 4:o Igenom *prismata* igenom *bullas vitreas* löper in ett *æther*, när thet utkommer på andra sidan *refringeras* thet och kommer i ett wäder, thet lettare i thet tyngre, tå rörelsen moste snarare stanna än förökas; annorlunda wore om wädret lopp therigenom och föll så uti et æther, effter meningen.»

Han skiljer på *undulationer* och *tremulationer*.

Undulationer uppstå »när som hela *volumen particularum* (hela massan af smådelar) vibrerar. Men *tremulation* är, när hvarje *particel* vibrerar sig och icke volumtals eller när thet ena *particlens superficies* stöter mot then andras.»

Stycket förtjänar att citeras icke minst därför, att Swedenborg här angifver att denna hans sista sats är en *hypotes*, som »fordrar at med monga 100 *experimenter* bevisas». I de allra flesta liknande fall uttalar han sig kategoriskt.

Som man af det ofvanstående ser, hyllade han angående ljuset den Huygenska *vibrations*- eller *undulationsteorien* (från 1678) i motsats till den Newtonska *emissionsteorien* (från 1672). Den förre antager att våra ljusintryck uppkomma genom etervibrationers, den senare genom från solen utkastade småkroppars inverkan på vårt synorgan. Huygens' teori har länge varit förhärskande, men i senaste tider ha nya upplagor af emissionsteorin vunnit terräng.

Om elden resonerar Sw—g på sitt vanliga oklara sätt. Han har vid denna tidpunkt tydligen antika föreställningar och anser elden vara ett särskildt element med egna partiklar. På grund af olika resonemanger kommer han till den slutsats, att »eldens *particlar* kunna wara af otrolig starkare rörelse än wädretz fast intet otroligt lettare: sammaledes aether.»

Sedermera förklarar han i sina »Principia» från 1734, att den mera subtila (blixt) elden består af fjärde ordningens aktiva finita och vår vanliga eld i våra hem af femte ordningens dito dito. (Se Clissold, Vol. II, sid. 312) Han härleder där ljusfenomenet därifrån, att eteerpartiklarna eller 4:e ordningens passiva finita försättas i aktivitet genom femte ordningens aktiva finita. (Se likväl sid. 232 här).

Han anser, att den hvita färgen »består af en *irregularitet* af the *particlar*, som durchsichtiga äro, thet ock wisas kan i monga 100 chymiska blandningar». (Skiljer alltså icke på mekaniska blandningar och kemiska föreningar).

Han följde i sina kosmologiska och kosmogoniska föreställningar Descartes och Wolff, hvilka fyllde världsrymden med subtila små kroppar af olika slag och starkt höllo på ett oupphörligt samband, en »nexus», en »kontiguitet» mellan alla graderna i de serier, i hvilka naturen är uppdelad. Demokritos, Epikuros, Gassendi, Boyle och andra hyllade åsikten om tomrummet, och de, som sedermera häri följt dem, äro i allmänhet mera böjda för emissionsteorien. Stri-

den om tomrum eller icke-tomrum pågår ännu i dag och för ögonblicket tyckas tomrummets anhängare vinna terräng. Det bekanta Michelsonska experimentet tyckes tala mot etern och har för tomrummet vunnit många anhängare.

Jag kan icke erinra mig, att Sw—g omtalar Huygens (1629—1695), som var en af 17:de seklets allra största forskare, hvars minne under Sw—gs besök i Holland befann sig i sin starkaste glans och hvars arbeten han med allra största sannolikhet måste ha studerat. Huygens var matematiker, astronom och fysiker och hade framställt epokgörande arbeten om saker, som framför andra högt intresserade Sw—g, exempelvis om kroppars rörelser, om pendeln, om kraftens bestånd, om ljusets undulation och om dess refraktion, om luftpumpen, om människoliknande varelsers tillvaro på andra himlakroppar än jorden, om geometriska och matematiska frågor, särskildt om differentialkalkylen. Med allt detta sysslade Sw—g ifrigt och delvis just under sin tidigare vistelse i Holland.

Isaac Newton var böjd att antaga tomrummet, men förnekar ej bestämdt etern.

Sw—g hade icke haft tillfälle att rätta Newtons villfarelser under dennes tillvaro här på jorden; det skulle också säkerligen, åtminstone i England, väckt mera förvåning än bifall, om han försökt sig på en dylik uppgift. Men under ett af sina besök i andevärlden (se n:o 82 af »*De Divino amore*» och appendix till sista delen af Diar. spirit.) hade han ett samtal med Newton, som han fann bland andra lärde i en förstad till den där befintliga staden London. Han besegrade då fullständigt Newton i diskussionen och öfverförde honom till sina åsikter. Hvad tomrummet beträffar erhöll han härvid energiskt bistånd af änglarna; de togo så illa vid sig vid tanken på tomrum att de vände sig bort och tycktes må riktigt illa. Newton bad Sw—g omtala på jorden att han, Newton, ändrat mening.

Det var tur för vår landsman att vinna denna lysande seger i andevärlden. Jag misstänker starkt att den uteblifvit här på jorden.

* *
*

Sw—g har skrifvit en lärobok i algebra, som han kallat »Regelkonsten författad tijo Böcker (Werner 1718). Man torde nog få svårt att lära sig någon matematik resp. algebra af denna s. k. lärobok.

Men man kan lära sig det, som är nästan ännu bättre: att icke bli onödigtvis förvånad eller öfverraskad samt att icke grufva sig i förtid.

Jag kände rätt mycket till Sw—g, innan jag visste att han af många anses ha varit matematiker och blef ytterst förvånad, då jag fick se att han till och med uppträdt som författare i denna vetenskap. Jag grufvade mig vid tanken på de kval jag skulle genomgå för att försöka genomläsa och förstå de tio böckerna.

Men för det första finnes det icke tio utan sju böcker af Sw—gs algebra.

För det andra äro de helt tunna.

För det tredje äro de icke alls tråkiga utan ganska roliga, och säkerligen det roligaste Sw—g skrifvit.

För det fjärde bevisa de så klart och tydligt, som intet annat af Sw—gs arbeten bevisa något, en sak, den saken att han icke var matematiker.

För det femte har hr Gustaf Eneström i Bihanget till Kgl. Vet. Ak:s Handlingar för 1889 i mycket hög grad underlättat uppgiften att vinna klarhet öfver denna del af Sw—gs vidsträckta författareskap.

Definitionerna äro ofta mycket korta, men lätt begripliga — *om* man förut känner till det, som skall definieras.

»En cirkel eller rund linie är den som går tillsammans.» (Om någon medelpunkt för linjen nämnes intet.)

»Winckellinien (= sinus) är S. O., som håller winckelen öpen.»

»En spitsig rull (kon) är en rull, som är hwass på en sida.»

»Ett thal är tvenne nummer som 2 och 3, är thet första thalet 4 och 6 är andra thalet.» (??)

»Regelkonsten är att opfinna thet allmenna i allt thet, som har någon genlikhet, likhet, skapnad eller thal.»

I tredje boken kommer Sw—g till den besynnerliga ekvationen $30 = 1$, »hvilket betyder att fodretz längd är 30.»

I femte boken lära vi, att »parabeln är en båglinie, som alla kulor och bomber göra i luften».

Här ett af Swedenborgs problemer:

»Resningen på en pump är bekant, supen likaledes; at finna watnets höjd.

A. setter man för nn, innehållet eller supen för a, lengden $\frac{4\ da.}{mmc}$ Vore nu lika innehåll i en rull, som hade samma vidd med A, så vore thess lengd $\frac{4\ da}{nnc}$: nu settes mot hwarandra $\frac{4\ da}{mmc} : : \frac{4\ da}{nnc}$ thet är nn : : mm, som bemerker att lengderna böra wara som medelliniernas quadrater.»

Eneström kallar det ofvanstående »ett prof på Swedenborgs stundom mindre tydliga framställningssätt», hvilket omdöme torde vara ett bevis för att hr Eneström är en man af moderata uttryck och milda omdömen. Mången annan skulle på grund af detta och annat ha räknat denna lärobok i algebra till de produkter, som kallas »pecoralia».

Boken är dessutom full af formfel; Eneström fann från sid. 70 till sid. 135 summa 57 dylika.

Sw—gs metod att genom algebraisk analys lösa en del olösta problemer eller hans »nya» algebraiska metod att genom aritmetiska och geometriska proportioner på kort väg finna en sökt storhet, ha förkommit. Den torde kanske ha sin förebild hos Descartes. Det är uppenbart, att Eneström icke anser förlusten ha kunnat vara särdeles afsevärd.

Icke heller vill E. tillerkänna de matematiska uppsatserna i Dædalus något större värde. Beräkningen af caroliners värde i andra mynt är dels addition, dels vanlig parträkning.

Sw—gs *»tafla på Cubers Cylindrars och Sphærers innehåll, när man tager sidorna i vissa tum»*, hans *»sett at demonstrera så thet föregående som annat dylikt geometrice»* och *en lett »utrekning på kulors sammanleggningar uti Triangel-Stapel»* tyckas icke innehålla något märkvärdigt. Hans framställning om en båglinjes vinklar med de linjer, som skära den, är omöjlig att förstå utan upplysande figurer, säger E.

Jag har på annat ställe omtalat Sw—gs framställning om 8-talet såsom grundtal för at behaga Carl XII, som föreslagit 64.

Hans andra 1719 framställda förslag om ett genomfördt *decimalsystem* innebar icke något nytt.

Framställningarna om *»gyllene snittet»* samt om *differential- och integralkalkylerna* innehålla heller inga nyheter eller värdefulla saker. Under det »gyllene snittet» förekomma svåra felräkningar. Uppsatsen om differential- och integralkalkylerna tyckes vara hämtad från andra (Eneström).

Tafels uppgift om, att Sw—gs »Regelkonsten» var det första arbetet öfver algebra i Sverige, är oriktig. Spohrs »Arithmetica» och Flachsenii »Algebræ Com-

pendium» utgåfvos 1692 (den sistnämnda i Åbo). Valerius föreläste 1715 om differentialkalkylen, Duhres stora algebra utkom samtidigt med Sw—gs (Eneström).

Det är af det ofvan anförda alldeles klart, att Sw—gs »lärobok» i algebra är fullständigt oduglig att begagna för den, som vill lära sig algebra, huru underhållande den än kan vara för den, som vill sätta sig in i dess författares egendomliga intellekt.

Eneström frånkänner Sw—g grundlighet, förklarar att han icke på någon punkt fört (den matematiska) vetenskapen framåt eller ens utöfvat något verkligt inflytande på de matematiska studierna i Sverige och tyckes icke anse honom lämplig till matematiker.

Men E. medger att Sw—g idkat ganska omfattande matematiska studier och tagit reda äfven på sådana teorier, som vid hans tid voro föga kända hos oss, samt gjort ett ganska aktningsvärdt försök att under förenklad form på svenska språket behandla algebran.

Eneström finner vidare, att Sw—g i sina matematiska skrifter visat en ganska stor originalitet. Och det begriper jag väl att man skall vara mycket originell för att skrifva en sådan lärobok i algebra, som Sw—g skrifvit. Men då Eneström uttryckligen påpekar att Sw—g i matematiken icke kommit med något nytt, så måste han här använda ordet originalitet i en något olika mening mot den, i hvilken uttrycket af ensidiga och fanatiska beundrare användes om Sw—g, som haft ypperliga tillfällen till studier hos sin tids främste matematiker, men väl *på detta område* icke rimligtvis kan räknas bland snillena.

Prof. Arrhenius har enligt muntligt meddelande på grund af Sw—gs matematiska framställningar i »Principia» också kommit till den slutsatsen att han icke

var matematiker. Man får förlåta att jag ett par gånger omnämner detta sista sakförhållande, som jag antager att prof. Arrhenius är villig att upprepa. Det är en i och för sig ytterst lärorik och intressant sak att Sw—g af sina anhängare kunnat framställas såsom en matematisk storhet med den påföljd att i detta nu massor af bildade människor med stor misstro mottaga personers påstående att han icke var ett matematiskt snille.

* *
*

Sw—gs verksamhet i *geologi* och *paleontologi* under hans första vetenskapliga period utgör vid sidan af hans metallurgiska arbeten under hans andra period samt af hans framställning af hjärnfysiologin, särskildt af våra motoriska centra under hans tredje period den tillförlitligaste grundvalen för hans beundrares anspråk för honom att bli räknad bland vårt lands mest framstående vetenskapsmän under 1700-talet.

Jag utesluter från förteckningen öfver hans verkligen värdefulla arbeten hans »Principia», som jag icke förmår finna vara annat än en måttligt förtjänstfull eklektisk och kompilatorisk produkt af Descartes' och Wolffs o. a. arbeten.

För min del anser jag att Sw—gs största förtjänster som *naturforskare* äro att söka i hans geologiska och paleontologiska arbeten, som till mycket stor del äro fotade på egna iakttagelser.

Hans metallurgiska och hans fysiologiska, mycket förtjänstfulla arbeten äro däremot, som längre fram skall visas, i allt väsentligt produkterna af en kritiskt litterär och kompilatorisk verksamhet.

Vi ha under Sw—gs tid, och alltså kort innan

A. G. Werner i Freiberg (1750—1817) förskaffade geologien en självständig ställning bland vetenskaperna, här i den skandinaviska Norden en hel serie af namn på män, som i mer eller mindre grad gjort sig berömda genom sin verksamhet inom geologi, mineralogi och paleontologi.

Dansken Nils Steno (1638—1680) är en af sitt fäderneslands största vetenskapsmän från 1600-talet och på det ifrågavarande området af långt större betydelse än Sw—g.

I Sverige ha vi inom detta sammanhängande arbetsfält på olika håll och med olika rang många bekanta pioniärer. Jag erinrar om Urban Hjärne (1644—1724), M. Bromell (1679—1731), K. Strobæus (1690—1742), A. Celsius (1701—1744), J. G. Wallerius (1709—1785), den store samlaren O. Tilas (1712—1772) och framförallt om den moderna mineralogiens och geognosiens grundläggare, den högt utrustade A. F. Cronstedt (1722—1765).

Den store botanikern Linné (1707— 1778) och den store kemikern Torbern Bergman (1735—1784) ha äfven skaffat sig platser bland dem, som nämnas inom denna del af vetenskapernas historia.

Paleontologin eller vetenskapen om fossila växter och djur hade, snart sagdt, alldeles afsomnat under tiden mellan antiken eller kanske rättare patristiken och Leonardo da Vinci, efter att under den förstnämnda perioden ha visat icke så liten lifaktighet. Lydiern Xanthos hade påpekat tillvaron af petrifikater i vissa stenarter (Günther), Xenophones hade riktigt bedömt naturen af dylika fynd i de syrakusiska bergverken och på ön Paros och af fyndorternas läge slutit till en högre hafshöjd i forna dagar (Heinze efter Hippo-

lytos). Äfven apologeterna omtala fossiler såsom bevis för syndafloden (Günther). Sedermera förlorade man alldeles intresset för dylika fynd och tyckes på många håll icke ens ha uppfattat deras natur af fossila växter och djur. Det var Leonardo da Vinci, som återupplifvade paleontologien, hvilken likväl först *efter* Sw—g genom W. Smith (1769—1839) nådde så pass långt, att vi kunde lokalisera olika fossila former inom bestämda geologiska lager. De mellan Leonardo och Steno företagna studierna inom paleontologien hade icke varit särdeles fruktbara; icke heller hade Steno, Leibniz och andra, som kort före Swedenborg ägnat något intresse åt denna underafdelning under geologien, kunnat i afsevärd mån ordna densamma. Detta uträttade heller icke Sw—g. Men hans inlägg voro icke obetydliga och så pass afsevärda att vår berömde paleontolog prof. A. G. Nathorst, *före* dessa våra dagars starka intresse för Sw—g med dess uppskrufvade föreställningar om hans verksamhet på olika områden och redan för omkr. 1/3 sekel sedan med namnet Swedenborgia uppkallat ett fossilt växtsläkte.

Hur myeket af det, som härvid tillägnas Sw—g, egentligen tillkommer hans vän, reskamrat och säkerligen hans medarbetare J. Hesselius, kan numera icke påvisas.

För att skaffa läsaren en öfversikt öfver Sw—gs bidrag till geologien och öfverhufvud öfver hans föreställningar om de förändringar vår jordyta undergått, sammanför jag här från olika tider det väsentliga af hvad han meddelat på hela detta område, med sorgfälligt iakttagande af den i detta arbete alldeles nödvändiga regeln att vara kortfattad.

Jag har vid denna uppgift haft en stor hjälp af prof.

A. G. Nathorsts framställning[1] samt af de under Vetenskapsakademiens auspicier af A. H. Stroh nu i »Op. Quædam» utgifna Swedenborgska afhandlingarna.

Den högt inom och utom Sverige ansedde och mycket skarpsinnige samt tillika mycket välvillige Nathorst gör Sw—g allra minst rättvisa.

»Man märker genast», säger Nathorst (Geol. Fören. Förh. B. 28, sid 397), »vid studium af Swedenborgs geologiska skrifter, att det är frågan om en forskarnatur af högsta rang, som med grundlig underbyggnad och skarp iakttagelseförmåga uppmärksammade allt, äfven det skenbart obetydliga, för att däraf draga sina slutsatser och som, där så var möjligt, sökte med experimenter kontrollera riktigheten af desamma. Man förundrar sig öfver den rikedom på iakttagelser, som han samlat från olika delar af Europa och detta vid jämförelsevis unga år. Om han också icke frigjort sig från den oriktiga uppfattningen, att Noacks öfversvämning sträckt sig öfver hela jorden, så insåg han dock att många företeelser, som vittna om ett forntida högre vattenstånd, icke härröra från denna s. k. allmänna flod, och redan detta innebar ju ett steg framåt mot en fullständig frigörelse från den dittills rådande dogmen, som utöfvat ett så hämmande inflytande på geologiens utveckling. En svår olägenhet var ju kemiens ståndpunkt på denna tid, som förorsakade att han ej kunde komma till lösningen af åtskilliga frågor, äfven där han var på rätt väg mot en sådan.»

I Swedenborgs bref till Jacob à Melle (se längre

[1] Se »Em. Swedenborg as a geologist i Vet. ak. »Op Quedam Vol. I 1907». Geol. Fören. Förh. Bd. 28. Jordens Historia 1904 (sid 31 o. följ.) samt »Carl v. Linnés betydelse som naturforskare och läkare. Vet. ak. 1907, alla af A. G. Nathorst.

fram) finna vi ju ett tydligt bevis för hans åsikt om äfven andra orsaker än »syndafloden» tiil forna tiders höga vattenstånd. Men han tänkte föga på andra agenser än vattnet som orsaker till de förändringar jordytan undergått, och tog härvidlag, exempelvis ifråga om de erratiska blocken, icke ens isen i betraktande. Oaktadt han ägnat en särskild uppmärksamhet åt vulkaner och oaktadt man på Kinnekulle, särskildt vid Råbäck, ser utomordentligt tydliga illustrationer till trappens eruptiva ursprung och huru den stelnat ofvanpå de sedimentära berglagren, uteslöt Sw—g alldeles eruptiva orsaker ur sina geologiska föreställningar, detta oaktadt han observerat de talrika fossilerna i de verkligen sedimentära lagren och den fullständiga frånvaron af dem i trappen. Han ville i stället förklara denna frånvaro på ett rätt långsökt sätt, i det han säger, att växterna hunnit sjunka till botten och djuren hunnit fly undan. Jag vill i rättvisans namn erinra därom att äfven Werner, den moderna geologiens fader o. a. gjort sig skyldiga till just liknande förseelser, som för öfrigt voro förklarligare än andra Sw—gs misstag. Men jag är ändå på grund af en del olika företeelser i hans verksamhet på hela detta område smått förundrad öfver att Nathorst räknar honom bland forskarne af *högsta* rang, och jag tillskrifver detta delvis Nathorsts välkända ovanligt välvilliga natur, delvis måhända också något inflytande af den just nu rådande starka Swedenborgskulten.

Men vi öfvergå nu till några särskilta anmärkningar.

* * *

Den 21 maj 1721 skref Sw—g, kort innan han i sällskap med sin frände den i naturvetenskaperna och särskildt i botanik mycket framstående provinsialläkaren Johan Hesselius anträdde en vetenskaplig resa till kontinenten, ett bref till köpmannen Jacob a Melle i Lübeck. Denne var en ganska kunnig paleontolog. Sw—g omtalar de af Hesselius, Magnus Bromell och Lars Roberg här i Sverige gjorda fynden och de i Bohuslän, i Västergötland samt i Skåne funna fossilerna såsom bevis på att landet därstädes varit täckt af vatten, men anmärker att alla liknande företeelser icke kunna tillskrifvas »syndafloden». Han uttalar sin förmodan att kontinenter förr kunnat vara öar. Han omtalar städernas växande afstånd från kusten som bevis för att hafvet dragit sig tillbaka och påpekar möjligheten af liknande förhållanden vid Lübeck. Han berör vattnets vid tillräckligt djup stora kraft att kunna flytta stenar. Slutligen omnämner han den svenska sydkustens höjning, en iakttagelse, som jag vill minnas att Urban Hjärne gjort före honom.

Sw—g samlade vid olika tillfällen en mängd fossiler. Redan i Dædalus från 1717 finna vi afbildningar af trilobiter, af Calymene, Atrypa reticularis etc. Från Liege medfördes 1721 en liten samling, i hvilken Nathorst funnit arter af släktena Aletopteris, Neuropteris, Aphlebia, Lepidodendron, Sigillaria och Artisa. Från Lousberg vid Aachen hemförde han fossila snäckor (Serpulla, Turritella, Trigonia, Pectunculus, Tapes, Cardia, Pecten o. a.).

I Vol. III af Opera Philosophica & Mineralia ger Sw—g en afbildning af sin värdefullaste paleontologiska skatt, af ett 1733 i Sachsen-Meiningen funnet skelett, som han angaf härröra från en »Felis marina».

Härmed ville Sw—g väl blott uttrycka att skelettet härrörde från ett i hafvet lefvande rofdjur. Men då felis egentligen betyder djur af kattsläktet, gjorde man af benämningen felis marina än hafskatt, än markatta. H. v. Meyer har emellertid visat att skelettet härrörde från en reptil-art, en Proterosaurus af ordningen Rynchocephalia, som v. Meyer gaf namnet Proterosaurus Speneri. A. Spener hade nämligen redan 1706 beskrifvit den; sedermera hade ett exemplar 1718 funnits af Linck.

Sw—g hade andra föreställningar om »syndafloden» än sådana, som förefinnas hos en nutidens ortodoxe kristen. För honom, Sw—g, var en gång hela jordytan ett stort svallande haf. I mellanrummen mellan vattenpartiklarna bildade sig af därvarande »finita» och »elementaria», d. v. s. af atomer och molekyler först stora saltmassor och därefter genom en mångfald af processer jordartade beståndsdelar och mineraler. Småningom bildades på detta sätt en hård skorpa öfver stora delar af vattenytan. Hvarför dessa tunga massor icke sjönko omtalar icke Sw—g.

I sitt företal till sitt arbete om kopparen (Vol. III. af Op. Philosoph. & Mineralia) ger Sw—g en beskrifning om jordytans tillstånd före »syndafloden», ur hvilken jag efter Clissold, Vol. II. af »Principia» sid. 378 anför följande stycke, som är märkvärdigt också därigenom att de första orden antyda en hos Sw—g äfven under hans friska period ytterst sällsynt stämnings- och tankeriktning.

Styckets första ord lyda nämligen: »Vi äro böjda att antaga.» Man lystrar ovillkorligen härvid i glad öfverraskning. Orden »böjda att antaga» antyda en så hälsosam, sund, kritisk, just lagom skeptisk upp-

fattning. Olyckligtvis varar intrycket icke länge, ty redan i nästa mening läsa vi: »det kan i självfva verket icke betviflas att vår planet var fullkomlig i skönhet, förtjusande i omväxling och före floden lik ett vidsträckt paradis med en obruten och jämn yta», utan branta berg och taggiga klippor, utan djupa dalar, sjöar eller haf; att detta tillstånd förändrades och dess yta blef bruten och ojämn, *därigenom att den ofvannämnda yttre skorpan blef genombruten af vattnen.*

Sw—g var van vid slätterna kring Uppsala och Brunsbo och tyckte väl att ett fruktbart slättland äfven i skönhet står öfver hvarje annat landskap.

Syndafloden kom, som Sw—g i sina »Principia» omnämner, *underifrån*, i det att den kanske en hel mil tjocka jordskorpan sprängdes af det allt mera påträngande vattnet.

Enligt Nathorst hade Urban Hjärne, Athanasius Kircher, J. J. Becker o. a. liknande föreställningar.

För min del kan jag, då jag skrifver detta, icke erinra mig något ställe i Sw—gs skrifter, som skulle antyda att ett ihållande regn varit den väsentliga orsaken till syndafloden.

I »Arcana Coelestia» anger Sw—g (i n:o 659 och följande) berättelsen om »Syndafloden» i Bibeln vara symbolisk. »Flod» betydde det ondas och osannas öfversvämning. De sista ättlingarna af »den äldsta församlingen», af antediluvianerna, hade blifvit alltigenom onda och de, som så blifvit, skulle förkväfvas men icke genom någon allmän vattenflod.

Att Gud skulle upprätta förbund med Noach betyder att denne skulle pånyttfödas, att han med hustrur och söner ingick i arken betyder att han skulle frälsas, hustrur betyder godheter, söner betyder sanningar etc. etc.

Sw—g påpekar att det vore oriktigt att antaga att syndafloden blott varit till skada. Den öppnade djupt liggande metallådror och förde dem närmare jordytan samt gjorde dem lättare tillgängliga. Den kringströdde öfver alla regioner och zoner ämnen, ur hvilka metaller kunde bildas, och åstadkom klyftor och skreffvor, i hvilka de kunde afsätta sig ur vattnet. Den skapade en af haf och land omväxlande jordyta, hvarigenom befolkningarnas intressen tillgodosågos.

Det är möjligt att Sw—gs bekantskap med stalaktiter (i Baumannska grottan) och med inkrustationerna af kalksalter i Karlsbads mineralvatten bidrog till hans ensidiga åsikt om alla lagers härstamning ur vattnet. Han trodde icke på en stor värmehärd i jordens inre, utan ansåg vulkaner och varma källor vara uttryck för lokala värmehärdar i jordskorpan.

Angående upptäckandet af metaller i jorden förtjänar det anmärkas att Sw—g anser tron på slagrutan utvisa vidskeplighet. Däremot framträder äfven inom detta område på andra håll en viss böjelse för fantasterier. Sw—g påstår att det är alldeles säkert att öfver alla malmstreck, metaller och skatter i jorden står nattetid ett lysande sken.

Detta uttalande finnes blott i manuskript och Nathorst hyser den åsikten att Sw—g sannolikt icke velat offentliggöra det. Likartade föreställningar funnos och torde ännu finnas bland befolkningarna här och hvar i Europa, särskildt i Wales. Det ligger intet förvånande i en dylik föreställning hos obildade personer, men den utgör en psykologiskt icke alldeles ointressant företeelse äfven på Sw—gs tid hos en så vetenskapligt bildad man som han.

»*Om Jordenes och Planeternas Gång och Stånd Thet är Några Bevisliga Skiäl at Jorden aftager i sitt lopp och nu går longsammare än tillförnen; giörande winter och sommar, dagar och netter lengre i anseende till tiden nu än förr.*»[1]

Afhandlingen är utan tvifvel inspirerad af och följer i mycket Descartes. (Se »Meditations & Principes», Tome IX sid. 149—150 o. a.) Den är daterad den 10 dec. 1718 och tillägnad den Durchleuchtigste Nådigste Herre och Arfprintz (Fredrik). Tillägnan lyder: »I underdånighet framter jag mig för Eders Kungl. Höghet med en ny Handling om Jordens Gång och Stånd: Then Höga Nåd som Eders Kungl. Höghet har tektz wisa för lärdom och kunskaper är mig en försäkring at thetta nådigt warder ansedt. Hafwande nu härjemte tillfälle at beklaga then allmänna stora sorg som timad är, serdeles Wår glorwyrdigste Monarchs hastiga dödsfall, men theremot at skatta Swea-Riketz lycka högt uti Eders Kungliga Höghetz Person: som nu af Gud sielf gifwen är Wår allernådigsta Drottning till hugnad, thess Krono och Riket til förswar och wårt allmänna wesende til en ny undsettning; hvar til himmelens Gud gifwe widare lycko».

Sw—g tillkännagifver därefter sin afsikt att visa orsaken till de förändringar, som inträffat med jorden, som förr varit bättre än nu och särskildt med Sverige som förr varit ett *Canaan* och *Paradis* emot hvad det nu är. — —

»Wil therföre här uti wisa skiäl til andras gissningar, nemligen til the som wår salig Oloff Rudbeck i sin

[1] Se Vol. III sid. 299 af »Opera Quædam». I samma del äro införda två föregående afhandlingar med delvis samma innehåll. (Se sid. 269 och 283.)

Atlantica framförer, och at thet intet är, som en del oförståndigt mena, dicht- och fabelwerck; at icke Swerje förr har kunnat wara ett Paradis med och en boning för Gudar: at icke *Pallas*, *Flora*, *Venus* och andra Lust-Gudinnor hafwa kunnat här blifwa födda och oppammade och lefwadt med Swenska Fruentimren allraförst tilsamman och at the sedan härifrån hafwa flyttadt sig lengre in i södra Europen.» etc. etc.

Innan jag går vidare citerar jag här (från sid. 272 i Opera Quæd. Vol. III) ett stycke ur den tidigare afhandlingen: »*En ny theori om jordens afstannande.*»

»Nu som *Motus Telluris circa axem* erkommer af *ætheris resistentia imprimerad* tå jorden farer kring sin sol; och som *æther* moste hafwa *partes solidas*, som hefftar och hakar uti att drifwa jorden hiulvist omkring, moste hon haka uti sielfwa jordens klimp och intet hennes hela *vortice*, förmedelst then *Harmonie* uti *fluiditeten*, som är emellan *æther* och *aer* (luften), hwaraf slutes att æther drifwer jorden kring sin *axem*, och jorden drager sedan *atmospheram* med sig, och atmosphaera månen: kommer och theraf at månen förorsakar en *resistence* på *atmosphæra*, *atmosphaera* på *Tellure*, *Tellus* på *æthere* och så widare, hvilka alla *resistentier* moste *balancera* then ena och första *motum*, som jorden är af then allra högsta *imprimerad.*»

Det är väsentligen jordens aftagande i sina rörelsers hastighet, som förorsakat den allmänna klimatförsämringen.

Och så komma »bewjsen». »Gudz ord» berättar om ett paradis, en lustgård Eden, i hvilken Adam och Eva lefde. Äfven Homerus — »Poeternas retta farfar» — har satt sina gudar tillsammans med menni-

skorna i en dylik lustgård, då »jorden var lik en himmel och tiden en himla-förnöjelse». Det var guldets tidsålder, sedan kom silfrets, därefter kopparens, järnets och lerans, för dem, som ha jämfört jordperioderna i deras aftagande »i wext, ymnighet och liuflighet med semre och semre metaller. Hos Platon och andra finner man samma sak.»

Sw—g demonstrerar den snabbare rörelsens betydelse genom att framför en eld anbringa ett hjul, så att en vid dess periferi fästad termometer än är nära än aflägsen från elden och visar att temperaturväxlingarna i termometern minskas vid hjulets hastigare kringsvängning.

I skapelsens början skulle icke växt- och djurlifvet på jorden ha kunnat uppkomma och frodas, om icke temperaturen varit lagom kall och lagom varm och tämligen jämn.

Folk blefvo då för tiden 800—900 år. Detta kan visserligen delvis förklaras af deras enkla och sunda lefnadssätt, men också ypperligt däraf att åren voro helt korta.

Ju långsammare jordens rörelser blefvo, desto mera aftog dess fruktbarhet. Vid sin ankomst till Canaan funno judarna drufklasar, som knappt en man förmådde bära; numera står dylikt ej till att finna.

Sw—g återkommer nu till rimligheten af O. Rudbecks skildringar öfver Sverige under denna paradisiska tid och antager att det varit odladt före något annat land och att det liknat det nuvarande Italien (och Savoyen).

Att Amerika kunnat bebyggas tyder också på andra förhållanden förr än nu. Det har då i norr sammanhängt med Europa och dessa nordliga nu föga

bebodda länder voro då talrikt befolkade och en del af befolkningen vandrade öfver.

Ett bevis är också att finna utaf »Hafvets fasliga höjd förr uti Swerje», för hvilken han annorstädes ger bevis. Han medger här, intressant nog, att frågan om ebbens och flodens orsaker ännu icke är alldeles afgjord. Sw—g antog (liksom Descartes) icke en attraktion från månen, utan en dess tryckning på hafvet genom de mellanliggande medierna.

Han vill söka ett annat bevis i pendellängdens (»lodarmen») förändringar. Då jordens rörelser voro hastigare, var den nämligen mera afplattad vid polerna och mera utvidgad vid ekvatorn. Han finner någon liten skillnad från Tycho Brahes tid, men erkänner att den intet bevisar.

Af himmeln och stjärnornas ställningar och rörelser kunna vi heller icke draga några slutsatser.

Men då jordens yttersta tid nalkas, så skola vi enligt Guds ord varnas genom fasliga förmörkelser och buller i hafvet, årstiderna skola bli allt längre och villkoren för mänsklig tillvaro allt sämre.

Slutligen omnämner Sw—g att en lärd engelsman, Burnet, i sin »*Theoria telluris*» uttalar att jorden före syndafloden följt sin »retta linie, ekvatorn i sitt lopp, men att jorden derefter förloradt sin förra jemn-wicht och wendt sig til sollinien, thet är *Eclíptican.*» Sw—g är oviss hvad han skulle tänka härom. Men — och här kommer något som visar att han under denna jämförelsevis religiöst indifferenta tid ännu bibehåller sin barnatro, — »ingenting bör bifallas som icke Gudz ord och oryggeliga skiäl samtycka til. Om thenna wår gissning kan gifva någon opplysning eller an-

ledning til thet som sannare är, så är här med wunnit thet enda måhl, som åstundas.»

* *
*

Från våren 1719 ha vi ett välkändt och förtjänstfullt arbete af Sw—g.

»*Om Watnens Högd och förra Verldens Ebb och Flod Bewjs utur Swergie.*»

Sw—g dedicerade arbetet till Ulrika Eleonora på hennes kröningsdag med följande ord:

»In för Eders Kongl. Majestets Thron framvisar jag mig i diupesta underdånighet i följe med the monga tusend, som önska Eders Maj:t i dag lycko til sin Regering: och ser man nu huru alla the som namn äga af Lärdom, bära här sin palmer fram och kasta them för Eders Maj:ts fötter ned och på alt sett betyga sin fröjd. Ibland dem framsteller jag mig ock med något som hemtadt är wid theras Parnass; thet är med några nya Bewjs at Swergie i forna dagar har varit öfvertekt med watn, och ret inskrenkt och mindre theraf och at thet sedermera blifvit igenom watnens affallande större och större, allt in til Eders Maj:ts närvarande Regerings tid. Min innerliga bön är til Gud, at then Konungsliga Kronan, som i dag på Eders Maj:ts hofvod med allas frögd och glädie blifver satt, motte fast och beständig wara och så lysa som then kronan, som af stiernor lyser på Himmelens Feste, til Gudz ähra, Eders Maj:ts odödeliga beröm, thes Undersåtares oförändeliga glädie, samt til Bokliga Konsters ljf och Opkomst. Förblifwer Eders Kongl. Maj:ts, Min Allernådigste Drottnings troplichtigste, underdånigste Undersåte Em. Swedenborg.

Upsala d. 17 Martii 1719.

Därefter följer Sw—gs »Förrtal» eller inledning till hans afhandling, det enda däraf, som jag här in extenso meddelar: »Af Gudz Ord hafwa wi then första underrättelsen om allmenna Floden, som har stådt öfwer alla fyra werldsens delar, som en Ocean, och förstördt alt Gudz förra skapelse werck, tillika med thet lefwande som på förra jorden har warit. Och therest icke Noach hade blifwit med en ny *Machine* försedd at fara ofwanpå wattnen, så har alt thet som Ljf ägt i bemälte Flod omkommit, och thes minne i ewiga tider blifwit utplånadt och wår jord, den wi nu bebo, likt en annan ödes Planet lupit omkring sin sol utan at äga något merckwerdigare på sig än en *Mars* och *Jupiter*. Ingen är som nekar at icke then allmänna Floden har stådt öfwer jorden; men then werldsliga wisheten stannar ogerna ther wid, wil ock hafwa ett ord i laget med, ty söker och letar hon sig sielf bewjs op af thet, som Floden har lemnat qwart efter sig. Thit har jemwel en nyfiken omhogsamhet fördt mina tankar, hwar til jag ock bliwit opmuntrad ther af at thet lender til en bekräftelse af sanningen och liksom har i följe med sig ett eget beröm och loford. Och som jag wet at thet är til Gudz Ord och sanningens bestyrkiande, så har jag hopp at thet så welment blifwer uttydt af andra som af mig welment opstellt och angifwit. Winner åtminstone thet nöie at the sinnrikares jemwel the södrare Lenders Anmerkningar finna utur wår Nord klarare bewjs och spor thertil än the sielfwa äga.»

Sw—g anför nu olika »bewjs» för sina åsikter och hämtar dem af »Kinnekulla, af andra thylika kullar», af berg- och åsbildningen till norr och söder, af sandåsars, kalk- och limstens- eller klappurs-åsars skap-

nader, af stenarnes rundhet i dessa, af stenar, som i hela världen kringspridda äro», demonstrerar »stenars flyttiande i en diup afgrund», anför »watnlinierna» på Hunneberg och Billingen, talar om jordbottnar och stenhvarf och om gråstenshvarf ofvanpå limstenen, om »hiettegrytor», om förstenade »musslor, sneckor och andra hafsinsecter», om i landet funna »skeppsemnen», om stora fiskben, om insjöar och »theras fiskar, som likna hafvets (i detta fall Östersjöns), om strömmar med thomma (d. v. s. nu torra och höga) stränder, om svartmyllan och om Östersiöns åhrliga fallande».

Sw—g sammanfattar sina slutsatser sålunda:

»Af de skiäl som nu anförda äro, kan förmodeligen slutas, at wår jord har egt ett högt Haf och en Flod opöfwer sig; att wåra högsta Bergspitsar och kullar hafwa legat inunder Brynen ther af: hafwa tagit til mer och mer och liksom bygt sig inunder watnen. Jemwel kan ock bewisligen slutas, at Hafwet förnemligast har rest sig op öfwer wår Nord, haft här sin högsta *Horizont*; har liksom kulradt sin jord mer till randen förr än nu; och at *Neptunus* med alla sina Siö-Gudinnor och *Nympher* liksom haft nöje at holla sig lengst här öfwer; och sedan lupit småningom ut och lemnat sin grund för oss att bo och bygga på, och således utwidgadt Swea-Landet in til närwarande Regerings tid.»

Sw—g ansåg att Östersjöns yta låg nära 70 alnar öfver Nordsjöns.

Hela denna afhandling representerar ett ganska stort arbete och åtskilliga riktiga, ehuru visserligen också en del oriktiga slutsatser.

* * *

I ett litet kapitel i Opera Quædam: »*Om then nordiska horizontens ändring*» uttrycker sig Sw—g på följande sätt:

»Om sant är som berettes at Hafwen, så wåra som andras, stiga högre åt Söder, gå ther op på stränderna och giöra *conträir* werkan än på norra sidan; eller åtminstone at senckningen ther är mindre än på norra orter: så följer theraf at jorden mistar alt mer och mer sin retta och forna figur, blir rundare åt *Linien* (= ekvatorn) och flatare åt polarna; och i stelle Jordens *Horizontel* skapnad, (nemligen sådan som et Haf skulle hafwa, som stode öfver hela verlden) warit *Oval*, så blefwe hon nu mer och mer rund.» Han anmärker vidare att jordens grader mellan meridianerna då skulle minskas och att detta skulle kunna pröfvas i Sverige på Vänerns vinteris. »Men som en sådan observation nu har mera namn af *curieusitet* än af nytta, då lärer twiflas om then här holles werd at blifwa ansteld: emellertid kunde then tiena til oplysning i Seglation; jemväl ock til någon bevisning i magnetens och pendelns ändringar, som monga söka fåfengt efter orsaken til.»

Om orsaken till horisontens ändring skrifver S. bl. a.:

»Om efter monga tider något wissare kan pröfwas, thet jag gissningswis har framfördt i en Tractat om Jordens Gång och Stånd; att Jorden har lupit fortare förr än nu; så har och Månen lupit med sin *Vortice* eller krets fortare sin *Zodiacum* förr, och tryckningen skedt på 2 eller 3 timars tid, som nu sker på sex. Theraf nödwendigt skulle följa, at Hafwet då för tiden måste stå högre vid Polarna: ty strax efter watnet är satt uti Höjden af tryckningen under Månen, så har en ny tryckning åter öfwerkommit, innan som

Hafwet haft tid at falla til sitt æquilibrium, hvilket haft en werkan at holla thet stadigt oppe wid Polarna några 100 alnar högre än nu. Men som tryckningen har fått långsammare omskiften, så har thet mer tid haft at falla undan och hålla sig lägre ned. Hwilket man nu äger klara prof til, så af Östersiön, som faller wid Norska och Swenska hamnarne och stiger wid the södra, som af andra Haf, som Westerhafvet, Medellenska och Swarta Hafwen, om tros skal berettelser».

Sw—g biträder Rudbeck den äldres åsikt att Sverige varit en ö, »har varit Yfwerbornes eller Hyperboreum, Åsirs eller Gudarnes, the Heligas eller Lycksaligas, Mannheims eller Bardens Ö, Skanö, Götha Ö, Ultima Thule eller Thulö, hwilket salig D. Olof Rudbeck ur mongas skrifter otwungit och berömligen sluter: så at ogerna twiflas kan, at icke Swergie warit kringflutit af watn, och sedan blifwit ett *continens* eller sammanhenge med annat Land under Polen, när watnen hafwa fallit undan och senckt sig och Neptunus wende sin knuliga rygg, thet är, öppnadt för oss tid efter annan sin afgrund at bo och bygga på.»

Sveriges land har sålunda, som Sw—g till tröst för Ulrika Eleonora och det svenska då så landberöfvade folket anmärker, vuxit allt mer i storlek intill Ulrika Eleonoras regering och skall fortfarande växa.

* * *

Minst lycklig i sina fysiografiska spekulationer är Sw—g 1720, angående *Wennerns fallande och stigande*, som kan medföra en skillnad i dess vattenstånd af ända till 1.8 m. Han beräknade Vänerns yta till 36,558 kv.-kilom. — den är blott 5,568.4 kv.-kilom. Då han vid Rånnums bro beräknade den i Göta älf

afflytande vattenmassan vid lågt vattenstånd, kom han också på detta håll till oriktiga, mycket för små resultater. Och han förbisåg alldeles både afdunstningen från sjöytan och nederbörden. I hans i Acta literariæ Sueciæ 1720 refererade åsikter har han därför kommit till grundfalska resultater. Då han icke kunde på annat sätt förklara företeelserna vid stränderna, antog han en periodisk anhopning af vattnet mot sjöns centrum, under hvilken det föll vid stränderna; när sedan vattnet åter föll i centrum, steg det vid stränderna. Det hela utgör tillsammans med algebran ett starkt »blamage» för Sw—g från denna period och berättigar till anklagelsen för ytterligt slarf och för orimliga antaganden.[1]

* * *

Sw—g har i Leipzig 1722 låtit trycka »*Miscellanea observata*», i hvilken han afhandlat en mängd olika under den första perioden studerade ämnen. (Se »Opera Quædam», Vol. I sid. 59—193).

I första delen talar han om olikheterna i de svenska bergen och om deras ursprung, om växtpetrifikater från Leyden och om snäcklagren vid Aachen, om gråsten och hårda bergarter, om orsakerna till sluttningarna, växlingarna, gränserna och ordningen samt olikheterna bergarterna emellan, om märgelsten, om cirkelrunda bildningar i vissa stenar, om jordens första materia och om hypotesen att den varit vatten (se därom ytterligare »Principia»), om de norra hafvens sänkning och om källors ursprung, värme och salter.

---

[1] Birger Wassenius löste 1758 gåtan (Svenska Mercurius) genom att i sin beräkning medtaga nederbörden.

I andra delen af »*Miscellanea*» är han om möjligt ännu mera mångsidig och afhandlar glasbildning, uppmjukningen af hårda föremål och uppkomsten af petrifikater, inflytandet af vatten och eld på hårda kroppar, utträdandet af eld ur dem och frysning, de svenska kaminernas konstruktion och en ny dylik konstruktion, ugnar, orsakerna till rök i sofrum, en ny luftpump med kvicksilfver, saltsjuderier vid svenska kusten, sättet att utfinna de särskilda metallernas vikt i metallblandningar och ett instrument för detta ändamål (»vitrum archimedicum»), omöjligheten att omsätta metaller till andra metaller, och slutligen blodets lättare gång genom kapillärerna än genom de större kärlstammarna.

I tredje delen af Miscellanea talar Sw—g om uppkomsten af krystaller i vatten och om kristallisationen därvid, om storheten och formen af elementernas partiklar, om den stora kraften af dessas rörelse, om deras undulation och tremulation, om eld- och luftpartiklarnas form, om den subtila materian mellan vattenpartiklarna, om de klotformiga partiklarnas mekanism, om attraktionen till större kroppar bland partiklarna — Newton nämnes här, sid. 143, på ett, efter allt hvad jag kan förstå, hånfullt sätt.[1]

Vidare ha vi en uppsats angående meningen om en centraleld i jordens inre, en förklaring om fosforns och eldens sken, om värmegradernas tilltagande enligt hypotesen om de runda småkropparna (»bullæ»).

I den till Hertig Ludvig Rudolf tillägnade fjärde

---

[1] Jag öfversätter den latinska meningen sålunda:

»Men huru sådana ytor i planeternas hvirflar och omkring de rörda kropparna uppstå, därom får man fråga den store naturforskaren och de lärdes stjärna Isaac Newton, hvilkens upptäcker allt annat måste vara underlägset.»

delen af Miscellanea finna vi en framställning om Carl XII:s förslag till ett annat grundtal, om mineralpartiklarnas inflöde med vattnet i metallådrorna, om stalaktiter och krystaller, som uppstå ur stenen och likna iskristaller, om olikheten mellan krustbildningar ur vattnet och stalaktiter, om kvarts och fältspat och om smältugnar.

Jag har upplåtit dessa par sidor för att genom afhandlingarnas blotta titlar ge läsaren en idé om Sw—gs vidsträckta arbetsfält och stora flit.

* * *

Det var i sin egenskap af riksdagsman, för att inverka på »de fyra stånden» och i främsta rummet på adeln, som Sw—g intresserade sig för myntet och växelkursen och för handelsbalansen och skref sina små afhandlingar till föredrag öfver dessa ämnen.

Men Sw—gs verksamhet i Riddarhuset var, oaktadt han af sin sekt äfven framhållits såsom statsman, af tämligen underordnad betydelse. Han uppträdde jämförelsevis sällan och man kan länge bläddra i de fotstjocka volymerna, som i Riddarhusets bibliotek omfatta ståndets protokoller från de af honom bevistade riksdagarna, utan att finna något anförande af honom.

Sw—g var emellertid närvarande vid riksdagarna under åren 1720, 1723, 1726, 1734, 1740—1741, 1742—1743, 1746—1747, 1751—1752, 1755, 1760, 1765.

Under hans sista resa till England 1769—1772 representerades släkten på Riddarhuset af ryttarmästar N. H. Hägerflycht, af sergeant N. F. Boye och sista gången af en brorson till Emanuel Sw—g, en son till Jesper, som också hette Emanuel Swedenborg.

Det har kostat mig något besvär att finna reda på huruvida Sw—g var »hatt» eller »mössa», utan att jag lyckats komma till någon säker slutsats härom. Det ser verkligen ut som om A. Kahl och R. Tafel ägde rätt i sitt påstående, att han intagit den i mångas liksom i mina ögon förnuftigaste och mest hedrande ställningen och att han hvarken sällat sig till det ena eller andra partiet utan varit hvad vi kalla en »politisk vilde». I det stora hela, och bortsedt från en del af de ekonomiska frågorna särskildt under hans tidigare dagar, tyckes han likväl ha stått närmare »mössorna». Han var åtminstone på grund af landets erfarenhet under Carl XII:s regering mycket obenägen för en stark konungamakt och uttalar rätt tydligt sin sympati för den republikanska författningen.

Han uttalar sig likaledes mot kriget med Ryssland och gick häri med »mössorna».

* * *

Vi ha från denna tid två små men rätt viktiga för riksdagen afsedda memorialer på det ekonomiska området att beakta.

Den ena afhandlingen förskrifver sig från 1719 och bär titeln: *Förslag till vårt mynts och måls indelning så att rekningen kan lettas och allt bråk afskaffas.*

Denna framställning afser ingenting mindre än decimalsystemets införande här i Sverige; en sak på hvilken vi fingo vänta nära ett och ett halft århundrade. Vi ha här ett betydande item i Sw—gs äfven i verkligheten långa meritlista. (Se sid. 162).

Sw—g hade själf illustrerat lämpligheten att förenkla vårt räkningssätt i mynt. I sin afhandling om

ett »behendigt manér» att förvandla karolinen i dal. kopparmynt har han, som d:r Sjöstrand anmärker, användt ett halft dussin olika räkneoperationer.

* *
*

Den andra ifrågavarande afhandlingen förskrifver sig från 1722 och bär namnet »*Oförgripliga tankar om svenska myntets förnedring och förhöjning*».

Fil. d:r Erik Sjöstrand, som i 11:te årgången af Statsvetenskaplig Tidskrift gifvit en kort och lärorik framställning om Sw—gs åsikter på detta område, angifver att han hade en klar och djup insikt om mynt och mynts värde.

Sw—g skrifver i sitt för Ridderskapet och adeln afsedda memorial för honom att vara ovanligt klart och hade i det ekonomiska onekligen en del sunda föreställningar i frågor om mynt. I vissa andra hänseenden hade han på 1720-talet alldeles oriktiga föreställningar och förändrade delvis dessa till det bättre, så att han på 1760-talet hade rättat sig i afseende på myntets förhållande till växelkursen.

Jag håller emellertid på den saken, att han i det stora hela hade en riktigare uppfattning om hithörande angelägenheter på 1720-talet än på 1760-talet. Jag sätter detta alldeles icke i samband med hans under den sistnämnda perioden utvecklade paranoia, som på intet sätt berörde hans omdömen i hithörande saker. Men jag anser det, (se sid. 218), mycket troligt att hans insikter på 1720-talet hade inhämtats under hans samtal med J. F. Preis och att de egentligen företrädde Preis' åsikter.

I motsats till åtskilliga har jag om Sw—g den föreställningen att han ofta utvalde sina egna bland and-

ras åsikter. Han hade stor tillit till Preis i dylika frågor och fortsatte sin bekantskap med honom åtminstone till 1740. (Se brefvet sid. 218 här.)

J. F. Preis, som föddes 1667, dog 1759 i Haag i sitt 92 år och slapp vara med om de olycksdigra dumheter »mössorna» företogo sig på det ekonomiska området genom åtgärder, som Sw—g — hvilken annars på detta område i början hyllat hattpartiets åsikter men nu icke längre ägde tillgång till Preis' råd — förut föreslagit.

Sw—g var lekman i nationalekonomien, och man får icke ställa honom till strängt ansvar för att han i flera fall inom densamma icke var klarsynt.

Under hans tid låg nationalekonomien såsom vetenskap i sin linda och man kunde icke såsom nu i all maklighet med någon Leroy-Beaulieu's arbete i handen på några få dagar inhämta tillräckligt stora kunskaper i ämnet för att skaffa sig ett fikonalöf för sin okunnighet.

Dessutom är den fysiologiska, mänskliga enfalden knappast större på något område än på detta.

Macaulay lär oss (i Vol. VII o. VIII af sin »History of England»), hvilka ytterligt absurda föreställningar kunde ikring skiftet mellan det 17:de och 18:de århundradet göra sig gällande i det särskildt i ekonomiska frågor vakna England. (Se ex. noten sid. 306, Vol. VII.)

Det är knappast någon öfverdrift att säga att vid den tid, då engelska banker började lämna lån på jordegendomar, mången engelsk godsägare ansåg sig nära nog förkofra sin ekonomi med hela hypotekssumman.

En egendomlig företeelse under min egen lefnad

gaf mig ett intryck af svårigheten i dessa våra dagar för ryska egendomsägare att klart inse den ekonomiska betydelsen af det tekniskt så lätta steget att inteckna sin jord.

Från »silfverstridens» år i Förenta Staterna har jag ett oförgätligt minne om den äfven hos högt utbildade och mycket intelligenta män i »silfverstaterna» allmänna i och för sig verkligen häpnadsväckande åsikten, att man enbart genom att på ett 42-cents silfverstycke prägla beteckningen 1 dollar skulle kunna förläna det en dollars guldvärde.

Det stod vid Carl XII:s död illa till med vårt myntväsen. Vi hade en tredubbel myntfot på guld, silfver och koppar. Vi hade ett guldmynt — dukaten — men vi ägde ytterst få dukater. Vi hade speciedalern i silfver, stor, vacker och värdefull, men sorgligt sällsynt. Karolinen var ett silfvermynt värdt 2 mark — men det fanns heller icke af detta myntslag någon särdeles stor mängd i landet. För öfrigt hade vi en del silfvermynt och en del kopparmynt, men efter 1715 blott öfverflöd på de s. k. »mynttecknen» med ett fingeradt värde, bakom hvilket ingen verklig valuta fanns någonstädes. Och slutligen hade vi de egendomliga, obekväma och tunga kopparplåtarna med ett 1715 dekreteradt värde, som var 50 pct högre än deras verkliga.

Men så snart det är någon penningfråga, hvars innebörd folk begriper, så hjälpa inga dekreter. Människor ville icke veta af mynttecknen för annat än deras metallvärde och höjde också alla priser, som skulle betalas i plåtar, med 50 pct.

För öfrigt måste jag i fråga om myntet inskränka mig till att erinra att begreppet daler i tidernas längd

undergått enorma växlingar och att 1715 en daler silfvermynt utgjorde 1.33 af vår krona och en daler kopparmynt 0.44 dito dito, samt att de analoga siffrorna 1766 kort före Sw—gs död sjunkit till 0.67 och 0.22.

Sw—g opponerade sig mot förslaget om en nedsättning i myntvärdet. Antingen skulle därigenom varorna förlora i pris och näringarna drifvas med förlust eller också skulle varorna bibehålla sitt pris och då måste priset på vår främsta exportartikel, järnet, höjas på den utländska marknaden och minskad export och en ökad handelsbalans bli följden.

Sw—g ansåg att myntförhöjningen till en början varit till förmån för exportörerna — hvilka till största delen voro utlänningar — men småningom hade myntförhöjningen och prisstegringen befordrat hela exportindustrien och minskat importen. Exportvarorna (mest järn) hade stigit med 50, importvarorna med blott 30—40 pct af sitt förra värde.

Men handelsbalansen tedde sig vid denna tid på ett sätt, som väckte Sw—gs ytterliga förskräckelse, och detta desto mera, som han säkerligen icke förstod att vissa importsummor — förnämligast fraktinkomsterna — icke blefvo synliga i importstatistiken.

Han kom själf vid sina beräkningar öfver 1722 års handelsbalans till den slutsatsen, att vi hade importerat för 9,650,000 gyllen och exporterat för bara 6,390,000 gyllen. Den 3,260,000 gyllen starka »undervikten» förskräckte honom och han gjorde sitt bästa för att förskräcka riksdagen, i hvilken han i afseende på denna angelägenhet hade sitt medhåll bland »hattarna».

Förskräckelsen öfver handelsbalansen skulle, äfven om den var starkare än af förhållandena befogadt, nog varit hälsosam, *om* man icke i orimliga och illa tillämpade exportpremier etc. vidtagit så ytterst okloka åtgärder i ändamål att öka exporten.

Emellertid var det på grund af Sw—gs framställningar vid 1723 års riksdag om handelsbalansen, som man började att årligen noggrant samla uppgifter om export och import och låta utarbeta utförliga och öfversiktliga sammanställningar om de årliga handelsbalanserna. Och på detta sätt kom den arbetsamme och på så många olika områden intresserade Sw—g att till sina talrika öfriga förtjänster också lägga den att *ha verksamt befrämjat den svenska national-ekonomiska statistiken.*

Sjöstrand anmärker, att Sw—g »icke utöfvat något egentligt inflytande på den aktuella ekonomiska partipolitiken». Då han i stycket därefter säger, att Sw—gs inlägg i denna fråga »blef således af grundläggande betydelse för den ekonomiska politiken under frihetstiden», innebär det till formen ej fullt lyckliga uttrycket ingen verklig självfmotsägelse, då i sista fallet frågan blott är om statistiken i handelsbalansen.

I sina åsikter för öfrigt utvisar Sw—g vid denna tid på detta område ingen särskildt framträdande, själfständig uppfattning, som i klarhet öfvergår hans samtids. Med denna delade han föreställningen att växelkursen var oberoende af myntet och förstod heller icke till fullo det skadliga inflytandet af den 3-dubbla myntfoten med följden af ett växlande agio emellan de olika myntsorterna, utan antog att myntmetallerna bibehöllo ett konstant *relativt* värde.

Att växelkursen, såsom man säger, bär sitt korrek-

tiv inom sig själf var för Sw—g alldeles främmande (Sjöstrand).

Senare i sin lefnad, vid 1760—1762 års riksdag hade Sw—g icke obetydligt förändrat de åsikter han hyst i yngre dagar.

Han erkände nu att myntet verkligen inverkar på växelkursen och förstod de ledsamma följderna af det excessiva bankkreditsystemet, af den sedan 1730-talet orimligt stora sedelemissionen utan motsvarande metallisk valuta och af de absurda exportpremierna.

Men för öfrigt hade hans insikter på detta område sedan yngre dagar (och Preis' inflytande?) förlorat i klarhet.

Adjunkten P. N. Christernin ville att sedlarna skulle *småningom* indragas och yrkade på införandet af en *enhetlig silfvermyntfot.*

Sw—g biträdde intetdera af dessa förståndiga förslag.

Han föreslog alltför våldsamma åtgärder och ville att banklånen skulle upphöra, de aktuella lånen skulle inbetalas och järnkontoret indragas. Han föreslog m. a. o. de åtgärder »mössorna» sedermera med ledsamma nationalekonomiska följder vidtogo.

Till hans öfriga verksamhet på Riddarhuset återkommer jag sedermera.

* * *

Bland Sw—gs små afhandlingar i Vol. I af Opera Quædam» från hans första period förekommer i »Miscellanea» en, som karaktäriserar hans benägenhet under denna tid att hux flux publicera allt, som af vetenskaplig betydelse for genom hufvudet på honom. Jag menar hans uppsats »*Om blodets lättare gång genom kapillärerna än genom de stora kärlekstammarne*».

Sw—g talar här uteslutande om den s. k. »kapillarkraften» och den, som utan kunskaper i fysiologi läser hans uppsats, måste få det intryck att denna kraft spelar en mycket stor roll i blodcirkulationen.

Sw—g kände naturligtvis mycket litet om kapillariteten och vätskornas utspänning samt de företeelser, som uppkomma genom vätskemolekylernas kohesion sinsemellan och adhesion till rörväggens inre yta, och det är mer än möjligt att han blott kände den kapillära attraktionen, men inte den kapillära depressionen, eller det som förorsakar att vissa vätskor icke stiga så högt i ett i dem nedsänkt kapillär-rör, som deras nivå kring dess yttre yta.

Naturligtvis kände han heller icke, åtminstone icke utanför venklaffarna, de olika apparater och medel naturen begagnar sig af för att föra blodet i venerna från kroppsperiferien till högra hjärtförmaket.

Det är att antaga att han *vid denna tid* icke kände betydelsen för cirkulationen af arterväggarnas elasticitet, som tillåter ett inmagasinerande i dem af en del af hjärtats systoliska kraft. Icke heller kände han öfriga hithörande sakförhållanden — musklernas förtjockning och tryck på venerna vid muskelkontraktionerna, »venpumparna» genom fasciernes spänning under vissa och afspänning under andra rörelser öfver de s. k. Brauneska rummen, åtskilliga ven-afsnitts förlängningar och starkare fattningskapacitet vid vissa och deras förkortning och blodets delvisa uttryckning åt hjärtat till vid andra rörelser, lefverns och mjältens sammantryckning och utpressningen af blodet i dem vid sidoböjningar och, sist men af den största fysiologiska betydelsen, respirationens medverkande me-

delst lungelasticiteten och de växlande tryckförhållandena inom bröstkorgen utanför lungorna.

Men han borde, om han hade tänkt sig om, kunnat reflektera både däröfver att, om blodet från artererna inkommer i kapillärrör, så utdrifves det därefter ur dessa i de vidare venerna, att kapillärkraften dessutom är alldeles för svag i jämförelse med andra inflytanden i kärlsystemet för att kunna åstadkomma eller spela en betydande roll i en sådan massrörelse, och att den direkta och den i de elastiska arterväggarna inmagasinerade systoliska hjärtmuskelkraften är den väsentliga drifvande kraften.

Och den skotske men i Leyden verksamme prof. Archibald Pitcairn (1672—1713) hade redan, då Sw—g skref sin uppsats, längesedan visat att de sammantagna kapillärerna bilda en enormt mycket vidare och därigenom »lättare» strömbana än aorta och de öfriga artererna i stora kretsloppet.

Sw—gs ifrågavarande uppsats är i hög grad ägnad att ingifva lekmannen-läsaren alldeles oriktiga föreställningar om cirkulationen. För dem, som fått i sina hufvuden att allt, som Sw—g skrifvit, är mönstergiltigt, är det lämpligt att påpeka att denna uppsats tillsammans med den om Vänern och läroboken i Algebra bildar ett starkt treenigt korrektiv mot deras okritiska beundran och dyrkan.

* * *

Sw—g har under sin första vetenskapliga period icke företagit några omfattande biologiska studier.

Men här och hvar framskymtar äfven oafsedt den sista ofvan refererade afhandlingen hans vaknande in-

tresse för det biologiska lifvet. På ett ställe omnämner han något som antyder en (hans egna?) observation af vissa fiskarters numera välkända färmåga att efter bottnens färg i det vatten de lefva uti i någon mån lämpa sin egen hudfärg. Han skrifver, som ofvan nämndes, i Dædalus och omnämner i bref till Erik B—s sin afhandling »*at Wårt lefwande Wesrn består i små contremiscentier*». Han förtiger icke här att *Baglivi* och andra förut sagt detsamma — det fanns heller icke allraminsta möjlighet att förtiga det — men påpekar sin prioritet i vissa hänseenden och framkommer med sitt väl ofta återkommande påstående att han haft sina tankar, innan han läst andras. Detta torde Sw—g ha gemensamt med ett mycket stort antal andra personer. Det hade varit fördelaktigare för Sw—g att en smula oftare sans phrase påpeka att andra författare framställt de satser, han framställer före honom.

* *
*

Man får af Sw—gs verksamhet under hans första period intrycket af en lågande vetgirighet, af en storartad energi och häpnadsväckande arbetsförmåga samt sällsynta intellektuella krafter med hänsyn till »det receptiva».

Jag vill till längre fram i detta arbete och till dess vi hunnit få en öfversikt öfver Sw—gs hela vetenskapliga lefnadsskede uppskjuta mitt eget omdöme om den säregna kvaliteten af Sw—gs intellekt.

Här erinrar jag likväl än en gång därom att de, sid. 106 omnämnda, af Sw—g hemskickade mycket lofprisade ritningarne icke rimligtvis kunna upptagas bland hans meriter. Man har bättre skäl att betrakta dem som

kritiklösa hastverk än som tekniska förtänster. De flesta af dessa »uppfinningar» hade sina prototyper i det förflutna och man har mycket goda grunder att antaga att de allesamman äro ofullgångna foster utan lifskraft. Det är icke sannolikt att en enda af dem genomgått ett enda profs skärseld och det är alldeles tydligt att den energiske och ärelystne unge Sw—g själf förmodligen under inflytande af den sakkunnige och i dylika saker långt mera förfarne Polhems kritik uppgaf hoppet om dem.

Sw—g företog sig visserligen annars under denna period en del experimenter. Trogen den gamla, af honom liksom af åtskilliga hans föregångare omhuldade teorien om det lillas och det storas återspegling i hvarandra i naturen, sökte han vinna insikt om de olika geologiska lagrens bildning genom att i kärl med särskildt anordnade ojämna bottnar uppslamma olika gyttjor, lera o. dyl. och af de därefter följande aflagringarna draga slutsatser om de analoga företeelser han på olika ställen inomlands och utomlands iakttagit i naturen.

Men redan under första perioden uttrycker Sw—g sin sedermera flera gånger upprepade öfvertygelse om den större fördelen för sig att draga slutsatser af andras experimenter än att själf företaga dylika. Den, som granskat hans verksamhet under alla hans perioder före 1745, då han definitivt lämnade sin vetenskapliga verksamhet, skall, oaktadt han i ett bref från en senare resa 1733 utan att alls lämna närmare upplysningar omtalar sig vara sysselsatt med experimenter, vinna det bestämda intryck att han nästan uteslutande vände sig till litterära studier. Han blef en kritisk granskare af andras arbeten, en polyhistor, och en

lärd med en kännedom om den filosofiska och vetenskapliga litteraturen, som i Sverige säkerligen icke ägde sitt motstycke och kanske i detta hänseende satte honom i hela Europa näst efter den nämnde fenomenale Leibniz.

* * *

Det var kemiens låga ståndpunkt, som under hela Sw—gs vetenskapliga verksamhet verkade mest hindrande för att på en del områden nå tillnärmelsevis riktiga föreställningar och det lönar mödan att något utförligare ingå på detta ämne samt att tillse huru Sw—g förhöll sig till sin samtid och att äfven ge en om än aldrig så ytlig öfversikt öfver denna tids förhållande till vår egen.

Sw—g lefde efter Robert Boyle (1626—1691) och har studerat dennes arbeten (Chymista Scepticus, 1661). Boyles storhet bestod, som bekant, förnämligast däruti att han var den förste, som uppfattade och framställde skillnaden mellan mekaniska blandningar och kemiska föreningar. Han betecknar härigenom och genom åtskilligt annat ett stort framsteg i kemiens historia eller snarare: han betecknar början af den moderna kemiens historia. Men tiden var grundligt nedsmittad af mystik, och liksom astrologien — astronomiens mystik — ännu utöfvade ett fruktansvärdt inflytande, så behöll ännu alkemien — kemiens mystik — sin förlamande makt öfver allas sinnen, och i ingen ringa mån äfven öfver den store Boyles sinne.

Därtill är att märka att det dröjde länge innan Boyle i sin kemiska forskning fick efterföljare. Under hela första delen af 1700-talet, d. v. s. under hela Sw—gs vetenskapliga tid följde på Boyle en stark reaktion,

och man sjönk tillbaka till antikens elementer, eld, luft, vatten, jord och eter samt till medeltidens »grundämnen» kvicksilfver, svafvel och salt, och båda dessa perioders inflytanden kunna mycket tydligt spåras hos Sw—g.

För öfrigt har Sw—g i sitt kemiska tänkande tagit sina intryck af Becher (1625—1685) i dennes vatten och tre jordarter — den merkurialistiska, den brännbara och den förglasbara — och allramest af Lemery (1645—1715) i dennes fem »grundprinciper» — den luftartade, den vattenartade, den oljeartade, den salta och den jordartade. Det är också möjligt att han följt Lemery, i det han indelade sina »finita» i aktiva och passiva, hvilka två grupper vi också finna i Lemerys »grundprinciper». (Se dock om Giordano Bruno.)

Däremot tyckes Sw—g icke ha fäst sig vid Stahls flogiston-teori, oaktadt han kände och i öfrigt rönt starkt inflytande af denne författare.

Flogiston-teorien framställdes af Stahl 1702 och antog som bekant att hvarje brännbart ämne består af det, som kvarstår efter förbränningen, och af det hypotetiska, brännbara ämnet flogiston.

Denna i våra ögon naiva teori förklarade på sin tid bättre än någon annan föregående teori företeelserna vid förbränning. Den anslöt sig rätt nära till den gamla föreställningen om elden som ett särskildt element; den blef allmänt antagen, samt var trots sin afvikelse från verkligheten ingalunda ofruktbar. Själfva syrets upptäckare — vår store kemiker, den organiska kemiens fader Scheele, och Priestley — fasthöllo den envist. Den bibehöll ett stort inflytande ända tills dess Lavoisier bevisade att de samlade förbränningsprodukterna städse genom den vid all förbränning in-

träffande kemiska föreningen med syre väga mer än det förbrända.

Sw—g betraktade, som jag redan anfört, elden som ett särskildt element och ansåg att de aktiva finita af fjärde ordningen utgjorde den subtila elementära elden, och att dylika af femte ordningen bildade vår vanliga eld. Detta uppfattningssätt stod icke långt från andras vid samma tid.

Nu tala vi om »eldfenomen» och anse oss veta att detta fenomen uppstår vid gasers häftiga syrsättning.

* *
*

Det är rätt lärorikt att tänka på de framsteg i kemi, fysikalisk kemi och fysik vi gjort sedan Sw—gs tid och jag vill, hufvudsakligen med hjälp af prof. Th. Svedbergs förträffliga arbeten, kasta en kort blick på de allra väsentligaste af dem.

Redan den under franska revolutionen guillotinerade Lavoisier hade bevisat att de i en kemisk reaktion deltagande ämnenas vikt icke förändras; vi kalla detta förhållande lagen om massans konstans.

Proust visade redan i slutet af 1700-talet att hvarje kemisk förening städse har samma procentiska sammansättning och J. B. Richter visade att grundämnena i kemiska föreningar kunde ersätta hvarandra i bestämda viktförhållanden.

Dalton upptäckte 1802 att samma ämne i olika föreningar med ett annat ämne ingår i enkla multipla förhållanden, exempelvis att syret i 1, 2, 3, 4, eller 5 viktmängder förenar sig med kväfve. Härigenom närmade sig Dalton (1766—1844) atomproblemet och de stora frågorna om de olika materiearterna och deras verkningar på hvarandra. Han antog för sin del att olika grundämnen bestå af olika — men i hvarje grundämne af sins emellan lika — till sin massa och annat oföränderliga smådelar.

Dessutom visade Dalton (och Guy Lussac) att alla gaser utvidgas lika vid samma temperaturstegring, eller att om volymen hålles lika, trycket för hvarje värmegrad städse stiger med $^1/_{273}$ del.

Berzelius (1779—1856) skref att den vetenskapliga form, som kemien under hans tid vunnit, hufvudsakligen grundade sig på trenne förhållanden: vår kännedom om förbränningen, om elektricitetens medverkan vid kemiska företeelser och om de resp. ämnenas bestämda viktförhållanden i kemiska föreningar.

Liksom förbränningens natur och de resp. ämnenas viktförhållanden i kemiska föreningar var äfven elektrokemien okänd på Sw—gs tid.

Elektricitetsläran hade gjort sina första framsteg genom Gilberts, Guerickes, Hawksbees, St. Gray's och Dufay's iakttagelser. Af dessa kände Sw—g åtminstone Hawksbee.

Men oaktadt en del iakttagelser på 1700-talet om ämnesförändringar genom elektriskt inflytande, kan man icke tala om någon elektrokemi förrän Nicholson och Carlisle 1800 visade att den elektriska strömmen sönderdelar vatten i syre och väte. Berzelius och Hisinger funno sedermera att saltlösningar af den elektriska strömmen delas så att väte, alkalier, jordarter och metaller samlas vid den negativa, syre och syror vid den positiva polen, — de förra äro således själfva elektropositiva, de senare elektronegativa.

Avogrado (1776—1856) hade den förtjänsten att vid sidan af atombegreppet framhäfva molekylbegreppet och uttalade den hypotesen att hvarje gasmolekyl sannolikt består af två atomer. Dessutom uttalade han en numera bekräftad hypotes (»Avogrados lag») att vid samma tryck lika stora volymer af olika gaser innehålla samma antal molekyler.

J. J. Berzelius undersökte de olika ämnenas atomvikter. Dulong's och Petit's undersökningar om dessa saker och Mitcherlichs om ett samband mellan kristallformer och molekylernas byggnad medförde viktiga tillägg till Berzelii epokgörande arbeten.

Berzelii elektrokemiska teori förbigår jag här. Den visade sig icke hålla streck, hvilket alldeles icke omintetgör den stora betydelsen af dess framställande.

Berzelius hade starkt befordrat den organiska kemiens studium, och 1828 byggde hans lärjunge, Wöhler, en brygga mellan oorganisk och organisk kemi genom att framställa urinämne ur ammonium-cyanat.

Sedermera har klyftan emellan det oorganiska och det organiska blifvit till stor del fylld och i våra dagar har Emil Fischer syntetiskt framställt sockerarter. Äfven fettarter har man framställt af glycerin och fettsyror med tillhjälp af enzymer. Huruvida i detta nu ägghviteämnen blifvit syntetiskt framställda känner jag icke, men man står åtminstone mycket nära detta mål.

Man upptäckte på 1820-talet att ämnen med lika procentisk sammansättning kunna ha olika kemiska egenskaper (och olika kristallformer) och Berzelius kallade dylika ämnen isomera i detta sitt förhållande till hvarandra.

Man upptäckte också i de organiska molekylerna tillvaron af likartadt konstruerade sammansatta atomgrupper, s. k. radikaler.

Man visade att olika atomer ha olika förmåga att vid sig binda andra atomer: kännedomen om dessa egenskaper utgör »valensläran».

År 1869 visade Mendelejeff i sina serier af efter atomvikten ordnade grundämnen att vissa egenskaper i samband med atomvikterna regelbundet återkomma. Man har på grund häraf kunnat förutsäga tillvaron af förr oupptäckta, sedermera upptäckta grundämnen.

Det var delvis med ledning af det Mendelejeffska systemet som lord Raleigh och Ramsay småningom i luften upptäckte »ädelgaserna» argon, helium, neon, krypton och xenon, hvilka icke tyckas vilja ingå föreningar med några andra ämnen.

Genom Wilhelmy (1850-talet) samt Guldberg och Waage (1860-talet) vunno vi utsträckta kunskaper angående villkoren för kemiska föreningar; detaljerna måste här förbigås.

I senare delen af 1800-talet visade van't Hoff att all materia förtunnad till samma grad står under samma tryck, d. v. s. sträfvar med samma kraft att förstora sin volym. Detta innebär att ett ämne i en lösning i vissa afseenden förhåller sig alldeles som en gas.

Prof. Svante Arrhenius framställde sin dissociationslag: att ett sammansatt ämne vid upplösning i vatten delvis sönderfaller i sina enkla beståndsdelar och att sönderfallet ökas om lösningen utspädes.

Både van't Hoffs och Arrnenii upptäckter ha haft en vidtomfattande betydelse särskildt för vår kunskap om molekylerna.

* * *

Slutet af 1800- och början af 1900-talet betecknar en ny period i kemiens historia genom upptäckten af *radioaktiviteten* och af de i samband med denna stående sakförhållandena. Början härtill skedde, då Röntgen 1895 iakttog tillvaron af egendomliga strålar, som äga förmågan att genomtränga dittills såsom ogenomträngliga ansedda ämnen.

Becquerel (1852—1908) fann 1896 att metallen uran utskickar strålar, som gå genom svart papper och genom tunna metallplåtar. Fru Marie Sklodowska-Curie (f. 1867) sökte efter aktiva strålar och hon och hennes 1906 aflidne man funno 1898 radium, hvilket ämne blott är en gång framställdt som ren metall, annars som radiumklorid. Detta senare salt är billigare än radium, men faller sig likväl rätt dyrt. (En half million kronor per gram.)

Radium sönderfaller af sig själft under utstrålandet af tre olika strålar, α-, β- och γ-strålar. De förstnämnda strålarna göra luften ledande för den elektriska strömmen, β-strålarna genomtränga ypperligt och äro kraftiga i sin fotografiska inverkan, γ-strålarna genomtränga ännu bättre men ha svaga kemiska och elektriska verkningar.

Många (30) ämnen befunnos ha dylika strålar eller besitta radioaktivitet, särskildt tor och uran. Denna företeelse är uttryck för ett *atomsönderfall*, och de resp. ämnena, som annars förhålla sig som enkla »grundämnen», sönderfalla därigenom till andra ämnen.

Det besynnerliga är att vi icke kunna påskynda denna spontana process. Om vi afkyla radium till — 180 grader eller upphetta det till + 1,500 gr. eller sätta det under 2,000 atmosfärers tryck, så förändras därigenom åtminstone icke γ-strålningen.

Rutherford har bevisat att α-strålarna utgöras af helium-atomer, som utslungas med 1,500—2,250 mils fart i sekunden — niton och de andra ädelgaserna uppstå äfven under sönderfallet. Jag skref heliumatomer, men måste beriktiga. En

heliumatom väger omkr. $^1/_{1700}$-del af väteatomen, den lättaste af alla förut kända atomer. Det kan hända att heliumatomen blott är en elektron, hvilka minimala elektronegativa kroppar ingå i atomers byggnad. Dessutom uppstå också andra ämnen och däribland det af M:me Curie funna polonium. Slutligen uppstår med största sannolikhet bly.

Äfven β-strålarna äro af materiell natur och afskjutas med en hastighet, som närmar sig den största i naturen eller 30,000 sv. mil i sekunden.

En enorm kraftutveckling pågår på detta sätt och 1 gr. radium producerar under hela sitt sönderfall lika mycket värme, som 500 kilogr. stenkol. Jordvärmen underhålles säkerligen till mycket stor del af detta sönderfall.

Då grundämnen sålunda falla sönder, kan man tänka sig möjligheten af att vi slutligen skulle stå inför ett enda grundämne. Redan nu tyckes det som man skulle kunna reducera atomerna till fyra typer.

Den gamla striden om atomernas delbarhet är sålunda nu afgjord. En atom kan förlora eller vinna elektroner från eller till sin massa. Den förändrar alltefter antalet elektroner sin elektriska natur och kan vara elektriskt indifferent eller elektriskt positiv eller negativ. I dessa båda sistnämnda fall kallas den ion.

Atomen är ett litet universum med en diameter af mindre än 0,000000000006 ctm och med en elektropositiv kärna, om hvars tillvaro vi äro säkra, men om hvilken vi för öfrigt veta stort ingenting. På ett i förhållande till kärnans diameter rätt stort afstånd kretsa med en fart af åtskilliga hundra mil i sekunden de oändligt mycket mindre elektronegativa elektronerna. I mellanrummen finnes intet — där ha vi tomrummet. Vi lefva i en skenvärld. Skulle allting pressas ihop till verklig substans, skulle jorden bli en kula med 300 meters diameter. Kunde vi fixera Montblanc i sålunda sammanpressad form och i upp- och nedvänd ställning, kunde dess bas knappt bli lagom stor för ett bridge-parti.

* * *

Af det föregående inse vi huru oändligen litet man på Sw—gs tid visste i kemien och huru saklös han är för en mängd framställningar, som nu förefalla oändligen naiva.

Det är på grund af den instrumentala teknikens utveckling, som kemisterna och fysikerna kunnat vinna sina storartade segrar. Vi kunna nu bestämma vikten på en tusenmilliondels gram — ja, delar af denna vikt, som vi beteckna genom att skrifva först en och därefter 18 nollor innan vi komma till bråkets enheter. Vi kunna mäta hastigheter på ett par tiotusentals mil i sekunden samt enormt låga och enormt höga temperaturer o. s. v.

Men ännu alltjämt äro vi smärtsamt okunniga om vissa företeelsers natur, som våra förfäder debatterat under tusentals år.

Vi veta ofantligt mycket mer om atomen än Demokritos eller Gassendi eller Boyle eller till och med än Dalton. Men man har skäl att antaga och rätt att hoppas att våra efterkommande skola anse våra föreställningar om dessa världsbildande mikrokosmer ytterligt naiva och mera ingående, än vi kunna föreställa oss, redogöra för kraftens och materians inbördes förhållande.

* * *

Vi, som nu stå vid slutet af vår lefnad, ha, som jag ofvan anfört, varit med om det nöjet att få spatsera öfver den smala bro, som först byggdes öfver klyftan mellan den organiska och oorganiska kemien.

Men så länge vi blott ha dunkla aningar om atomens lif och ytterst knapphändiga insikter i elektricitetsläran, skola vi blott ha dunkla aningar om det molekylära lifvet och om hela materien. Och så länge vi icke ha en långt bättre och vidsträcktare öfversikt öfver denna, skall alltjämt klyftan mellan den oorganiserade, den s. k. döda materien (ett vilseledande uttryck), och den organiska natur, som alla erkänna vara lefvande, förefalla oss som en gapande afgrund. Celläran bjuder oss, gamle, nu på en mängd nya namn af fysiologisk och kemisk innebörd. Men vi äga icke härom stort mer än namnen. Och hvad veta vi egentligen om protoplasman och det cellulära lifvet?

Vi, som icke på någon tid »följt med», ha rätt svårt att sätta oss in i de sista årtiondenas iakttagelser, meningsströmningar, hypoteser och dekreter; jag antager att alla dessa benämningar med något fog kunna användas.

Vi ha alltid på grund utaf våra fäders obenägenhet att antaga tomrummet och på grund af den Huygenska ljusteorien tänkt oss etern, och vi ha ju mätt vågorna i etervibrationerna, hvilka mätningar, i förbigående sagdt, likväl kunna afse andra rörelser än etervibrationer. Somliga ha antagit att etern, bortsedt från dessa, skulle hvila stilla i världsrymden. Man skulle då ha något orörligt; något annat är nämligen icke orörligt. Andra ha antagit världsetern som rörlig. Nu komma Einstein och alla hans sig hastigt förökande anhängare och säga att etern icke finnes till. Meinetwegen! — det blir då lättare att förstå rörelsen.

Vi bli öfverraskade att höra att de Galileiska lagarna icke hålla streck. Vi bli härvid så slagna att vi sedan med jämnmod erfara, att lagen om massans konstans heller icke håller streck. Massan är en kropps vikt dividerad med accelerationen eller det tillskott i hastighet en fallande kropp erhåller i sekunden. Massan påstås vara oförändrad ännu vid mycket stora hastigheter, exempelvis vid 5,000 mil i sekunden. Men vid 27,000 mil i sekunden är den ungf. dubbelt så stor som i samma hvilande kropp.

Den största hastigheten i naturen är ljusets eller 30,000 mil i sekunden. Hvad betyder det att ingen hastigare rörelse finnes? Är denna rörelse kontinuerlig och hvarje mindre hastig rörelse diskontinuerlig och försiggår med intervaller?

Vi ha här icke utrymme att inlåta oss på någon framställning af Fizeaus experiment 1853 eller Michelsons dito 1881. Men betydelsefulla företeelser i dessa experimenter stämma icke öfverens med hvarandra, och detta har bringat den flerhundraåriga diskussionen om den s. k. *relativitetsprincipen* eller förhållandet mellan tid, rum och rörelse till full aktualitet.

Vid tanken på relativitetsprincipen känner man en viss frestelse att utbrista: salige äro de tjockskallige. De stå nämligen utanför möjligheten att någonsin besväras af det smärtsamma medvetandet att vara dumma. Men vi andra, som vanligen icke anses särskildt dumma, känna oss ofta pinade af en misstanke om att, när allt kommer omkring, ändå vara det, och denna hemska känsla är aldrig starkare än när vi grubbla öfver relativitetsprincipen.

Öfver rummet, rörelsen och tiden ha mänsklighetens främsta tänkare brytt sina hjärnor sedan uråldriga tider. Men det var denna den italienska renässansens strålande stjärna och kyrkans största martyr Giordano Bruno, som först mera utförligt och tydligare än dittills någon annan uttalade att rummet är ett alldeles relativt begrepp, att af denna grund omedelbart följer att äfven rörelsen är det, att vi i hela universum icke finna en fast punkt, till eller från hvilken vi kunna mäta rörelsen, och att tiden, som blott kan mätas med en dylik regelbunden rörelse, också är relativ.

I våra dagar plägar man uttala sig i andra ordalag och säga att rum, rörelse och tid äro inga särskilta själfständiga kvaliteter. Den 1909 aflidne rysk-tyske matematikern Minkowski har skrifvit: »Från denna stund skola rum och tid betraktade hvar för sig nedsjunka till skuggor och blott ett begrepp, som i sig förenar dem bägge, skall fortfarande äga själfständigt lif». Liksom vi förenat begreppen vikt och rum för att beteckna arbetet (kilogrammeter) skola vi hädanefter förena begreppen rum och tid för att beteckna ett mycket svårfattligt begrepp.

Den genialiske schweizaren A. Einstein har illustrerat relativitetsprincipen på det sätt att han låter en observator i sitt fasta laboratorium studera naturlagarna och en annan utöfva samma verksamhet i en i jämn rörelse framilande järnvägsvagn och erinrar att båda noggrant komma att utfinna alldeles samma naturlagar.[1]

Allt detta utgör ett område, inom hvilket det stora flertalet människor skola fåfängt försöka att komma till klarhet. Det är lätt att förstå att »två observatörer, som röra sig i förhållande till hvarandra, icke mäta med samma mått och icke räkna med samma tid», att »tiden blir funktion af läget», att båda begreppen äro beroende af hvarandra.

Men om man föreställer sig att allt stannade, atom- och molekular-rörelser upphörde, alla himlakroppar afstannade i alla sina rörelser med eller utan alltings desintegration, gärna med lord Kelvins slutliga atomvärld men utan rörelse, att då, ehuru intet medvetande längre uppfattade dem, icke

[1] Die Relativitäts-Theorie, Föredr. i Jürich. Naturforsch. Gesellsch. Jan. 1911.

skulle *finnas* rum och icke *finnas* tid såsom självständiga kvaliteter — det är oändligt svårt att fatta.

The Svedberg har i »Arbetets Dekadens» skrifvit en liten 15 sidor lång afhandling om tid, rum och rörelse. Den är ofantligt välskrifven och underhållande. Men någon lättläst litteratur utgör den icke och att framställa dess innehåll i någon för vanliga människor dylik form torde icke låta sig göra.

* * *

Vi ha en mycket otillfredsställande och knapp kännedom om Sw—gs enskilda lif under denna hans första vetenskapliga period.

För allt hvad vi veta fortfor det säkerligen rätt kyliga förhållandet mellan Sw—g och hans icke särdeles kärleksfulle fader, det nordiska lutheranska helgonet Jesper Svedberg. Denne herre hade funnit lifvet på Brunsbo väl ensligt, sedan hans andra och mest älskade hustru tidigt på våren 1720 aflidit, och ansåg sig ha fullgjort all konventionell rättfärdighet genom att icke förr än på senhösten samma år ingå ett nytt äktenskap.

Hvarken självfva det nya äktenskapet eller Svedbergs val af den »dygdädla» Christina Arrhusia torde ha bidragit att öka harmonien mellan fader och son. — —

Vi finna att Sw—g, som gått i fattigdomens hårda skola, under denna period hade ett öppet öga för möjliga materiella fördelar för egen och andras räkning af de naturliga tillgångarna. Han är angelägen om att upptäcka varma källor, talar om förekomsten i Billingen af en hård skiffersten, som kan på stället poleras medelst vattenkraft, om en svartmylla i Rhyda i Västergötland, som ger en upperlig svart färg och om förekomsten af en värdefull piplera. Och han är nu som ända till sin ålderdom ifrigt betänkt på att

vinna det i England utsatta priset för en praktisk ny metod att finna longituden.

Under denna tid (1715—1722) märka vi inga bestämda antydningar till den kommande religiösa paranoian. Sw—g är äfven nu alltjämt en »religiös» man. Han fasthåller vid sin barnatro och vid det »Uppenbarade Ordet». Och någon gång framträder intrycket af innerlig religiös känsla.

Ett särskildt exempel finner man härpå i ett ur ett album lösryckt pappersblad, på hvilket Sw—g skrifvit några rader, som Stroh anser sannolikt härröra från 1722.[1]

Man läser där följande:

Augustinus.
»Falli non vis. Christus est Veritas.
Mori non vis. Christus est vita.
Non est quo eas nisi ad Christum.
Non est quo eas nisi per Christum.
Egregia indole optimo adolescenti
Dn Christ: Vilstorp con. Carissima hæc cop.»
Scribebat Em. Swedenborg, Suecus.

Äfven om dessa rader skulle, som jag antager sannolikt, vara skrifna senare än 1720-talet, utgöra de intet uttryck för något, som man icke kunde finna hos hvilken religiös man som helst.

* * *

På försommaren 1721 gjorde Sw—g, som då att döma af hans bref var i ett rätt nedstämdt sinnestillstånd, en resa till kontinenten, sannolikt både för veten-

[1] Anteckningen ägdes af framlidne konsul Bernhard Kempe och torde nu sannolikt befinna sig i den orthografsamling, som dennes svärson d:r T. Hwass i Stockholm ärft.

skapliga ändamål och i afsikt att förströ sig. Han utvecklade härunder en liflig och fruktbärande verksamhet, särskildt i paleontologi.

Han har därvid, som ofvan antydt, säkerligen haft mycken hjälp af sin reskamrat provinsialläkaren Johan Hesselius, hvars mor, i förbigående sagdt, var syster till biskop Svedbergs andra hustru. H. hade sitt hem på Brunsbo och förnöjde om kvällarna biskop Svedberg genom att på sin violin spela psalmer för honom. H. var en framstående botaniker, geolog och paleontolog och blef medlem af Vetenskapsakademien.

I sitt arbete om sina olikartade iakttagelser (*Miscellanea observata*), som Sw—g publicerade i Leipzig under denna resa, säger han: »De af mig omtalade växtarterna samlades af mig och af min reskamrat Dr. Johan Hesselius, provinsialläkare i Westergötland och mycket kunnig i botanik och i svenska fossiler.»

I Sw—gs berättelse på ett par tiotal rader om den 15 månader långa resan nämner han icke ett ord om Hesselius. Han omtalar i stället att hertig Ludvig Rudolf, »svärfar till tyske kejsaren och till en son af czaren», betalade hans reseomkostnader och gaf honom en guldmedalj och en stor silfver-kaffekanna.

Huru det ställde sig under resan med vänskapen mellan de båda reskamraterna är mig veterligen icke kändt, men man anar något bakom Sw—gs tystnad och lakoniska reseberättelse.

Under sin sjukdomsperiod var Sw—g sedermera föga vänligt stämd mot medlemmarna af familjen Hesselius. Han hyste under sin förföljelseperiod de föreställningarna att Sara Hesselia, läkarens syster, både före och efter hennes egen död stod honom efter lifvet, emedan han icke velat gifta sig med henne.

(Diar. spirit. 4530.) Det tyckes dessutom som Sara och hennes båda bröder varit mycket envisa. De befunno sig tillika med Lars Benzelstjerna och några bland Benzeliusarna och ett par andra i en af hat och ondska underhållen svafveleld (Diar. spirit. 5065).

Det är alls icke omöjligt att denna Sw—gs starka ovilja daterar sig från hans resa 1721. Jag antager för min del möjligheten att Hesselius, som säkerligen gjort betydliga insatser i resans paleontologiska resultater, gifvit uttryck åt sitt missnöje med uteblifvandet af alla uttryckliga erkännande härom från Sw—gs sida.

De båda herrarna togo vägen öfver norra Tyskland till Holland. Sw—g lät i Amsterdam trycka flera afhandlingar, hvaribland hans *Prodromus Principiorum Rerum Naturalium*. Detta var det första af hans tre »*Principia*», af hvilka den andra sannolikt tryckts 1729 och den tredje innefattar första volymen af hans stora 1734 i Leipzig och Dresden tryckta och till hertig Rudolf Ludvig af Braunschweig dedicerade praktverk, »*Opera Philosophica & Mineralia*»

För öfrigt ha vi bland dessa amsterdamska afhandlingar hans observationer och »upptäckter» angående järn och eld, hans metod att finna longituden till lands och sjöss medelst mån-observationer, en plan att konstruera dockor och slussar, samt ett sätt att medelst användningen af mekaniska principer mäta skepps bärkraft. Han har också härunder sysselsatt sig med färgornas natur.

* * *

Jag känner från denna resa blott tre bref från Sw—gs hand. Det första är dateradt den 21 okt. 1721 i Amsterdam och adresseradt till den svenske ministern Joachim

Fredr. Preis i Haag. Sw—g säger att han snart skall skicka Preis några sina »inventioner» i matematik samt en afhandling om longituden och en annan om mineraliska ämnen och ber Preis ögna igenom dem. Han tackar Preis för dennes gunst för 8 år sedan.

Det andra brefvet till Preis är dateradt den 8 nov. 1721, helt kort tid innan Sw—g i riksdagen framställde en del nationalekonomiska åsikter. Brefvet, som med stor sannolikhet visar källan till dessa åsikter, lyder:

»*Welborne Hr Resident!*

Jag har största orsak så skriffteligen som munteligen att hembära *Hr Residenten* tacksejelse för så stor undfången welfegnad i *Hag* som ock för de angenäma *discourser* angående vårt *ekonomiska* wesende i Swerje, hwilket så wel wisar *Hr Residenten* wara en god patriot som äga *penetration* i det wårt land fehlar till sin oprettelse; ther ett godt uppsåt och ett förstånd kunde hjelpa til Swerjes opkomst så skulle *Hr Residenten* wara then som mitt votum fölle på, hwars råd theruti skulle åtlydas, skulle intet hellre önska än att finna något tillfälle att wisa med hwad *estim* jag åstundar wara Hr Residenten till tjenst och nöje» etc.

De båda herrarnas nationalekonomiska »discourser» ha uppenbarligen varit rätt ingående och för min del hyser jag intet tvifvel därom att den 33-årige Sw—g med största uppmärksamhet lyssnat till sin 54-årige lärares framställningar på ifrågavarande område.

Sw—g vill ha sina bref till Leyden adresserade till bokföraren Wischoff, hos hvilken han alltså tyckes bo.

Det tredje brefvet är dateradt i Luik d. 15 dec. 1721 och adresseradt till Erik Benzelius. Han sänder

några »*cogitata*» för en »*conference* med them i *Societeten*» och är f. t. »*occuperad* uti *experimenter*» och pröfvande af ett och annat och meddelar i det uppenbarligen i all hast skrifna brefvet att han dagen därpå, om Gud vill, tänker fara »til några bergzlager i Tyskland».

I Liége samlades åtskilliga petrifikater, och därifrån härrör en afhandling om sättet att hålla rum varma.

Vid midsommartiden 1722 kommo de båda reskamraterna åter till Sverige. Resans stationer hade varit Köpenhamn — Hamburg — Holland — Aachen — Lüttich — Köln — Leipzig — Hamburg — Braunschweig — Goslar (grufvorna i Harz) — Hamburg — Stralsund — Ystad. Hela resan varade 15 månader.

VI.

Den andra vetenskapliga perioden. Verksamhet från 1722 till 1735.

Vid sin återkomst i J. Hesselii sällskap från sin kontinentala resa var Sw—g trettiofyra år gammal. Han var redan nu en i förhållande till sin samtid ovanligt mångsidigt utbildad man. Om hans intellektuella gåfvor icke på långa vägar motsvarade de föreställningar, som hans religiösa anhängare i våra dagar hysa om dem, så kan det likväl icke betviflas att de stodo mycket högt öfver »genomsnittsmänniskans» andel. I ännu högre grad gäller detta om hans vetenskapliga intressen, hans viljekraft och hans arbetsförmåga. Han ägde en mycket utpräglad självkänsla och var starkt medveten om sitt värde, hvilket i någon mån minskades af bristande självkritik. Till hans öfriga psykiska läggning återkomma vi längre fram.

Hans ekonomiska ställning var säkerligen under denna tid mycket bekymmersam. Han var ännu alltjämt utan lön på stat och hade redan 1720 inlämnat sin löneansökan till Bergskollegiet, som också biträdde hans samma år till Kgl. Maj:t inlämnade ansökan om en ordinarie assessorsplats efter den aflidne Angersten. Men han fick vänta till dess 1724 en plats blef ledig efter den bekante till arkiater befordrade Bromell och fick äfven då icke en ordinarie assessorlön, ehuru

fullmakten till befattningen utfärdades d. 15 juli 1724. Han erhöll då blott samma lön på 800 d. smt; som tillkom grufmästarne i Falun, och först d. 4 juni 1730 erhöll han vid assessor Leyels befordran till bergsråd ändtligen en ordinarie assessors lön (med 1200 d. smt).

Sw—g var lyckligtvis en man med mycket enkla lefnadsvanor och det är tydligt att hans lön och hans nedärfda medel, åtminstone efter faderns död 1735, voro tillräckliga både att fylla hans lefnadsbehof och hans kostnader för resor och publikationer. Han var efter denna tid fri från ekonomiska bekymmer, och har under senare delen af sin lefnad gifvit uttryck för sin tillfredsställelse häröfver.

Angående hans privata lefnad under hans ämbetsmannatid veta vi oändligen litet, och det torde väl sannolikt icke vara så synnerligen mycket att veta. Jag antager att Sw—gs lefnad under dessa år, så länge han vistades i Sverige och skötte sin tjänst, var rätt enformig.

I Nya Kyrkans Tidning för mars 1917 få vi af revisor F. G. Lindh de ur taxeringslängderna hämtade upplysningarna om hans bostäder.

På hösten 1726 hyrde han sig för första gången i sitt lif en egen våning och innehade då någon tid den ungkarlsvåning, som kammarherren frih. Gustaf Feif, son till presidenten Casten Feif, bebodt i sin faders hus n:r 10 i kvarteret Brunkhufvudet mellan Malmtorgsgatan och Drottninggatan i Klara församling. Han höll sig under denna tid med en betjänt vid namn Olof. Han hade (se sid. 378) då nyss misslyckats i sitt frieri till fröken Steuch och möjligen i följd häraf beslutat sig för ungkarlslifvet. I samma

hus bodde Sw—gs med Lars Benzelstjerna gifta syster Hedvig, som dog 1728. Sw—g flyttade då genast till det nuvarande huset n:o 7 vid Stora Nygatan och stannade där fem år. Därefter inflyttade han i Carl v. Linnés förra våning i det s. k. Räntmästarhuset (nuvarande n:o 63 A. o. B.) vid Slussplan. Där stannade han ända till dess han 1747 inflyttade i sitt eget redan flera år förut inköpta hus vid Hornsgatan (nuvarande n:r 41 och 43).

I det stora hela förflöt hans lefnad säkerligen utan mycket umgänge. Lindh upplyser att familjerna Tersmeden och Cedercreutz hörde till familjen (Lars) Benzelstjernas umgänge, och det är väl sannolikt att Sw—g, så länge hans syster lefde och han ännu stod på någorlunda god fot med L. Benzelstjerna, något deltagit i dessas samkväm. Han hade säkerligen föga tid öfrig från sin tjänst och sina trägna studier.

Af Bergskollegii protokoller (men lättare af Tafels »Documents») se vi att Sw—g under dessa år ofta hvarje arbetsdag under hela månader bevistade sessionerna i sitt kollegium. Då och då finna vi honom för några få dagar frånvarande på grund af illamående eller för att företaga resor inom landet i tjänsteärenden eller någon gång på permission i enskilda angelägenheter.

Sw—g skötte säkerligen med största samvetsgrannhet sin tjänst. Men han företog sig dessutom att för att fylla en kännbar brist i sitt kollegium skaffa sig grundliga och vidsträckta kunskaper i metallurgi, ett arbete som bland andra frukter också gaf upphof till de värdefulla två sista delarna i hans 1734 utgifna stora verk *Opera Philosophica & Mineralia*».

Han lät följaktligen icke mycket höra af sig i litteraturen från 1722 till 1734. Vi ha från denna tid blott hans för riksdagen afsedda afhandling om handelsbalansen och hans sannolikt från 1729 härstammande *Principia Rerum Naturalium*, en utläggning af hans »Prodromus» från 1721 om dessa saker och ett förberedande arbete till den första delen af hans nämnda »*Opera*» från 1734.

Man har i en 1729 uppställd *Index variorum Philosophicorum* en fingervisning om hans verksamhet på lediga stunder under alla dessa år. Det var säkerligen under denna tid, som han förvärfvade sig största delen af sina sällsynt vidsträckta kunskaper i naturvetenskapernas, särskildt medicinens, samt i filosofiens och i sammanhang med denna i religionssystemernas historia. Då han till titeln i sina Principia n:o 2 fogar »ab experimentis educta», menar han utan tvifvel andras experimenter. Han studerar andras arbeten, kompilerade, tänkte och »samlade sig» till dess han ansåg frukterna af dessa tolf års verksamhet vara mogna.

* *
*

Sw—gs förnämsta publikation under hans andra vetenskapliga period utgöres af det i Dresden och Leipzig 1734 på hertig Ludvig Rudolfs af Braunschweig-Lüneburg bekostnad i tre stora volymer utgifna ofvannämnda »*Opera Philosophica & Mineralia*». Den första delen innehåller hans tredje och sista *Princpia Rerum Naturalium*» med utläggningar och förändringar af hans 1821 och 1729 utkomna arbeten öfver samma ämne. Den andra ger en sakrik fram-

ställning af järnets, den tredje af kopparns metallurgi.

Sw—gs mycket omtalade »*Principia*» är allt i väsentligt en produkt af kompilatorisk verksamhet, i hvilken han företrädesvis begagnat sig af Descartes och Chr. Wolffs arbeten, men i hvilken man nödvändigtvis dessutom finner tydliga intryck af olika författare från och med den helleniska antiken till och med Sw—gs tid — af Anaxagoras, Giordano Bruno, Kepler, Lemery, Friedr. Hoffman o. a.

Redan från de första sidorna i »Principia» visar Sw—g på det viset sin grundliga kännedom om den föregående litteraturen att man gång efter annan stöter på satser, som man igenkänner från tidigare författare.

Men i allmänhet är Sw—g alldeles tyst ifråga om sina källor, och om han är föga »originell» i sina »Principia» liksom i sina andra arbeten, så är han ytterst orginell i sitt motiv för denna tystnad. Det är enligt hans egen uppgift att söka i hans taktfullhet.

Det är litet svårt att följa den tankegång, som ledt Sw—g till denna såsom sådan ytterst sällsynta taktfullhet. Redan nu vill jag emellertid anmärka att han, förmodligen också på grund af taktfullhet, då han under sin tredje period ger långa citater af andra författare, ofta förtiger just det allra viktigaste af hvad de sagt.

Sw—g skrifver (se Vol. II sid. 365 af Clissolds öfversättn. af »Principia»):

»Vid författandet af detta arbete har jag icke haft till uppgift att vinna den lärda världens bifall, eller att förvärfva mig ett populärt namn. Det är för mig en likgiltig sak om jag vinner ingens eller allas gyn-

samma mening, om jag vinner mycket eller intet beröm; sådana saker utgöra inga föremål för någon, hvilkens sinne blott är riktadt på sanningen och på ett sannt filosofiskt system; skulle det sålunda hända att jag skulle vinna medhåll och bifall hos andra skulle jag blott mottaga detta som en bekräftelse på att jag sökt sanningen. Jag har ingen önskan att öfvertala andra att lemna de olika berömda och begåfvade författares grundsatser, hvilka utgjort en prydnad för verlden, och att i stället för deras grundsatser antaga mina egna; det är på grund häraf som jag icke nämnt så mycket som en enda af dem eller ens antydt hans namn, för att icke såra hans känslor eller synas motsäga hans åsigter eller minska det beröm andra skänka honom.» (Emanuel, Emanuel!!!) Under sitt religiösa paranoida lefnadskede kasserade sedermera Sw—g — senast i »Vera christiana Religio» — sitt kosmogoniska system. Detta erbjuder dock såsom en exponent af föregående systemer samt af Sw—gs vetenskapliga verksamhet och tänkande ett stort intresse och förtjänar att framställas.

* *
*

Det är ett arbetsamt nöje att i litteraturen uppspåra alla de intryck Sw—g mottagit af föregående författare. Emellanåt, och då det är frågan om mera utförda och detaljerade saker, är hans idéers och åsikters härkomst otvetydig; i andra fall kan man bara inlåta sig på gissningar.

Detta sista är fallet i fråga om Sw—gs »experimentia et ratio» såsom grundvalar för våra kunskaper. Man känner en frestelse att misstänka att han lånat dessa båda käpphästar ur Fried. Hoffmanns stall.

Då han erinrar om att »hvarhelst utsträckning finnes, där finnes också geometri», ser man Keplers gestalt stiga fram ur det trehundraåriga förflutna. Det kan ju hända att man får det nöjet att utan verklig orsak erinra sig denne, men i så fall har ingen skada skett.

Vid studiet af forna kosmologiska och kosmogoniska system framträder den likhet, som genomgår alla dessa från och med antikens till och med Sw—gs egen tid.

Vi återfinna öfverallt i vårt solsystems första början ett kaos af smådelar, af hvilka åtminstone några äro starkt rörliga och meddela denna rörelse åt andra, därigenom uppkomma hvirflar, som åstadkomma en viss ordning, särskilta slag af smådelar samla sig till massor af löst aggregationstillstånd och hög temperatur (»nebulosor»), hvilka småningom alltmera kondenseras och bilda himlakroppar med sina lagbundna af smådelar nedärfda rörelser.

Af helleniska författare har Anaxagoras icke blott på Sw—g men på de kosmogoniska och kosmologiska systemerna ända upp till dennes tid haft ett mycket betydande inflytande.

Vi finna hos honom det nämnda kaoset af alldeles oordnade, olikartade smådelar, i hvilka ett starkt aktivt, rörligt »kraftämne» eller »tankeämne» — som jag med Windelband i motsats till vissa andra författare antager att Anaxagoras tänkt sig som ett materiellt ämne — förorsakar en allt större hvirfvel. I denna uppstod först de aktiva ämnena eld och luft och därefter det passiva vattnet och den passiva jorden, hvarefter småningom ytterligare differentieringar ägde rum.

Sw—g talar om Anaxagoras och äfven om hans (sedermera af Aristoteles uppkallade) homöomerer.

Och jag anser det mycket sannolikare att det är från Anaxagoras än från Ovidii Metamorfoser Sw—g fått sin lyckliga tanke på våra planeters härstamning från vår sol. Anaxagoras gaf nämligen i anledning af meteorstenen vid Aigospotamoi uttryck åt sin åsikt att stora himlakroppar under sin kringsvängning genom centrifugalkraften utkasta delar af sin egen massa som små himlakropoar. — —

En nära släkting till Anaxagoras' kraft- och tankeämne är Zenons punkt, som inleder Sw—gs kosmogoniska system.

Sw—g nämner för en gångs skull att hans »rörliga, matematiska, naturliga punkt» är Zenons punkt. Men han underlåter att omtala hvilken af de fyra herrarna Zenon, som förvärfvat namn i filosofiens historia, det är som framställt teorien om den märkvärdiga punkten. Två af de fyra Zenonerna äro tämligen obetydliga; vi bry oss därfär blott om eleatern Zenon och om stoikern Zenon. Eleatern borde icke kunna komma i fråga, då eleaterna, som bekant, helt enkelt förnekade rörelsen och då den nämnda punkten är ingenting annat än just rörelse. Jag gissar således på stoikern, som talade mycket om rörelse. Men jag bara gissar och har icke brytt mig om att se efter. Jag har nämligen alldeles klart för mig att Sw—g utan minsta spår till tvifvel hämtat *sin* Zenonska punkt från Chr. Wolff, som i sin Cosmologia» beskrifver den i N:r 215, 216, 217 och 218.

Denna märkvärdiga Zenonska, »naturliga», »matematiska» punkt har själf ingen utsträckning, men ger

genom sin rörelse upphof till de smådelar, ur hvilka sedermera hela vårt universum bildas.

Käre läsare, jag föreställer mig att Ni icke begriper huru något, som självt är utan allra minsta utsträckning, kan ha rörelse, och antager möjligheten däraf att Ni tillhör de naturer, som känna sig oangenämnt berörda, då de icke begripa innebörden af det de höra framställas på fulla allvaret af personer med stor pondus. Men lugna Er! Jag försäkrar Er på mitt hedersord att hvarken Zenon eller Wolff eller Sw—g begrep det allraminsta af denna alldeles olösliga gåta. Sw—g säger för öfrigt med sin vanliga inkonsekvens kort efter att ha angifvit punkten för att vara utan utsträckning att den är *nästan* som ingenting.

Uttrycket punkten är för resten, förmodar jag, ett collectivum, ty de matematiska punkterna voro antagligen otaliga.

Punkten har, säger Sw—g, ett Janus-ansikte, hvars ena hälft är vänd mot gudomsväsendet, som skapat honom, och den andra hälften mot den materiella världen, som uppstått ur honom.

Genom punktens rörelser uppstå nu, enligt Sw—g, de smådelar, som kallas *finita*.

Chr. Wolff omtalar (se *Cosmologia* N:o 44, 45 etc. och *Ontologia* Kap. III, sid. 597) »finita». Men Wolff resonerar om dessa ändliga begrepp i allmänna ordalag i motsats till det oändliga och det är icke efter honom som Sw—g uppställt sina *olika ordningar* af finita. Dessa har han hämtat från olika håll. Vi få gå ända till Demokritos, hvars fina, runda, glatta själ- eller eldatomer osökt erinra om de analoga aktiva finita i Sw—gs »aura universalis». För öfrigt

har nog Sw—g i sina finita tänkt på Descartes' småkroppar, dessas afstötta hörn och den i världsbildningen så viktiga massa, som däraf uppstår. Själfva indelningen af finita i aktiva och passiva kan han, som ofvan nämndes, ha tagit från Lemery, som han i bref omtalar sig ha läst, som han mycket följde och hvars »grundprinciper» äro indelade i två dylika grupper.

I sina »elementaria» d. v. s. sina molekylära konstruktioner öfverensstämmer Sw—g med Bruno, hvilken i motsvarande bildningar också ägde en kärna af ett slag och ett skal af ett annat slag af smådelar.

Det första finitum är den första — ännu icke materiella — substansen. Så liten den än är, har den dock någon utsträckning och infaller sålunda under geometrin (efter Kepler). Den har två poler, en »inre» progressiv rörelse af sina delar, en axillär rörelse kring sin egen axel och en »lokal» kretsformig rörelse, som motsvarar jordens rörelser kring solen.

Hvarje dylik föregående enhet »*determinerar*» (bestämmer till form och byggnad) den näst efterföljande. Vi få på detta sätt relativa begrepp af »determinantier», »subdeterminantier», och »determinater», hvilka Sw—g tagit från Wolffs »*Ontologia*» (se N:rs 112, 114, 215, 216 o. s. v.) Den matematiska punkten »determinerar» i sista hand hela skapelsen.

Ju längre från den matematiska punkten enheterna komma, desto mindre fullkomliga bli de till formen, desto större till sin volym och desto långsammare i sina rörelser, allt enligt äldre förebilder.

De starkt rörliga finita af första ordningen förblifva alla rörliga och aktiva. Men just därigenom bli andra ordningens finita utsatta för starkt tryck

och öfvergå delvis till passivitet. Genom samma inflytande bli tredje ordningens finita alla passiva och bilda skalen till andra elementets partiklar.

Finita, hvilka utan att vara materiella likväl ha utsträckning och sålunda enligt Sw—g — efter Keplers föredöme — infalla under geometrien, ha efter den Zenonska punkten ärft en benägenhet, en sträfvan, en »conatus» till rörelse. Hobbes, Leibniz och Wolff o. a. omtala denna conatus, som afser rörelsens form och hastighet, och Sw—g har sannolikt hållit sig till Wolffs »Cosmologia» N:o 166 (»in conatu adest et celeritas et directio») samt till hans Ontologia (N:s 149, 150, 653, 728 o. a.).

Finita röra sig, så snart de kunna, kring något centrum och kallas då *aktiva finita*. Genom tryck från andra rörliga finita kunna de, som sagdt, likväl förlora sin rörelse och kallas då *passiva finita*. Icke förr har Sw—g uppställt dessa begrepp och på detta sätt namngifvit dem, förrän han med sin ständiga conatus till oklarhet börjar benämna passiva finita bara finita.

Genom föreningen af aktiva och passiva finita af olika ordningar till partiklar med en kärna af de förra och med skal af de senare uppstå nu *elementarias* partiklar och genom en mängd olika processer bildas af dessa alla ämnen i mineralriket, växtriket och djurriket.

Sw—gs »finita» äro således enkla, atomartade enheter, hans elementära partiklar däremot molekylära konstruktioner.

Först bland elementerna bildas de fyra »aurerna».

Den första aurans partiklar ha en kärna af första ordningens aktiva och ett (mer eller mindre tjockt)

skal af andra ordningens passiva finita och är *aura universalis*, som (se längre fram) skänker oss det i litteraturen urgamla »*liquidum spirituosum*», ur hvilket vår själ uppstår. Molekylerna i denna aura äro alldeles sfäriska. De finnas i hela universum och bilda en med zodiaken sammanfallande hvirfvel kring solen; hvar och en af dem rör sig dessutom med en axillär, en progressiv (inre) och en lokal rörelse.

Det andra, magnetiska elementets eller aurans partiklar likna det första elementets, men ha ett skal af tredje ordningens passiva och en kärna af första och andra ordningens aktiva. De äro heller icke alldeles runda utan se ut som sammansatta af två koner med sina hela baser berörande hvarandra och med en pol i hvardera ändan. Det finnes två slag af dylika partiklar, ett mindre och ett större; det senare ingår i solens och planeternas hvirflar (vortices). Nära solen sammantryckas dessa partiklar i stora massor och sönderfalla till fjärde ordningens passiva finita.

All magnetisk kraft består i partiklarnas rörelse, som utgår spiralformigt från ett centrum till dess den blir rätlinig, då den passerar genom små hål i järnets korpuskler, med hvilka det städse associerar sig. Att icke allt järn blir magnetiskt beror på att dess aflånga smådelar ha sin längdaxel åt olika håll. Genom strykningar med en magnet etc. vändas järnkorpusklerna åt samma håll och deras foramina bli ställda i räta linjer med hvarandra, då det magnetiska fluidets partiklar får tillfälle att strömma igenom dem. (Se fig. i Clissold. Vol. I sig. 241.)

Det tredje elementet och den tredje auran är etern, som väl att märka hos Sw—g är ett helt annat begrepp än i den moderna fysiken. Vi mena med

vår eter det hypotetiska mer än alla andra subtila ämnet, som vi antaga fylla hela världsrummet och kanske utgöra urämnet till alla andra ämnen. Sw—gs eter består af molekylära enheter, som bildades på bekostnad af den ännu gasformiga jorden, och hvilkas partiklar ägde ett skal af fjärde ordningens passiva och en kärna af första ordningens aktiva finita.

Luften är den fjärde och sista auran och har ett skal af femte ordningens och en kärna af första och andra ordningens finita. Luften omgifver jordytan ock intränger icke i eterhvirfveln. Om man sätter luftens partiklars diameter till I kan man sätta eterns till $^1/_{30}$ och eldens till $^1/_{900}$.

Vattenångan är icke fullt elementär utan närmar sig begreppet materia. Dess partiklar likna vattnets, men ha icke som dessa en kärna af eter och luft utan bara af eter.

Vattnet består af partiklar, som ha samma ursprung som luftpartiklarna, men stå under starkare tryck. De äro hårda, oelastiska och i och för sig orörliga, passiva och räknas därför till materia. Vattnets aggregationstillstånd beror på de mellan dess partiklar befintliga eterpartiklarna; om dessa icke utveckla tillräcklig rörlighet, sjunker temperaturen så att vattnet stelnar till is.

Vattenpartikeln innehåller i och för sig alla föregående finita och partiklar och innehåller icke något annat än detta.

Hela detta betraktelsesätt, som afser att bygga en brygga mellan det icke materiella och det materiella, eller att upphäfva dualismen mellan ande och materia, återfinnes hos flera, men är hos Sw—g säkerligen af Wolffianskt ursprung. Materia säger Wolff i »*Cos-*

mologia generalis», är det som har inertie (N:o 141) d. v. s. (N;o 130) det som visar motstånd mot rörelse. I N:o 217 säger Wolff uttryckligen att de Zenonska punkterna icke fylla detta begrepp, d. v. s. att de icke äro materiella elementer, i N:o 232 att de däraf deriverade korpusklerna icke äro materiella atomer; denna paragraf utgör en del af Wolffs »*philosophia corpuscularis*». I N:o 186 skiljer han mellan den »naturliga atomen», som icke kan delas, och den »materiella atomen,» som kan delas. — Han har, i förbigående sagdt, en tydlig insikt om nödvändigheten af andra krafters mellankomst för att en rörelse skall förändras eller upphöra,

I världssystemet, säger Sw—g, utgör »Vintergatan» en magnetisk axel, kring hvilken vi finna de flesta stjärnorna. Jag är för ögonblicket icke i stånd att påpeka af hvilken detta blifvit förut framställdt. Den starkt intresserade torde böra börja sin efterforskning med Giordano Bruno.

För öfrigt följer Sw—g i sina framställningar om magnetismen Descartes och Muschenbrock. Hvarken i »Principia» eller i de två (rätt svårlästa) sammanhäftade, i manuskript i Vet. Akad:s bibliotek befintliga afhandlingarna »*De Magnetismo*» och »*De Electricitate*» torde något, som vid Sw—gs tid var nytt, förefinnas. Sw—g uppfattade som andra båda kraftformerna som rörelseföreteelser. Det beror på olikheterna i eterns rörelse om ljus, värme eller elektricitet däraf framkallas. Framställningarna om de till järnet bundna rörelserna äro oklara, hvilket till och med en varmt troende svedenborgare erkände på kongressen i London. Denne anmärkte likväl att det är tydligt att Sw—g var på rätt spår. Jag spår

(utan att vitsa) att enhvar som söker följa hans spår skall, oaktadt de illustrerande figurerna, få svårt att göra det.

Att utförligt och grundligt framställa hvad af sin kosmogoni Sw—g hämtat från Descartes skulle erfordra en volym för sig och beröfva mig större delen af min läsekrets.

För att riktigt väl förstå hvarifrån Sw—g i sin kosmogoni fått det, som jag icke här ofvan har påvisat härröra från Wolff eller Bruno eller Anaxagoras eller Lemery, torde läsaren i Kgl. Biblioteket låna Descartes' från 1647 hos Leopold Cerf 1914 reproducerade upplaga af »*Méditations et Principes*» och där läsa åtminstone tredje och fjärde partiet af Tome IX.[1]

Man finner icke blott förebilder för Sw—gs kosmiska hvirflar, för hans olika elementer, för deras rörelser, deras »porer», deras olika hastighet, för frånvaron af tomrum, för bildningen af berg, slätter och haf, för hans föreställningar om eldens natur, om gasbildning, om tidvattnets uppkomst genom månens tryck (icke attraktion) genom de atmosfäriska medierna, för hans aningar om kraftens bestånd, etc. etc.

Sw—g har förändrat en del saker och särskildt, som ofvan nämndes, från Wolff lånat den Zenonska punkten och bildningen af smådelar både i finita och elementaria. Sw—g är här också mera detaljerad i

---

[1] Särskildt torde af tredje »partiet» beaktas paragraferna 5, 19, 26, 28, 30, 34, 48, 51, 52, 55, 60, 67, 69, 70, 72, 76, 82, 83, 84, 86, 90, 108, 119, 140, 148, och 155. Af det fjärde »partiet» torde paragraferna 2, 3, 20, 29, 41, 43, 44, 45, 49, 56, 63, 78, 80, 106, 124, 133 och en del af de följande om magnetismen ge rätt goda föreställningar om Descartes' inflytande på Sw—g.

sina framställningar, som äro grundade på rena, fria fantasier, hvilka icke äga motsvarighet i verkligheten, och hvilka väl lite hvar särskildt med ledning af den föreågende litteraturen kunnat uppställa.

Descartes föreställer sig världsrymden först fylld med små månghörniga kroppar stadda i hastig rörelse. Genom stötarna mot hvarandra bli dessa runda, i det hörnen afstötas. Af dessa afstötta hörn bildas tre olika klasser af ett fint stoft, en »poussière» eller »raclure». Därmed ha vi fyra olika klasser af olika stora men ytterst små subtila kroppar, som här och hvar bilda svängande massor af hög temperatur, motsvarande Sw—gs nebulosor. I det stora hela ha vi ju sålunda hos båda författarna samma kosmogoniska system och ingen förståndig människa kan jäfva den satsen att Sw—gs system är en kompilatorisk produkt af Descartes' och Wolffs systemer.

Man kan icke göra något originellt af Sw—gs teori om jordens aflägsnande från solen och om aftagandet af dess rörelsers hastighet. Descartes säger i N:o 54 sid. 130 af sin Tome IX, Partie III, att »les lois de la nature sont telles que tous les corps, qui se meuvent en rond, doivent continuellement faire quelque effort pour s'éloigner des centres autour desquelles ils se meuvent». Och detta gäller just det kosmiska.

I N:o 83 och 84 sid. 149 och 150 af Tome IX, Partie III, omtalar Descartes hastigheten och afståndet från solen af de kroppar, som röra sig kring den; i N:o 148 sid. 195 påpekar han orsaken till de närmare planeternas hastigare rörelser än de mera aflägsnas. I N:o 147 på samma sida säger han att de planeter, som äro minst solida, aflägsnas mindre från

solen än de mera solida. (Härifrån har Sw—g lånat i första stycket af sitt »De Causis Rerum»).

I prof. Arrhenii inledning till »Principia» i »Opera Quædam» läsa vi att den engelske astronomen G. H. Darwin sedermera uttalat sin åsikt om en retardation af jordens rörelser och skrifvit denna på tidvattnets räkning. Det hela utgör en visserligen i förhållande till jordens hela massrörelse försvinnande liten omsättning af denna till värmeenergi. Då månens attraktion lyfter tidvågen är detta en transmutation af denna vattenmassas förra rörelse med jordklotet i en annan massrörelse. Då tidvågen därefter sjunker eller brytes mot stränderna, omsättes en del af massrörelsen i värme, dels genom vattenpartiklarnas friktion mot hvarandra, dels genom tidvågens brytning mot stranden.

Sw—gs kosmogoni i »Principia» är alltså i korthet följande:

Då den naturliga Zenonska punkten varit i verksamhet, ha vi det redan i antiken välkända kaos af småkroppar för oss. Slutligen samlade sig i vårt solsystem i en massa af enorm utsträckning i detta kaos alla den första ordningens aktiva finita och bildade en *nebulosa*, kring hvilken den öfriga massan fördes i en hvirfvel. Närmast nebulosan, som inte var annat än *den början solen*, bestod denna hvirfvel af den första och andra ordningens elementära partiklar. Genom det enorma trycket sönderfalla nu första ordningens elementaria till tredje ordningens finita; af dessa senare bestod en gång hela det solära och planetära kaos (Clissold Vol. II sid. 250).

Af dessa finita bildas en krusta, men en krusta af ytterst löst aggregationstillstånd, kring solen, hvilken krusta i sin starka svängning småningom drager sig tillsammans som en ring kring solens ekvator, hvilken ring alltmera vidgar sig, slutligen brister och därigenom ger

upphof till planeterna, satelliterna och de mindre himlakropparna. (Se Clissold. Vol. II. sid. 261 och 264 — 269.) Alla dessa ringprodukter af rund form föras dels af hvirflar, dels af en inneboende »conatus» kring solen eller kring sina resp. centrala större himlakroppar.

Jorden omgifver sig på bekostnad af sin egen massa med eter. Därefter bildades luft och vatten; på ett ställe i sina hithörande arbeten låter Sw—g hela planeten vara ett vattenklot. Mellan vattenpartiklarna uppstå först stora massor af vårt koksalt och därefter ur dessa genom en mångfald af kemiska och fysikaliska processer (destillation, sublimation, rectification, cirkulation, filtration, digestion, commixtion, precipitation och kristallisation) mineralier af alla slag och material till våra kontinenter (Se N:o 78 Vol. I, af Oecon. Regni Anim.).

Jorden svänger hastigare och i trängre banor än nu kring solen och snabbare kring sin egen axel med korta år och dagar och jämna temperaturer. Ur i jorden nedlagda frön uppspirar en rik växtlighet. Ur denna utvecklas djurvärlden. Ur små växter komma små djur, ur örter insekter, ur buskar fåglar, ur ägg på träd däggdjur. Slutligen gör i denna skapelsens vår människan sitt inträde (se i detta kapitel »De Cultu & Amore Dei).

Buffon, som hade ett exemplar af Sw—gs hithörande arbete, antager att planeterna lossnat från solen genom dennas kollision med kometer.

Kant omtalar liksom Sw—g, hvilkens arbeten han kände, ringar kring solen, hvilka brustit och gifvit upphof till planeter.

Laplace öfverensstämmer (utan att känna honom)

med Sw—g däri att planeterna genom centrifugalkraft blifvit utkastade från solen.

Men Sw—g skref 1734, Buffon 1739, Kant 1755 och Laplace 1796.

Bland dessa fyra har Sw—g otvifvelaktigt prioritet. Men han har själf med största sannolikhet hämtat detta liksom annat ifrån andra.

Jag har redan talat om Anaxagoras såsom den hvilken sannolikt ledt Sw—g på rätt spår om våra planeters härkomst. Det finnes emellertid i den helleniska litteraturen sannolikt flera fingervisningar i samma riktning. De flesta pythagoréerna ansågo att de 7 himlakropparna, som under deras tid företräddes af de fem kända planeterna samt solen och månen, rörde sig kring den i universums centrum befintliga jorden. (Det var först ett sekel senare som Philolaus antog »centralelden» — som icke var identisk med solen — såsom centrum.) Men många pythagoréer kallade planeterna »solens barn» (Schuré). Pythagoréen Ekphantos hade liksom Herakleidos Pontikos omtalat jordens rörelse kring sin egen axel. Det låg ej långt borta att här tillämpa centrifugalkraften.

Jag förmodar att det är Plateaus vackert illustrerande experiment, som gjort vår samtids kunskap om detta sakförhållande så allmän. Man försätter en i en annan vätska flytande oljedroppe i stark rotation, en ring lösgör sig då från oljedroppen och ger därefter genom sin bristning upphof till en samling smådroppar.

* * *

Redan i sina »*Principia*»» tyckes Sw—g ha nått maximum för sin kanske enastående talang att ställa

sina läsare inför mer eller mindre svårlösliga gåtor genom att hellre använda dunkla än klara uttryck, genom att undvika att associera det, som hör tillsammans, och genom att under massor af ord dölja sina tankar.

Särskildt är detta fallet vid hans framställning af sina åsikter om *rörelsen*, hvilken Sw—g i likhet med andra äldre och yngre författare anser vara den viktigaste företeelse i naturen. I allmänhet följer han äfven i sin rörelselära denna sin egen och många föregångares åsikt att det lilla och det stora i naturen återspegla hvarandra och ser sålunda i himlakropparnas rörelser förebilder för de minsta enheters rörelser. Skada att han icke kände elektronernas rörelser kring atomkärnan!

Hvad var nu i afseende på himlakropparnas rörelser fastställdt och kändt på Sw—gs tid?

Jag behöfver icke erinra därom att Sw—g lefde långt efter den tid, då Kopernicus (1473—1543) hade den oerhörda, den historiskt odödliga fräckheten att tillägna och tillskicka påfven själf sitt arbete »*De Revolutionibus Orbium Cœlestium*», i hvilket han bland annat häfdade och bevisade riktigheten af hvad redan pythagoréerna och Aristarchos från Samos påstått: att jorden rör sig kring solen och icke tvärtom. Heraklides från Pontikos hade omkring 300 år före Krist. lärt oss att jorden också rör sig kring sin egen axel från väster till öster. Och Galilei och Kepler hade skänkt astronomien sina starka bidrag.

Af Sw—gs närmaste föregångare hade Descartes' Leibniz och Wolff, hvilka Sw—g flitigt studerat, uttalat sig vidlyftigt om rörelserna; slutligen hade Hobbes ifrigt framhållit att alla företeelser i naturen upp-

stå genom rörelser (och särskildt också våra sinnesintryck genom förändringar i dylika). Att i detalj påpeka huru stora likheter som förefinnas mellan antikens rörelsefilosofer, pythagoréerna, Demokritos, Aristoteles etc. och mellan dessa och andra den nyare tidens rörelsefilosofer skulle redan taga ett stort utrymme, men vore en lösbar uppgift. Att däremot påpeka af hvilken antik eller modern skriftställare Sw—g i hvarje särskild fråga blifvit påverkad är omöjligt. I de nu nämnda författarnas arbeten torde man tämligen lätt återfinna allt hvad han sagt om rörelser.

Det är egentligen och oaktadt Sw—gs ytterligt oklara framställningar därigenom lätt att förstå en del af hans rörelselära att han ansåg att vår jords rörelser framställa andra enheters rörelser.

Vi ha hos Sw—g tre för stora och små enheter gemensamma rörelser: den axillära, den lokala och den progressiva rörelsen.

»*Den axillära rörelsen*» är gifven: det är den som kropparna utföra kring sin egen axel.

»*Den lokala rörelsen*», som Sw—g i sin oerhörda vårdslöshet på flera ställen blott benämner »den andra rörelsen», har till förebild den, som jorden företager kring solen. Sw—g kände, som ofvan nämndes, Kepler och visste säkerligen att jordens rörelse kring solen är elliptisk, samt kallar den själf »nästan cirkelrund», men afbildar den cirkelrund.

»*Den progressiva rörelsen*» är icke lika lätt att förklara, men den är en långsammare rörelse i hvarje enhets inre af dess smådelar (se Clissolds »Principia», Vol. I sid. 88, 173; se också fig. sid. 135). Denna rörelse råder sålunda inom Descartes' och Sw—gs

himlakroppar, under det de ännu äro i ett löst aggregationstillstånd, men måste sedermera antagas ha upphört.

Till stöd för min ofvanstående uppfattning anför jag ytterligare följande.

I Clissolds Vol. II sid. 274 af »Principia» läsa vi: »Hvad vi ha sagt om finita, om den progressiva rörelsen af deras delar, om den axillära och lokala rörelsen af det hela, kan tillämpas på vår egen jord».

Se fig. i Vol. I sid. 130—135 af Clissolds »Principia».

I Vol. II af Vet. Akad. »Opera Quædam» läsa vi: Sique planeta a suo finito vel ab individuis trahit similitudinem in eo principue quod similiter moveri velit, velit intrinsecus et progressive moveri, velit axilariter moveri».

Kort därefter läsa vi: »Quod vero localem attinet nec dubitationis est ullus locus cum se quotannis circa solem volvat.»

Sw—g upprepar sin vana trogen om och om igen att alla rörelser äro alldeles likformiga och att det hela skulle rubbas och allting sönderfalla, om de icke vore det.

Man talade i hellernas gamla dagar oändligen mycket om olika rörelseformer och inblandade i sitt betraktelsesätt af dem en god del mystik. Den spiralformiga rörelsen värderades högt af pythagoréerna och kallades den pythagoreiska-speusippiska rörelsen. Jag vill minnas att Arkytas omnämner den; denna rörelse lär likväl ha gått uppifrån och nedåt, liksom den här i landet så högt värderade rörelse korkskruven gör omedelbart innan buteljen uppdrages. Den spiralformiga rörelsen fortfor att omtalas och värde-

ras och åtnjöt mycken gunst hos den af Sw—g ifrigt studerade och beundrade Leibniz; den gick hos denne nedifrån och uppåt. Leibniz lät till och med grafiskt framställa den genom en på sin likkista anbringad metallspiral med underskriften »inclinata resurget», hvilket betyder att den böjer sig blott för att stiga.

I Vol. III. af *Oeconomia R. A.* (N:o 264 — 270) talar Sw—g mycket om rörelseformer.

En vinklig, hörnig form utan något egentligt centrum är en låg form och den rätliniga rörelsen, som ju saknar centrum, är också låg. Högre stå då den sfäriska formen och den cirkelformiga rörelsen. Ännu högre står den perpetuo-axillära eller den perpetuo-cirkulära rörelsen. Ofvanför denna stöta vi på en coelestial form och allra högst på en perpetuo-spiritual-coelestial form, som icke egentligen är form utan vara, förstånd och visdom och äfven tid, rum och rörelse.

På tal om dessa coelestiala saker blir Sw—g i sin stil alltmera mystisk och kan i detta fall täfla med, snart sagdt, hvilka mystikens heroer som helst. Dessutom märker man tydliga tecken till den religiöse paranoikerns ekstas. Den våldsamma krisen, som 1744 fick sitt utbrott i London, förberedes.

* * *

I sina »Principia» (Clissold Vol. II sid. 268 — 270) —hvarest Sw—g talar om »de gamla filosoferna», om Ovidius och Aristophanes och Moses — har han afbildat solen omgifven af 7 planeter.

I »De Cultu & Amore Dei» säger Sw—g att solen på detta sätt — genom att medelst centrifugalkraften utkasta dem från sin egen massa — fick sju barn, sju planeter.

Hans entusiastiska anhängare ha på grund häraf kommit fram med det påståendet att Sw—g skulle upptäckt den ena eller båda af de då ännu icke upptäckta planeterna, af hvilka Uranus först varsnades 1781 af Sir William Herschel och Neptunus först 1846 af Adams och Leverrier.

Påståendet är apriori icke så litet förvånande redan därför att Sw—g, som, hvad än herrar svedenborgare må hysa för åsikter härom, var ytterst angelägen att för sig häfda alla sina vetenskapliga förtjänster, icke med ett ord antydt sin upptäckt af en planet. Om man nu betänker hvarje naturforskares »rena glädje» vid en »upptäckt», vore det än endast af en »ny» lusart, så kan man begripa hur Sw—g skulle offentligen jublat på allraminst 100 sidor, om han upptäckt en hel ny planet.

Redan det nu anförda gör Sw—gs planet-upptäckt ytterst osannolik.

Men härtill kommer den stora rimligheten af hans poetiska tal om solens sju barn och hans teckning af sju planeter utan några nya iakttagelser alls.

Det är till och med från svedenborgares sida förvånande att så få af dem tyckas känna till huru mycket man under århundraden tillämpat det heliga sjutalet på vårt solsystemets större himlakroppar liksom på så oändligt mycket annat.

Jag gör här en liten sammanställning och använder därvid dels allmänt kända författare i filosofiens och andra vetenskapers historia, dels arbeten af Schuré, Troels Lund, Carlisle o. m.

Sjutalet var heligt hos egyptierna ända från den mythiske Hermes Trismegistos' (kanske identisk med guden Thot) tid. Denne erhöll genom Osiris en »up-

penbarelse», en vision, i hvilken han såg sju planeter omgifna af hvar sin genomskinliga kristallsfer.

Sjutalet var också heligt och spelade en mycket stor roll hos kaldéerna. Hos hellenerna finna vi samma företelse ända så långt tillbaka i tiden som till pythagoréerna, hvilka ansågo tre- och fyra-talen heliga och summan 7 alldeles utomordentligt helig.

Sju voro kaldéernas års- och tids-taflor af bränd lera och tio gånger så många de i konung Sangons bibliotek förvarade brända lertaflorna, genom hvilkas studium fransmannen Oppert och engelsmannen Sayce gifvit oss upplysningar om kaldéerna och akkaderna från 16:de århundradet f. Kr.

»Planeternas heliga 7-tal» framlyser genom seklerna ända från denna tid. Därigenom att man tänkte sig en planet behärska hvar sin dag kom man till 7-dagars-veckan, som utträngde den förra borgerliga tio-dagars-veckan.

Kaldéerna hade också en syndaflod. Regnet nedstörtade då i sju dagar, arken pröfvades sju gånger, var byggd i sju afdelningar, stannade på fast mark efter sju dygn. Sju personer tillredde offret och sju voro de stora gudarne. Kaldéernas tempel eller observatorier voro byggda i sju våningar. Deras färger, som sattes i samband med regnbågens sju färger, voro också sju. Man har antagit att man genom att inskrifva en sjuuddig stjärna i en cirkel med en udd för hvarje planet kommit till tonskalan med dess sju intervaller?

Man införde sjutalet på så många håll som möjligt, både där det låg nära till hands och där det var en smula långsökt, och verkningarna häraf ha bevisligen sträckt sig ända till Sw—gs tid.

I det länge förhärskande Ptolemaiska systemet föreställde man sig jorden såsom vårt världssystems centrum omgifven af sju större himlakroppar, d. v. s. af de fem då kända planeterna — Mercurius, Venus, Mars, Jupiter och Saturnus — samt solen och månen.

Detta sannolikt ursprungligen kaldeiska betraktelsesätt, som utgjorde en integrerande del af kaldéernas religion, har sträckt sitt inflytande till babylonier, perser och greker och från dessa senare till andra européer. Troels Lund har säkerligen rätt i att angifva dess fortfarande inflytande ända till 1600-talet. Efterverkningar däraf kunna påvisas på 1700-talet.

Sju voro också de indiska devaerna, sju de persiska armsjapanderna, sju de grekiska vise (i 7:de och 6:te århundradet f. Kr.), sju arabernas och andras himlar, sju Jetros symboliska döttrar i 2 Mose B., hvilka föreställa de sju dygderna, som den invigde måste förvärfva för att kunna öppna sanningens brunn, sju uppenbarelsens änglar och sju kabbalans seffiroter.

Det kanske mest talande beviset på planeternas allmänt antagna mythologiska 7-tal före upptäckten af Uranus och Neptunus finner man i Carlisles' »History of Frederick the Great». I Rheinsberg i Preussen, hvarest denne furste en tid hölls fängslad af sin halfförryckte fader, fanns (1739) öfver vallgrafven en brygga, på hvilken funnos sju statyer, af hvilka hvarje uppbar ett klot och hvilka tillsammans symboliserade de sju planeterna.

Mångfaldiga andra bevis kunde framdragas, men det ofvan anförda torde möjligen vara nog för att rädda en del — och den bättre delen — af herrar svedenborgare för ett af sektens tallösa absurda påståenden.

* * *

Den första delen af Sw—gs »*Opera Philosophica et Mineralia*», innefattande hans »*Principia*» torde under hans egen lefnad icke vunnit särdeles stort erkännande. (Se sid. 334.)

Men de båda metallurgiska volymerna om järnet och kopparn ägde betydande förtjänster. Om icke heller dessa arbeten bjödo på något nytt eller originellt, så utgjorde de likväl grundliga framställningar om hvad man den tiden visste i två viktiga grenar af metallurgien. Enligt sakernas natur kunde Sw—g med dem icke nå någon större läsekrets, men han erhöll ampla loford af verkligen sakkunniga och objektiva fackmän.

En del af arbetet om järnet publicerades åter i Strassburg 1747 och en annan del i »Descriptions des Arts & Metiérs» 1762. I sin »Elements on the Art of Assaying» anger Cromer att den föga läste Sw—g lämnat den bästa framställningen icke blott af metoderna och förbättringarna i metallverken på kontinenten men också i England och i de amerikanska kolonierna.

Ännu 1861 säger John Percy, M. D. i London om Sw—g: »Denne märkvärdige mans metallurgiska arbeten tyckas vara mycket ofullständigt kända — åtminstone citeras de sällan om ens någonsin; och likväl äro de enligt min mening mera värda deras uppmärksamhet, som äro intresserade af metallurgiens historia.»

Prof. H. Sjögren har om de metallurgiska delarne af Sw—gs stora arbete från hans andra period till mig uttalat att de utgöra en »sakrik, god kompilation», genom hvilka tre ord jag antager att prof. Sjögren »träffat hufvudet på spiken».

* *
*

Samtidigt som Sw—g 1734 i Dresden och Leipzig publicerade sina volymer innehållande hans »Opera philosophica (Principia) et Mineralia» lät han också trycka två smärre afhandlingar: »*Prodromus Philosophiæ Ratiocinantis de Infinito et Causa Finali Creationis*» samt »*De Mechanismo Operationis Animæ et Corporis.*»[1]

Den första afhandlingen, känd under namnet »*De Infinito*» (om det oändliga eller om den oändlige), är med uttryck för hans vördnad, med tack för de välgärningar han mottagit, samt med omnämnande af frändskapen dem emellan etc. dedicerad till Erik Benzelius d. y., som då var biskop i Linköping.

Liksom så många sina föregångare från olika tidsåldrar, från pythagoréerna, Platon m. fl. genom Cusanus och renässansfilosoferna till Hobbes och Descartes och Sw—gs samtida, säger Sw—g att vi, då vår uppfattning och våra sinnen äro afpassade efter det ändliga, icke kunna uppfatta mycket af den eller det oändliga.

Med hänsyn till rum och utsträckning, rörelse och snabbhet, tid och evighet finnas inga förhållanden mellan det oändliga och ändliga och det är af denna grund som vi, sjelfva ändliga, omöjligen kunna begripa det oändliga.

---

[1] De båda här refererade afhandlingarna innehålla delvis detsamma som den 1905 i Bryn Athyn, Pa. U. S. A. af A. H. Stroh i engelsk öfversättning utgifna »On the Infinite, Indefinite and the Finite». Hvad som innehålles i denna afhandling, men saknas här, återfinna vi till allra största delen i referaten från Sw—gs tredje period. För att undvika omsägningar har jag här helt kort refererat alla tre afhandlingarna.

Det är därför fördelaktigast för oss att icke resonera om Guds väsen utan omfatta det, som blifvit oss uppenbaradt, såsom en helig och otvifvelaktig sanning.

Men det mänskliga sinnet åtrår att filosofera just öfver Gud, själen och hvad som därmed har sammanhang.

Sw—g uppställer då först frågan om den oändlige finnes och kommer till den slutsatsen att världen icke kunde ha uppkommit utan en första princip, en orsak och att denna orsak måste ligga utanför all tid och vara till af evighet. Det är den, som skapat naturen. Sw—g antager nämligen, som så många andra, efter judiskt från andra orientaliska folkslag härrörande föredöme att naturen är skapad. Det, som först skapades, var det enklaste och det minsta och i detta låg in nucleo utvecklingen af det hela. I det ändliga, i naturen och icke i den oändlige Gud låg (på något oförklarligt sätt) det ofullkomliga, det onda. Icke förty är det naturbetraktelsen, som leder oss till gudsåskådningen.

Allt detta känner läsaren igen såsom varande betydligt äldre än kristendomen.

Men därefter uppväcker Sw—g sin läsares beundran genom en framställning af det cerebrospinala nervsystemet och vissa organer, särskildt af ögat och örat för att visa hur allting är inrättadt för ett ändamål. Framställningen är här förtjänstfull och från Sw—gs sida alldeles förvånande klar och kortfattad.

Men förtjänsterna tillhöra Heister, från hvilken det anatomiska, som utgör en mycket afsevärd del af afhandlingen, är taget »nästan ord för ord», hvarom den hederlige öfversättaren Garth. Wilkinson i en

not (sid. 30) underrättar oss, men hvarom Sw—g, såsom han i det stora flertalet liknande fall plägar göra, icke säger ett ord. Öfversättaren har blifvit tvungen att här och hvar »fylla i» dels för att rätta talrika fel, dels för att göra vissa satser begripliga. En del senare framställda fakta äro emellertid icke lånade från Heister »utan sannolikt från någon annan anatom» (Wilkinson).

Därefter kommer främst bland de öfliga gängse bevisen för ett gudomsväsendes tillvaro: att idén om det är medfödd hos den tänkande människan.

Efter detta kommer Sw—g sist till talet om Guds vilja och förutseende och här märka vi en betydelsefull passus, af hvilken Sw—g likväl icke utdragit konsekvenserna. Han opponerar sig (sid. 46 i Wilkinsons öfversättning) mot den grofva uppfattningen att Gud skulle undergå dagliga förändringar, så att han icke skulle göra i morgon hvad han gör i dag, eller att hans vilja såsom människans skulle bero af föränderliga inflytanden. Samtidigt predikar han om att Gud är oändlig, utan att alls bry sig om konsekvensen häraf och tillstå att han är alltomfattande, eller kunna närmare än han gjort med »den matematiska punkten» förklara det nödvändiga sambandet mellan den Oändlige eller »Skaparen» och det ändliga eller skapelsen. Han räcker m. a. o. ständigt ut handen åt panteismen och materalismen och drager den ständigt åter tillbaka.

Människan företräder skapelsens högsta ändamål, som är att erkänna den Oändliges tillvaro och oändlighet. Hon har därför en själ och en kropp och en förening mellan båda, som gör henne till en tänkande varelse.

Sw—g kommer nu in på den fria viljan och på den kvistiga frågan huru Gud, som hade både förutseende och själf utgjorde Försynen (»prevision» eller »previdence» och »providence») kunnat ställa så till att själen blef underordnad kroppen och frestelserna. Han följer sedermera här Malbranche. (Se andra delen).

Jag låter till läsarens uppbyggelse Epikuros formulera och besvara denna fråga genom Anatole France (»*Les Dieux ont soif*»).

»Épicure a dit: Ou Dien veut empêcher le mal et ne le peut, ou il le peut et ne le veut. ou il ne peut ni ne le veut, ou il le veut et le peut, S'il le veut et ne le peut, il est impuissant, s'il le peut et ne le veut il est pervers, s'il ne le peut ni le veut, il est impuissant et pervers. S'il le peut et le veut, que ne le fait il?»

Ja, den frågan kan uppställas äfven af enfaldiga och förblir obesvarad af de vise.

Sw—g kunde naturligtvis icke mera tillfredsställande, än andra kunnat det, besvara frågan. Men det sätt, på hvilket han formulerar sitt svar är i belysningen af hans senare religionslära märkvärdigt.

Genom »fallet» och kroppens (d. v. s. begärets) herravälde öfver själen (d. v. s. den fria viljan) bröts sambandet mellan den Oändlige och den skapade människan.

Hur återställdes det? Genom Guds ende Son, svarar Sw—g.

Och i sitt tal om huru detta kan tillgodogöras och vårt ändamål förverkligas af kristna och hedningar förefaller det mig att Sw—g, som likväl här icke tydligt utfört sina tankar om återlösningen ifall han hyste dem, starkare än sedermera framhäfver bety-

delsen af tron, »i hvilken det finnes en gudomlig väsentlig egenskap» (essence).

Därefter påpekar Sw—g att hela naturen har tillkommit genom den Oändlige men medelbart (genom finita, d. v. s. ändliga enheter), att Han sålunda finnes i allt, ehuru mindre fullkomlig desto mera medelbar förbindelsen är. Men alla modi äro uteslutna från den Oändlige och vi kunna icke genom analylytisk induktion nå honom.

»*De Mechanismo Operationis Animæ et Corporis*» är en tillsammans med den föregående 1734 publicerad afhandling, som ger oss mycket värdefulla upplysningar om Sw—gs föreställningar på vissa områden under denna tid.

Den börjar med en förklaring att blott Gud är ett infinitum och att själen är ett finitum, som enligt vissa lagar inverkar på kroppen.

Men allt, som är ett finitum, har utsträckning och form och faller under geometrin och under mekaniska lagar. Så äfven själen (efter Rüdiger).

Själen består af ett enkelt och aktivt finitum, men måste också innehålla en passiv princip, då den själf är både aktiv och passiv. (Längre fram lära vi att den finnes eller består i det ur aura universalis deriverade »liquidum spirituosum». De högre djuren däremot få sin ande ur den andra auran eller det magnetiska liquidum. Insekterna få sin själ från etern.)

Om man vill jämföra själen med en maskin har Sw—g intet att säga häremot, men han fordrar då jämförelse med en lefvande maskin. Detta kan svårligen vara riktadt mot De La Mettrie, som väl icke förrän kring midten af 1700-talet låtit höra af sig om L'homme machine, utan mot Descartes.

Själen är odödlig. Den verkar (direkte genom »spiritus animales» i liquidum spirituosum) på kroppen, som Sw—g antager kanske före syndafallet också varit odödlig, men därefter i Adams afkomlingar undergått en degeneration och blifvit dödlig.

Det finnes, som sagdt, ett samband, ett »*contiguum*» mellan själen och kroppen, som förmedlas genom rörelser, hvilka undergå förändringar, och verka genom sammanhängande elementer af olika slag, hvarvid rörelserna i gröfre elementer äro långsammare än i mera subtila elementer. (Vidrör den Wolffska modifikationsläran.) Sinnesorganerna föra till vårt medvetande dylika rörelser, som undergå förändringar, då de träffa kroppens spända och med stor noggrannhet anordnade och bildade membraner, »fibrer» och olika bildningar, och slutligen nå hjärnan; detta såsom samtiden antog genom vibrationer och tremulationer. Då dessa nå själen genom subtila medier bli intrycken klara, harmoniska och behagliga. Själens egentliga säte är förnämligast i stora hjärnans bark (sid. 143 i Wilkinsons engelska öfvers.), hvarest »membranerna» (pian och Sw—gs »piissima») äro finast.

Vi komma att i referaterna från Sw—gs tredje period lära närmare känna själen.

Ur den 1905 af Stroh i Bryn Athyn, Pa, utgifna öfversättningen af ett manuskript »*De Mechanismo Animi et Corporis*», som kanske utgjort utkast till den ofvanstående afhandlingen af snarliknande namn, (Prodromus Philosophia Ratiocinantis de Mechanismo Operationis Animæ et Corporis) refererar jag följande intressanta uttalanden.

Efter att ha uttalat sig om att hvarje djurs förnimmelser uppkomma genom rörelser, hvilka äga rum

genom en oafbruten isolerad kedja, ett »contiguum» från jämförelsevis grofva till finare elastiska enheter, omtalar han att själen är underkastad geometriska lagar och kan utforskas mekaniskt och geometriskt och att den består af elementer, som ha en kärna af första och andra ordningens aktiva och ett skal af passiva finita, och att denna själ icke kan förstöras af vare sig eld eller något annat element.

Det Gud och människan förenande sambandet är icke mekaniskt eller geometriskt, hör icke till naturen och kan icke uppfattas af oss. Gud handlar icke omedelbart utan genom intermediära väsen med oss, dessa väsen äro änglar med likartade själar som vi själfva (neoplatoniskt).

Själen bör utforskas på metafysisk filosofisk väg, genom naturforskning, geometri och mekanik, medelst siffror och beräkningar, medelst experimenter, medelst studier af anatomi och fysiologi, af kroppens och själens passioner och genom den heliga skrift.

Rörelserna öfverföras äfven enligt detta manuskript på själen genom membraner, särskildt genom hjärnhinnorna (Wolffs »modifikationslära»). Själen är spridd öfver hela hjärnan och verkar därifrån genom sammantryckningar och utvidgningar af »fibrerna» i kroppens alla delar.

Hvarje del af ett djur kan ge upphof till andra djur, som vi se då ett djur ruttnar och otaliga insekter bildas däraf. Äfven af exkrementer och af urin danas djur. I vår andedräkt, mellan våra tänder och i vår mun finnas också djur. Intet djur kan uppstå utan af ett annat djur men hundrade och tusende arter (varieteter) kunna uppstå från samma djur.

Vi se af det ofvanstående att Sw—g hyllade åsikten om en »generatio aequivoca» eller »spontanea» d. v. s. om organismers uppkomst utanför andra organismer ur organiska ämnen och under vissa gynnsamma förhållanden. En dylik åsikt har på många håll varit förhärskande från och med Aristoteles till och med våra dagar.

Aristoteles trodde att insekter bildades på blad, löss på kött, och fiskar i sjöbottnarna, och liknande föreställningar voro under hela antiken allmänna.

Under Sw—gs tid var denna åsikt allmän och hyllades af framstående forskare både före och kort efter hans lefnad.

Sw—gs samtida voro i allmänhet öfvertygade därom att loppor alstrades i med urin befuktad sågspån. V. Helmont trodde att till och med möss kunde bildas utanför organismer och Buffon påstod att maskar kunna bildas i och af ruttet kött etc.

Men redan under den italienska renässansens tid hade många hyst den åsikten att alla lefvande organismer härstamma från andra lefvande organismer.

Då mikroskopet kommit till mera allmänt bruk och satt forskare i stånd att upptäcka närvaron af ägg, aftog tron på en generatio spontanea starkt.

Men man har, som ofta händer i våra dagar, med bättre insikter återupptagit frågan. Man tror ej längre på uppkomsten af högre djur, insekter eller rent af däggdjur ur liflösa organiska saker. Många hålla också före att det organiska lif, som finnes på jorden har utvecklat sig från organismer, som från andra himlakroppar ha hitförts med meteorer. Men på allra sista tiden ha särskildt engelska och amerikanska forskare genom egna iakttagelser blifvit öfvertygade

därom att protoplasmatiska bildningar i form af mycket lågt stående organismer kunna under vissa förhållanden uppstå ur ämnen, som själfva icke innehålla organismer eller fructifications- eller propagationsorganer af något slag. Frågan är ännu öppen, och försiktigt folk torde väl helst afhålla sig från både ett kategoriskt bejakande och ett kategoriskt förnekande.

I N:o 311 af Oecon. Regni anim. Vol. II diskuterar Sw—g senare utförligt frågan om själen är materiell eller icke materiell. Han har sagt, erinrar han, att med hänsyn till substansen är själen ett fluidum, *produceradt* af aura universalis, inneslutet i »fibrer »(= celler) och är det genom hvilket, från hvilket och för hvilket kroppen finnes, organet öfver alla andra.

Han frågar därefter hvad man menar med materia. Om därmed menas utsträckning i förening med »inertia», så är själen icke materiell; den första auran är nämligen hvarken tung eller lätt utan blott aktiv (lefvande) kraft. Han har, säger han, enligt läran om ordningen visat hvad materia är, hvad form är, hvad utsträckning är och hvad ett fluidum är, och håller före att tvisten om själens materialitet eller immaterialitet är en tvist om ord. Han kommer litet längre fram i samma stycke till den slutsatsen att till och med kroppen för såvidt den lefver, är icke materiell. Men för oss, som anse att allt som äger utsträckning — hvilket hans finita om än i minimal grad verkligen äga — och icke är tomrum, är materia, äro Sw—gs finita äfven af första ordningen materia och det blir oss svårt att icke räkna honom bland materialister, om han än häri, som i mycket annat, var föga följdriktig.

Den, som med kännedom om den föregående hithörande litteraturen läser Sw—gs »Principia» och efter

att ha fullbordat den alldeles icke lätta uppgiften att ur dess (i Clissolds öfvers.) inemot 750 genom lösryckta och oklara satser, tallösa upprepanden och irriterande mångordighet tunglästa sidor lära sig det väsentliga, undrar i sitt stilla sinne när Sw—g skall omnämna de författare, från hvilkas arbeten han kompilerat det hela. Särskildt gäller detta Wolff, som vid sidan af Descartes lämnat det starkaste bidraget och som, då Sw—gs arbete 1734 utkom, ännu lefde (död 1754).

Först i sista slutet af andra volymen nämner Sw—g Chr. Wolff och skrifver:

»Jag kan likväl icke sluta utan att nämna namnet Chr. Wolff, som ägnat så mycken uppmärksamhet åt odlandet af sina förståndsförmögenheter och som så mycket bidragit till den sanna filosofiens befrämjande genom sina olika vetenskapliga och experimentala forskningar. Jag hänsyftar särskildt till »*Philosophia prima seu Ontologia*» och likaledes till hans »*Cosmologia generalis*», i hvilka han formulerat olika regler och axiomer att leda oss på vår väg mot ernåendet af de första grundsatserna och hvilkas genomläsning mycket betydligt bidragit att befästa mina åsikter; ehuru de grundsatser jag framställt i detta arbete blifvit antagna och nedskrifna två år, innan jag hade tillfälle att rådfråga hans arbeten. Jag erkänner, att jag i revisionen af detta (mitt) arbete (Vol. I af *Opera* etc.) skyller hans verk mycket, så mycket att om någon vill besvära sig med att jämföra båda, så skall han finna att de grundsatser jag här framställt och tillämpat på världen och dess serier nästan alldeles sammanfalla med denne berömde författares metafysiska och allmänna axiomer», etc.

Det skulle bli alltför vidlyftigt att påvisa hvilken skarpsinnighet Sw—g i dessa rader användt för att rädda så mycken »originalitet» som möjligt åt sig själf och samtidigt lämna de i anständighetens namn fullständigt nödvändiga erkännandena åt Chr. Wolff.

Det är gifvet att om två personer behandla samma föremål, så måste likheter emellan deras framställningar nödvändigtvis uppstå. Men om två personer behandla så innehållsrika och i detaljer vidsträckta ämnen som Chr. Wolff och Em. Sw—g gjort och likheten dem emellan icke blott i »metafysiska och allmänna axiomer» och i grundsatser utan i de allramest konkreta detaljer är så utpräglad, som den faktiskt är mellan Wolff och Sw—g, så måste man, säger jag än en gång, antingen förklara likheten genom ett »underverk», jämngodt såsom sådant med nästan hvilket annat som helst, eller därigenom att den efterföljande författaren såsom sitt upptagit innehållet i föregångarens framställningar.

Det är icke kändt hvad som förefallit mellan Chr. Wolff och Sw—g. Men det är icke otänkbart att Chr. Wolff, som säkerligen kände tillräckligt af litteraturhistorien för att begripa huru mycket eller snarare huru litet af Sw—gs egen fatabur, som fanns i hans »Principia», och med största sannolikhet icke fullt uppskattade Sw—gs erkännande af hvad denne hämtat från honom själf, stött Sw—g för hufvudet med något uttryck om det ena eller det andra. Det säkra är att sedan Sw—g i tidigare dagar flera gånger gifvit uttryck åt sin beundran för Wolff, fick han senare jämförelsevis låga tankar om denne. I den sammankomst Vår Herre på Sw—gs begäran i senare år tillstadde honom med Aristoteles, Descartes och Leibniz

låter Sw—g Wolff som en liten figur bakom Leibniz uppbära dennes släp och ger också på annat sätt uttryck åt sin åsikt om Wolffs underlägsenhet. Af Sw—gs uppenbarelser i andevärlden (Diar. spirit. 4550, 4727, 4744, 4851, 6018, 6049) framgår att Wolff var förskräckligt egenkär öfver sin lärdom, var fåfäng, sniken och skrytaktig och hyllade många villomeningar. Sedan andarna förgäfves försökt få några värdefulla kunskaper af Wolff vände de honom alla ryggen.

Under Sw—gs paranoida förföljelseperiod var den då aflidne Wolff en af de förföljande, som vi finna af N:o 4851 af Diarium spirituale. Jag citerar Sw—gs anförande:

»Under natten började (min) ändtarmsöppning att klia och jag gned den till dess den smärtade, och när jag gjort detta upprepade gånger syntes vissa (andar) nedtill under den och jag märkte att (klådan härrörde) från deras närvaro och af den omständigheten att de i lifvet trott sig vara kloka, och likväl voro de icke kloka, — de trodde det icke blott, utan yfdes öfver det, och ansågo sig klokare än andra, ehuru intet kunde vara mindre sant. Denna stolthet frambring(ade) analklådan och gnidningen. De voro Wolff, Eric Benzelius (d. ä.?) och Lars Benzelstjerna och Gustaf Benzelstjerna. Då de märkte att dylikt ansågs om dem, lade de råd huru de skulle kunna visa sig vara kloka, men detta utgjorde en hädelse mot Herren, som företogs af list och ondska, men de blefvo underrättade och undervisade, att illvilja icke alls är intelligens, emedan de just därigenom visa sig vara okloka,»

Denna Sw—gs »uppenbarelse» är en af dem, som mest förvåna herrar svedenborgare. Men då det

till och med för dem är omöjligt att förneka att den är nedskrifven af Sw—g, säga de helt lugnt att Wolff, Benzelius och Benzelstjernorna säkert voro orsaken till klådan. Vi läkare ha fått andra »uppenbarelser» och kalla vanligen detta symptom »hemorroidalklåda».

* * *

»*De Cultu et Amore Dei*» eller »*Om Dyrkan och Kärleken* till Gud» är ett högst märkligt arbete, som ansluter sig till de sista sidorna i Sw—gs 1734 utgifna Principia, och af detta skäl refereras här, men som först hösten 1744 påbörjades »på gudomlig befallning», och i hvilket Sw—g skulle icke som förr framställa andras tankar utan de ingifvelser han själf fått. Arbetet utkom 1745 och bildar en öfvergång från hans »världsliga» till hans teomaniska litterära produktion. Då han skref det, var han redan under starkt inflytande af sin sent i hans lefnad utvecklade religiösa paranoia.

I sina föreställningar är han i »De Cultu» etc. för öfrigt påverkad af Platon och Plotinos, af Aristoteles, af Philo Judæus och af den judiska kristna mytologien — kanske mest af Plotinos' neo-platoniska tankar.

I arbetets uppställning och allmänna karaktär liksom här och hvar i konkreta skildringar har han följt en långt senare förebild.

Man införes i framställningen till jordens förut omtalade paradisiska vårperiod, i hvilken växt- och djurvärlden redan voro utvecklade och vilkoren de bästa tänkbara för mänsklig tillvaro. Djurriket hade utvecklats ur växtvärlden, små och låga djur ur små och låga växter, fåglar ur buskar, ryggradsdjur ur

träd. De första människorna hade ännu icke uppenbarat sig, men de voro så att säga »i görningen».

Den andliga, spirituala inre solen, Lifvets Sol, i hvilken Gud bor, sken i 45° vinkel ned på paradiset med sina befruktande rödgula strålar. Den återkommer senare under hans sjukdomsperiod.

I en härlig lund af äppelträd var ett träd — »Lifvets Träd» — särskildt storartadt. På detta utväxte ett ägg och den omgifvande naturen lagade till en liten bädd. Då allt var färdigt utkläcktes à la vanlig kyckling lille Adam ur ägget i bädden. Han diade därefter ur kvistarna på lifvets träd eller låg på sin rygg med öppet litet gap och lät dropparna från en dylik kvist falla ned i sin mun. Det fanns vilddjur i paradiset men i deras förhållande till Adam bara antingen mycket lättskrämda eller mycket vördnadsfulla vilddjur. Då något af dem händelsevis kom till lunden, sprang det antingen förskräckt till skogs eller föll i djupaste andakt på sina knän.

Lille Adam får snart besök af Himmelska Väsen. Dessa kunde icke vara aflidna goda individer af det jordiska människosläktet, eftersom inga människor ännu dött. De kunde vara aflidna varelser från andra himlakroppar, af hvilka Sw—g omtalar åtskilliga. De kunde möjligen också vara väsen, som haft den enorma turen att genast skapas till änglar af Vår Herre. I alla händelser kommo de nu för att fungera dels som första klassens barnjungfrur dels som lekkamrater hos lille Adam. De uppförde oändligt vackra ring- och spiralformiga slängdansar för honom och lärde honom med välvilliga små knep att gå. Han utvecklade så småningom liksom vi andra sin anima, sitt mens och tyvärr också sin animus eller lägsta själ med dess

sinnliga begär. De »väsenden», som omgåfvo honom, voro då åtminstone enligt nyplatonska barocka föreställningar delvis produkter af hans egen psykiska verksamhet. För såvidt de inträngde från hans anima hade de då ett himmelskt ursprung. Hans mens skänkte honom »visheters» sällskap. Men genom hans animus hade äfven onda makter genom sinnliga frestelser tillträde. Då man betänker hvad detta senare kostade honom och oss alla, är det icke utan att man känner en frestelse till en ödmjuk liten klagan öfver Vår Herres hela system med Adam. I den mån Adam utvecklades erhöll han dels på inre vägar genom sin anima dels genom iakttagelser och dels genom ypperliga lektioner af de himmelska väsendena alltmera kunskaper. (Se sid. 228.)

Det var med Adam som med Sw—g: ibland upphörde han att andas med lungorna och försänktes i ljufva dvalliknande tillstånd. (Detsamma hände Eva.)

Adam växte upp och blef yngling och började att göra allt längre utfärder från sin lund. Han kom under en dylik liten tripp till en annan lund med ett annat Lifvets Träd och lade sig att sofva under dess grenar. Och nu hände honom något, som sedermera ej sällan inträffat med hans manliga efterkommande i deras yngre dagar. Han tyckte att han helt, helt nära sig såg en alldeles utomordentligt vacker flicka, klädd i en förtjusande dräkt, d. v. s. i sitt eget skinn och ingenting annat. Samtidigt kände han en smärta i trakten af ett af sina refben. Han försökte omfamna flickan, men, just som han fått fatt i henne, vaknade han och blef mycket ledsen öfver att ingen vacker flicka fanns där. Äfven dylikt torde icke varit någonting sällsynt bland hans manliga ättlingar.

Det var icke första gången Adam sett kvinnliga väsen. Redan i hans tidigaste år hade små vackra flickungar kommit och dansat ringdansar för honom. Det, som han omfamnat, var bara en kvist af trädet och det som han kysst — ty det hade han gjort, den klipparen! — var ett på kvisten hängande ägg. Men det var just det ägget, ur hvilket Eva snart utkläcktes.

Äfven hon fick nu sina barnjungfrur. Vi förbigå emellertid hennes öden till dess hon blef en ung kvinna.

Hennes »Himmelska Väsen» omtalade nu Adam för henne, gåfvo henne diskreta vinkar om äktenskapets betydelse och hjälpte henne med hennes bröllopstoilette. Den bestod bara af en guldring för att uppbinda hennes hår och en diamantkrona på hennes hufvud; för öfrigt fick hon vara alldeles som hon var. De nämnda väsendena förde henne, i säker förtröstan att hon skulle vara välkommen, till Adam.

Oaktadt frånvaron af all utstyrsel, af alla bankdeposita och, underbart att omtala, äfven af präst blef det stor förtjusning i Adams sinne och mycket tillmötesgående äfven å Evas sida.

Jag slutar härmed framställningen. Vi veta att Adam och Eva buro sig mycket illa åt, läto sinnliga begär få öfverhand öfver sin moral och åto åtminstone ett äpple och att vi alla förfärligt dyrt fått betala den måltiden.

Atterbom har höjt det poetiska värdet af »De Cultu et Amore Dei» till skyarna och får väl anses som sakkunnig i afseende på dylika värden. Men man skall icke begära att gamla män, som ägnat årtionden af sin lefnad åt naturvetenskapliga studier, skola falla i hänryckning öfver det nämnda arbetet. De fordra

gärna gränser äfven för licentia poetica och skola i allmänhet ej fullt »sentera» framställningar om ägg, som växa på träd, om nyfödda »ungar», som dia trädkvistar, om vördnadsfulla vilddjur, som falla på knä för små feta, nakna pojkar, om en mänsklighetens stammoder, som företrädesvis som ungmö skilde sig från en nutidens öfverklassfröken af blåaste blod genom att inte ha något på sig. I den antika litteraturen hade man omkr. 2,000 år innan detta skrefs, läst om förfäder, som icke kände elden, icke språk, och som bodde i hålor. Hela detta judisk-mytologiska, mystiskt neoplatonska, sirapssöta, med liknelser och symboler ändlöst utsirade, oupphörligen svulstiga »drafvel» verkar oändligen tröttande.

Då jag för första och sista gången läste »De Cultu», blef jag missmodig öfver min brist på förmåga att uppskatta det och att erinra hvar jag för länge sedan pinats af något liknande.

På hösten 1915 ögnade jag igenom Martin Lamms särskildt i litteraturhistoriskt hänseende mycket förtjänstfulla arbete. Först då löstes den gåta, som dittills ofta pinat mig med en nästan kroppslig smärta, och jag fick veta hvar Sw—g tagit sin förebild till sin »De Cultu» etc.

»Det är Miltons Paradise Lost», säger Lamm. I min smak är det en starkt förändrad men försämrad upplaga af Miltons berömda men för mig långtrådiga arbete. Hade jag råkat kasta mina ögon på en viss hylla i min boksamling, hade jag undsluppit förödmjukelsen och förskräckelsen öfver min minneslöhet.

»Paradise Lost» och »De Cultu & Amore Dei» äro ypperliga medel att verkställa penitens under inhäm-

tande af kunskaper om två arbeten, som båda, ehuru i mycket olika grad, blifvit berömda.

Om man begått någon dålig eller småaktig eller löjlig handling, bör man till straff läsa först de tolf böckerna af Miltons poetiska nonsens och därefter de två åtskilligt mycket mera tröttande af Sw—gs dito dito. Man kan därigenom, om man icke burit sig allt för illa åt, vinna sin egen förlåtelse, som ju är den värdefullaste.

I hvilket ljus betraktade Sw—g själf »De Cultu et Amore Dei»?

De, som icke känna mycket om honom, skola säkerligen besvara denna fråga därmed att han ansåg sig ha framställt ett skaldeverk med den frihet från all hänsyn till verkligheten, som tillkommer skalden.

Men det är min åsikt att de, som ägnat ett längre studium åt Sw—g, skola vara böjda att antaga att han själf ansett sig i detta sitt verk lämna sina läsare en bild af verkligheten.

Han hade redan 1740 börjat få uppenbarelser ofvanifrån, som vi se af slutorden i hans »*Philosophia Corpuscularis in compendio*». (Se sid. 153.)

Det är mycket sannolikt att han ansåg hvarje ord i det arbete som han 1744 påbörjade »på gudomlig befallning» vara ingifvet af Den, som själf är Sanningen. Först senare i sin lefnad tillkännagaf han att »*De Cultu et Amore Dei*» blott skulle antagas såsom sanning för så vidt den öfverensstämde med det Uppenbarade ordet. Han ansåg att arbetet i vissa delar vore en produkt af Förnuftet!

* * *

Den 10 maj 1733 anträdde Sw—g i sällskap med »mina vänner grefve Fredrik Gyllenborg, baron David

Stjerncrona och hans släktingar», mr Gallus och åtskilliga andra en resa öfver Linköping, Småland och Ystad till Tyskland. Vid ankomsten till Stralsund var han i sällskap med baron Issendorff, tysk baron (icke, som Sw—g skrifver, grefve) men svensk öfverstelöjtnant, och med en musiklärare Keller.

Under vägen Stralsund—Greifswald—Anclam—Strelitz—Berlin beundrades väsentligen de preussiska grenadjärerna och humleplanteringarna.

I Berlin såg Sw—g oändligen mycket saker af militärisk, arkitektonisk, litterär och teknisk betydelse.

På vägen till Dresden fick han fatt i en afhandling af Putoneus om Frieslands och Nordlands skeppsmaskar, åt hvilka han ägnar flera sidor af sitt manuskript.

Han kom till Dresden 28 dygn efter afresan från Stockholm, men hade användt »bara» 16 af dessa till själfva färden.

Här såg han återigen det märkvärdigaste, som fanns att se, och anmärker om den katolska gudstjänstens ändamål att tjusa våra sinnen.

Han studerade Bernoullis bok om en ny teori för att manövrera skepp och en mängd metallurgiska och andra arbeten öfver de mest olikartade ämnen. Besöker masugnar och olika fabriker och är, som vanligt, intresserad för de mest olika verksamheter och produkter, samt beskrifver utförligt spegelfabrikation.

Den 10 juli gjorde han excerpter ur Wolffs »Cosmologia generalis» och godkänner dennes försök att på rent metafysisk väg söka utröna elementernas natur. Han omtalar Borellis arbete om djurens rörelser.

Trädgårdarna intressera honom äfven i rent botaniskt hänseende.

Målarkonsten får också sin beskärda del men nästan uteslutande i artisternas namn.

Efter två dagars resa når han d. 23 juli Prag, ser hvad där ansågs värdt att se, och tyckes allramest ha beundrat jesuitklostret och dess samlingar.

Den 30 juli nådde han Karlsbad och omtalar företrädesvis de varma källorna samt mycket utförligt från metallurgisk synpunkt grufvorna i hela denna del af Böhmen.

I senare delen af aug. återvände han till Prag och Dresden.

Han ordar i denna del af sin resebeskrifning mycket om torf och dess egenskaper såsom bränsle.

I början af sept. for han till Leipzig, hvarest hans »*Principia*» snart började tryckas. Han torde, efter allt det lilla han gaf vid handen, ha kvarstannat där, till dess han den 1 mars 1734 nådde Halle. Han anmärker att F. Hoffmann ännu lefde. När *Principia*, *De Infinito* och »*De Mechanismo operationis Animæ & Corporis*» voro tryckta återvände han öfver Cassel, grufvorna i trakten, Schmalkalden, Gotha, Braunschweig, Hamburg och Ystad till Stockholm, dit han anlände i juli 1734.

Då man läser hans resebeskrifning intages man af beundran för hans häpnadsväckande intellektuella vitalitet, och han torde ha användt alla de stora kroppskrafter, öfver hvilka han förfogade, för att besöka lärda, hvilket han aldrig försummade ett tillfälle att göra, bibliotek och samlingar och allt, som kunde bidraga att öka hans vetande.

VII.

Den tredje vetenskapliga perioden 1735—1745.

Knappt hade vår flitige assessor 1734 blifvit färdig med utgifvandet af sina här ofvan angifna arbeten, förrän han började ägna sig åt biologiska studier. Redan från och med 1735 hopade sig i hans hem väldiga manuskripter i »Anatomica, Physiologica & Philosophica», dem följa andra »De Cerebro», »De Musculis in Genere» och »De Via ad Cognitionem Animæ», och förberedelserna till hans tre stora här nedan refererade biologiska arbeten bedrefvos med beundransvärd energi.

Sw—g hade i enlighet med sina på detta område materialistiska åsikter i sitt förelagda ändamål att finna den mänskliga själen beslutat sig för ett grundligt studium af den mänskliga kroppens organer och dessas funktioner, m. a. o. att förvärfva grundliga kunskaper i anatomi och fysiologi.

* * *

Tidigt på försommaren 1736 erhöll Sw—g kgl. permission för 3—4 år för att fullborda sina i »*Opera Philosophica & Mineralia*» nedlagda studier i filosofi och metallurgi.

Han skulle under denna tid afstå från hälften af sin numera af 1,200 dal. sm. bestående lön. Den af

Bergskollegium förordade ansökningen inlämnades d. 31 maj och bifölls den 1 juni.

Den 10 juli anträdde Sw—g sin resa öfver Linköping, hvarest han dröjde en dag för att besöka Erik Benzelius, som nu var biskop därstädes, och sin syster, dennes hustru Anna. Öfver Grenna, Jönköping, Hälsingborg och Hälsingör for han sedan till Köpenhamn, där han stannade till den 24 s. m.

Han beskrifver denna stad långt utförligare än någon svensk nu skulle göra, och erinrar oss därigenom att denna resa från Sverige och särskildt från dess hufvudstad den tiden utgjorde ett långt större företag, än den är i våra dagar.

Sw—g är en mycket plikttrogen turist och ser på hvarje ställe en mycket stor del af det, som tillkommer hvarje dylik resande att se. Vi återfinna bland allt detta i Holland, Belgien, Frankrike och Italien mycket af det, som de flesta någorlunda beresta personer i våra dagar ha besett. Jag redogör i detta korta referat (ur Tafels engelska öfvers.) icke utförligt för Sw—gs tämligen torra uppräkningar af alla märkvärdigheter, men fäster mig mera vid det lilla, som ger någon upplysning om hans personlighet.

Han lade resan öfver Roeskilde—Korsör—Nyborg—Odensee—Aaresund—Schleswig—Rendsburg till Hamburg och passerade sålunda båda Bälterna.

Hans förkärlek för bördiga slätter framträder. Han har senare inga uttryck om Alpernas majestät, men anmärker om Holstein att landet låg jämnt och vackert som en trädgård.

Från Hamburg förtjänar nämnas att han finner porslinsfabrikerna underlägsna de svenska.

Den 4 aug. lämnar han Hamburg för att öfver Harburg resa till Hannover. Han ser sig om, så mycket han kan, men studerar också ontologi (vetenskapen om det varande).

Från Hannover for han öfver Osnabrück och Naarden till Amsterdam; den sista delen af färden i kanalbåt (»trekschuyt»).

Hans funderingar i Amsterdam äro af stort intresse:

»Jag öfvertänkte här huru det kan komma sig att Vår Herre välsignat ett så rått och girigt folk med ett så ypperligt land, hvarföre han under så långa tider har bevarat dem från alla olyckor, låtit dem öfverträffa alla andra folkslag i handel och företag och gjort landet till ett ställe, hvartill icke blott Europas utan äfven andra trakters rikedomar flöda. Den förnämsta orsaken synes mig vara att landet är en republik, hvilken Herran älskar högre än monarkier, som också synes af Rom. Följden är att ingen anser sig tvungen eller bunden af sin plikt att skänka vördnad och dyrkan till någon människa, utan finner låg och hög ha samma värde och betydelse som en kung och kejsare, hvilket också i Holland visar sig i allas sinne och böjelse. Den enda, för hvilken de känna dyrkan, är Herran, och de skänka ingen tilltro till mänskligt kött, och detta behagar mest Herran att han, den Högste, är mest vördad och att ingen mänsklig varelse inträder i Hans ställe.»

Han fortsätter och prisar följderna häraf i ett självständigt sinnelag, i frihet från människofruktan, öfverdrifven försiktighet och modlöshet, samt i förmåga att fritt dyrka den Högste, som icke vill dela dyrkan med någon. Han jämför detta uppförande med det smicker och den falskhet och lögnaktighet, som alstras af

suverän makt. Holländarna dyrka visserligen mammon och sträfva blott efter pengar, hvilket icke är förenligt med välsignelse, men de få bland dem, som icke göra detta, äro tillräckliga att afvärja straff från de andra. (Detta sista tyckes strida mot hans senare åsikter om rättfärdiggörelse.)

I senare delen af augusti finna vi honom i Rotterdam, Willemstad, Antwerpen, Bryssel, Valenciennes och Cambray.

Den 3 sept. nådde han Paris. På vägen dit har han ondgjort sig öfver de feta, sturska och lata munkarna och frågar till hvilken nytta dessa franciskaner kunna vara. De ge aldrig till de fattiga annat än ord och välsignelser, men vilja ha allt möjligt af andra för intet. Han medger likväl att somliga äro kvicka och munviga.

I Paris utvecklar han hela sin storartade energi för att se hvad som fanns att se, och hörde dessutom professorer i Sorbonne och en och annan präst i kyrkorna.

Han trifves tydligen bra i Paris och stannar där till mars 1738.

I Frankrike funnos, säger han, 14,777 kloster och mellan 300,000 och 400,000 ordensbröder och dito systrar. (Gud vare lof — *så* galet står det icke till i dessa våra dagar!)

Den 12 mars 1738 lämnade Sw—g Paris och for i diligens till Chalons sur Saune och därifrån till Lyons. Den 22 for han vidare till Turin öfver Chambery och öfver Mont Cenis; denna senare svåra färd företogs i sällskap med ett dussin personer af olika ställning och sex karmelitermunkar. I Turin befann han sig d. 31 mars och lämnade denna stad d. 7 april.

På vägen mellan Novara och Milano fick han med orätt eller rätt den föreställningen att hans vetturino hade i sinnet ett anfall på honom, då denne ofta drog sin stilett, »då han skulle ordna sina seltyg». En italienare, som har i sinnet ett dolkanfall, torde i regeln icke förbereda detta genom att upprepade gånger draga dolken. Sw—g har emellertid misstänkt onda afsikter och inbillade mannen att han, Sw—g, icke hade några pengar på sig. Han fick under sin resa öfver hufvud inga stora sympatier för det italienska folket, och ansåg det vid sidan af ryssar och svenskar utgöra en af de tre sämsta nationerna.

Han lämnade i sällskap med fem karmelitmunkar den 13 april Milano för att via Verona göra en utflykt till Venedig, såg utom dessa städer Padua, Mantua och Bologna och kom i slutet af aug. till Florens. Han hade här samma glädje, som de flesta bildade svenskar i våra dagar haft, af att skärskåda de omätliga skatterna i palatserna Degli Uffizi och Pitti, Boboliträdgården och de olika kyrkorna med deras stora konstskatter och dito minnen. Allt beskrifves torrt och kort och utan entusiasm. Han gör utflykter till Livorno och Pisa. Han kommer den 25 sept. genom Porta del Popolo till Rom, hvarest han kvarblef under samma energiska utöfning af sina turistplikter som alltid till den 15 febr. 1739, då han anträdde återresan öfver Genua och Paris. Den 27 dec. 1739 har han skrifvit färdigt sitt kanske bästa arbete, »*De Oeconomia Regni Animalis*», som 1740 trycktes i Amsterdam.

Den 3 nov. 1740 anmälde han sig till återinträde i Bergskollegium i Stockholm.

I Sw—gs hithörande manuskript slutar hans resebeskrifning med uppehållet i mars 1739 i Genua. Se-

nare i samma manuskript (Codex 88) utlofvas en fortsättning af resebeskrifningen, men de blad, som ha innehållit denna fortsättning äro af okänd person uttagna ur manuskriptet. I den beskrifning af Sw—gs manuskripter, som hans arfvingar nedskrefvo 1772 och som trycktes 1891, läses den upplysningen, att de uttagna sidorna innehållit en beskrifning på Sw—gs drömmar under åren 1736—1740, och i en not får man veta, att ifrågavarande blad öfverlämnats till (den Swedenborgska) familjens säkra förvar.

Det ligger nära till hands att antaga att de ifrågavarande bladens innehåll haft stort psykologiskt eller snarare psykiatriskt intresse, då Sw—gs paranoida sjukdomsprocess vid denna tid med största sannolikhet redan börjat. En verklig tur för Swedenborgsforskare är, att innehållet i »Drömmarnes Bok» räddades undan denna sorts omtanke för hans minne, och lämnat god ersättning för det förlorade.

* *
*

Innan jag ingår på innehållet af Sw—gs tre mycket omtalade biologiska arbeten, måste jag kasta en om än aldrig så kort blick på hans tids biologiska vetande.

Jag erinrar då först, att öfver ett århundrade hade förflutit mellan Andreas Vesals död 1564 och Sw—gs födelse 1688. Vesal hade dels genom sina egna banbrytande anatomiska arbeten, dels därigenom att han i någon mån stäckte kyrkans skräckvälde, befordrat både den anatomiska och den fysiologiska forskningen. Den makroskopiska anatomien hade efter hans exempel under 1600-talet gjort så väldiga framsteg, att Sw—g kunde inom största delen af detta område röra sig med ungefär samma begrepp som dem vi äga.

Särskildt var den makroskopiska hjärnanatomien utförligt känd.

Mikroskopet började i senare delen af 1600-talet komma i bruk, och viktiga iakttagelser hade redan därmed blifvit gjorda, särskildt af Swammerdam och Leeuwenhoek, hvilken sistnämnde var Sw—gs auktoritet i fråga om blodet. Cell- och väfnadsläran stodo på en rätt primitiv ståndpunkt, men Leeuwenhoek hade upptäckt hjärnbarkens stora, präktiga celler och Malphigi hade också studerat dessa s. k. »globuli», som han tilldelade en körtelartad natur, och hade iakttagit samt ett stycke i det inre af hjärnan följt de därifrån utgående »nervrören». Ruysch (1638—1731) hade mottagit ett så starkt intryck af hjärnbarkens rikedom på små blodkärl, att han kallade den en kärlväfnad. Man antog nerverna vara ihåliga rör fyllda af det mystiska »liquidum spirituosum».

Man kände icke nervtrådarnas byggnad, deras yttre (»Schwannska») skida, den fysiologiskt viktigaste, innerst belägna »axelcylindern» och den mellan båda dessa bildningar belägna »märgskidan». Man kände heller icke nervernas ändapparater och sålunda hvarken de anatomiska och fysiologiska af nervcell, nervtråd och ändapparat bestående enheter, som vi kalla neuroner, eller dessas delvis så ytterst komplicerade anordning. Den Waldeyerska neuronläran lät, som bekant, ännu vänta på sig omkring halftannat århundrade.

Men en mycket viktig omständighet för den, som vill skaffa sig en öfversikt öfver beskaffenheten af Sw—gs verksamhet inom det fysiologiska, ligger däruti att kunskapen om det cerebrospinala nervsystemets fysiologi, oaktadt de nämnda histologiska bristerna, var jämförelsevis starkt utvecklad.

Redan innan Sw—g började sina studier i hjärnfysiologi, hade man genom anatomiska, kliniska och patologisk-anatomiska samt till och med genom experimentella forskningar hunnit så långt i denna del af fysiologien att man faktiskt stod alldeles invid lokalisationen af hjärnbarkens motoriska centra och att det som återstod för att kunna demonstrera dem väsentligen utgjordes af den sammanfattande kritiska litteraturgranskning Sw—g företog.

På liknande sätt var förhållandet med det rent mekaniska, i hvilket man, som vi här nedan skola se, hunnit jämförelsevis långt.

Däremot hade, som vi ofvan sett, alla försök att intränga vidare på områden, som erfordrade kemiska insikter, misslyckats. Den största bristen var naturligtvis okunnigheten om syret och oxidationen. Utan kännedom härom kunde man hvarken förstå den pulmonära respirationen eller dennas yttersta ändamål den s. k. inre, parenkymatösa respirationen, för hvilken de i lungorna med syre lastade röda blodkropparna aflämna detta till väfnaderna och under syrsättning och värmeutveckling de därstädes befintliga starkt sammansatta (ägghvite- fett- och kolhydrat-) molekylerna sönderfalla till enklare kemiska föreningar.

Om lefver- och muskelglykogenet och om hela sockerekonomien visste man ingenting, och det dröjde till midten af 1800-talet, innan man af Claude Bernard fick veta någonting.

Om hela ämnesomsättningen, som till allra största delen består i syrsättningsprocesser, förblef man sålunda nödvändigtvis i okunnighet.

Ännu märkvärdigare förefaller det vara att man

före Claude Bernard och midten af 1800-talet visste så godt som ingenting om kärlnerverna.

Den, som studerat fysiologiens historia, får öfverhufvud det bestämda intryck att vi efter 1850-talet inhämtat det allramesta af hvad vi nu veta och att det, som man visste före 1750-talet, var jämförelsevis obetydligt.

* *
*

Men om allt det väsentliga af de vetandets landvinningar man gjort tog Sw—g kännedom.

Han försummade ingen af de föregående perioderna och tog särskildt ypperligt reda på den helleniska och den romerska antikens författare. I sin jämförelse mellan dessa och nyare tiders vetenskapsidkare ger han de förra företrädet i snillrikhet, men medger att de senare samlat flera iakttagelser.

Han citerar från äldre tid Pythagoras, Anaximander. Anaximenes, Anaxagoras, Leukippos, Demokritos, Platon, Aristoteles, Epikuros, Zenon, Diogenes af Appollonia, Dionysios Areopagiten, Hippokrates Moschus, Morinus, Xenophanes, Jamblicus, Galenus och ännu andra.

Det säger sig självt att bland dessa Platon och Aristoteles haft det största och ett mycket stort inflytande på honom. I rummet näst efter dem kommer säkerligen Anaxagoras.

Från apologeternas och kyrkofädernas tid och från hela skolastiken, öfverhufvud från hela den tid, som ligger emellan Plotinus och början af renässansen har Sw—g icke kunnat hämta särdeles stora kunskaper för sina ändamål. Då han hunnit in och fastnat i det religiösa området, blef Augustinus, som rimligt

var, bland kyrkofäderna hans bästa man. Men, redan innan hans sinnessjukdom nått sin fulla utveckling, hade han skaffat sig vidsträckta kunskaper från hela denna och från medeltidslitteraturen. Då det i Vol. II af *Oeconomia R. A.* N:o 356 i afh. om den mänskliga själen händelsevis blir fråga om änglarna hade eller icke hade naturliga kroppar, säger Sw—g »en passant» att Apuleios, Origenes, Ambrosius, Basilius, Justinus Martyr, Psellus och Lactantius besvarat denna fråga med ja, att Dionysios Areopagiten, Philo Judæus, Athanasius, Chrysostomos och Thomas ab Aquino besvarat den med nej, att Augustinus icke varit fullt på det klara samt att Gregorius och Damascenus (fyndigt!) påstått att för Gud föreföllo änglarna kroppsliga men för människorna okroppsliga.

Det finnes intet tvifvel om att han kände Paracelsus, Giordano Bruno och Kepler.

I 1600-talets vidlyftiga medicinska litteratur hade han en vidtgående insikt. Bland anatomer, fysiologer och andra medicinare hade han företrädesvis studerat Harvey, Eustachius, Malphigi, Leeuwenhoek, Swammerdam, Ruysch, Heister, Morgagni, Lancisi, Pachioni, Wepfer, Vieussens, Valsalva, Ridley, Willis, Boerhaave, Bartholinerna, Bidlow, Luck, Verheyen och Rudbeck d. ä.

Största nyttan torde han i makro- och mikroskopisk anatomi ha haft af Malphigi, Heister, Ruysch, Willis, Leewenhoek, Swammerdam och Bartholinerna, i fysiologi af Willis, Swammerdam och Ridley, i patologisk anatomi af Wepfer och Pachioni. I det kliniska var han väsentligen Boerhaaves lärjunge.

I andra delen af Regnum Animale uppgår antalet

af de af honom citerade forskarna till omkring 170, ett då lång mera imponerande tal än det skulle vara i dessa småafhandlingarnas tider.

Jag har på annat ställe anfört hans högst egendomliga förklaring öfver sin plägsed att vanligen förtiga sina källor och de författare, som från honom anfört samma åsikter som han. (Se sid. 225.)

Men jag ber att återigen få erinra dem, som ständigt föra på tungan det grundfalska talet om Sw—gs originalitet och självständighet såsom forskare, att Sw—g icke en utan flera gånger själf angifver att han varit detta i jämförelsevis obetydlig grad och att han väsentligen varit en litteraturgranskare, kompilator och eklektiker. Man måste beklaga att han, då han emellanåt citerar sina källor, gör detta så ofullständigt att han ofta just utesluter det allra viktigaste, en omständighet som heller icke undgått hans varme beundrare prof. Ramström.

Vill man skaffa sig en öfversikt öfver hvad som är originellt och hvad som är hämtadt från andra hos Sw—g och ha någon som helst rättighet att uttala sig i denna fråga, har man ingen annan utväg än att sätta sig in i den mycket stora del af den föregående naturvetenskapliga och filosofiska litteraturen, ur hvilken han själf hämtat nästan allt hvad han sagt och skrifvit.

* *
*

De religiösa intressena, som under den första perioden icke äro mera framträdande, än som under Sw—gs rätt religiösa tid är vanligt, och under den andra perioden icke förete något bestämdt patologiskt, antaga emellanåt under den tredje perioden —

äfven bortsedt från »*Drömmarnas Bok*» — en tydligt exalterad karaktär.

Jag har vid bildandet af detta omdöme icke fäst mig vid hans oftare återkommande religiösa tal — om den världsliga solen och den (neoplatoniska) andliga solen, om gudomsväsendets inflöde i vår själ som ljuset i vårt öga, om alltings uppkomst i förutseende ordning från ett ändamål, genom ett ändamål och till ett ändamål etc. Icke heller anser jag mig kunna draga några slutsatser af hans lifvet igenom djupt kända meningsskillnader, som få starka uttryck här och hvar, t. ex. då han (i Oeconom. R. A, Vol. II N:o 165) förklarar sig icke vilja utbyta några meningar med dem som förneka liquidum spirituosum, emedan de därmed förneka de första principerna och »emedan deras sinnen äro försänkta i dåraktighet och inskränkta till deras egna ögon».

Men på sina ställen går han i det religiösa tydligt utanför normala stämningar. Han omtalar, exempelvis, redan i »*Oecon. R. A.* »den heliga darrning» som, då han »vågar tala om föreningen mellan Gud och hans skapade väsen», sedermera under hans religiösa lefnadsskede ofta öfverföll honom, och som på flera ställen omtalas i »Drömmarnas Bok».

För öfrigt är det ingen lätt sak att af hans vetenskapliga arbeten under denna tid sluta till beskaffenheten af hans stämningar. Jag erinrar huru torrt han i sin resebeskrifning från 1743 uttalar sig under samma tid, som han enligt hvad »Drömmarnas Bok» ger vid handen, befann sig i en våldsamt skiftande känslovärld.

* * *

Det hos paranoida patienter så vanliga ständiga fantiserandet kring sexuella saker framträder under denna tredje vetenskapliga period mycket tydligt hos Sw—g, äfven om vi återigen bortse från den i detta hänseende bland litterära produkter kanske unika »Drömmarnas Bok».

Äfven i »Regnum Animale» finner man tydliga uttryck för det hos Sw—g vid denna tid mycket förhärskande sexuella intresset.

Sw—g ser nu i alla möjliga fysiologiska processer sexuella företeelser.

Blodet i vena jugularis interna nedstiger och möter gladt lymfan från Ductus thoracicus, bär den som sin trolofvade brud utan dröjsmål till hjärtats högra kammare, hvarest dessa två instiga i den äktenskapliga sängen (N:o 162 i »Regnum Animale»). Chylus undergår inauguration, impregnation, äktenskap och kopulation (N:o 202). Binjurarna bära bort blomman af blodet och viger det vid det jungfruliga serum (N:o 277). Svalget har en hemlig gång till örats sängkammare, o. s. v. o. s. v.

Det måste påpekas att man från forna tider emellanåt finner liknande och rätt obscena saker i den vetenskapliga litteraturen och till och med i nomenklaturen. Men man märker intet häraf i Sw—gs tidigare arbeten. Å andra sidan finner man, som sagdt, ofta liknande böjelser hos paranoiker af olika slag, Jag är därför böjd att antaga — men vågar icke påstå — att den ifrågavarande företeelsen hos Sw—g står i något samband med hans sinnessjukdom.

* * *

Om jag bortser från de under innevarande århundrade i det nya »magasinet» The New Philosophy återgifna voluminösa uppsatserna om »the Fibre» — dem jag icke bryr mig om att sammanräkna — så uppgår antalet sidor af Sw—gs till engelska öfversatta arbeten från hans tredje period med öfversättarnas noter till omkring 4,000 sidor.

Dessa 4,000 sidor innehålla otaliga upprepningar och ytterligt utdragna framställningar. Det väsentliga i dem skulle säkerligen kunna i en bok sammanföras på omkr. 500 sidor.

Då jag redan dragit väl starka växlar på mina läsares tålamod med afseende på Sw—gs vetenskapliga verksamhet, utdrager jag här nedan hela det väsentliga innehållet i den tredje periodens tre stora arbeten »*Oeconomia Regni Animalis*», »*Regnum Animale*» och »*De Cerebro*», som om det utgjorde en enda bok och refererar sedermera här denna bok, i det jag från de tre olika arbetena sammanför det, som hör tillsammans.

* * *

I sina tre nämnda stora arbeten följer Sw—g det system att han — ofta, som redan nämndt, med uteslutande just af det viktigaste — i hvarje kapitel gör utdrag eller en framställning af föregående författares åsikter och forskningar på området och därefter i en utförlig »induktion» eller »analys» därur drager sina egna slutsatser.

Med undantag af en åsikt om kycklingens utveckling i ägget och hans genom ett omfattande litteraturstudium vunna insikter i vissa delar af hjärnfysiologien, torde det icke vara lätt att under denna Sw—gs period finna något väsentligt för hans tid nytt. Där-

emot bidrager läsningen af hans arbeten från denna period icke obetydligt till en öfversikt öfver hans samtids ståndpunkt.[1]

Sw—g skref sannolikt 1741 eller 1742 efter de två kända af Clissold sedermera öfversatta volymerna af Oeconomia R. A. ett manuskript, som 1847 på latin trycktes af J. J. Garth-Wilkinson såsom Transaction III af Oeconomia R. A. Denna mera sällan omtalade »del III» af Oeconomia R. A. finnes i det i Bryn Athyn, Pa. af Alfred Acton utgifna »The New Philosophy, a quarterly magazine», börjar med oktoberhäftet 1908 och sträcker sig genom ett stort antal häften till 1915. Arbetet företer ett till största delen refereradt anatomiskt, fysiologiskt och patologiskt innehåll, som förefaller mig vara af betydligt mindre värde än de två andra delarna af Oeconomia R. A. Den ännu i sin början stadda paranoida sjukdomen ger här och hvar sig otvetydigt tillkänna.

* * *

Sw—gs prolog till *Regnum Animale* torde kanske vara det mest njutbara af hvad han skrifvit, är karaktäristiskt för hans psykiska läggning, hans allmänna vyer och hans litterära afsikter samt mindre tröttande än allt det öfriga i det i J. J. Garth-Wilkinsons ypperliga öfversättning öfver elfva hundra sidor starka arbetet.

Han börjar sin prolog med en högstämd framställning om sanningens värde, om dess förmåga att för-

---

[1] Man har nu den fördelen att kunna läsa alla tre arbetena i ypperliga engelska öfversättningar i stället för att släpa sig fram i Sw—gs egendomliga latin. Jag har för min del begagnat Clissolds öfversättning af »Oeconomia R. A.», Garth-Wilkinsons dito af »Regnum Animale» och R. Tafels dito af »De Cerebro», hvilka alla äro verkställda med verklig religiös omsorg.

tjusa och i vårt sinne bibehålla entusiasmen och om egenskapen hos hvarje sanning att öppna vägen för oss till andra sanningar.

Därefter följer ett föredrag om den syntetiska och den analytiska metodens inbördes egenskaper, hvilket, ehuru det alltigenom utgör ett eko af andra, väl förtjänar att här återgifvas.

»Där finnas», säger Sw—g, »två vägar eller metoder att uppdaga sanningar: den syntetiska och den analytiska. Den syntetiska börjar med principer och orsaker och öfvergår därifrån till företeelser och verkningar, den fortgår sålunda från det prioriska till det posterioriska, från det enkla till det sammansatta, från det inre till det yttre, eller, hvilket betyder detsamma, från det universella till det enskilda, följaktligen till erfarenheten för att bestyrka prioriska saker.»

»Den analytiska metoden, återigen, uppstiger från företeelserna och verkningarna till orsakerna och utvecklar ur dessa principer, utvecklar sålunda allmänna slutsatser ur särskilda erfarenheter, utvecklar inre ur yttre, enklare ur mera sammansatta, prioriska ur posterioriska saker. Sålunda är analysen en mot syntesen motsatt metod.»

»Syntesen, som börjar sin tankegång från orsaker och principer och utvecklar och upplindar den till dess den når orsakernas verkningar och de af principerna härrörande företeelserna, antager någon särskild för intellektet såsom bildad ur föregående idéer förtrolig och fördelaktig princip och omfattar den som en sanning, huru angriplig den än må vara för tvifvel och strid, ponerar och godkänner den, bestämmer, utvecklar och begrundar den, först med förnuftet och därefter empiriskt. Om något motsägande skulle fram-

träda, bortförklarar den det, till dess slutligen sanningen, först naken men därefter klädd och prydd, kan visa sig, alldeles i enlighet med den analysen motsatta metod, som kallas regula falsi. Och syntesen är i själfva verket intet annat än en dålig, brådmogen och obestämd analys, som icke ger något annat än det som själfmant bland de intellektuella idéerna inkrupit i intellektet genom sinnena från några få företeelser i erfarenheten utan något gemensamt band, som förenar dem, och vanligen genom ett förhastadt omdöme. De sålunda hastigt uppkomna föreställningarna benämnas opinioner, meningar, hypoteser, och däraf uppstå systemer. Denna metod har blifvit antagen och använd under flydda tidsåldrar från filosofiens (forskningens) själfva barndom, genom dess senare och mera mogna utveckling, och varar och blomstrar ännu genom våra samtidas ynnest, samt användes uteslutande äfven i dag vid öfvertänkande af orsakerna till särskildt svårfattliga och djupa saker. Den är också angenäm och underbart väl anpassad för och besläktad med det mänskliga sinnet; den tillåter hvarje sinne att följa sin egen smak, att gynna sitt eget tillstånd och att gifva sitt bifall till den ordning, hvars lagar utgifvas såsom sanningar.» — — —

»Men de, som börja med detta slags skolastiska öfningar och utgå från förtröstan på blotta spekulationer utan att hämta sin styrka från erfarenhetens säkra bistånd skola, enligt min mening, aldrig nå målet, ty de börja från detta mål och skynda till utgångspunkten och lägga sin kosa utåt i stället för inåt i motsatts till den ordning det mänskliga sinnets natur föreskrifver för att upptäcka det dolda och okända.»

I N:o 11 återvänder han därefter till analysen.

»Analysen börjar sitt arbete för att nå slutsatser genom att utgå från sakförhållanden, verkningar och företeelser, som ha inkommit genom de kroppsliga sinnena, stiger upp till orsaker och upprullar på detta sätt härfvans trådar. Den söker först och främst ett säkert och belysande material, samlar det från alla håll, hopar det och utväljer och ordnar sedan från det hela.» etc. etc.

»Detta är den enda vägen till sanningar, till höga och nästan himmelska ting och ingen annan synes öppen för oss, jordens barn; men visst är det en sträfsam och lång väg, om vi beträda den i afsikt att söka sanningen genom alla de sanningar, som leda till den, och att förena och förbinda dem med hvarandra i ett fast sammanhang».

Sw—g var full af entusiasm i fullföljandet af sitt syfte att söka den mänskliga själen i den mänskliga organismen. Han slutar sin prolog med orden: »Skeppet ligger ännu i hamnen, seglen fyllas, vinden blåser från öster, låtom oss lyfta ankar och gå till sjöss.»

Då Sw—g i flammande entusiasm för den naturvetenskapliga forskningsmetoden skref detta, stod han helt nära den psykiska kris, som hals öfver hufvud kastade honom bort från både analyser och synteser och hänvisade honom till »uppenbarelserna», d. v. s. till hallucinationerna. På mig verkar detta som en skakande tragedi.

* * *

Sw—g indelar naturen (se ex. N:o 581 i inledningen i Oeconomia R. A. till rationell psykologi) i *serier och grader*, hvilka visa oss sättet naturen iakttagit för

att ordna alla ting, vare sig de äro öfverordnade eller underordnade eller sidoordnade med hvarandra.

Sw—g har häri ett mycket stort antal föregångare från och med Aristoteles och andra hellener och många tänkare under både patristiken, skolastiken, renässansen och den nyare tiden. »Deus naturas rerum gradibus ordinavit», skref Augustinus. Och Cusanus, Bruno, Lord Bacon, Leibniz, Wolff och andra ha ytterligare dryftat denna sida af tingen.

Bland Leibniz' största förtjänster torde man, som ofvan nämndes, kunna räkna hans påvisning af det gradvisa i vårt medvetande. Den store Newton har i sin »fluxionsräkning» lämnat det matematiska uttrycket för graderna. Jag förmodar att Sw—g kanske ägnat största uppmärksamheten åt Wolffs framställningar härom i Ontologia (N:o 746 — 760). Hans diskreta grader härstamma sannolikt från Jamblichus eller Proklus.

I sin egen framställning om dessa saker lägger Sw—g stor vikt vid det innerliga sambandet, kontiguiteten eller kontinuiteten mellan tingen, såsom Leibniz gjorde i sin »lex continui» och såsom Wolff utlagt det i »Cosmologia» (sid. 9) i sitt kapitel »De Rerum Nexu et quomodo inde resultet Universum».

Hvarje enhet i naturen står sålunda i beröring med andra enheter, ty hvarje enhet företräder en grad i någon serie och hela naturen är uppdelad i serier af grader.

Då Sw—g kan få fram det i hela mänskligheten så populära tretalet, gör han det, men emellanåt går det icke för sig. Gudomen står utanför serierna och står icke i *direkt* beröring med skapelsen — annars skulle vi väl ha en triad: Gud, den matematiska

punkten, naturen, hvilken triad Sw—g icke nämner. Den matematiska punkten utgör en serie för sig. De fyra aurerna utgöra en serie.

Vi ha två klasser af serier, en jordisk och en högre, utomjordisk, universal.

Serierna i den lägre klassen utgöras af de stora serierna mineralriket, växtriket och djurriket och inom hvardera af dessa serier finnas en massa mindre serier med sina grader (träd, gren, kvist).

I hvarje serie bestämma, som ofvan nämndes, till form och byggnad, eller *determinera* hvarje högre grads enheter den nästföljande gradens enheter. Den högsta graden i en serie determinerar sålunda direkt eller indirekt alla andra graderna i samma serie. Den högsta auran »determinerar» de andra aurerna och hela djurrikets serier och grader. Detta har Sw—g tagit från Leibniz och Wolff och sannolikt mest från den senares *Ontologia*, hvarest determinationen, determinantia och determinata definieras och afhandlas i en mängd paragrafer från N:o 114 här och hvar ända till N:o 763. Ju längre graderna äro aflägsna från de högsta determinantierna desto mera förlora hos Sw—g liksom hos föregående författare de olika formerna icke blott i omfattning utan också i enkelhet, renhet och fullkomlighet.

Det är i »*Sapientia angelica de divino amore* etc.» som Sw—g omtalar indelningen af seriernas grader i kontinuerliga och diskreta.

Vi äro alla vana vid de kontinuerliga graderna, i termometern, i färgskalor, i viktskalor etc. etc.

Men Sw—g minnes icke att han sett de diskreta graderna omtalas, som han framställer i triader, och hvilkas olika leder förenas i ändamål, orsak och ver-

kan. Han har väl glömt det; det är icke tänkbart att han icke kände Proklos, den främste bland Platons helleniska efterföljare, i hvilkens triader man också finner orsak och verkan, och i hvilka en teleologiskt anlagd person väl äfven skulle finna ändamålet, och han citerar i fråga om en annan sak (himlarna, se N:o 635 i inledningen till rationell psykologi) Jamblicus. (Det förefaller mig att äfven Proklos någonstädes omnämnes, men jag kan för tillfället icke finna stället). En dylik Sw—gs triad af diskreta grader är kärlek, visdom och nytta. Men man behöfver icke leta efter triader; de ha under mänsklighetens hela tillvaro varit populära. Jag förmodar att medlemmarna af den Nya Kyrkan skola säga att det är deras tro, hopp och kärlek, som komma dem att taga allt hvad Sw—g säger för sant, godt och skönt och djäfvulen, världen och mitt eget kött, som hindra mig att göra det.

* *
*

Då hela naturen är anordnad och uppdelad i serier och grader och Sw—g vill söka det högsta i naturen, den mänskliga själen, så anser han att han i sin forskning induktivt d. v. s. från det mera enskilda och mera sammansatta, det mera yttre och underlägsna i graderna och i serierna bör gå till »det mera omfattande, det enklare, det inre och öfre».

För att finna sanningen får man vidare i allmänhet och vid all forskning emellanåt lita på det omedelbara intrycket, det intuitiva. (Detta efter Locke.) Ibland kan sanningen, genom att man ur dunkla förnimmelser drager sina argumenter, gå förlorad, falla i glömska, betviflas och slutligen förnekas.

Under uppställandet af sin arbetsplan inkommer

Sw—g på många olika läror, bland hvilka man, om man känner den föregående litteraturen, ofta vid första påseendet och annars vid närmare granskning stöter på idel gamla mer eller mindre kära bekanta.

* * *

Aristoteles var för Sw—g filosofen framför alla andra; Sw—g följer honom på många områden och särskildt i mångt och mycket i fråga om själen och om dess förhållande till kroppen.

Sw—g är här liksom så ofta annars rätt oklar och ibland självmotsägande och det är icke alltid lätt att förstå hans mening.

Emellertid ha vi enl. Sw—g fyra olika digniteter att räkna med i vår psykiska verksamhet. (Se Oecon. Vol. II om den mänskl. själen.)

Högst bland dessa är vår odödliga *anima*, hvarom vi på grund af dess närhet till det gudomliga icke kunna ha stora kunskaper, men som förmedlar Guds inflöde i oss, är våra själsförmögenheters ordning, sanning, regel, lag, vetenskap och konst, vårt samvete och medlet till vår intuitiva säkra kunskap och som materiellt innebor i liquidum spirituosum (aura universalis).

Så ha vi vårt *mens*, som förmedlar våra tankar och vår vilja och mottager ofvanifrån intryck genom anima.

Nedifrån mottager mens intryck från vår djuriska, lägre sinnliga själ, vår *animus*, som är säte för våra drifter och ofta för oss på afvägar,

Och slutligen ha vi våra *centripetala nerver*, som föra till vår hjärna våra periferiska sinnesintryck och våra *centrifugala nerver*, som från vår hjärna föra vår viljas befallningar till våra muskler.

Redan i början af sin inledning (i Oeconomia) till rationell psykologi omtalar Sw—g förhållandet mellan kropp och själ och influxus physicus (Aristoteles), occasionella orsaker (Descartes occasionalister) samt Lelbniz' harmonia prestabilita.

Kort före och under Sw—gs tid utöfvade både occasionalisterna och Leibniz ett stort inflytande på föreställningarne om själens förhållande till kroppen.

Occasionalisterna eller en del af Descartes' efterföljare påstodo att kropp och själ, såsom varande alldeles skilda kvaliteter, icke kunna inverka på hvarandra utan Guds medverkan vid hvarje särskildt tillfälle. Vi ha bland dessa främst Cordemoy, Geulincx och Malbranche, hvilken senare i afseende på vår fria vilja, vårt ansvar och de eviga straffen haft ett uppenbart inflytande på Sw—g.

Leibniz' *harmonia prestabilita* är ett begrepp som afser förhållandet mellan hans egendomliga substanser, hans kraftenheter, de s. k. monaderna och utgör den lagbundna ordningen dem emellan. De ha nämligen, dessa väsen »utan fönster och dörrar», emanerat från samma gudom, som i sin framställning af hvarje monad haft alla andra monaders utveckling och behof för ögonen och därför på förhand anordnat harmonien dem emellan. Om detta särskildt tillämpas på det psykologiska, så framgår däraf växelverkan mellan själens monad och de olika monader, af hvilka vår kropp och särskildt också vårt nervsystem bestå.

Leibniz har, som bekant, illustrerat denna harmonia prestabilita, i det han jämfört själen och kroppen med två ur, som äro oberoènde af hvarandra, men som äro inställda på samma tid.

Sw—g gillar ingendera af dessa teorier. Något

direkt inflöde från själen till kroppen finnes icke säger han i Oeconomia N:o 649 i afh. om rationell psykologi, ty (N:o 647) liquidum spirituosum med själen åstadkommer icke omedelbart kroppens handlingar utan genom olika intermediära organiska substanser. Icke heller kan det andliga i själen direkt inverka på det rent materiella i kroppen. Därför måste både influxus physicus, Guds occasionalistiska medverkan och harmonia prestabilita stryka på foten. Sw—g framhåller i stället det af honom uppställda begreppet och framförallt ordet *harmonia constabilita* och har också en *harmonisk varietet* (se N:o 297 i afh. om själen och 601, 604, 605, 647 i afh. om rationell psyk. båda i Oeconomia).

Han återkommer till dessa saker i sin afhandling om förhållandet mellan själ och kropp (»De Commercio» etc. London 1769.)

Kärnan af hans resonemanger härom torde kunna anges i de satserna, att inflödet är ett andligt dylikt *(influxus spiritualis)*, som från gudomen via anima kommer oss till godo, att själen handlar som ett med och samtidigt med kroppen, enligt lagar och ordningar, och att det andliga, som är renare, är a priori och är ett inre, måste inflöda i det materiella och icke tvärtom.

Läran om gudomsväsendets *inflöde (influx)* i naturen utgör en framträdande företeelse i Sw—gs tänkande. Han har här liksom i annat sina föregångare och källor och talar själf dels om Aristoteles, dels om Bibeln. (Om influx se föröfr. Diar. Spiret. 4,602—4,613.)

Men en mängd af de filosofer Sw—g kände ha här kunnat haft inflytande på honom och det förefaller mig sannolikt att Sw—gs inflöde härstammar från neo-platonska förfäder. Plotinos talade om gu-

domsväsendets öfversvallande kraft, som från detsamma utflödade i naturen, hvilket utflöde från naturens sida betraktadt blir ett inflöde. Och äfven Leibniz säger att allt verkligt lif i naturen beror på Guds inflöde, att de krafter som utgöra hans monaders väsen — Leibniz' monader äro alla kraftenheter — utflöda från gudomsväsendet och inflöda i de nämnda enheterna, af hvilka äfven människan är sammansatt — — —

Jag har på annat ställe anmärkt att Sw—g i främsta rummet hämtat sina kemiska föreställningar icke från Stahl, som man skulle vara böjd att antaga, utan från Becher och framför allt ifrån Lemery.

Men på ett annat område är det min öfvertygelse att Sw—g tagit mycket starka intryck af Stahl och detta just i fråga om själens och kroppens växelverkningar på hvarandra eller, om man så vill uttrycka sig, nervsystemets verkan på organismen.

Sw—gs åsikt att det är själen i det i nervsystemet och blodet cirkulerande liquidum spirituosum, som determinerar kroppen, förlänar den enhet och form, är dess arkitekt, byggmästare och vidmakthållare, som, förnämligast genom nervsystemet, cirkulationsapparaten och lungorna vidmakthåller lifvet och hindrar från förruttnelse, har med största sannolikhet uppstått under hans studium af Stahls »animistiska» framställningar.

De båda författarnas tankar på detta område förete talrika likheter och Stahls arbeten voro företrädda i Sw—gs boksamling.

Med Stahls »animism» menas något annat än den genom seklerna allt emellanåt och under Sw—gs tid hos Leibniz återkommande uppfattningen om ett

visst i olika grader genom hela (den oorganiska och organiska) naturen spridt medvetande.

Med Stahls animism menas hans åsikt att själen, »animan», är det som uppehåller lifvet i kroppen. Det var på denna väg som Stahl nådde den insikt — som numera anses utgöra hans största och hans odödliga förtjänst — om organismen som en fysiologisk enhet, i hvilken alla organen äro förenade för ett gemensamt ändamål.

Mången min läsare skall finna insikten härom självklar. Det är emellertid intet tvifvel därom att den var klarare hos Stahl (och Sw—g) än hos det stora flertalet af samtida filosofer, fysiologer och läkare.

Såsom en nutidens läkare och hvilken svensk medicine kandidat som helst begriper organismens och dess organers förhållande till och växelverkan på hvarandra, begrep hvarken Stahl eller Sw—g dessa saker och det var heller icke den tiden möjligt att så klart som nu begripa dem.

För insikten härom är nämligen insikten om det som man skulle kunna kalla de olika cellslagens individualitet nödvändig, en insikt som förutsätter kännedom om de olika organernas funktioner.

Våra kunskaper härom äro ofullständiga men mycket större än dem Stahl eller Sw—g ägde. *De* kände, exempelvis, icke, att pancreascellen, och ensam den, aflämnar ett ämne till blodet, som är nödvändigt för blodsockrets förbränning. *De* visste icke att lefvercellen, och ensam den, inmagasinerar näringens ägghvita och omsätter den till ägghvita, fett och kolhydrat, eller hvad lefvern kemiskt uträttar med dessa två sistnämnda ämnen. *De* visste icke huru viktig sköldkörteln är och kände icke det med bristande sekretion däri uppstående myxoedemet etc.

Vi ha också helt andra föreställningar om förruttnelsen än att själen förhindrar den. Vi veta att när kroppen dör, dö också de hvita blodkropparna och därmed upphöra dessas (och andra) funktioner att hindra bakterierna från att åstadkomma sönderdelning och förruttnelse. Döden och förruttnelsen inträda sålunda icke emedan den s. k. själen lämnar kroppen, utan själen lämnar kroppen och förruttnelsen inträder, då döden af en eller annan anledning inträdt.

* *

*

Så långt tillbaka som till den egyptiske Hermes Trismegistos' tid och säkerligen ännu mycket längre har i hela den europeiska och afrikanska orienten och i Asien mystiken gifvit sig bl. a. tillkänna genom en utbildad symbolik, en »*lära om motsvarigheter och korrespondenser.*»

Denna lära var liksom skapad för Sw—g och Sw—g var skapad för den. Han har aldrig framställt några anspråk på att ha uppfunnit den och dylika anspråk skulle också ha varit alldeles »omöjliga». Men med min långt mindre än många andras tilltro till Sw—gs originalitet skulle jag verkligen ansett det mer än möjligt att, om denna lära icke varit uppfunnen årtusenden före honom, han kanske skulle varit mannen för att uppfinna den. Han har uppenbarligen frossat i den. Mystikern känner samma förtjusning öfver det mystiska, det gåtfulla och hemlighetsfulla, det oklara, som många andra känna öfver att på det ena området efter det andra vinna full klarhet. Mystikern promenerar så att säga hellre i skumrasket än i dagsljuset.

Redan i Vol. I af Regnum Animale i noten till

N:o 293 skrifver Sw—g: »Vi skola i vår *lära om motsvarigheter och korrespondenser* afhandla både dessa symboliska och typiska motsvarigheter och de förvånande saker, som äga rum, jag vill icke säga endast i den lefvande kroppen utan i hela naturen och som så helt och hållet motsvara de högsta och andliga tingen att man skulle vilja svära att den kroppsliga världen är blott en symbol af den andliga: så att om vi önska uttrycka någon naturlig sanning i kroppsliga och bestämda beteckningar och blott omsätta dessa till de motsvarande andliga beteckningarna, så skola vi på detta sätt utvinna en andlig sanning, en teologisk dogm i stället för den (fysiska) kroppsliga sanningen eller lagen; ehuru ingen dödlig kunde förmoda att något dylikt kunde uppstå blott genom en bokstaflig transposition, för så vidt som den ena lagen, betraktad i och för sig och skild från den andra lagen, icke tyckes ha det minsta att göra med den.» Han tillkännagifver sin afsikt att meddela ett antal exempel på dylika korrespondenser.

Det är i sitt bekanta i olika upplagor 8 eller 13 volymer starka, mellan ett senare år af 1740- och ett tidigare af 1750-talet skrifna arbete »*Arcana Cœlestia* (eller *Himmelska Lönligheter*), som Sw—g gör en vidsträckt tillämpning af sina »motsvarigheter och korrespondenser». För den rättrogne svedenborgaren utgör detta arbete en grufva af outtömliga skatter. På mig har det gjort ett outplånligt pinsamt intryck, därigenom att det, då jag någon gång kort före midten af 1860-talet för första gången skulle studera Sw—gs egna arbeten, föll mig i händerna och genast gaf mig intryck af en författarens sinnessjukdom, samt med ens gjorde slut på min Swedenborgska »religion».

Den okritiske Swedenborgentusiasten, prosten Achatius Kahl (1794—1888) i Lund, till hvilken jag senare återkommer, underrättar oss i sitt arbete om den Nya Kyrkan att, under det de äldsta kristna hämtat sin fragmentariska kunskap om den gamla världens bildskrifter och hela den orientaliska mystiska symboliken från äldre tiders skriftliga urkunder, hade Sw—g inhämtat sina kunskaper härom i andevärlden och i himlen. Därför skref Sw—g sitt bekanta bref till Vet. Akad. (Handl. rörande Skandinav. Hist. del 9, sid. 314) med anbud att utgifva en Hieroglyphica gyptiaca». Kahl anser att Vet. Akad. betraktat detta som ett »snillrikt hugskott» af Sw—g och därför lämnat det utan afseende.

Kahl ger en del upplysningar om motsvarigheterna: Sol betyder Gud. Måne betyder tron. Stjärnor betyda uppenbarelser, kunskaper. Watten betyder sanning. Jord betyder människa, församling. Djur betyder begär. Fågel betyder tanke. Berg betyder andakt, kärlek, bön, tro. Hjärta betyder vilja. Man betyder förstånd, sanning. Eden betyder sinnesfrid, lycksalighet etc. etc.

G. Nicholson utgaf i London 1800 en »Dictionary of Correspondences», i hvilken den intresserade läsaren torde kunna anställa hithörande studier.

Hos ociviliserade och halfciviliserade folk, som sakna skriftspråk eller ofta äro okunniga däri, förekommer ju i våra dagar på många ställen sättet att meddela sig genom »motsvarigheter och korrespondenser», d. v, s. genom symboler.

Det är angenämare att genom ett utdrag ur Rudyard Kiplings »Plain Tales from the Hills» vinna en föreställning om sättet att begagna dylika än genom nå-

got af Sw—gs ändlösa, orimliga, nedstämmande symboliska uttydanden. I den lilla berättelsen »Beyond the Pale» läsa vi Bisesas bref till Trijago. Brefvet utgjordes af ett paket, som innehöll ett brutet glasstycke, en röd dhakblomma, ett litet stycke kreatursfoder och elfva kardemummafrukter. Bisesa meddelade på detta sätt Trijago att hon var en änka, som önskade ett möte med honom kl. 11 på det ställe, där förrådet af kreatursfoder var uppstapladt.

* *
*

Det är i afhandlingen om själen som Sw—g (Oecon. R. A Vol. II. N:o 212) omnämner den »ryktbare Lockes i sitt gyllne »*Essay concerning Human understanding*» uttryckta tanke om bättre afvägda ord för våra begrepp och om möjligheten att därigenom komma till en *matematiskt säker morallära.* Sw—g säger i samband härmed och med hvad han kallar sin »*matematiska lära om universalier:*» »Af dessa skäl är jag öfvertygad att själens väsen och natur, dess inflöde i kroppen och motsvarande återverkan af kroppen kunna aldrig påvisas utan dylika läror i förening med kunskaper i pathologi, anatomi och psykologi, ja till och med i fysik och (kunskaper) om världens aurer och att, om vi icke bemöda oss i denna riktning och uppstiga på detta sätt från företeelserna, så skola vi för hvarje ny tidsperiod tvingas att bygga nya systemer, som i sin ordning skola falla till marken utan att möjlighet finnes att återuppbygga dem.»

Sw—gs »matematiska lära om universalia» skulle äfven utanför Lockes uttalelser härom icke kunna göra anspråk på någon »originalitet».

Redan Sokrates, som hade att bemöta sofisternas finter med språkuttrycken, påpekade språkets otillräcklighet för en fullt tillfredsställande begränsning af begreppen, och sedermera ha åtskilliga filosofer sysselsatt sig med denna fråga.

Äfven Wolff har gifvit Sw—g vinkar angående matematikens vidsträckta användbarhet (i N:o 756 och 757 af sin »Ontologia»), i det han påpekar att intet finnes, som ej kan bli föremål för matematisk kunskap, att matematiken afser kvantiteter och att äfven kvaliteter ha grader (d. v. s. kvantiteter).

Och slutligen har Leibniz, som Sw—g beundrade länge sedan han upphört att beundra Wolff, hvilken han förut angifvit som en sann filosof, ägnat mycket arbete åt sitt aldrig fullbordade »*alphabetum cogititationum humanarum*», som skulle bilda ett språk för lärde och filosofer.

Hvad nu särskildt den matematiska moralläran beträffar, så föreställer jag mig att man måste vara en oändligt snillrik matematiker för att ha den bittersta aning om hur den skulle vara uppställd. Jag antager att man aldrig kommer att sitta och svettas öfver någon matematisk deklaration för sig själf öfver sina moraliska plus och minus.

Men en vetenskaplig morallära är väl ingen otänkbarhet, fastän man hittills icke sett synnerligen mycket däraf. Den näst störste »hvite» moralpredikant som lefvat var väl Sokrates — hans morallära var en utilitetslära. Vår allra största moralpredikant var väl Jesus. Hans bergspredikan, den ståtligaste predikan som någonsin hållits, var en serie af de skönaste tänkbara kategoriska imperativer. Och vi ha

heller icke sedermera, icke ens hos Spinoza sett mycket af något vetenskapligt moralsystem.

I våra dagar har sociologin börjat bli en vetenskap. Kanske man kan hoppas att vinna något i vetenskaplig morallära på den vägen. Hvad säga de, som grundligt studerat Herbert Spencer, om saken? Och hvad säger månne hr Westermarck om saken?

* *
*

En annan lära, som man utan kännedom om Sw—gs källor kunde tänka vara ny är den i N:o 359 af »Regnum Animale» afhandlade *modifikationsläran*.

Därmed tyckas de förändringar menas, hvilka de atmosfäriska elementernas rörelser, då de träffa våra yttre sinnesorgan, undergå för att åstadkomma sinnesintryck.

Men vi göra bäst i att se till hur Sw—g själf i noten till den åttonde paragrafen förklarar saken. »Borttag lif och själ från de organiska fibrerna och elementerna i kroppen och det, som är kvar af intrycket, är blott modifikation, sådan den förekommer i aurerna, eller tillägg å andra sidan lifvet till modifikationen och resultatet är ett sinnesintryck», säger Sw—g.

Säker att äfven i detta fall det gamla ordstäfvet »den som söker, han finner» skulle ha sin giltighet, sökte jag allraförst, där jag funnit så många andra källor till Sw—gs idéer och fann utan mycket besvär i N:o 703 Vol. II sid. 530) af Wolffs Ontologia det sökta i kap. »De Modificationibus Rerum præsertim simplicium». Där har Sw—g utan tvifvel tagit sin skäligen värdelösa modifikationslära, som

icke ens i dag har tillräckligt fasta grunder i våra kunskaper.

* *
*

Sw—g hade ett genomgående matematiskt-mekaniskt åskädningssätt, hvilket icke är att undra på, då just under hans tid hithörande tendenser gjorde sig utomordentligt starkt gällande. Den största andelen häri hade utan tvifvel Descartes, som kan kallas den matematisk-mekaniska naturåskådningens fader och af hvars kosmologi inga paradoxer skola kunna fördölja att Sw—gs kosmologi var ett genljud.

Santoro (1561—1636) var jatromekanismens förelöpare, Borelli (1608—1679), Malphigi (1628—1694), Bellini (1643—1704), Baglivi (1669—1707) voro de förnämsta jatromekanici. Sw—g citerar dem alla fem. Han kände särskildt ganska noggrant Borelli (»De Motu Animalium»), Malphigi, Bellini och Baglivi.

William Harvey (1578—1658) gaf genom sin epokgörande upptäckt af hjärtats rörelser och kretsloppets mekanik det mekaniska åskådningssättet ett starkt krafttillskott, och äfven i England kom det mekaniska, väl i mycket hög grad genom Isaac Newtons (1642—1727) väldiga inflytande, till sin rätt.

v. Muschenbrock (1700—1761) i Utrecht, med hvilkens arbeten Sw—g var väl förtrogen, var en duktig fysiker och mekaniker.

I Tyskland var Friedr. Hoffmann (1660—1742) den inflytelserikaste jatromekanikern. Hela Sw—gs framställningssätt med hans experientia och ratio, hans matematik och hans rörelselära talar om den store Hoffmanns inflytande, (bortsedt likväl från »conatus», som Hoffmann icke gillade).

Jag gör här några utdrag ur Regnum Animale, som förefalla mig lämpliga för att gifva särskildt medicinskt bildade läsare en inblick i Sw—gs fysiologiska vyer utanför nervfysiologien och sammanför därefter allt det, som är ägnadt att belysa Sw—gs ståndpunkt i denna senare.

Det som bäst visar Sw—gs egen med hans samtids mycket oriktiga föreställningar uppblandade insikt i det allmänna om blodets växelverkan med de olika organen utgör en analys af Heisters, Winslows, Malpighis och några andras arbeten.

»Hvad än kroppens lemmar begära af hela blodmassan beviljas dem välvilligt, äfven om det måste komma från kroppens yttersta gränser. Bröstorganen, d. v. s. hjärtat och lungorna mottaga hela blodvätskan, på det att de må samla och öfverse förråden och därefter fördela dem genom kroppens alla delar och utportionera till organen alltefter dessas uppgifter. Hjärnan och lilla hjärnan, förlängda märgen och ryggmärgen få sig tilldelade blodets förstlingar, som andas nytt lif och kunna tjäna dessa organers höga ändamål. De talrika i hufvudet och thorax belägna körtlarna mottaga serum, som är afsedt för afsöndring, d. v. s. saltförande och körtelartadt serum. Mjälten, pancreas, lefvern och gallblåsan erhålla för sig det tunga, affärgade, orena, serumfattiga blodet, som är ägnadt att inleda chylus i dess uppgifter. Magen och tarmarna ha ett liknande blod, ägnadt till förening (egentligen »att ingå äktenskap») med chylus. Njurarna mottaga det odugliga, begagnade, samlade eller det från andra organ afsöndrade urinblandade serumet. De utanför buken belägna könsorganen, testiklarna och bitestiklarna samt sädesblåsorna, mottaga ett af anda och lif

fylldt blod. Lifmodern, moderkakan och fostret mottaga ett liknande blod, som är anpassadt till det nämnda fostrets alla behof. De kvinnliga brösten mottaga ett mildt och fett blod, som härstammar från alla kroppsliga element och af hvilket sålunda en vätska kan beredas, som lätt åter omsättes till chylus, serum och blod. Alla andra organ mottaga sådant blod, som tjänar deras ändamål och passar för deras åligganden. Vidare tilldelar hvarje organ (apparat) till hvarje sin särskilda del hvad den behöfver af blodmassan, vare sig den delen är en körtel eller en blåsa eller ett aldrig så litet organ, detta skall därefter tillgodose hvarje kärl, detta åter hvarje nervs fiber (= cell eller tråd) och denna hvarje särskild del af sig. Sålunda se vi att hela naturen af kroppens ekonomi är fylld af ordning, häpnadsväckande, gudomlig.»

I slutet af Vol. I af Regn. Anim. ger Sw—g en epilog öfver de inälfvors funktioner, som han afhandlat i samma bok, »för att reducera och med hvarandra sammanbinda de strödda åsikterna och detaljerna och de obestämda och svaga föreställningarna till en enda och allmän idé, just på samma sätt som peritoneum reducerar och med hvarandra sammanbinder bukens inälfvors funktioner».

Bukinälfvornas uppgift är enligt Sw—g »chylifikation, sanguifikation och purifikation» (= chylusberedning, blodberedning och blodrening).

Och N:o 328 lyder:

»Det första departementet — chylusberedningens — är anförtrodt magen och de smärre och gröfre tarmarna och ändamålet att rena och förfina chylus (är anförtrodt) lefvern. Det andra ändamålet, blodberedningen är tilldeladt mesenteriet, ductus thoracicus och lefvern.

Dessa organ införa chylus som en brud i dess makes bädd, d. v. s. i venerna och blodet, på det att det må invigas, häfdas och själft bli blod. Det tredje eller reningsdepartementet är anförtrodt till pancreas, mjälten och, äfven det, till lefvern, hvilka på ett vederbörligt sätt förändra blodet af medelkvalitet, reducera det till spottartade safter och återställa det till det chylopoetiska systemet, d. v. s. till tarmarna. Men den värdelösa delen af serum skickas till njurarna och urinblåsan och det motsvarande blodet till gallblåsan och tarmarna och de exkretera och afskilja det. Hvarje bukorgan medverkar sålunda på något sätt till blodets generation och regeneration och hvart och ett af dem deltager i sin ordning och i sin ämbetslokal i den ständiga kretsgången. De ha alla hänsyn till blodet, som utgör bukorganens gemensamma ändamål.»

* * *

Afhandlingen om »Lefvern och gallblåsan» återfinnes i Vol. I, sid. 253—309 af Regnum Animale. Vi ha här starka referater af våra bekanta Heister, Winslow, Malpighi och Swammerdam samt hänvisningar till Boerhaave, Ruysch, Lancisi, Glisson och Verheyen.

I Sw—gs »analys» nämner han allra först, att lefvern är det allmänna renande och »defecatoriska» organet för chylus, för blodet och för serum. Då det mottager blodet från magen och tarmarna, mjälten och pancreas, måste vi, säger Sw—g, också omtala dessa organ, som likaledes äro inneslutna i bukhinnan (peritoneum), och bereda chylus eller exportera dem eller förena (gifta) dem med blodet, eller rensa serum eller rena blodet.

Den första af dessa invecklade operationer är *chylifikationen* (genom trituration, maceration, elixation, extraktion, sekretion och exkretion). Härefter kommer *chylusreningen* i lefverns mesenterialkörtlar, i »receptaculum» (cisterna chyli) och i ductus thoracicus samt i de »conglobérade lymfkörtlarna», hvarigenom grofva, olämpliga och värdelösa partiklar aflägsnas. Därefter försiggår chylus' förening med blodet genom invigning (inauguration), blandning (impregnation), äktenskap och kopulation. Dessa operationer fullborda blodberedningen, som försiggår både i de ofvan anförda organen och i cirkulationsapparaten. I blodet börjar åter en rening af chylus, som nu kallas serum. Återstoden af Sw—gs med talrika egna termer prydda framställning torde vi kunna och böra förbigå.

I lefvern ser Sw—g det allmänna laboratoriet, hvarest chylus renas och beredes, vid hvilken process gallan bildas. Organet mottager denna chylus i venerna från bukhålans organ genom portådern (N:o 205—208). Småloberna omnämnas såsom »små vasculära klot eller glandulära sinus» (N:o 209). De olika elementen »konspirera» mot hvarandra för att nå sina fysiologiska mål, äro »exciterade» genom växlande expansion och kontraktion (hvilka företeelser Sw—g ser i de flesta organ) synkroniskt med respirationen. Under det portådern och lefverartererna sammandraga sig, utvidga sig lefverkärlen och småloberna för att »inbjuda» blodet.

Om gallans funktion känner Sw—g stort ingenting, hvarken om dess inverkan på tarmslemhinnan att underlätta resorptionen, om försåpningen af de intagna fettarterna eller om dess funktion att hålla tarmens bakterieflora i styr. Han citerar Heisters uppgifter, att den tjänar till att utsprida tarminnehållet, att blanda

fettartade med vattenhaltiga delar, att stimulera tarmarna och att modifiera syrehalten. En aning om gallans betydelse för fettarternas digestion samt en insikt i gallans alkalescens framträder häri. Han citerar också den store Boerhaave, som i förbigående sagdt icke tycks ha haft sin största styrka i skriftliga framställningar.

* *
*

I Vol. II af Regn. Anim. finna vi sid. 121—211 ägnade åt lungorna och som vanligt först åtskilliga excerpter från andra författare: Heister, Winslow, Malphighi, Morgagni och Swammerdam. Det hela lämnar icke så litet af komparativ anatomi från och med människor till och med lusen och föga mindre än vi själfva veta om lungans makroskopiska anatomi.

Sw—g känner verkningarna af lufttrycket och verkningarna af inspirationsmusklerna och vet, att exspirationen är en akt, som vanligen företages utan (eller med mycket ringa) hjälp från musklerna och blott genom lungornas och hela bröstkorgens elastiska sträfvan till en medelställning mellan starkaste inspiration och starkaste exspiration.

Han känner väl cirkulationen och blodets färg i de olika afsnitten både af stora och lilla kretsloppet.

Lymfkärlsystemet har han också väl reda på och vet hvar lymfkärlen inrymma i venerna i bröstkorgen.

Han anser, att lungrespirationen förorsakar en (icke närmare beskrifven) respiration af hela den mänskliga organismen förmedlad genom vener, kärl, membraner, muskler, senor, ligament, brosk och ben. Härvid spelar elasticiteten en betydande roll. I detta respirationens lifvande inflytande på hela organismen kan man,

finner jag, om man så nödvändigt önskar, se en Sw—gs intuition om »den inre andningen», genom hvilken oxiderbara ämnen i energiproduktivt syfte syrsättas under värmeutveckling, af hvilken värme en del öfverföres till massrörelse af olika slag. Väfnaderna (se N:o 396) »inandas potentiell styrka och gifva därmed upphof till naturliga verkningar och handlingar».

Han dväljes länge i talet om samverkan i allt detta lifgifvande mellan lungorna och hjärnan (samt, nattetid, lilla hjärnan).

Han har intressanta föreställningar om de förändringar blodet undergår i lungorna. Det orena från högra hjärtkammaren kommande blodet renas där. »Skummet» bortföres af venerna, lymfkärlen och väfnaderna, och samtidigt utandas luften med den förbrukade och liflösa andedräkten (N:o 405). Under inandningen mottaga lungorna »med förtjusning» de flyktiga salterna, svafvelarterna och kväfvehaltiga ämnena i den inandade luften, under det näsborrarna och luftvägarna hindra möjligen skadliga ämnen. Liksom sin samtid tänkte han sig, att lungorna ur luften mottogo några för organismen nödvändiga ämnen, men tänkte sig denna process närmast snarliknande den näringsprocess, som försiggår i tarmkanalen. Samtidigt anser han, att blodet undergår en reningsprocess i lungorna och känner dess färgförändring.

Han omtalar samarbetet mellan hjärnan och lungorna »att producera hvarje verkan i kroppen», hvilket förefaller vara en »käpphäst». Det är lungorna, som öppna kroppens, viljan underkastade lif och börja dess sensuella lif. Hvarhelst vilja finnes, finnes också uppfattning och hvarest en dylik finnes, finnes också sinnesintryck.

Genom sin reningsprocess i lungorna från »oren humor» undergår blodet en minskning, som synes däraf, att lungvenerna utgöra en smalare strömbana än lungarteren. Å andra sidan medför den inspirerade luften därefter en mängd ämnen (af mystisk beskaffenhet), som utgöra verkliga näringsämnen och resorberas öfverallt i luftvägarna men mest i lungorna.

* *
*

Sw—g stöder sig i sin framställning *om kycklingens utveckling i hönsägget* (i »Oeconomia R. A.») på undersökningar, som blifvit verkställda af Bellini, Malpighi, Lancisi, Harvey och andra. Litteraturgranskningar utgöra den väsentligaste grunden för det hela.

I sin induktion af dessa drager Sw—g (N:o 247—249 o. a.) de slutsatser, att de olika organen i kycklingens kropp utbildas efter hvarandra och är objektiv nog att särskildt anmärka, att man sålunda här icke i det minsta (d. v. s. ägget) finner någon återspegling af det största (d. v. s. hönan).

Enligt prof. J. Hammar i Uppsala har Sw—g därigenom tidigare i det väsentliga framställt Caspar Friedrich Wolffs 1759 formulerade, mot en äldre åsikt stridande s. k. epigenesteori (citeradt efter Ramström). Andra hade också vid denna tid undersökt embryots utveckling i hönsägget. Jag känner icke huru Sw—gs framställning förhåller sig till hans föregångares på detta område.

* *
*

Den första afhandlingen i *Oeconomia R. A.* handlar om blodet och är sammanställd efter Leeuwenhoek, Lancisi, Dominicus, Gulielminus, Malpighi, Verheyen o. a.

Sw—gs benämningar ha dels fallit ur bruk, dels motsvara de icke de nutida begreppen. Man kände koagulationen med »crassimentum» eller blodkakan samt dess öfversta från röda blodkroppar jämförelsevis fria grågula gelatinösa lager, som vi med ett olämpligt namn ofta kalla späckhinna. Om det koagulerade ägghviteämnets, fibrinets mycket sammansatta kemiska beskaffenhet kände man naturligtvis ingenting. Sw—g använder ofta uttrycket serum för plasma; hans »flegm» är väl liktydigt med serösa exsudat. Hans »fibrer» äro dels celler, dels derivater af celler. Han talar mycket litet om ägghviteämnen men (efter Lemery) mycket om »oljor» (fettarter), om fasta och flyktiga salter, om koksalt och ibland om svafvel. Man märker inflytandet af Lemery, Becher och äldre författare. (Se sid. 205).

Enhvar i medicinens historia bevandrad läsare skall igenkänna Sw—gs »lifsandar» (»spiritus animales») i »liquidum spirituosum» som gamla bekanta ända från den grekiska antikens fysiologi. Man antog länge att den allra finaste del af blodet uppvärmdes i hjärtat och därefter direkt fördes till hjärnan, hvilkens ventriklar däraf ansågos fyllda, under det att det röda blodet gick genom blodkärlen. »Lifsandarna» fördes från hjärnan genom nervrören till alla kroppens delar. Efter 1628, då Hervey upptäckte blodomloppet, förändrades dessa föreställningar till samklang med denna upptäckt, men »lifsandarna» cirkulerade fortfarande i nervrören hos Sw—gs förebild i mycket Descartes och hos andra. Vi se hur Sw—g i likhet med sin samtid låter hjärnan lämna den drifvande kraften för denna cirkulation. Den, som genomgår den fysiologiska litteraturen kort före Sw—gs tid, torde icke heller på

detta område under hans biologiska period få tag i mycket originellt.

Han har framställt en kompilation, som skulle haft större värde, om den varit förkortad till en liten bråkdel af sin volym.

Blodet består, säger Sw—g, af tre olika fluida af skilda rangordningar och betydelse.

Den högsta, renaste och väsentligaste blodformen är detta under så många århundraden omtalade men alltjämt mystiska *liquidum spirituosum*, som innehåller »lifsandarna» (spiritus animales). Om detta ämne *är* den första auran, eller om det blott *härrör från* eller *innehåller* den första auran, om det *utgör* själen eller blott *är säte* för själen, är icke alltid klart. Rikligast finnes det i hjärnan och i hjärncellerna i barken (globuli», sphærulæ», »cerebellula»). Sw—g hade lärt sig att betrakta hjärncellerna såsom mellan det röda i de rikliga kapillarnäten i hjärnbarken cirkulerande blodet och liquidum spirituosum i nervsystemet inskjutna sekretions- och cirkulationsorganer, som likt små hjärtan genom en systolisk och diastolisk verksamhet pumpat det i dem producerade eller ur det röda blodet afsöndrade liquidum spirituosum in i och genom nervrören.

Detta arbete förrättas likväl blott om dagen. Om natten öfvertages det af lilla hjärnans celler, som (i motsats till stora hjärnans celler) samfälldt utvidga och sammandraga sig.

Om hjärnbarken begagnar sig Sw—g af samma liknelse som han användt om den Zenonska punkten. Den vänder ena hälften af sitt Janus-ansikte mot det röda blodet i de talrika hjärnkapillärerna, den andra hälften åt liquidum spirituosom i nervrören.

Han anmärker att liquidum spirituosum genom lymfkärlen återföres till de stora venerna i bröstkorgen och till blodet och vill inuti nervrören finna ytterst fina spiralformiga kärl (väl bildningar i den s. k. märgskidan), som föra detta blod.

Genom den första aurans stora elasticitet, hvilken i förbigående sagdt både Huyghens och Leibniz och andra Sw—gs bekanta skriftställare häfdat för småkropparna, blir det högsta blodet ytterst väl ägnadt att upprätthålla »den harmoniska varieteten». Sw—g blir misslynt vid blotta tanken på dem, som skulle vilja förneka denna elasticitet och säger sig (längre fram i Oeconomia) icke begripa hvad de mena!

Liquidum spirituosum är formernas form (aristoteliskt!) och det som vattnar och lifvar hela organismen det som självt (i animan) mottager Guds inflöde från den Zenonska punkten och förmedlar detta inflöde i oss (neo-platoniskt!) som »determinerar», d. v. s. bestämmer till form och byggnad (N:r 177 i Vol. II af Oeconomia) allt annat i vår kropp (Leibniz-Wolffianskt!), i hvilken allting är determinerande eller medverkande eller medgifvande (determineradt).

Men härmed får jag visst säga som Sw—g, sedan han nära nog mördat sina läsare med oändliga, upprepade framställningar om liquidum spirituosum: »Att säga mer om detta ämne, skulle smaka af tråkig mångordighet».

Om andra klassens blod kan jag, Gudi lof, yttra mig kortare; Sw—g visste mycket litet om det.

Detta *»renare eller hvita blod»* finnes både i det »krassa, röda, vanliga, tredje klassens blod och i lymfan, i hvilken det (se N:r 131 i afhandl. om hjärnbarken) föres upp till vena subclavia. Men det har

uppenbarligen icke direkt att göra med våra dagars hvita blodkroppar och är icke identiskt med lymfan. Leeuwenhoek beräknar dessa små hvita klot vara omkring $^{1}/_{36}$ så stora som en vanlig röd blodkropp (se N:r 121, 122, 290 i Vol. II af Oeconomia). Dessa genomskinliga, plan-ovala klot äro identiska med de sex småklot Leeuwenhoek inbillade sig se fastsittande i en kub inuti hvarje röd blodkropp. Det är inte godt att veta hvad han sett och hvad han menar med sitt hvita blod!

Slutligen ha vi vårt vanliga, röda, »krassa» tredje klassens blod. Man kände utan att känna syret och oxyhemoglobinet att detta blod är bjärtrödt i arterenra och blårödt i venerna i stora och vice versa i lilla kretsloppet och trodde sig känna en del sjukliga förändringar i detsamma.

Blodet mottager från tre olika källor sin egen näring. Genom huden upptager det ämnen både ur luften och etern, genom lungorna dito dito (se sid. 303 härom) och slutligen upptager det från magen och tarmarna de olika näringsämnen, som innehållas i vår fasta och flytande kost. Blodets odugliga ämnen bortföras »genom körtlar, vesikler och porer», d. v. s. genom njurarna, lungorna och huden, i urinen, andedräkten och svetten.

För att fullkomnas behöfver liquidum spirituosum subtila eteriska, sulfureo-salinska element, det hvita blodet väsentligen element ur luften och det röda blodet fasta element ur vår kost. Koksaltet ger inom som utom organismen upphof till olika ämnen, bland annat äfven till oljor (se N:r 74—78, Vol. I af Oeconomia). De (mera aktiva) aurerna spela en framstående roll. Liksom vattendroppen i sig innehåller alla

finita och alla elementära partiklar, så innehåller den röda blodkroppen i sig alla blodets element.

I sin afhandling om blodet inkommer Sw—g på frågan om kroppstemperaturen och om värmets väsen och anger att det utgöres af darrande rörelser (en tremulation) och spiralrörelser (gyration) i kroppens aktiva delar samt att det uppkommer från de salinska flyktiga elementen af de två första ordningarna, och, hvarhelst det uppkommer, försättas aurerna och fluidum spirituosum i liknande rörelser,

Han passar här (i N:r 84) på att omtala att elden uppstår i de (från tryck) frigjorda aurernas naturliga spiralrörelse och att lågan består af små brinnande partiklar. Kölden är blott relativ hvila i samma element.

På frågan om blodets färg erinrar han att färg är intet verkligt, utan härrör blott ifrån den olika strukturen i de kroppar, genom hvilka ljuset bryter sig; i blodet sker detta genom dess olika salter.

* *
*

Sw—g har haft den om stor talang vittnande förmågan att på 53 bastanta sidor (i Clissolds Vol. II af öfvers. »Oeconomia R. A.») utdraga sin framställning *Om Hjärnans rörelser.*

Läsaren kan af historiken om uppfattningen af dessa genom de mjuka betäckningarna hos späda barn dagligen öfver hela jorden observerade rörelser begripa huru svaga och långsamma vi äro i våra iakttagelser. Dessa rörelser, hvilka af Vieussens ypperligt betecknas som en »intumescens» och en »detumescens», omtalas i litteraturen åtminstone så tidigt som 600 år före vår tideräkning i följd af den omständigheten, att de voro

ovanligt starka hos den nyfödde baktrianske konungen Zoroaster. Under många århundraden ha olika författare angifvit dem som synkroniska med pulsen. Men från och med Galenus ha flera och bland andra Andreas Vesal riktigt angifvit dem som inträffande samtidigt med respirationsrörelserna.

Sw—g påstår sig icke känna till någon som före honom observerat denna senare isokroni. Det är naturligtvis en hygglighetens plikt att tro honom, men det är också en hygglighetens plikt att förlåta dem, som ha en smula svårt att göra det.

Man har i forna dagar talat oändligt mycket nonsens om hårda hjärnhinnans rörelser såsom orsak till hjärnans rörelser. Sw—g ansåg likväl, såsom jag på annat ställe omtalat, att hjärnan »som vet hvad den vill och vill hvad den vet», själf ombesörjer sina rörelser om dagen, men under sin hvila om natten öfverlämnar de därmed afsedda funktionerna åt lilla hjärnan. Sedermera säger han likväl på ett ställe att hårda hjärnhinnans rörelser bero i dess inre blad af hjärnan, i dess yttre af artererna och att lagret emellan dem är underkastadt båda dessa inflytanden. Han hade orätt i alla dessa sina antaganden och framförallt i de sistnämnda.

Jag förbigår hans ändlösa tal om (arteria) carotis många krökar och om naturens anordning för att genom en sfinkter vid högra hjärtkammaren äfven där dämpa ett alltför häftigt blodinflöde, om vena azygos och om andras iakttagelser på ankor, silkesmaskar och löss, som icke innehålla något nytt.

Sw—g omtalar sin egen och andras oriktiga iakttagelse om hjärnans detumescens (volymminskning) vid nysning. En dylik sänkning, resp. minskning äger

rum vid den nysningen föregående djupa inspirationen. Men vid själfva nysningen hvilken, som bekant är en häftig exspiration, inträffar ansvällning (intumescens) af hjärnan.

Sw—g insåg icke den riktiga orsaken till hjärnans intumescens och detumescens. Han ansåg att äfven i detta hänseende skulle lungorna rätta sig efter det högre organet, hjärnan och icke tvärtom. Men det är trots hjärnans högre rang lungornas verksamhet, som åstadkomma företeelsen. Felet låg däri, att Sw—g icke klart förstod lungelasticitetens inflytande på trycket inuti bröstkorgen utanför lungorna, ett tryck som sjunker vid inspiration och stiger vid exspiration samt denna tryckväxlings inflytande på blod- och lymfafflödet ur hjärnan.

Sw—g visar längre fram i »Oeconomia» att han är medveten om lungelasticitetens och hela bröstkorgens ständiga sträfvan till sammandragning i det lungorna äro så utvecklade i bröstkorgen, att deras elasticitet alltid är tagen i anspråk och att de därför desto kraftigare ju mer de genom inspiration äro utvidgade men äfven i den yttersta exspirationsställning draga sig tillsammans, om det atmosfäriska trycket genom en öppning på bröstkorgens utsida tillåtes att också verka på lungans yttre liksom det genom respirationvägarna verkar på dess inre. (Se N:r 318 i kap. om själen.) »De utvidgade lungorna sträfva ständigt att sammandraga sig», säger han.

Hade han fortsatt sin tankegång, så skulle han förstått att blodtrycket i bröstkorgen utanför lungorna ständigt fysiologiskt taladt (utom vid häftig exspiration och vid krystning) är negativt och att de därstädes belägna stora venerna därigenom hållas utvidgade och

mest utvidgade vid starkaste inspirationsställning, då lungornas elastiska sträfvan till sammandragning är starkast. Afflödet av blod och lymfa från hjärnan befordras därför vid inspiration men försiggår mindre hastigt vid exspiration och därigenom »detumecerar» hjärnan vid den förra och »intumescerar» vid den senare. Det hela bevisar blott att Sw—gs skarpsinne ägde sina inskränkningar.

* * *

Jag kommer nu till Sw—gs framställningar om det cerebrospinala nervsystemet, genom hvilka han vunnit sina vackraste lagrar, och sammanställer därvid utdrag ur hans olika biologiska arbeten under tredje perioden.

Sw—gs förtjänster ha äfven på detta område blifvit ytterligt öfverdrifna och äro på mycket långt när icke så stora som R. Tafel påstår i sina öfversättningas af »*De Cerebro*». Särskildt erinrar jag därom att Reil, Meynert, Key och Retzius och (efter Tafels död) Victor Horsley o. a. ha sagt mycket, som Sw—g icke anat, och af hvad de sagt, som han anat, ha till allra största och till den väsentligaste delen äfven andra före Sw--g anat.

Han har emellertid genom sammanställningar af olika forskares iaktaktelser i afseende särskildt på våra cerebrala motoriska centra ilat nära halftannat århundrade före den stora massan af sin samtid och det är de vägar, på hvilka han därvid gått, som vi här skola följa.

Man har äfven från framstående vetenskapsmän

hört alldeles förunderliga hypoteser framställas angående dessa vägar.

Med all aktning för prof. Max Neuburgers kunskaper i medicinens historia, vill jag uttrycka min öfvertygelse att han, om han, som af hans uttryck förefaller sannolikt, verkligen menar att Sw—g på rent intuitiv väg nått sina vyer om våra motoriska centra icke har stor utsikt att för denna sin mening vinna många anhängare.

På fullt säker grund torde däremot prof. G. Retzius befinna sig, då han antager att direkta iakttagelser måste ligga till grund för Sw—gs framställningar.

Om man utgår härifrån, uppstår därefter den ganska svårlösta frågan hvilken eller hvilka, som gjort de direkta iakttagelserna. Jag hyser den åsikt att denna fråga af prof. Martin Ramström i Uppsala år 1910 blifvit slutgiltigt besvarad.

Innan jag ägnat mer än en förberedande uppmärksamhet åt Sw—gs hithörande arbeten, antog jag att han på Boerhaves laboratorium eller möjligen i Paris eller i Italien själf verkställt eller sett något hithörande experiment.

Det öfvertygande experimentet är jämförelsevis tekniskt rätt lätt att företaga. Det är ingen svår sak att afsåga en kalott på kraniet af en lefvande hund, att uppklippa och vika till sidan den hårda hjärnhinnan, att med ett spetsigt instrument genom de mjuka genomskinliga hjärnhinnorna reta bestämda ytliga centra och därunder iakttaga i hvilka muskler ryckningar äga rum.

Vid ett närmare studium af Sw—gs arbeten framkomma emellertid så starka skäl mot antagandet att Sw—g själf skulle företagit eller sett ett dylikt expe-

riment att jag tvingades att afstå därifrån, innan jag kände till prof. Ramströms högeligen förtjänstfulla och mödosamma undersökningar.

Sw—g själf ger på flera ställen återigen viktiga upplysningar om arten af sin verksamhet under denna hans tredje period. »Somliga finnas», säger han i Vol. I, N:o 18 i Oecon. Regn. Anim. »som tyckas födda för experimentell observation och begåfvade med skarpare insikter (i dylikt) än andra; sådana äro Eustachius, Ruysch, Leeuwenhoek, Lancisi etc. Andra åter kunna glädja sig åt en naturlig fallenhet för att studera redan vunna sakförhållanden och upptäcka deras orsaker. Båda dessa äro naturgåfvor och sällan förenade i samma person. Dessutom fann jag att jag, då jag var ifrigt sysselsatt att utforska den mänskliga kroppens hemligheter, så snart jag upptäckt något, som icke förut blifvit observeradt, började, sannolikt därtill förledd af egenkärlek, att bli blind för andras studier och undersökningar och att vilja se orsaken till hela följden af induktiva slutledningar ensamt från min särskilda upptäckt, och därigenom förlora förmågan att, så skarpt som ämnet fordrade, se och förstå det universella i det individuella och det individuella i det universella. Ja, när jag försökte att draga slutsatser från dessa upptäckter tänkte jag att jag i olika andra företeelser kunde upptäcka mycket att bestyrka deras sanning, oaktadt de (upptäckterna) icke i verkligheten kunde tydas på ett dylikt sätt. Jag bortlade därför mina instrumenter och beslöt, i det jag dämpade min egen önskan att göra iakttagelser, att hellre stödja mig på andras undersökningar än att lita på mina egna.»

I N:o 70 af *Oeconom.* Vol. II, sid. 113 af Clissolds

uppl.) läsa vi: »Det är att märka att jag har föresatt mig att i denna del följa samma metod som hittills, att förutskicka de lärdaste forskares observationer och experimenter såsom en grund och att sedan ur dessa bilda en allmän induktion, hvars olika satser jag därefter skall taga i sorgfälligt öfvervägande. Jag kunde icke bilda någon metod, som syntes mig vara mera passande för (mitt) sinnes särskilda verksamhet eller bättre ägnad att lösa företeelserna och öppna naturens hemliga gömmor medelst erfarenhet och kraften hos »en rationell filosofi.»

I samma volym N:o 214 säger han, efter att kort förut ha tillkännagifvit sin afsikt att, kosta hvad det vill, uppdaga den mänskliga själens natur: »Jag erkänner öppet att jag användt de bästa forskares arbeten och förvärfvade erfarenhet och blott utvalt få (hvilka?) fakta från min egen erfarenhet.»

Men då R. L. Tafel i sitt företal till första volymen af »De Cerebro» i sin fanatiska och kortsynta antivivisektionism utan att våga sig in på direkta och klara uttryck söker ingifva sina läsare en föreställning om Sw—g såsom antivivisektionist, så utgör detta i allra bästa fall en af Tafels många missuppfattningar af Sw—g. Det är mer än möjligt att Sw—g själf icke företagit experiment på djur och förefaller mig nästan säkert att han icke företagit dylika på hjärnan. Men det är absolut säkert att han icke var antivivisektionist, och det är högst förunderligt att den i Sw—gs arbeten så bevandrade Tafel icke kände detta. Den nödvändiga forskning, som Sw—g omtalar i Vol. II N:o 154 af »*Oecon R. A.*», kan knappt afse annat än vivisektion och på ett annat ställe säger han att man bör undersöka, hvilka ställen (»tori») i hjärnbarken

motsvara de särskilda musklerna och att detta icke kan ske utan experimentell erfarenhet på djur »genom punktioner, skärningar (sectiones) och kompressioner». Det är möjligt att T. icke sett detta och också möjligt att han icke trott sina ögon, om han sett det. —

På intet enda ställe har jag i Sw—gs väldiga volymer kunnat finna någon antydan om ett hithörande experiment, som han själf skulle företagit. Jag står, trots hrr svedenborgare, fast vid min åsikt om det ytterligt osannolika däri att den, i motsats till deras mening och delvis till hans egna ord, om erkännandet för sina vetenskapliga förtjänster mycket angelägne Sw—g skulle utfört en oaktadt den tekniska lättheten så monumental experimentell bedrift utan att omtala den.

Af liknande skäl är det osannolikt att någon annan fysiolog skulle företagit ifrågavarande experiment utan att låta höra af sig.

Men, om man äfven vid ett flitigt letande efter någon experimentell grund för Sw—gs uttalanden om våra motoriska centra icke vinner någon tillfredsställande upplysning, så vinner man redan vid ett noggrant studium af »*Oeconomia R. A.*» en annan viktig upplysning.

Man ser nämligen att direkta, anatomiska, fysiologiska, kliniska och experimental-patologiska iakttagelser redan före och under Sw—gs tid hunnit därhän att de skulle kunna sätta en skarpsinnig och krittisk anlagd person i stånd att genom ett uppmärksamt studium af vissa författares arbeten med största sannolikhet draga alla de slutsatser, till hvilka Sw—g kom.

Sw—g skulle säkerligen ha gjort dessa slutsatser

allmänt kända, om icke han själf gömt dem under ett verkligen fruktansvärdt ordsvall, i hvilket han ofta uraktlåtit just de viktigaste hänvisningarna, och om icke andra redan omtalade omständigheter bidragit att låta resultaterna af hans vetenskapliga verksamhet försvinna i glömskans natt.

Man skall icke låta afskräcka sig från denna slutsats däraf att ingen annan efter Sw—g utdragit samma konsekvenser ur litteraturen som han. Hela medicinens och all vetenskaps historia är full af bevis både på det särskildt i något äldre tider bristande samarbetet mellan olika forskare samt på människornas otroliga trögtänkthet, vare sig de studera litteraturen eller den lefvande naturen. Man hade under många generationer talat om pancreas' betydelse för organismens sockerekonomi, innan Minkowski och v. Mering 1886 lämnade bevisen för den. För århundraden sedan hade vetenskapsmän iakttagit företeelser, som tala om vasokonstriktoriska nerver, och hvarenda manbar person har gjort iakttagelser, som tala om vasodilatatoriska dylika. Men först på midten af 1800-talet demonstrerade Claude Bernard de förra och Eckhard och Lovén åtskilliga år därefter de senare. Hela medicinens historia öfverflödar af liknande exempel.

Det är alls icke förvånande att man länge stod alldeles invid insikten om de motoriska centra och deras läge utan att se hvad som så att säga låg midt för näsan.

* *
*

Hjärnan har naturligtvis varit föremål för många föreställningar och blivit klassifierad på olika sätt. Under långliga tider har den af åtskilliga författare

från och med Hippokrates och till och med Malpighi och Vieussens blifvit räknad till körtlarna.

Då man med begreppet körtel gärna förbinder tanken på en afsöndrande verksamhet har man med den vanliga fyndigheten, då det gäller att försvara åsikter, sagt att hjärnan afsöndrar tankarna.

Hvad är en körtel? frågar Sw—g (i N:o 185 i sin afhandling om hjärnbarken, Vol. II i »Oecon. R. A.») och svarar att det är en (liten) kropp, som afsöndrar essenser ur blodet. I N:o 186 och följ. säger han kort därefter att hjärnan afsöndrar det renaste och det renare blodet ur det gröfre blodet, att den ur sina egna laboratorier utgjuter ett nytt fluidum (liq. spirituosum), att det skiljer afsöndringarna och sänder dem genom fibrerna och att den icke upphör att vara en körtel, därför att den innehåller kärl. (Detta mot Ruysch, som på grund af hjärnans rikedom på små blodkärl kallat hjärnbarken en vaskulär eller kärlväfnad.)

I N:o 190 och följande af samma afhandling säger Sw—g att hjärnbarken är icke allenast en körtel, en muskel och ett hjärta men kan också genom sina med lungornas synkroniska rörelser kallas en lunga, genom sin alstring af liquidium spirituosum en lifmoder, därgenom att vi genom den känna hunger och törst kan den kallas en mage. I det stora hela kan den kallas en mikrokosm i förhållande till makrokosmen blodet.

* *
*

Först då jag hade nedlagt mycket arbete på den mödosamma uppgiften att undersöka, hvilka vägar Sw— g gått för att nå sina viktiga slutsatser i hjärnfysiologien, erhöll jag den engelska upplagan af prof.

Martin Ramströms till Kungl. Vetenskapssocieteten i Uppsala vid dess 1910 firade 200-åriga jubileum dedicerade festskrift om Sw—gs forskningar i naturvetenskaperna och om grunderna för hans framställning om hjärnans funktioner.

Prof. Ramström har genom ett samvetsgrant och mödosamt arbete, som jag lärt mig att till fullo uppskatta, faktiskt löst denna uppgift. Jag anser att de få tiotal sidor på hvilka han framlagt resultatet af sina vidsträckta litterära forskningar utgöra det värdefullaste inom den nuvarande Swedenborgslitteraturen och det gläder mig af allt hjärta att prof. Ramström med från mina egna i öfrigt mycket afvikande åsikter genom tidigare och grundligare undersökningar än mina på detta område nått samma slutsatser som jag.

Detta gäller endast de senare delarna af prof. R:s arbete från och med den 16:de till och med den 59:de och sista sidan i hans till volymen lilla men till innehållet betydande arbete, hvilka handla om det anatomiska och fysiologiska och särskildt om motoriska centra.

Prof. Ramströms åsikter om Sw—gs matematiska, mekaniska, astronomiska, geologiska, mineralogiska, kemiska, fysiska och kosmologiska undersökningar äro icke mina, och det skulle kosta mig åtskilligt mycket bläck och papper för att uttala alla mina invändningar.

Men jag måste ge uttryck åt min beundran icke blott för det vidsträckta och mödosamma arbete utan också för den omutliga sanningskärlek, hvarmed prof. R. i lugnt objektiv granskning vetat följa Sw—gs anatomiska och fysiologiska studier under förhållanden, som för honom varit mera frestande än för många att göra medgifvanden åt känslostämningar och »tycken» inom och utom det egna jaget.

Prof. Ramström är en entusiastisk beundrare af Sw—g. Redan prof. Ramströms i all hans fördragsamhet med andras meningar djupa kristliga religiositet gör honom, oaktadt vissa mera oväsentliga dogmatiska skilnader, till en trosvän af Sw—g. Och dennes viljekraft och flitiga vetgirighet har väckt prof. Ramströms liksom andras varma erkännanden. Slutligen anser prof. Ramström att det är ett snilleverk, som Sw—g uträttade, då han ur ett kaos af oriktiga observationer, falska slutsatser och egendomliga uppfattningar förmådde framtränga så långt mot verkligheten, som han gjorde. Mot detta kan särskildt i betraktande af uttryckets elasticitet ingen anmärkning göras.

Men alla prof. Ramströms varma känslor för Sw—g hindrar honom icke att under uttydan af allt till det bästa följa Sw—g efter i sömmarna och nå riktiga slutsatser.

* *
*

För att motivera mitt uttalande att Sw—g i sin tredje vetenskapliga period vann sina mycket betydande resultat äfven angående hjärnbarkens motoriska centra genom kritisk litterär och kompilatorisk verksamhet vill jag här erinra om de förnämsta af de före honom på detta område företagna landvinningarna.

Vi veta att Leeuwenhoek hade i hjärnbarken iakttagit de stora protoplasmarika celler, som där finnas, och att Malphigi (1628—1694) äfven studerat dessa »globuli» (Sw—gs »sphærulæ» l. »cerebellula») samt, bortsedt från de talrika från hvarje dylik cell utlöpande rotlikt förgrenade »dendriterna», iakttagit att från hvarje cell dessutom utgår hvad man den tiden

kallade ett nervrör och hvad vi nu kalla en nervtråd, och att dessa trådar från hjärnbarkens celler koncentriskt i »stafkransen» begåfvo sig till hjärnans inre i riktning mot de där befintliga ansamlingarna af celler, som utgöra stora hjärnans gråa substans af andra ordningen.

Vieussens (1641—1716) hade å sin sida följt nervtrådarna, som från cellerna i dessa ansamlingar af grå substans af andra ordningen i centrum ovale begifva sig ut i riktning mot hjärnbarkens olika delar, och hade indelat dessa trådar i tre afdelningar eller lober, en öfre, en midtre och en undre.

Det väsentligaste i Sw—gs verksamhet på detta område var nu att han förband Malphigis och Vieussens' iakttagelser med hvarandra, m. a. o. att han antog, att de trådar Malphigi följt inåt voro samma trådar, som Vieussens följt utåt. På grundvalen af Vieussens tre lober indelade Sw—g hjärnbarken också i tre lober, en allra öfverst, en allra nederst vid Fossa Sylvii och en i midten mellan dessa båda.

Men Vieussens hade också närmare studerat det inre af hjärnan och dess ansamlingar af grå substans, d. v. s. af celler samt dess ansamlingar af hvit substans, d. v. s. nervtrådar, hade studerat corpora striata med nucleus lentiformis och nucleus caudatus och den mellan dem belägna hvita af nervtrådar bestående capsula interna.

Hvad det fysiologiska beträffar visste man om dessa hjärnceller af andra ordningen på Sw—gs tid stort ingenting, men visste ändå mycket lite mindre än hvad vi veta. Vi veta ju ännu i dag om dessa cellers funktioner icke stort mera än att de utgöra mellanstationer för centrifugala, motoriska nervledningar och för centripetala sensibla nervledningar.

Och så mycket kunde man äfven begripa på Sw—gs tid. Ty — väl att märka —! Vieussens hade också följt nervtrådarna i capula interna nedåt till främre delen af ryggmärgen, hvarest de komma i beröring med de främre nervrötterna och vid sin pasage afgifva, som V. uttrycker sig, »sin nödvändiga tribut» till dessa nerver.

Han hade därvid också iakttagit att hans öfversta lobs »fibrer» ledde ned till ryggmärgens bakre region, att den mellersta lobens »fibrer» kunde tydligt följas till ryggmärgens främre region och till de främre (motoriska) nervrötterna samt att den lägsta lobens fibrer fördelades till nerver, som från förlängda märgen också gingo till de spinala nervernas främre rötter.

Genom samlande af pathologisk-anatomiska i förening med kliniska iakttagelser i en mängd fall af åtskilliga författare såsom Pachioni, Wepfer, Tyson, Ridley, Manget, Kerkring, Morgagni hade Sw—g (se Oecon R. A. I N:r 573, 574 o. följ.) vunnit ett betydligt tillskott af kunskaper om hjärnfysiologien.

Det var på denna väg och genom Swammerdams experiment man lärt känna att de muskler, som röra hufvudet och ansiktet, mottaga sina nerver från medulla oblongata och från ryggmärgens öfversta del och äfven genom kliniska och pathologisk-anatomiska iakttagelser lärt att förbinda dessa nerver med den lägsta af hjärnbarkens lober. (Pachioni, Wepfer).

På samma väg hade man funnit att bålens muskler mottaga sina nerver från just den del af ryggmärgen till hvilken nervrören — »fibrerna» — gå från hjärnans midtre region och Sw—g kunde därför våga uttala sig om dess motoriska centra.

Men i afseende på sambandet mellan den högsta

barkregionens motoriska centra och de lägre extremiteterna vågade Sw—g icke bestämdt uttala sig, därför att Vieussens i detta afseende icke vågat bestämdt uttala sig. Där, hvarest V. finner sig nödsakad att blott gissa, där är Sw—g också nödsakad att blott gissa. Det var nämligen möjligt att trådarna från den midtre regionen kunde gå utom till bålen också till benen. Sw—g nöjer sig här med att uttala en gissning att kroppens nedersta delar för sina rörelser bero på hjärnbarkens högsta delar.

I sin ypperliga framställning bevisar Ramström tydligt och klart Sw—gs på detta område fullständiga beroende af Vieussens.

I N:r I af afh. om hjärnans rörelser (Oeconomia Vol. II) citerar Sw—g Ridleys experiment. Denne hade efter att hos hunden ha klippt upp hårda hjärnhinnan, sett »horribla spasmer», då han med knifblad genomträngde djurets stora hjärnhemisfärer.

I N:r 33 af denna afhandling citerar Sw—g Swammerdam (1637—1680), som i sin »Biblia Naturæ» skrifvit: »vi se hos många djur att då öfversta delen af ryggmärgen inuti skallen retas, de under stället belägna musklerna plötsligt sammandraga sig. Och detta äger på liknande sätt rum med nervgrenarna från ryggmärgen, då man på samma sätt förfar med dem, ehuru i detta fall blott vissa muskler försättas i verksamhet *eller kanske blott den särskilda muskel till hvilken den ledande nerven är fördelad*». Detta sista sakförhållande illustrerade Swammerdam 1658 i afseende på femorala nerver och muskler genom experiment på grodan inför hertigen af Toscana.

I detta af Swammerdam här af mig kursiverade uttalande vill jag se en tydligt uttalad tanke på de

motoriska nervcentras lokalisation, då man ju visste att hvarje »nervrör» utgick från en nervcell.

Också uttalar Sw—g i Oecon. R. A. i N:o 153 (afh. om hjärnbarken) att hjärnan enligt dess substansfördelning har makten och valet att inspirera hvilka fibrer (= nervtrådar) den behagar och därmed försätta i verksamhet hvilka nerver eller muskler som helst. *Vi behöfva blott erfarenhet och tid för att utröna hvilka vindlingar och hvilken särskild upphöjning, som motsvara hvarje särskild muskel. Han omtalar här Pachioni och Bellini.*

Om vi nu gå till frågan om sätet för de psykiska funktionerna, så skola vi finna att man äfven på detta område hade icke så litet orienterat sig före Sw—gs tid. Äfven här hade man »lokaliserat». Boerhave hade omtalat särskilda hjärnregioner för särskilda sinnesintryck.

Descartes hade visserligen härom haft ytterst naiva föreställningar. Han hade, som bekant, ansett själen ha sitt säte i det mediala hjärnorganet glandula pinealis och ansett att nervrören utgingo från den mediala tredje hjärnventrikeln.

Ett stort antal forskare och bland dem Vieussens ansågo på Sw—gs tid själen ha sitt hemvist i den hvita hjärnmärgsubstansen och Haller hyste ännu 1762 denna då likväl antikverade åsigt.

Men redan Thomas Bartholin (1610—1680) och hans äldre bror Kaspar hade förlagt centrum för våra sinnesintryck till *hjärnbarken*, som de ansågo vara hufvudmagasinet för liq. spirituosum.

Äfven den skarpsinnige Willis hade ansett att detta mystiska ämne bildades (1622—1675) i hjärnbarken och förlade dit vårt minne; han förlade andra psy-

kiska funktioner till hjärnans inre ansamlingar af celler d. v. s. af grå substans.

Malphigi ansåg, att de »globuli» d. v. s. de hjärnceller, Leeuwenhoek och liksom denne han själf iakttagit i barken producerade det ämne, som fyllde nervrören och förmedlade sinnesintrycken och denna hans åsikt i förening med Bartholinernas torde i slutet på 1600-talet ha varit ganska spridd.

I N:o 191 och 192 af Vol. II af Oeconomia R. A. finna vi, att Sw—g på grund af de undersökningar som dittills ägt rum, ansåg att våra sinnesintryck först gå till cellansamlingarna af andra ordningen i hjärnans inre (i corpora striata och thalami optici) samt att de därifrån ledas till olika delar af hjärnbarken, som i sista hand blir medveten om alla de förändringar, hvilka möjligen kunna inträda i »de sammansatta serierna och substanserna».

Sw—g indelade hvardera af de stora hjärhemisfärerna i en region framför och en dylik bakom Fossa Sylvii (De Cerebro 16, 88, 91).

Utan att bestämdt förneka allt deltagande i psykiska funktioner från den bakre regionens sida (De Cerebro N:o 71) ansåg han denna hufvudsakligen vara verksam vid blodberedningen och förlade våra själsfunktioner till den främre regionen, som är på en gång vårt »sensorium commune» och vårt »motorium commune», som i sista hand mottager våra sinnesintryck och i första hand bestämmer våra rörelser. De väsentliga elementerna därvid äro Malphigis »globuli» (Sw—gs »sphærulæ» eller »cerebellula»).

I hjärnbarken är således (l. c. N:o 193) det för hela organismen gemensamma sensoriet beläget och här är källan för liquidum spirituosum och för själen med

dess fullständiga »harmoniska varietet» i hjärncellerna, i det ingen af dem »utom i essentiella egenskaper och attributer liknar den andra».

Sw—g anser (N:o 194) en smula förhastadt att detta blifvit bestyrkt af företeelserna vid apoplexi, epilepsi, katalepsi, mani, melankoli, katarr, hufvudvärk, svindel, synsvaghet, svimning, hjärtsvaghet och upphörd andning.

Det är i denna del af hjärnan, som vi märka, döma, lägga planer, afgöra om sant och falskt, minnas, föreställa oss, åstunda, vilja.

I den främre regionen urskiljer han, som sagdt, utan allt tvifvel på grund af Vieussens' tre afdelningar i stora hjärnans hvita substans, tre olika »curiæ» eller lober, en högst uppe, en lägst nere vid Fossa Sylvii och en mellan dessa båda. Våra allra högsta själsfunktioner, vilja, omdömen och tankar etc. försiggå högst uppe; ju längre ned man kommer i dessa tre lober, desto lägre centra anträffas.

I N:o 154 och 155 i Vol. II af Oecon. R. A., hvarest han omnämner Ridleys experiment och Pachionis fall, anmärker han kategoriskt: »Sålunda är den kortikala gråa substansen i de båda hjärnhemisfärerna källan för frivilliga och naturliga rörelser.»

I N:o 68 af De Cerebro följa därefter de rader, som innehålla det förnämsta af de slutsatser, till hvilka Sw—g kom om våra motoriska centra.

»Ordningen tyckes vara så inrättad att corpora striata utföra hvad hjärnan(s bark) beslutat och det förnuftiga sinnet befaller, ja, detta på det sätt att musklerna och deras rörelser, som finnas i kroppens nedersta delar och i fotsulorna bero mera direkt på de öfversta delarna (af hjärnan), på den mellersta loben

(»curian»), de muskler, som tilllhöra abdomen och bröstkorgen och på den tredje, nedersta loben, de hvilka tillhöra ansiktet och hufvudet; ty de tyckas i omvänd ordning samhöra med hvarandra.»

»Det följer häraf att corpora striata ha till sitt ämbete, sina funktioner och sina bemödanden att föra kroppens förnimmelser till hjärnans kamrar och hjärnans att föra dem till själen och vårt medvetande. På samma sätt är det dessa bildningars (corpora striata) uppgift att omsätta hjärnans befallningar i kroppens handlingar, ty det är musklernas skyldighet att verkställa dem, såsom de blifvit bestämda. Själens makt, förståndets conatus eller vilja och det animala sinnets handlande kraft förmedlas sålunda genom corpora striata icke till (direkt) handling men till (förberedande) handlingar.»

Vi anse nu, som bekant, lilla hjärnan förnämligast vara ett koordinationsorgan, som sätter oss i stånd att i hvarje ögonblick under rörelsen tilldela hvar och en däri deltagande muskel dess tillbörliga innervations-portion. Men under Mangets och Vieussens' experimentella ingrepp på organet hade de råkat skada centra i förlängda märgen (i närheten af 4:de ventrikeln), hade då sett respiration och hjärtslag afstanna och oriktigt tillskrifvit detta skadorna på lilla hjärnan. Därför ansåg Sw—g lilla hjärnan vara ett centrum för dessa »vegetativa» funktioner. Han omtalar likväl andra dylika centra i förlängda märgen och ryggmärgen (Actons Vol. III N:o 133—404).

Detta är i största korthet det väsentliga af hvad Sw—g uträttade på hjärnfysiologiens område. Det är utan tvifvel en betydande bedrift, men det är för den,

som noggrant studerat hans arbete, också utan allt tvifvel uteslutande en kritisk litterär bedrift.

Så snart Sw—gs uppgift att söka själens säte blef bekant bland hans landsmän, hvilka alls icke utgöra ett särskildt välvilligt folk, blef han utsatt för mångas spott och spe. »Den där söker efter själen!» sade man hånfullt, så snart man påmindes om hans tillvaro.

Men Sw—gs ifriga studier under just denna period för det systematiska genomförandet af hans plan att finna själens säte utgöra hans största verkliga berömmelse och, om den icke på långt när motsvarar allt det lof och pris, som offrats på den, förtjänar den att behållas i ett folks tacksamma minne.

* * *

Hjärnan är, som vi sett, för Sw—g liksom den var för Descartes sätet för *den mänskliga själen* i alla dess funktioner. Han har åt den ägnat sin största afhandling i Vol. II af Oecon. R. A. och säger däri åtskilligt, som han sagt förut, och ett och annat dessutom.

Han upplyser oss genast i början att själen är det, hvarigenom vi höra, känna, förnimma, minnas, föreställa oss, åstunda och vilja och det, som gör att vi äro, röras och lefva.

I N:o 311 af Oecon. R. A. Vol. II uppställer, såsom jag ofvan anfört, Sw—g frågan om själen är materiell eller icke materiell och kommer till den slutsatsen att detta är en ordstrid (se härom denna bok sid. 255).

För att förstå i hvad mån Sw—g var materialist måste man uppfatta hans egendomliga betraktelsesätt

af begreppet materia. Sw—g stod så till vida nära neo-platonismen att han tillerkände (fullt lif, d. v. s.) full verklighet blott åt den del af naturen, i hvilken ett gudomligt inflöde äger rum. Det är på detta område som han har sin starkaste beröringspunkt med neo-platonismen och en otvetydig panteistisk anstrykning (jämför af samtida Leibniz och Berkeley),

För att själen skall vara sund måste dess grundlag, dess »organ» liquidum spirituosum vara tillstädes i tillräcklig mängd och god beskaffenhet, kommunikationerna mellan dess hufvudkvarter hjärnan och hela kroppen vara fria och hela blodmassan vara sund.

Enligt aristoteliskt-traducianskt betraktelsesätt anger Sw—g att man från sina manliga förfäder ärft sin själ.

Djuren ha en sorts själ, hvilken, som vi ofvan anfört, består af den andra mindre fullkomliga och förstörbara auran. Sw—g deklamerar mot dem som icke se den essentiella skillnaden mellan människan och djuren, hvilka visserligen ha instinkter, men icke samma handlingsfrihet, företänksamhet och intellekt som vi. De, som icke begripa detta och att vi äro odödliga men djuren dödliga, förtjäna vårt ogillande men ännu mera vårt medlidande, säger Sw—g.

Vi människor, som i hela vår kropp ha det oförstörbara liquidum spirituosum, få efter döden till och med behålla vår form.

Och under det animus och mens dö, behåller den odödliga animan i sig och räddar åt oss minnet.

VIII.

De olika omdömena om Swedenborgs vetenskapliga verksamhet. Dess allmänna karaktär.

För att i detta kapitel påvisa orsakerna till de starka växlingarna i omdömen om Sw—gs intellektuella och vetenskapliga verksamhet är det nödvändigt att därunder lämna det kronologiska alldeles åsido och att taga i betraktande omständigheter, som gjort sig gällande under hela hans lefnad och efter densammas slut.

Då Sw—g i London våren 1772 för alltid slöt sina ögon, var han både inom och utom sitt fädernesland en föga bemärkt och beaktad person och i Sverige mest omtalad såsom en religiös, delvis till sitt förstånd rubbad grubblare.

Vår legation i London, hvilken säkerligen var van att inrapportera alla händelser inom den svenska kolonien af någon betydelse, ansåg det icke ens värdt att i sina skrifvelser till vårt kabinett omnämna dödsfallet.

Atterbom ger i »Sv. Siare och Skalder» en säkerligen riktig upplysning angående Sw—gs samtids uppfattning. Han säger att Ehrensvärds bok, föga känd, af få läst, af ännu färre begripen, låg i biblioteken såsom en genialisk kuriositet, att Thorild var ansedd som en vild svärmare, en ömsom i tomma deklamationer, ömsom i cyniska bouffonnerier utfarande fan-

tast, som för öfrigt icke var utan hufvud, men högmodsdrucken ända till sinnesrubbning samt att »sämst var det likväl beställdt med Sw—g, som allmänneligen gällde för helt rätt och slätt — en fåne».

Särskildt Atterboms sista omdöme är alldeles otvifvelaktigt riktigt; de sista orden i det utgöra ett citat ur Kellgrens kvicka mot vidskeplighet riktade »*Man äger ej snille för det man är galen*», som likväl först utkom (1787) 15 år efter Sw—gs död.

Atterbom omtalar därefter de gängse åsikterna om Sw—gs skrifters egenskap af magasiner »för all slags förrykthet, för föreställningarnas oafbrutna vansinnighet, deras fullkomliga otankar, deras absuluta nonsens». Han citerar om dem den Kellgrenske anmärkaren: »De äga en sig ensamt tillhörig gåfva, att oskiljakteligen förena den grammatikaliska oredan med den logiska, ordens mörker med meningarnes. Tvenne phraser bredvid hvarandra i Swedenborgska skrifterna hafva lika så litet gemenskap, som om de sades af två personer, af hvilka den ena ej hört hvad den andra talat.»

Atterbom erkänner att Sw—gs skrifter skulle vinna i läsbarhet genom att sammanträngas från en massa till några få kvartband.

Men på samma sida (44) yttrar han att »den som företager sig läsa de Swedenborgska skrifterna skall till sin högsta förundran finna dem vara författade med en matematicologisk reda, konsekvens, symmetri, en ratiocinerande metod, ja en i själfva det mystiska fortfarande rationalistisk nykterhet, hvilken väl mest röjer sig i de bibliskt exegetiska detaljerna af korrespondenstydningen, men äfven i det hela sätter på Sw—gs föredrag sin afgjordt härskande prägel».

Jag återkommer längre fram till dessa egendomliga omdömen.

Sw—gs vetenskapliga skrifter voro vid hans död föga kända. Hans »Principia» i den första delen af det stora praktarbetet »Opera Philosophica & Mineralia» utkom under en tid, då minnet af Descartes och hans arbeten ännu var ganska lifligt och då Chr. Wolff var Tysklands mest läste filosof, och igenkändes säkerlig af långt flera än i våra dagar genast för att vara en kompilation ur dessa båda författares arbeten. De båda metallurgiska volymerna värderades säkerligen mycket högre, men lästes endast af de jämförelsevis mycket få fackmännen i metallurgi.

Sw—gs öfriga arbeten voro säkerligen till största delen mindre kända än de äro i våra dagar. De flesta af dem voro skrifna på latin, hvilket språk redan den tiden förlorat mark, och voro skrifna på en särskildt dålig latin och i ytterst bristfälliga, oklara och frånstötande framställningar.

Hans religiösa anhängare, som sedermera varit så verksamma för att förhärliga hans namn, voro vid hans död föga talrika och han uppskattade själf kort före denna händelse deras antal till omkr. 100, af hvilka hälften, väl att märka, voro andar.

I sitt filosofiska tänkande var Sw—g obetydlig och omnämnes i historiska arbeten, som rätt utförligt af handla tämligen obskyra ockasionalister och deister, antingen icke alls eller endast helt kort och »i förbigående».

Hans brist på en offentlig, lärd anställning och titel — som en lärd titel anser jag icke assessor — var en omständighet, hvars inflytande icke bör underskattas, och har en ganska stor betydelse.

Sw—g stod åtminstone mycket nära begreppet »enstöring», hade få personliga vänner och inga mäktiga tillskyndare. Hans beskyddare och mecenat på kontinenten, hertig Ludwig Rudolf af Braunschweig-Lüneburg hade redan 1735 aflidit.

Här i Sverige var grefve A. J. Höpken bland landets »store och mäktige» den som mest uppskattade honom; denne var afgjordt hans religiöse anhängare. Grefve C. G. Tessin var vänligt stämd mot honom, men ansåg liksom de flesta andra att han var »svagsint», d. v. s. obotligt sinnessjuk.

Denna föreställning var i England säkerligen bland de jämförelsevis få, som hört Sw—g omtalas, lika förhärskande som här i Sverige, och Sw—g bidrog själf energiskt att sprida den. De framstående män, till hvilka han kringsände »Arcana cœlestia» och sina andra religiösa skrifter hade väl ingen kunskap om arten af hans sjukdom, men begrepo säkerligen samtliga att »något var på tok med honom».

Hans religiösa lära gjorde därför och af andra skäl under och kort efter hans lefnad blott långsamma framsteg. De ortodoxa bekämpade den af alla krafter på grund af dess många mot deras egna dogmer stridande »ismer». De många, som i »upplysningens tidehvarf» med jämnmod skulle fördragit detta och lätt kunnat finna de icke så få bestämda företrädena i den Nya Kyrkans lära, togo ofta anstöt af hans mysticism och hans paranoida föreställning om sin egen storhet.

Mycket betydde i Sverige också utan tvifvel den obarmhärtiga, här ofvan genom ett exempel från Kellgren illustrerade ironi, för hvilken Sw—gs skrifter och hans anhängare efter hans död blefvo utsatta under

striden mellan sundt förnuft och forskning å ena sidan och mystisk obskurantism å den andra sidan. Nästan alla hans vedersakare tillhörde den förstnämnda, nästan alla hans anhängare den sistnämnda riktningen.

Det är därför icke så underligt att Kellgren med namns nämnande vågade offentligen beteckna honom som en fåne och att han, såsom det händt med större religionsstiftare än han, förblef jämförelsevis obemärkt under sin lefnad och nådde ryktbarhet först efter sin död.

Alla de påpekade ofördelaktiga omständigheterna inverkade i förening så starkt, att Sw—gs vetenskapliga arbeten löpte stor fara att helt och hållet hemfalla åt glömskan.

Det är icke mer än rätt och billigt att tillerkänna den Swedenborgska sekten, medlemmarna af den» Nya Kyrkan», förtjänsten att ha förebyggt detta öde.

Kort efter Sw—gs död började dels och i mycket liten skala här i Sverige och dels i något större skala i England och i Förenta Staterna hans religiösa läror att vinna anhängare, om hvilket mera senare.

Då sekten nått en viss utveckling, blefvo först hans religiösa och därefter också hans vetenskapliga arbeten öfversatta. Men det var först från 1840-talet som engelsmännen J. J. Garth Wilkinson, A. C. Clissold, A. Acton, C. E. Strutt o. a., drifna af religiöst personligt intresse, öfversatte och läto på engelska trycka åtskilliga arbeten och särskildt »*Principia*», »*Oeconomia Regni animalis*» *och* »*Regnum animale*». Det voluminösa »*De Cerebro*» utkom på engelska genom Dr. R. Tafels omsorg först 1882 och 1887.

Om den Swedenborgska sektens eller, för att göra dem själfva till viljes, den Nya Kyrkans medlemmar

äga förtjänsten att ha räddat Sw—gs vetenskapliga arbeten från glömska, så kan man icke fritaga dem från det felet att ha mycket kraftigt bidragit till att både om Sw—gs person och verksamhet sprida alldeles oriktiga föreställningar.

Det finnes ingen entusiasm och ingen fanatism, som äro kraftigare och mera aktiva än dessa känslor, då de utvecklas på någon religiös grund. Äfven många af de jämförelsevis få bildade, någon gång till och med vetenskapligt bildade medlemmarna af den »Nya Kyrkan» betrakta Sw—g såsom buddhisten betraktar Sidharta Gautheama Budda, såsom islamiten betraktar Muhammed, ja emellanåt nästan såsom den kristne betraktar Jesus af Nazareth.

De talrika, för att icke säga otaliga, afhandlingar om Sw—g, som äro skrifna af i den Nya Kyrkan inregistrerade eller utanför denna kyrka stående men af religiöst nit lågande trosvänner till Sw—g, äro samt och synnerligen i sina allmänna omdömen om honom otillförlitliga och deras upplysningar så till vida värdelösa.

Detta gäller icke bara om rena »pekoralier» i tal och skrift, sådana som Gorman, Rabagliati, Trobridge o. a. producerat, utan äfven om de jämförelsevis mycket få författare, som i öfrigt skänkt oss värdefulla arbeten.

R. Tafel har med uppenbarligen mycket måttliga intellektuella krafter nedlagt mycken samvetsgrann flit och möda på studier öfver Sw—g och lämnat oss talrika och värdefulla upplysningar. Den hos oss föga kände schweiziske biografen Charles Byse kan läsas med något verkligt utbyte. Jag har redan uttalat mitt erkännande af Mr. Alfred Strohs förtjänstfulla lifs-

arbete på samma område. Men i fråga om allmänna slutsatser angående Sw—gs personlighet eller hans verksamhet torde det vara ytterst oförsiktigt att lita vare sig på R. Tafel, C. Byse eller A. Stroh.

Dessa bildade svedenborgare, som visat någon tillstymmelse till moderation i sina omdömen och förmåga till deltagande i allvarliga diskussioner, ha icke varit utan inflytande på äfven de framstående vetenskapsmän, som i våra dagar genom sakrika inlägg bidragit att häfda Sw—gs minne.

Pendeln, som länge varit i gång åt ena sidan från den linje, som träffar sakernas kärna, kom nu enligt en på alla områden gällande naturlag i rörelse åt andra sidan. Denna rörelse varar ännu, men torde, för såvidt jag är istånd att riktigt bedöma ställningen, nu snart nått sitt maximum af deviation.

Att den äfven bland annars kunniga och omdömeskraftiga män kunnat gå så långt, som den faktiskt gått, beror på det stora, tidsödande och föga lönande arbete, hvilket erfordras för att vinna just de kunskaper, som här skulle rädda från öfverdrifter.

Jag skulle vilja påstå att icke en enda person i vårt land, som icke offrat allraminst ett år dels åt ett objektivt studium af Sw—gs vetenskapliga arbeten, dels åt hans föregångare från och med de gamla jonierna och till och med Descartes, Malphigi, Vieusens, Leibniz och Chr. Wolff och deras samtida Boerhave, i det särskilta syftet att skaffa sig en inblick i graden af hans, Sw—gs, själfständiga produktion, kunnat vinna tillräckliga historiska kunskaper för att alls vara i stånd att riktigt uttala sig om denna själfständighet.

Jag anser mig vara på fullt säker grund, då jag

uttalar min öfvertygelse att ingendera af de två stora svenska naturforskare, som först fällt öfverdrifna omdömen om Sw—g och hans verksamhet, påtagit sig ett dylikt arbete eller varit i besittning af de alldeles särskilta kunskaper, som erfordras för att med auktoritet kunna yttra sig på detta begränsade men ganska vidsträckta område.

Den i kemi epokgörande J. J. Berzelius angaf (se Fryxells Berätt. del 43, s. 163) att Sw—g var en af världens största tänkare, intill dess han själf blef sinnesrubbad.

Den genialiske och mycket betydande anatomen Anders Retzius kallade (1845) Regnum Animale[1] ett underverk och jämförde dess författare med Aristoteles (Skrifter och Bref, sid. 96).

Det fel, hvartill båda dessa män — af hvilka både den ene och den andre i mina ögon voro större *naturforskare* än föremålet för deras öfverdrifna beröm — gjorde sig skyldiga till i afgifvandet af detta beröm är ytterst förklarligt och lika förlåtligt. Ingendera af dem torde ha fullt insett följderna af att icke i dessa sina uttalanden ha »med guldvikt» vägt sina uttryck och torde själfva icke, särskildt icke utanför sina egna områden, haft fordringar på att anses ofelbara. Båda använde sin tid på ett högre och för dem själfva och andra mera fruktbärande arbete än att följa Sw—g efter i sömmarna. Båda kände säkerligen tillfredsställelse att i en på storheter mycket fat-

[1] Mycket få svenska vetenskapsmän torde haft någon ingående kännedom om Regnum Animale. Då jag först fick i mina händer det en gång i tiden af öfversättaren Vet. Akad. i Stockholm tillskickade exemplaret af Sw—gs »The Animal Kingdom», hvilket de flesta af de svenska vetenskapsmän som alls läst arbetet, torde begagnat, var icke $^{1}/_{20}$ af detsamma uppskuret, en omständighet som är rätt betecknande, oaktadt den naturligtvis blott tillåter helt allmänna slutsatser.

tig period af vår historia plötsligen finna ett stort svenskt minne räddadt från glömskan. Och båda kände också säkerligen en ädelmodig önskan att vara frikostiga i sina erkännanden åt en man, som uppenbarligen länge varit misskänd.

Det är således icke något svårare angrepp mot dessa båda ärade naturforskares minne jag gör än att erinra därom att de båda voro människor och såsom sådana kunde misstaga sig, samt att de efter mitt eget ringa förmenande i detta fall gjort det.

Själf finner jag det också vara en långt mera tillfredsställande och framför allt en långt nyttigare verksamhet att skjuta på lefvande hökar än på döda örnar och ämnar för en stund hängifva mig åt den förstnämnda verksamheten.

* *
*

Hos många af de ofta svagt utbildade och svagt utrustade medlemmarna af den Swedenborgska sekten ter sig den okritiska religiösa fanatismen i deras dyrkan af sin profet i sådana former att den innebär sitt eget korrektiv och att deras framställningar rent af drunkna i det löjliga.

Bland de bref jag från Sverige, England och Förenta Staterna erhållit från dylika personer, sedan jag våren 1914 i Sv. Läkaresällskapet höll ett föredrag om Sw—gs psykos, kommer, just då jag är sysselsatt med detta kapitel, ett mig tillhanda från en obehärskad, i Missouri och Illinois verksam, den »Nya Kyrkan» tillhörande präst. Det af de vanliga välkända fraserna och anfallen fyllda brefvet gick genast efter ett flyktigt ögonkast i papperskorgen sin förgängelse till mötes. Men ur en säkerligen af

brefskrifvaren själf författad broschyr, som åtföljde det, och hvars utgjutelser äro af stort psykologiskt intresse samt ha återgifvits i tidskriften »South Quarterly Review», citeras här i öfversättning följande uttryck för excessiv Swedenborgkult.

»Hvilken har tänkt så djupt som Swedenborg på stora och ädla ämnen? . . . Bacons och Newtons och Lockes, Miltons och Shakspeares och Scotts rykten blekna och fördunklas vid sidan af den klarare gloria, som omgifver denna ryktbara personlighets namn och handlingar. De vunno utmärkelse för sin lysande framgång på särskilda forskningsfält. Men det var förbehållet den lyckligare och ryktbarare svensken att behärska icke en vetenskap men hela cirkeln af konster och vetenskaper och att uppfatta och uppenbara de stora förenande länkar, som finnas mellan ande och materia, tid och evighet, människa och hennes skapare, på ett långt klarare sätt än någon hans mest begåfvade och inspirerade företrädare. Världen kan fåfängt utmanas att i någon persons historia framvisa en sådan förening af gigantiska och väl afvägda andliga krafter med vidsträckta och ypperliga bedrifter af alla slag.»

Artikelförfattaren anger sarkastiskt att detta språk förekommer extravagant — särskildt för den, som icke känner det öfverflödande vittnesbördet af samma slag, som förekommer på framstående författares sidor. — — —

Jag är ledsen att säga att Atterboms här ofvan citerade häpnadsväckande rader i rent nonsens icke stå särdeles långt efter den nu anförde nordamerikanske prestens.

Men under det man icke rimligtvis kan sätta allt-

för stora fordringar på denne sistnämnde herres vare sig kunskaper eller naturliga utrustning, så skulle man af flera skäl vänta att den fosforescerande romantikerns slutomdömen om Sw—gs skrifter skulle äga några andra förtjänster än att visa författarens magnifika »courage de son opinion». Sw—gs motsvarande sällsynt stora brister i framställningssätt äro mycket öfverklagade äfven bland hans anhängare.

Sw—g hade med sina biologiska studier till sitt yttersta ändamål att finna den mänskliga själens anatomiska säte, hvilket hos honom innebar konsekvens, då han i detta hänseende hade materialistiska föreställningar. Hans plan att därvid underkasta hela den dåvarande anatomiska, fysiologiska, patologisk-anatomiska och kliniska litteraturen ett grundligt studium måste erkännas från hans sida innebära en ratiocinerande metod, som också medförde framgång, så till vida som Sw—g nådde längre i öfversikt öfver de eröfringar man dittills gjort på detta område än någon af hans samtida.

I det jag nedskrifver dessa erkännanden måste jag i sanningens namn foga ett uppriktigt uttalande om mina egna intryck angående S—gs framställningssätt. Jag har utanför det nu nämnda icke funnit Sw—gs framställningar utvisa vare sig matematico-logisk reda, »symmetri», klarhet, konsekvens eller lättfattlighet. Icke heller kan jag gå in på nykterheten, i hvilken jag för öfrigt icke betraktar Atterbom som någon alls tillförlitlig auktoritet. I min för mig visserligen mycket otillfredsställande men jämförelsevis dock icke så alldeles fördömligt obetydliga beläsenhet står Sw—g som ett fullständigt unicum i illa associerade satser, i dunkla, oklara uttryck, i

svårfattlighet, i inkonsekvens och själfmotsägelser samt i mångordig, i det oändliga utdragen, rent af odräglig svamlighet. Jag har i dessa uttalanden varit uppriktigare och tydligare än de flesta andra författare, men har inte ringaste rätt att framställa några anspråk på »originalitet» för mina åsikter.

* *
*

Det var Anders Fryxell som förvärfvade förtjänsten att föranleda början till objektiva undersökningar om Sw—gs vetenskapliga förtjänster.

»I saknad af de kunskaper, som erfordras för att bedöma dessa tvister» (om Sw—gs verksamhet), skrifver Fryxell (l. c. sid. 161), »har förf. hos ledamöterna af Kgl. Vet. Akad. professorerna Edlund, Lindhagen och Nordenskjöld samt Dr. Gustaf Retzius anhållit att dessa herrar ville det viktiga ämnet utreda på det sanningen och hvars och ens vetenskapliga förtjänster, måtte komma i dagen.»

Tryckåret för 43:de delen af Fryxells Berättelser är 1875 och ännu är sanningen mycket svagt belyst i fråga om Sw—g. Det var heller ingen liten uppgift Fryxell ville öfverlämna åt de nämnda vetenskapsmännen och att grundligt lösa den skulle erfordrat åratal af arbete. Emellertid var detta början till det arbete, som slutligen skall bringa sanningen i dagen, och det utlåtande, som de fyra herrarna åstadkommo, träffade sanningen närmare än någon dittills hade träffat den.

Detta utlåtande frånkände Sw—g upptäckterna om solsystemets cykliska rörelse, om den magnetiska ekvatorns afvikelse från den astronomiska och om fixstjärnornas gruppering i skilda systemer. Sättet

att bestämma orters longitud medelst månens rörelser angafs såsom förut kändt och Sw—gs förslag därom såsom opraktiskt. Hans påståenden om stjärnornas rörelser längs vintergatan och mot norr och om den södra magnetiska polens starkare attraktion än den norras och om åtskilliga andra till magnetismen hörande satser angåfvos såsom åtminstone obevisade, »upptäckten» af vattnets beståndsdelar såsom felaktig och ofullständig. Men Sw—g tillerkändes förtjänsten att först ha framlagt tanken, som ledde till Herschels hypotes om nebulosornas utveckling från kaotiska massor till fasta himlakroppar. Denna förtjänst tillkommer enligt min ringa men välgrundade mening, såvida den icke bör tillerkännas tidigare författare, Descartes. Förtjänsten om teorien om planeternas och planetmånarnas ursprung från solen tillerkändes också Sw—g; jag erinrar hvad jag här ofvan angående detta anfört särskildt om Anaxagoras. Framställningen om den svenska vallens höjning angafs också som först härrörande från Sw—g; från andra håll har prioriteten häri tillerkänts Urban Hjärne. Slutligen tillerkändes Sw—g med rätta en del geologiska, hydrografiska och paleontologiska förtjänster och hans metallurgiska arbeten om koppar, mässing och i synnerhet om järn angåfvos såsom utförliga, goda och lärorika. Man erkände Sw—gs omfattande och stora snille, antydde bristen på samvetsgrannhet och grundlighet och frånkände honom alla väsentliga och större upptäckter inom astronomien, fysiken, mineralogien och anatomien.

Sw—g erhöll sålunda i detta utlåtande fullt upp allt det, som tillkom honom och väl också något därutöfver. Men från den oerhörda humbug, som på

åtskilliga håll bedrifvits kring Sw—gs namn, vänder sig den, som älskar sanningen och tror på dess i längden välgörande inflytande, med liflig tillfredsställelse till de fyra herrarnas om än kanske icke i ett och allt fullt riktiga, dock i det hela nyktra och sakkunniga utlåtande.

Det var en viktig omständighet att prof. Gustaf Retzius befann sig bland dem, som hade att afgifva utlåtande angående Sw—gs verksamhet.

Jag har för min del icke den åsikt att prof. G. Retzius i dessa frågor intager en alldeles objektiv ståndpunkt; jag antager att han helt naturligt i någon mån är påverkad af sin berömde faders öfverdrifna pris af Sw—g.

Men prof. G. Retzius är i alla händelser en betydande naturforskare och därtill en man, som i långt högre grad än det stora flertalet människor har en kraftig vilja i genomförandet af hvarje uppgift, som han en gång gjort till sin egen. Han har väsentligt underlättat uppgiften att inhämta tillförlitliga upplysningar om Sw—g.

Äfven han blef, som enhvar Swedenborgsforskare lätt begriper och som han själf i Vet. Akad:s n:r 1 af »Opera Quædam» anmärker, »genom manuskripternas omfattning, stilens svårigheter och den mycket betydliga svårigheten att förstå vissa delar af den latinska texten» tvungen att för tillfället afstå från den ifrågavarande uppgiften.

Men i okt. 1902 hitkom den redan flera gånger här omnämnde A. Stroh, M. A., i sitt af sina trosförvanter i Förenta Staterna anförtrodda värf att här studera Swedenborgiana. Man hade nu i honom en ypperlig sakkunnig i detta vetande och i Sw—gs

för de flesta ytterst svårlästa skrifstil och en kraftig vilja i att leta rätt på allt, som kunde påträffas af och om Sw—g. Äfven denne har gjort god tjänst för att bringa i dagen sakförhållanden, som småningom men säkert skola ihjälslå hans egna påståenden.

På prof. G. Retzii förslag tillsattes nu af Vet. Akad. en kommitté, som hade till uppgift att med Mr. Strohs biträde bringa mera ljus öfver Sw—gs vetenskapliga verksamhet och som utom prof. Retzius själf, hvilken blef dess ordförande, utgjordes af fysiologen prof. Christian Lovén, geologen och paleontologen prof. Hjalmar Nathorst, medicinaren prof. Salomon Henschen och fysikern, kemisten och kosmologen prof. Sv. Arrhenius. Efter Lovéns frånfälle fylldes hans plats af anatomen prof. E. Müller.

Prof. Retzius bidrog nu mycket verksamt till återupplifvandet af Sw—gs minne, höll 1903 som ordförande för anatomkongressen i Heidelberg ett föredrag om Sw—gs betydelse som anatom och fysiolog och 1908 ett annat dylikt i en »Croonian Lecture» i Royal Society i London samt sparade icke på uppoffringar af olika slag för att väcka intresse för och kännedom om Sw—gs lifsarbete.

I sitt tal vid anatomkongressen i Heidelberg yttrade prof. Retzius bl. a., att Em. Sw—g i förhållande till sin tids ståndpunkt var icke blott en stor kännare af hjärnans byggnad utan hade också i fundamentala frågor »ilat ett godt stycke i förväg för sina samtida». samt tillfogade härtill att Sw—g var »icke blott en lärd anatom och en skarpsinnig observator utan också i månget hänseende en fördomsfri, skarp och djup anatomisk tänkare».

I dessa omdömen har prof. Retzius med den er-

farne naturforskarens böjelse att blott anföra hvad han iakttagit hållit sig inom en oangriplig ställning. Det står icke till att frånkänna Sw—g de egenskaper prof. R. här tillerkänner honom, i synnerhet icke om man får ersätta ordet observator med det betydligt mera befogade och upplysande uttrycket litteraturgranskare.

Då prof. Retzius citerar sin faders uttalanden att Sw—g i Regnum Animale visar egenskaper, som blott kunna jämföras med Aristoteles' och att Anders Retzius »with divination» omnämner, att det skall taga ett eller ett par decennier för att arbetet skall bli vederbörligen uppskattadt, förmår jag icke utan väsentliga förbehåll ställa mig på prof. G. Retzii sida.

Det har redan gått åtskilliga år, sedan den store anatomen A. Retzius i ett obevakadt ögonblick nedskref ofvanstående uttalande, och ännu är Regnum Animale icke vederbörligen uppskattadt. Men tillräckliga studier däraf komma icke att ställa författaren i jämbredd med Aristoteles och heller icke att visa att arbetet är »ett underverk» utan att det är en kompilation.

Om man med uttrycket divination menar en riktig gissning, så vill jag säga att A. Retzius visserligen i denna fråga uttalat gissningar men delvis oriktiga gissningar.

Äfven professorerna Nathorst och Ramström äro i sina högeligen förtjänstfulla afhandlingar om Sw—g icke oberörda af den för ögonblicket rådande, till öfverdrifter starkt frestande Swedenborgskulten och den därmed följande »feststämningen».

Vår världsberömde prof. Svante Arrhenius förefaller vid ytlig bekanskap icke af naturen vara särskildt lagd för entusiastiska stämningar; jag förmodar att han,

om han lefvat i Rom under den gamla goda tiden skulle sällat sig till stoikerna. Han har i sin afhandling i Vol. II af Op. Quædam om Sw—g »as a cosmologist» påpekat att Sw—g, ehuru han icke nämner Descartes, utan tvifvel varit »most strongly influenced by the teachings of his great predecessor». Men prof. Arrhenius nämner för öfrigt mycket litet om de uppenbara källor, ur hvilka Sw—g så rikligen öst i sina »Principia».

Vid ett tillfälligt möte med prof. Arrhenius tog jag mig friheten att uttala mina tankar om Sw—gs alldeles öfvervägande egenskap af kompilator och eklektiker samt om det obefogade talet om hans stora »originalitet», som icke fanns i verkligheten i hans arbeten och särskildt alldeles saknades i hans »Principia» och i hans kosmologiska och kosmogoniska framställningar, hvilka delar just äro de, som falla under prof. Arrhenii domvärjo.

Jag uttryckte min förvåning öfver att prof. Arrhenius icke såsom varande närmaste mannen i landet för en dylik uppgift rättat de falska gängse föreställningarna om Sw—g. Prof. A. hörde med sitt vanliga orubbliga lugn på min kanske något ifriga framställning och svarade därefter lika lugnt att han väl kände riktigheten af mina påståenden och själf i manuskriptet till sin afhandling afgifvit liknande omdömen, men att (namngifna) »vederbörande» icke ansett dessa hans uttalanden »lämpliga».

Prof. Arrhenius tycktes väsentligen betrakta Sw—gs kosmogoni såsom ett återljud af Descartes', men hade äfven kännedom om Wolff.

Han bekräftade också i kategoriska ordalag att Sw—g icke var matematiker, till hvilken åsikt han

kommit genom de matematiska framställningarna i »Principia».

Han hade icke dolt och ämnade heller icke dölja sina åsikter härom och gaf mig rätt att referera innehållet af vårt för mig genom bifallet af mina åsikter från Sveriges nu lefvande mest frejdade vetenskapsman mycket tillfredsställande samtal.

Mr Alfred Stroh, M. A. (= Master of Arts) har, sannolikt delvis inspirerad af de framstående svenska vetenskapsmän, som i hastigheten tillåtit sig rätt extravaganta omdömen om Sw—g, delvis af sin Swedenborgianska sektkänsla låtit sig förleda till ytterligt extravaganta omdömen. I sin inledning till Vol. III af Vet. Ak:s af honom själf utgifna »Opera Quædam» säger mr. Stroh att Sw—g »is seen to be one of the greatest thinkers of all time, whose versatility and comprehensive power of investigation mark him as a genius of the first order in the same class as Aristotle, Lionardo da Vinci and Descartes».

Detta utgör en betydlig »påspädning» af andra öfverdrifter och framkommer från en man, som har till sin lifsuppgift att utreda Sw—gs betydelse och som därför på detta område har större ansvar än andra för omdömen, som äro ägnade att sprida alldeles falska föreställningar, att i det svenska folkets medvetande införa imaginära, andliga nationalvärden och därigenom åstadkomma skada och att inför utlandet sätta oss i en rent af löjlig dager.

Mr. Stroh är »master af arts» men är icke en sådan »mästare i konster», att han med minsta hopp om framgång skall kunna försvara dylika satser, hvilka innebära osmakliga öfverdrifter och utgöra ett rent nonsens. Jag skall taga mig friheten att här i största

korthet erinra om allmänt kända sakförhållanden, som alldeles tyckas ha fallit mr. Stroh ur minnet.

Aristoteles och Descartes ha det gemensamt att deras namn beteckna nya perioder i filosofiens historia, äfven om man tager uttrycket filosofi i den vidsträcktare engelska betydelsen och därmed betecknar icke blott metafysiskt tänkande utan äfven naturforskning.

Sedan man under omkr. 2,000 år öfverskattat Aristoteles, har det numera blifvit på modet att underskatta honom. Jag hänvisar härom till Wunderlichs orättvisa omdömen om A. i hans Geschichte der Medizin (1859) och Langes dito i hans Geschichte des Materialismus (1865). Men ingendera af dessa författare skulle likställa Aristoteles och Sw—g.

Hvad man än må säga om det skadliga inflytandet på filosofiskt tänkande af Aristoteles' olyckliga potentialitetsbegrepp, så ter sig dock för en objektiv betraktare hans gestalt i rent kolossala konturer mot bakgrunden af hans samtid. Man får hvarken förneka eller undervärdera hans enorma förtjänst i att vara den förste, som framställt ett fullt genomfördt världssystem, äfven om detta system öfver två tusen år efter hans död delvis förefaller oss naivt. Man får heller icke misskänna värdet af hans induktionslära, därför att lord Bacon omkr. 1,800 år efter honom framställde en bättre. Man kan icke förneka att Aristoteles' alltigenom själfständiga, grundläggande framställning af logiken hade ett bestående och ett utomordentligt stort värde. Och hvad än den genialiske, af mig mycket beundrade F. A. Lange säger, så tilltror jag mig att påstå att vi ha stora skäl att antaga Aristoteles som sin tids störste biolog. Det bevisar

okunnighet eller obetänksamhet eller bristande omdömesförmåga att jämnställa Sw—g med detta Hellas väldiga snille.

Och Leonardo da Vinci! Om jag räknar honom till den italienska ränässansen — hvilket går för sig — så står han vid sidan af Giordano Bruno som den mest lysande af de två af denna bokstafligen bländande tids starkast lysande stjärnor. Jag påminner här endast kort och torrt därom att man i Leonardos manuskripter funnit »den första, tydliga framställning af den exakta naturvetenskapens princip och metod» (Höffding), funnit tankar, som länge tillskrifvits Galilei och lord Bacon och i väsentlig mån bidragit till den höga uppskattningen af dessa båda väldiga snillens själsförmögenheter.

Härtill kommer att Leonardo hade framför Sw—g hela sin storartade konstnärliga verksamhet. Det är icke vågadt att uttala att han som målare står jämsides i ledet bland alla tiders största mästare. Såsom bildhuggare och i allmänhet som konstnär utgjorde han ett föremål för Michelangelos afund. Äfven bland arkitekter var han en bland de främsta. Jag känner icke hvad man i dessa dagar kan uttala om Leonardo såsom musiker, men skulle för min del anse det rådligast för herrar svedenborgare med eller utan akademiska titlar att på detta område icke uppställa någon jämförelse mellan Leonardo och Sw—g på den grund att denne senare kunde vikariera för klockaren i Brunsbo.

Af Leonardos bekanta bref till hertigen af Moro lära vi känna hans lugna självkänsla och de af hela hans samtid bekräftade uppgifterna om hvad han visste och kunde och veta att det täckte det allra mesta af

hvad Sw—g visste och kunde och åtskilligt dessutom. Att de båda hade många gemensamma intressen berättigar till ingen jämförelse som afser jämlikhet: jag erinrar om matematiken, mekaniken, astronomien och paleontologien, om detaljsaker såsom luft- och undervattensfartyg, om kulsprutor, slussar, pumpar af olika slag etc. En oerhörd mångsidighet fanns hos båda, men var hos Leonardo mycket mera omfattande och af mycket högre kvalitet än hos Sw—g.

Jag har både om Leonardo och Sw—g hört det uttalandet att de varit de största snillen, som någonsin lefvat. — Men jag har hört snillen — hvilket begrepp hos mig betecknar sällsynta intellektuella öfvermänniskor — uttala detta om Leonardo, under det jag blott hört enfaldiga eller okunniga eller af religiös fanatism förblindade människor uttala det om Sw—g.

Descartes nämnes ofta vid sidan af lord Bacon som »den nyare filosofiens fader» och var onekligen genom sin matematiska-mekaniska uppfattning den nyare forskningens grundläggare. Han var den förste som framställde ett fullt utfördt kosmogoniskt system och en plausibel evolutionsteori för vårt universum. Den, som icke är absolut förblindad af fanatism af ett eller annat slag, som kan och vill läsa innantill Descartes' »Méditations et Principes» och Chr. Wolffs »Cosmologia generalis» skall erkänna att Sw—gs kosmogoni och allt, som därtill hörer, inberäknadt hans »nebulosa-teori», är ett uppkok på Descartes' hithörande framställningar med starka tillsatser hämtade från Chr. Wolff, med en sannolikt af Anaxagoras inspirerad lycklig förändring i teorien om planeternas ursprung och med alldeles oväsentliga lika lättfunna som fria fantasier i öfrigt. I nervfysiologien var det

Descartes, som först förlade de psykiska funktionerna *uteslutande* till hjärnan, huru absurda hans teorier härom i sina detaljer än kunna förefalla oss med de enorma fysiologiska landvinningar vi gjort sedan Descartes' tid. Dennes förtjänster om utvecklingen af vår reflexlära äro äfven odödliga.

Det är en kinkig uppgift att uppskatta människors intellektuella förmögenheter och att anställa jämförelser. Dessa förmögenheter äro af många olika och af inkommensurabla slag och växla i det oändliga från individ till individ. Särskildt är det en svår uppgift att jämföra med hvarandra stora snillen för den hvilken, såsom fallet är med mig, icke erhållit det stolta företrädet att födas inom denna fåtaliga aristokrati. Men vissa uppgifter kunna äfven folk med svagare utrustning genom verkliga studier lösa. Jag anser mig utan att våga anställa jämförelser mellan Aristoteles och Leonardo kunna uttrycka min mening att dessa båda voro större snillen än Descartes och att alla tre voro långt större snillen än Sw—g.

* * *

Då min uppgift i denna bok är att, så godt jag kan, framställa arten af Sw—gs vetenskapliga verksamhet och då också af hans snille, förefaller det lämpligt att jag för mig själf och andra klargör detta uttrycks innebörd. Det finnes nämligen mycket få ord i språket, hvilkas motsvarande begrepp äro så otydligt begränsade och till sitt innehåll så växla från den ena personen till den andra som just ordet snille. Och det är en naturlig och rimlig önskan hos en författare att hans läsare skola fullt riktigt uppfatta hans me-

ning och han själf för sina ord icke få bära annat ansvar än det, som rättvisligen kan påläggas honom.

Till en början torde man, ehuru icke utan någon tvekan, kunna våga sätta ett likhetstecken mellan begreppen snille och geni. Man tager sig härmed möjligen någon liten frihet; det är åtminstone osäkert om dessa två uttryck för alla beteckna alldeles samma begrepp. Men vi kunna här bortse från alltför subtila subtiliteter och kunna dessutom försvara oss därmed, att många människor faktiskt begagna dessa båda ord »om hvarandra» i samma betydelse.

I min värld har jag vanligen hört uttrycken snille och geni begagnas om personer, som inom vidsträckta områden visat en sällsynt förmåga i tankekraft, i det som kallas skarpsinnighet d. v. s. kombinations- och slutledningsförmåga. Själf har jag också vant mig att begagna uttrycken i denna betydelse och gjort en bestämd skilnad på begreppen snille (eller geni) och talang, hvilket senare uttryck vanligen men — som jag skall försöka visa — icke alltid afser konstnärliga färdigheter. Utan att veta om Giordano Bruno eller lord Bacon eller Baruch Spinoza eller Isaac Newton eller Helmholtz varit i besittning af några stora konstnärliga, rent estetiska färdigheter har jag räknat dylika män och deras likar till den fåtaliga klassen af stora snillen.

Det finnes väl blott få människor, som icke skulle räkna norrmannen matematikern Abel eller nordamerikanen mekanikern Edison bland snillena.

Vi se enligt mitt förmenande städse att begreppet snille för de flesta människor *mera* afser det rena intellektet än konstnärlighet. Vissa slag af en mera sammansatt verksamhet sätta i detta hänseende så

stora fordringar på utöfvaren att en hög kvalitet med nödvändighet förutsätter snille. Blott ett stort snille skulle kunnat *skrifva* Peer Gynt, som berör så vidsträckta och invecklade frågor inom det psykologiska. Men man *kan* med någon konstnärlig uppfattning mycket väl *dresseras och inläras till att ypperligt framställa Peer Gynt på tiljan* utan att alls stå nära begreppet snille. Jag såg — om jag minnes rätt år 1872 — denna svåra roll återgifvas på ett nära nog oöfverträffligt sätt af en aktör, som enligt åtskilliga omdömesgilla personers unisont uttalade åsikt stod särskildt långt utanför begreppet snille eller geni. Jag blef då i min oerfarenhet, men skulle icke nu, bli förvånad öfver en dylik företelse.

Många äro sålunda vana vid att anse att snillet börjar med det särskildt goda omdömet vanligen inom ganska vidsträckta men ibland med ett särskildt starkt dylikt inom tämligen begränsade rent intellektuella områden; jag håller på den saken att detta åtminstone icke är något ovanligt betraktelsesätt.

Bland attributer, som i öfrigt tillkomma snillet, torde de flesta sätta själfständigheten i intellektuell produktiv verksamhet, den s. k. *originaliteten* främst. En förtjänstfull verksamhet af detta slag förutsätter inbillningskraft eller fantasi. Det blotta receptiva, den om än aldrig så stora förmågan att hastigt och fullständigt inlära andras tankar utgör visserligen en praktiskt mycket värdefull egenskap, som lätt kan föra till lärdom och vidsträckta kunskaper. Men stor receptivitet, lärdom och kunskaper utgöra icke själfva och äro inga bevis för snille.

Man vill hos snillet gärna också tänka sig det sällsynt stora förståndet och dito inbillningskraften förenade med

djup i känslan och kraft i viljan, d. v. s. med förmåga till entusiasm och till den ihärdiga energiska verksamhet, hvilken utgör vilkor för all större och mera fruktbärande produktion.

Slutligen erinrar jag därom att, om än med tillbörlig diskretion i uttryckets användning hela klassen af snillen blir en fåtalig klass, så finnas äfven inom denna klass olika både serier och grader. Det finnes olika slag af snillen och inom hvarje slag olika grader och öfvergångsformer mellan snillena och de s. k. goda hufvudena med ovanligt stora talanger.

Hvad det kvalitativa beträffar, så får jag icke dölja att begreppet snille för vissa personer har en helt annan innebörd, än den jag här ofvan tilldelat detsamma, och att bland dessa personer finnas sådana, som enligt min mening alldeles otvifvelaktigt själfva tillhöra denna fåtaliga och högt privilegierade klass.

Bland dessa finna vi ingen mindre än den store filosofen Kant, som — möjligen under intrycket af Alexander Gerhards essay om smaken och om geniet — framställt snillet som en alltigenom *estetisk* förmåga, som förmågan att oreflekteradt, intuitivt men »originellt» och träffsäkert tillämpa konstens lagar. Snillet är vidare enligt Kant »ett harmoniskt förhållande mellan inbillningskraft och förstånd», hvilken definition förefaller mig stå mycket närmare min egen uppfattning, då det ju är förståndet som reglerar det omtalade inbördes förhållandet. Men Kant säger likväl uttryckligen att det blott inom konsten gifves snille eller geni och denna egenskap förutsätter hos honom framförallt god smak.

Vi inkomma därmed på differentialdiagnosen mellan snille och talang.

Vi få här tänka oss en smula om och icke alltför tvärsäkert antaga uttrycket talang liktydigt med konstnärlig färdighet. Hvarje särskildt starkt framträdande konstnärligt produktiva färdighet är visserligen en talang. Men jag måste erkänna att jag för min ringa del brukat uttrycket talang äfven utanför det konstnärliga. Talangen har då varit mera inskränkt till omfånget och af lägre kvalitet än snillet,

Jag går för att klargöra om det enligt språkbruket befogade häri till ett konkret, särskildt illustrativt fall.

Detta angår en intressant bekantskap under år 1871 och en yngling på omkr. 16 års ålder, som företedde ett par alldeles fenomenala talanger, men för öfrigt utvisade de defekter, som konstituera idioti eller åtminstone höggradig imbecillitet. Ynglingen i fråga var, ehuru annars oförarglig, utan särskild bevakning »omöjlig» i det sociala på grund af oförmåga att iakttaga yttre seder och bruk.

Han ådagalade emellertid på ett par områden förvånande själsförmögenheter. Han multiplicerade mångsiffriga tal med hvarandra »i hufvudet» minst lika fort som jag kunde göra det på papperet. Han återgaf utan att någonsin förut ha hört denna svårlärda opera efter hemkomsten från »Hugenotterna» utan noter och i nattens mörker på pianot det ena stycket efter det andra.

All musikalisk komposition liksom all högre matematik stodo säkerligen alldeles utanför hans möjligheter.

Jag vet icke någon annan benämning på den stackars unge X:s färdighet inom det matematiska än talang, oaktadt denna färdighet låg utanför det konstnärliga.

Ofta kan uti det, som i och för sig blott är talang, snille vinna sitt uttryck. Om en person har förmågan att teckna aldrig så väl, vore det än efter minnet

så skulle vi väl i vanliga fall på grund häraf icke säga mer än att han har stor talang för teckning. Men om vi utan att känna den väldige tecknarens namn se Leonardo da Vincis ansiktsteckningar, så äro vi böjda att utan vidare säga att ett snille producerat dessa. De antyda nämligen tecknarens rika fantasi och djupa insikter både i det psykologiska och i de växlande formerna. Och utan att veta det minsta om kompositören af Trollflöjten, Figaros Bröllop och Don Juan utanför hans musikaliska förmåga och utan att taga intryck af andras meningar vägra vi af liknande orsaker aldrig att tilldela Mozart titeln snille.

Däremot skulle vi tveka att blott och bart på grund af denna hans produkt räkna kompositören af »Frondörerna» bland snillena. Denna vackra opera är nämligen icke annat än en efterklang af Mozart och intet uttryck för det som vi fordra af snillet: förmåga till självständig produktion af hög kvalitet. A. F. Lindblad skulle utan högre förtjänster än »Frondörerna» få nöja sig med titeln musikalisk talang och denna imitation aflägsnar honom i vårt omdöme från, mera än det närmar honom till det lysande attributet. Snillen pläga sällan imitera.

Om en person äger en hel samling talanger på olika områden räknas han ofta, äfven om hans produkter icke äro förstklassiga, af många till snillena.

Det finnes bland stora konstnärer en mängd snillen. Jag har redan omnämnt Leonardo da Vincis storartade bedrifter i filosofiskt tänkande vid sidan af hans storartade konstnärskap. En sådan man har ännu aldrig sett sin första dag i vårt land.

Men äfven i vårt jämförelsevis karga land födas män, som vid sidan af stor konstnärlighet visa ovan-

ligt kraftig omdömes- och slutledningsförmåga, såsom exempelvis fallet är med den intellektuellt, konstnärligt och moraliskt högtstående man, med hvars namn jag prydt bladet efter titelbladet i denna bok.

Det är dylika män, som stå högst på den mänskliga pyramidens jämförelsevis föga rymliga spets. Då vi i förbigående lärt känna dem, lämna de ett välsignelserikt minne efter sig; deras vänskap ger oss värdefulla, lyckliga, förädlande stunder.

Men äfven bland stora begåfningar se vi exempel på huru oberoende intellektuell, konstnärlig och moralisk utrustning kunna vara af hvarandra. Det stora snillet kan sakna konstnärlighet, den stora talangen kan sakna snille, båda kunna sakna moral. Jag vet icke om lord Bacon ägde konstnärliga talanger; jag skulle tänka mig en sannolikhet för att så icke var fallet. Rousseau ägde både snille och talanger och var väl mera konstnärlig (som stilist) än skarpsinnig. Både Bacon och Rousseau voro lågsinta och bofaktiga och den förre har ingen ursäkt i någon psykotisk svaghet. Hvarken Michelangelo eller Cellini eller Rembrandt voro moraliskt högtstående personer.

Innan jag lämnar talet om genierna kan det vara lämpligt att ägna några ord åt de s. k. *pseudo-genierna*. Tonvikten bör läggas på pseudo!

De äro vanligen personer med någon konstnärlig men måttlig annan utrustning och tillhöra hvad jag brukat kalla *det konstnärliga småfolket*.

Bland dem finnas naturligtvis ett stort antal icke blott rätt intelligenta men också rättrådiga och aktningsvärda personer.

Men människor med långvarig och vidsträckt erfarenhet ha icke kunnat undgå att märka, att bland

det konstnärliga småfolket, och särskildt ofta bland dem, som utan högre intellektuell utrustning förete någon *ensidigt* utvecklad konstnärlig talang, finnes ett särskildt stort *procentantal* personer, som äro starkt behäftade med de degenerativa brister mot hvilka intet slags begåfning utgör ett säkert värn.

Hvem känner icke aktningsvärda, i alla afseenden väl utrustade skådespelare? Men *procentantalet* af undermåliga individer bland denna yrkesklass är säkerligen större än bland de flesta andra.

Allmänheten, som annars är föga ädelmodig, är mycket frikostig med attributet snille och tyckes i det hänseendet följa Kant att uttrycket ej sällan väsentligen omfattar en konstnärlig förmåga af något slag.

Intellektuellt småfolk, som emellanåt höra denna titel tilldelas sig själfva, äro ofta kloka nog för att begripa att de icke förtjäna den.

Men just bland »det konstnärliga småfolket» visar sig degenerationen ofta äfven i en jämförelsevis med deras estetiska svag omdömesförmåga och en utpräglad bristfällig moralisk intuition. Man finner hos dem under en tunn estetisk förgyllning föga värdefulla personligheter.

Dessa konstnärer af olika slag ådagalägga ofta en liflig uppfattning af yttre skönhet och emellanåt förmåga till ett elegant framställningssätt, som kan förläna dem ett visst anseende äfven som populära författare.

Om någon originalitet kan i dessa fall icke talas, och om vederbörande ge sig in på rent intellektuella uppgifter framträder deras intellektuella underlägsenhet ofta förvånande tydligt; sentimentala, välformade utgjutelser få ersätta goda argumenter.

Allmänhetens förkärlek för det konstnärliga och dess oförnuftiga begagnande af det ståtliga attributet snille har ett olyckligt inflytande på dessa af naturen i själfva verket ofta rätt styfmoderligt behandlade iudivider.

Man gör klokt i att undvika personlig bekantskap med denna typ af det konstnärliga småfolket, bör försiktigt känna sig för, liksom man när man äter ostron, bör akta sig för att icke af ett ruttet dylikt få ett pinsamt intryck, som sitter i lång tid.

Det kan annars hända att man får intrycket af den vidrigaste narraktighet och den mest excessiva fåfänga af allra lägsta kvalitet — af en sprätthök, af en servil lågsint beundrare af penningen eller den rent yttre ställningen, af en kritiklös själfförgudare, som medvetslöst blir offer för den mest genomskinliga smickerdrift.

Det kan också hända att begreppet lymmel är framträdande i en grad, som är sällsynt att finna hos detta unicum af lågsint illvilja, den stockholmska ligapojken i hans sämsta upplaga. Till den abnorma själfkänslan sällar sig i en del fall en submanisk aggression, som blott hålles i schack af strafflagen och tanken på »gallren».

Slutligen kan det hända att man stöter på en af dessa konstnärliga individer, som begagna sig af det särskildt bland det ensidigt konstnärliga småfolket mycket populära plåstret för deras förkommenhets utslag. Jag menar deras åsikt att konstnärer, d. v. s. de själfva icke stå under moraliska förpliktelser. I dessa fall uppkommer emellanåt en typ, i jämförelse med hvilken en Vestermark-Rosén är föga farlig och nästan ärlig.

Det kan hända att åtskilliga af de nämnda egenskaperna förenas i samma person, och det säkra är att bland det ensidigt konstnärligt utrustade små-

folket finnas talrika individer, som bli till en plåga för hela sin omgifning genom den kväljande vedervilja och det pinsamma förakt de ingjuta hos alla och enhvar, som lär känna dem.

* * *

Den starkast framträdande företeelsen hos Sw—g under hans första vetenskapliga period finner man uti hans vidsträckta intressen, som drifva honom till studier och till litterär produktion inom ett dussin olika vetenskaper.

Jag frågar mig själf och läsaren om man häraf kan draga några slutsatser i afseende på arten och de sannolika frukterna af Sw—gs intellektuella verksamhet och känner mig för egen räkning böjd att besvara denna fråga ett jakande.

Jag anser att man af en dylik verksamhet med stor sannolikhet kan sluta till en sällsynt receptivitet och vetgirighet, hvilka småningom skola medföra en vidsträckt lärdom. Däremot har man icke stora skäl att af en sålunda anlagd natur vänta utvecklingen till en blifvande skarpsinnig forskarnatur med en självständig produktiv uppfinningsförmåga, skapande snille och originalitet. Dylika personer förete vanligen redan tidigt mera begränsade intressen.

Med det ofta omtalade »universalsnillet» förhåller det sig som med den stora hafsormen: alla ha hört den omtalas, men få ha sett den. De s. k. universalsnillena äro vanligen blott mångsidiga »goda hufvuden».

Emellertid finnas ju någon gång personer med stora intellektuella krafter, med förmåga till själfständig produktion af hög kvalitet samt med en förvånande stor mångsidighet.

Bland dylika män framstå i antiken Aristoteles, i

renässansen Leonardo da Vinci, och i »upplysningens tidehvarf» Leibniz.

Jag har redan här ofvan uttalat mig om de jämförelser, som blifvit uppställda mellan Aristoteles och Leonardo da Vinci å ena och Sw—g å andra sidan. För så vidt någon sorts jämlikhet i snille afses med dylika paralleller utgöra de för mig rent af groteska och motbjudande paradoxer.

Jämförelsen med Gottfried Wilhelm Leibniz (1646—1716) är icke på mycket långt när lika obefogad om än äfven den är ägnad att inge alldeles öfverdrifna föreställningar om Sw—gs betydelse. Men en dylik jämförelse är genom de båda männens samtidighet och särskildt ovanligt stora vidtomfattande lärdom icke alltför långsökt och har också längesedan blifvit framställd, bl. a. af den bekante rätt okritiske Swedenborgentusiasten prosten dr. A. J. Kahl i Lund (1794—1888), som också i en alltför hastig vändning betecknat Sw—g som kristendomens främste försvarare mot naturalism och materialism.

Leibniz var, som vi veta, jurist, diplomat, filolog, filosof, teolog, matematiker och fysiker och var väl med största sannolikhet sin samtids lärdaste polyhistor. Oaktadt den ringa sympati väl nästan enhvar, som företrädesvis sysslat med studiet af den lefvande naturen, hyser för Leibniz filosofiska system, är jag fullt villig att tillerkänna honom alla dessa åtta titlar, af hvilka jag för min ringa del blott vill tillerkänna Sw—g de två: teolog och polyhistor.

Då Leibniz dels genom sitt genljud Chr. Wolff, dels omedelbart haft ett tydligt inflytande på Sw—gs föreställningar och tänkande torde det vara lämpligt att här i allra största korthet beröra hans filosofi.

Dennas kärna utgöres af den bekanta *monadläran* med dess framställning om de från verkligheten tämligen lösryckta, alldeles omateriella, mer eller mindre klart sig föreställande kraftenheter eller handlande substanserna, som hos Leibniz ersätta atomerna och hvilka tillika med sina föreställningar bilda den enda verkligheten i Leibniz' värld.

De olika graderna af klarhet i monadernas föreställningar, skilnaden mellan omedvetna och medvetna föreställningar (perceptions och apperceptions) torde i Leibniz alltigenom animistiska system tillämpadt på våra mänskliga föreställningar utgöra bland de allra värdefullaste momenten.

Öfver hufvud följde Sw—g mera Wolff än Leibniz. Wolff slopar alldeles monadläran, då han frånkänner hela den i vanlig mening obesjälade naturen hvarje grad af medvetande, men talar rätt mycket om atomer. Leibniz' »harmonia prestabilita» inskränkte Wolff till förhållandet mellan kropp och själ.

Sw—g bryr sig heller icke om monadläran och substituerade som vi sett, sin harmonia constabilita för det Leibnizska begreppet.

Det var egentligen den Leibnizska »lex continui» eller lagen om alla graders innerliga sammanhang som via Wolff från Leibniz öfverfördes på Sw—g.

Denne tog heller icke vidare intryck af Leibniz biologiska funderingar, utan utvalde sig häri förebilder, som han icke utan goda skäl ansåg fördelaktigare.

I kunskapsläran följde Sw—g företrädesvis Locke i dennes sensualistiska åsikt att våra enkla föreställningar uppkomma genom sinnesintryck och att våra kunskaper och begrepp genom dylika utbildas medelst induktion. Falkenberg precisar kort och lyckligt skil-

naden på detta område mellan tre dåtidens tänkare genom att säga att hos Descartes äro några (de »rena» begreppen) föreställningar medfödda, hos Locke inga, hos Leibniz alla.

På Leibniz' teologi och teodicé och försök att försona kristendomens olika former med hvarandra och med sundt förnuft inlåter jag mig icke här. Den läsare, som alls kan uppfatta Sw—g, skall snart inse huru fruktlösa alla dylika bemödanden voro på honom.

Man kan icke neka till att Leibniz i all sin spiritualistiska idealism, i hvilken liksom i Berkeleys allting var rena andar eller dessas föreställningar, haft en större betydelse än Sw—g haft på något område, hjärnfysiologien knappast undantagen.

Härtill kommer Leibniz' långt mera oomtvistliga och verkliga förtjänster, t. ex. om den gryende insikten i lagen om kraftens bibehållande samt om differential- och integralkalkylen.

På båda dessa områden hade han visserligen stora tacksamhetsskulder till den honom såsom tänkare långt öfverlägsne Huygens.

Den store Leibniz var en bland dem, som förefalla mindre ju närmare man kommer dem.

Då man jämför honom med den centrala gestalten i 1700-talets filosofi, med den flärdlöse, ädle Spinoza som Leibniz först »pumpade» och sedan häcklade, sjunker Leibniz med sina småaktiga sträfvanden och sina hofmannaintressen icke blott som tänkare utan äfven som människa ned till en lägre nivå.

Men, äfven om Leibniz hörde till dem, som både inom filosofien och inom matematiken plöjt mycket med andras kalfvar, var han på båda dessa och väl snart sagdt på alla intellektuella områden ett långt

större snille än Em. S—wg, med hvilken han utanför sin mångsidighet och sin stora lärdom icke företer någon anmärkningsvärd likhet.

* *
*

Men det finnes en annan berömd tysk, samtida vetenskapsman, som till hela sin psykiska läggning och delvis i det intellektuella företer så påfallande stora likheter med Sw—g, att det är alldeles förvånande att, för så vidt jag vet, ingen ännu jämfört dem med hvarandra.

Jag menar den redan omnämnde Ernst Georg Stahl (1666—1734), en »homo acris et metaphysicus» d. v. s. en skarp tänkare (Haller).

En dylik parallell skall i tyskars ögon icke utan skäl förefalla alldeles orimlig, då Stahl såsom naturforskare och tänkare stod betydligt öfver Sw—g. Denne senares religiösa och ensidigt dömande anhängare skola däröfver himla sig på Sw—gs vägnar.

Det är därför lämpligt att här erinra derom att Wunderlich kallar Stahl »kanske det självständigaste och djupaste hufvudet bland 18:de århundradets medicinska teoretiker. Inga hade så talrika väckande idéer som han, ingen hade med sådan konsekvens som han genomfört ett system från de högsta grundsatserna till och med det enskilda.»

Jag har redan förut omtalat Stahls oriktiga men mycket bärande och fruktgifvande flogiston-teori samt hans för sin tid djupa insikt i växelverkan mellan organismen och dess organer, af hvilken jag antager att Sw—g dragit stor fördel.

Men det är icke i vetenskapliga detaljer utan i deras

själslif, som den påfallande likheten mellan de båda männen starkast framträder.

Stahl omtalas som en rätt misantropisk »bitvarg» och Stahls skrifter verka bitterhet och trumpenhet. Tessin skildrar Sw—g som en fryntlig och språksam gammal herre.

I verkligheten torde den i dessa båda skildringar framträdande olikheten varit mycket måttlig. Liksom Stahl var också Sw—g en personligt kallsinnig man, som icke kände behof att ha vänner, och lätt skilde sig från dem, som liksom alla paranoida naturer illa fördrog andras från hans egna afvikande meningar och djupt och bittert kände allt som han, ofta på mycket svaga grunder, tydde som orättvisor mot sig själf. Han kände sig ständigt tillbakasatt och hade svårt att se och erkänna det berättigade i andra än sina egna intressen. Han skrädde icke orden i fråga om sina motståndare eller om dem, som stodo honom i vägen. Han talar vid tanken på dem om dumhufvuden och idioter; på ett ställe kommer blotta tanken på opposition honom att använda uttrycket vettvilling. Om dem, som »dyrka naturen», d. v. s. om panteisterna säger han att de äro vansinniga. Under sin utvecklade sjukdom begagnade han sig till det yttersta af den bekväma utvägen att sätta dem, som voro honom emot, i helvetet.

Stahl visade samma ofördragsamhet mot olika tänkande och hade ytterligt svårt att fördraga motsägelser. Om han tillhörde samma kliniska psykiatriska kategori med den typiska utveckling, som Sw—g företedde, känner jag icke. Men äfven Stahl sade: »jag vet af Guds Nåde hvad jag skrifver», och ansåg sig direkt inspirerad af gudomsväsendet.

Stahl var liksom Sw—g en äfven för sin af mysticism starkt anstuckna tid en mer än vanligt utpräglad mystiker.

I sitt skrifsätt var Stahl nästa lika tung, dunkel, omständlig och svårfattlig som Sw—g.

Båda männen kommo, som man lätt kan föreställa sig, i samma ställning till analoga mänskliga kategorier.

Stahl ansågs af många »abgeschmackt und ungeniessbar» men »förärades af andra som profet och blef föremål för deras blinda tro». Wunderlich, som icke omnämner och möjligen icke alls kände till Sw—g, rågar likheten mellan Stahl och Sw—g genom att om den förre omtala, att hans anhängare voro föga talrika och till största delen inga stora andar utan »frömmelnde, mystische Schwätzer ohne alle neuen Idéen und voll von selbstgefälligen Phrasen». Stahl, som Wunderlich själf anser vara sitt århundrades främsta medicinska tänkare, eröfrade i sin medicinska verksamhet naturligtvis ampla erkännanden af en del framstående män. Men den stora massan af hans anhängare och lärjungar liknade enligt ofvanstående beskrifning i genomsnitt lika mycket våra dagars svedenborgare som den ena fårskocken liknar den andra fårskocken.

Ännu för helgjutenhetens skull en liten likhet!

Både Swedenborg och Stahl voro böjda för »spekulationer», Stahl i piller, Swedenborg i metoder att finna longituden, i piplera och mineralvatten och i tekniska uppfinningar.

Som naturforskare stod Stahl öfver Sw—g och har lämnat ett långt större lifsarbete efter sig.

* * *

Om man i största korthet resumerar mina här ofvan nedskrifna framställningar af Sw—gs vetenskapliga verksamhet, får man långt mera intryck af en sällsynt receptivitet och lärdom än af en sällsynt skarpsinnighet.

Man får vidare mera intryck af en intelligent litteraturkritiker än af en själfständig naturforskare, detta äfven om man icke tager hänsyn till Sw—gs egna från tid till annan under hela hans världsliga period upprepade uttalanden om att han passade bättre till att utdraga slutsatser ur andras iakttagelser än att själf anställa dylika.

Emellertid har äfven litteraturkritikern goda tillfällen att visa öfverlägsenhet inom det rent intellektuella och Sw—g kan icke frånkännas förtjänsten att särskildt under sin tredje och sista vetenskapliga period ha aflagt lysande dylika bevis för sig själf. Någon högre grad af konstnärlig förmåga torde man icke kunna finna hos Sw—g, äfven om man medger det poetiska innehållet i en del af hans litterära produkter. Inom musiken torde han icke ha hunnit längre än »konstälskare», som man i våra dagar finner vid hvarje gata. Af innehållet i hans resebeskrifningar får man hvarken intrycket af något närmare intresse för eller någon djupare uppfattning af de rika konstskatter af olika slag, af hvilka hans sinnen mottogo intryck.

* *
*

I sitt rena tänkande visar Sw—g ofta stor brist på klarhet. Hvarken Arrhenius, som följt honom efter i kosmologien och i matematiken eller Eneström, som granskat honom på det sistnämnda området eller prof. Sieger, som 1891 kontrollerat hans undersökningar

om Vänern torde vara synnerligen stora beundrare af denna del af hans intellektuella verksamhet.

Jag vill framhålla att jag, sedan mina från barndomen rotfästade föreställningar om Sw—g som ett naturvetenskapligt snille af allra högsta rang i min sena ålder redan efter en liten del af det studium jag ägnat åt hans arbeten blifvit grundligt rättade, icke ställt öfverdrifna förväntningar på honom.

Jag tillvitar sålunda icke Sw—g som ett uttryck af bristande skarpsinne att han saknar insikt i naturens *utveckling*. Det är icke rimligt att af Sw—g fordra någon insikt i den evolutions- och descendenslära, som efter Lamarck, den äldre Darwin, Wallace, Charles Darwin, Hæckel, Mendel, Weismann, de Vries o. a. tillfallit oss.

Linnés definition på artbegreppet visar att den stora naturforskaren icke förmått kasta många blickar in i detta då ännu nästan alldeles ouppnådda område.

Men man frågar sig lätt om det stora snillet Sw—g, som så mycket sysselsatt sig med serier och grader och med biologi, hade större insikter i naturens utveckling än Empedokles, eller Lucretius Carus eller Cusanus.

[På ett ställe omtalar Sw—g, måhända efter Lucretius Carus, under sin religiösa period våra äldsta förfäders kulturella underlägsenhet under oss själfva.]

Swedenborg visade en påfallande brist på insikt i den gradvisa organdifferentiering som naturen företer under öfvergångarna från lägre till högre former. Han utdrog i det absurda den gamla satsen om det lillas och storas återspegling i hvarandra och väntade att i lägre och mindre djurformer återfinna allt det som finnes i högre och större dylika.

Det är icke säkert att han i sitt teleologiska betraktelsesätt skilde sig från dem, som anse myggan vara skapad för svalan, råttan för katten och hästen för människan och att han icke tänkte sig mellanrummet mellan det sistnämnda djurets framtänder och kindtänder vara afsedt för betslet — hvilka föreställningar förefalla lika naiva som deras, som tro att alla former på vår jord uppkommit af en ren slump.

Det starkaste uttrycket för den stora svaghet i iakttagelser och slutsatser, som här och hvar framträder hos Sw—g, finna vi i hans allt annat än genialiska under årtionden envist fasthållna teori om växternas enbart manliga kön. Denna föreställning har, väl att märka, icke det minsta att skaffa med Sw—gs sinnessjukdom och förefanns dessutom hos honom, innan denna nått sin utveckling. Man skulle bli mycket förvånad öfver en dylik föreställning hos en människa, som aldrig särskildt sysselsatt sig med iakttagelser inom botaniken och som var i besittning af någorlunda vanligt förstånd, för att icke tala om att växternas manliga och kvinnliga kön sannolikt varit kändt sedan Theophrastus' och i alla händelser sedan Camerarius' (1665—1721) tid.

Efter att, och långt innan någon intellektuell senilitet inträdt, redan i början af 1740-talet ha uttalat sig i *Oecon. R. A.* och senare i »*De Amore conjugiali*» skrifver han kort tid före sin död i »*Vera christiana Religio* N:o 585 följande: »Att icke allenast trädens växt utan också alla buskars och örters växt motsvara människornas fortplantning omtalas af många lärda och därför vill jag framställa några anmärkningar såsom tillägg till detta ämne.»

»Hos träd och alla andra föremål af växtriket äro

icke tvenne kön, mankön och kvinnkön, utan alla plantor äro mankön; endast jorden eller mullen är deras gemensamma moder» etc., etc.

Något litet längre ned fortsätter han: »Blommorna, som föregå frukten äro medel att rena saften eller växternas blod samt att skilja deras gröfre från deras finare beståndsdelar och för deras innersta bilda en liten ny stjälk, genom hvilken den renare saften kan inflyta i och fullborda frukten, *hvilken kan jämföras med testikeln, där en sådan utvecklas.*»

Något längre fram läses: »På det ingen må undra öfver att det sades att hela växtriket icke är annat än hankön och att endast jorden eller mullen är en gemensam moder eller likasom kvinna, så skall detta belysas med något liknande hos bina. Enligt Swammerdams på egna iakttagelser grundade intyg i hans »*Naturens Bibel*» ha de blott *en* gemensam moder, af hvilken hela kupans afkomma framalstras. När då alla dessa smådjur ha blott *en* gemensam moder, hvarför kan då icke detsamma vara fallet med alla växter?»[1]

Det är möjligt att Sw—gs besynnerliga åsikt om växternas uteslutande manliga kön kan ha haft sin grund i en motvilja mot Linné, som Sw—g knappast någonsin omnämner, detta oaktadt de båda männen voro befryndade genom Linnés giftermål med Sara Elizabeth Moræus, barnbarn till en af Sw—gs fastrar.

---

[1] Man tycker att ingen möjlighet skall förefinnas att uttyda dessa uttalanden på mer än *ett* sätt, äfven om »semen» betyder både sperma och frö. Talet om det uteslutande manliga organet och fruktens jämförelse med testikeln äro ju ensamt för sig afgörande. Men då åsikten är ytterst ofördelaktig för den, som skall framställas ofelbar, försöker den oförbätterlige Rudolf Tafel att genom en högst enfaldig advokatyr i sina »Documents» bevisa att Sw—g icke hyst den, därvid stödjande sig på en »Reverend» S. M. Warren. (Sid. 1300 i Vol. II.)

I »*De Divina Providentia*» (N:o. 276) som utkom 1764, då Sw—g länge lefvat i London och utan tvifvel sett massor af mulatter skrifver han: »Att själen är af fadern följer ej allenast af hvad nyss är sagdt utan ock från flera andra bevis, såsom af detta att ett barn födes svart af en svart eller morian med en hvit eller europeisk kvinna och tvärtom.» Han har nyss förut sagt att »hvar och ens själ är af fadern och ikläder sig blott kroppen af modern».

Detta är en aristotelisk-traduciansk åsikt, som går igen hos Swedenborg. Han illustrerar den på ett sätt, som i motsats till Sw—gs åsigt skulle antyda att barnet ärfver sin kropp af fadern, ty hudfärgen måste väl få anses höra till kroppen men icke till själen. Man förvånas emellertid icke öfver en dylik lapsus hos en gammal gubbe, men väl öfver att Sw—g icke förmått korrigera den falska åsikten därhän att barn ärfva själsliga och kroppsliga egenskaper af båda sina föräldrar.

På grund af allt det här föregående om Sw—gs intellektuella verksamhet i all dess mångfaldighet, den skarpsinnighet han ådagalagt dels i flera fall som naturforskare, dels ock i ännu långt högre grad som litteraturgranskare, samt äfven i någon mån på grund af hans rika fantasi, på grund af hans framträdande entusiasm för olika intellektuella uppgifter och hans i ett enormt arbete bevisade viljekraft anser jag att man otvifvelaktigt har rätt att räkna Sw—g bland de verkliga snillena.

Men på grund af hans här och hvar framträdande förvånande svagheter i uppfattningen, hans oförmåga att tillgodogöra sig en del af de ypperliga tillfällen han hade att tillägna sig sin samtids största veten-

skapliga resultater samt på grund af hans allt som oftast bristande klarhet, hvilken bl. a. ger sig tillkänna i hans ovanligt oklara framställningssätt, måste jag för min ringa del uttala min protest mot de i mina ögon alldeles obefogade försöken att räkna honom bland Sveriges allra främsta vetenskapsmän eller rent af bland mänsklighetens största snillen.

Jag anser det fördelaktigt för oss, svenskar, att sjelfva rätta dylika absurda åsikter. Ett folk, som delvis lefver på imaginära fosterländska värden, liknar en bank utan tillräcklig metallisk valuta för sin utlöpande sedelstock, och ingen svindel af något slag blir befogad, därföre att den är vanlig.

IX.

Swedenborg och kvinnorna. Hans erotiska läggning.

Sw—g säger i sina anteckningar i »*Drömmarnas Bok*», att han »i alla sina dagar varit porterad för Sexen» och att »hogen för fruentimber varit hans hufvudpassion». Han har i dessa sina uttalanden säkerligen varit fullt uppriktig och ingen kan på grund af hans anteckningar under den senare delen af hans lefnad särskildt i »Drömmarnes Bok» och i »Diarium spirituale» tvifla på, att han varit en i det sexuella ganska förfaren man.

Men hans från den tidigare delen af 1740-talet framträdande ständigt återkommande sexuella fantasier och hans emellanåt ytterligt krassa framställningssätt torde, upprepar jag här, stå i något samband med hans sinnessjukdom. Jag har särskildt under de studier jag under dessa senare år företagit inom de olika paranoia-formerna fått ett bestämdt intryck af den stora frekvensen af liknande företeelser hos de hithörande patienterna, en iakttagelse, hvars riktighet väl hvarje erfaren psykiater skall medgifva.

Här vill jag först afhandla de djupare känslor för särskilda kvinnor Sw—g kan antagas ha hyst.

*   *
*

Den »nordiske Arkimedes», den berömd Polhem, hade två vackra döttrar, Maria (eller Maja) och Emerentia (eller Mrenta).

Det är, för såvidt jag känner, R. Tafel och uteslutande han, som spridt ryktet att Sw—g skulle varit förlofvad med Maria Polhem, den äldre af de båda flickorna. Som sitt skäl att antaga något dylikt har Tafel angifvit ett yttrande i Sw—gs här ofvan (sid. 134) omtalade bref af d. 14 sept. 1718 till Erik Benzelius. Sw—g använde, som bekant, aldrig tydliga uttryck för någonting, så snart han kunde få fatt i otydliga dylika, och Tafels tydning om en förlofning på grund af Sw—gs uttalande i brefvet är obefogad. Sw—g säger att han önskar veta hvad folk säger om Maria Polhems förlofning med kammarjunkaren Manderström »emedan det är min beställning». Detta uttalande är typiskt för Sw—g, så till vida som ingen människa kan afgöra hvad han menar. Han kan alltför väl mena att *han* har haft den *afsikten* att söka vinna Maria Polhem; denna mening ligger minst lika nära till hands som den af Tafel antagna. Det skulle också vara tänkbart att Sw—g menat, att det var han som »arrangerat partiet». Hans tal om att han finner den yngre systern mycket vackrare tyder icke på någon missräkning med Marias förlofning, hvilken han omtalar i förbigående bland andra saker angående Dædalus, slussbyggnaden och sin egen aflöning.

Jag anser att, då detta bref mig veterligen är det enda, som gifvit upphof till ryktet om Sw—gs förlofning med Maria Polhem, en dylik förlofning sannolikt aldrig ägt rum.

Däremot anser jag af flera skäl det vara ganska sannolikt att Sw—g verkligen under några veckor i

slutet af 1718 och början af 1719 varit förlofvad med Emerentia Polhem och att dennas uppslagning af förlofningen varit anledning till den definitiva brytning från Sw—gs sida af allt umgänge med familjen Polhem, som (se sid. 136) vid denna tid faktiskt ägde rum.

Emerentia var enligt Tafel född i juni 1703 och hade sålunda vid tiden för den omtalade förlofningen 1718 fyllt 15 år. Carl XII hade gynnat förlofningen och stupade innan den blef uppslagen.

Polhem hade också gynnat den. I en skrift, som af Tafel (Doc. Vol. I sid. 50) anföres såsom ett appendix till Robsahms minnesskrift om Sw—g och som upplästes i det Exegetiska-Filantropiska sällskapet i Stockholm d. 28 mars 1789, läsa vi att Polhem förmådde Emerentia att underteckna ett skriftligt löfte till Sw—g. Men, som en af mina vänner i Uppsala, en lång, smal professor med ett ypperligt matematiskt hufvud, plägar säga: »kvinnan vet aldrig hvad hon vill förr än efteråt och då vill hon alltid det motsatta». Knappt hade Emerentia gifvit sitt löfte, förr än hennes sorg öfver att ha gifvit det började tära på hennes hälsa. Hennes bror, Gabriel Polhem, säges då, i det omtalade appendixet till Robsahms minnesskrift, ha ur Sw—gs låda tagit löftesbrefvet och återlämnat det till systern. Sw—g efterskänkte löftet, men afbröt för alltid sitt umgänge med familjen. Förmodligen blef han uppbragt på fadern, som han äfven dessutom ofta i bref klandrat för annat, för att denne icke förmått sin dotter att hålla sitt löfte. Emerentia gifte sig 1723 med Reinhold Rücker (1752 adlad Rückerskjöld) och blef moder till 9 barn. Hon dog 1759 och Sw—g försäkrade ett par af hennes döttrar, som emellanåt

besökte honom, att han ofta i andevärlden samtalade med deras mor. »När slutet är godt, är allting godt.»

Man har enligt min mening gjort alldeles för mycket af Sw—gs förlofning med Emerentia i afseende på dess psykiska följder för Sw—g. Det är icke antagligt att känslan hos en 30-årig man för en hälften så gammal »backfisch» kan ha varit så stark att den därmed följande missräkningen lämnat svåra, lifslånga ärr efter sig. Kort efteråt utgaf Sw—g i mars 1719 sin afhandling »Om Watnens Högd» etc. och hans bref från hösten samma år till Benzelius visa, att hans tankar äro starkt upptagna af vetenskapliga ämnen. Han är, som vi sett i kap. IV, icke vid synnerligen godt mod, men hans nedstämdhet har mera prosaiska, ekonomiska orsaker. Att han afbröt sitt vänskapsförhållande till Polhem talar starkare för en sårad fåfänga än för ett »förkrossadt hjärta» och han hade, som sagdt, äfven förut ingen odelad sympati för Polhem samt i allmänhet stor lätthet att ur förteckningen öfver sina vänner utstryka namn.

R. Tafel och andra, som skrifvit öfver Sw—g, ha antagit att denne, efter att Emerentia Polhem uppslagit sin förlofning med honom, helt och hållet uppgaf alla giftermålstankar. Detta torde emellertid innebära ett misstag. Domprosten H. Lundström citerar i ett bref funnet 1904 af honom i Skara stift- och gymnasiebibliotek och skrifvet d. 20 mars 1726 af biskop J. Steuchius till dennes fader ärkebiskop M. Steuchius följande passus: »Min k. dotter Stina Maja har denna tiden bortåt haft åtskilliga friare som Mag(ister) Ar(tium) Ass(essor) Swedenborg och hofjunkaren Cedercreutz och ehuruväl — — — så merker jag dock att hon mera hogfäller Cedercreutz.»

Denne Reinhold Tersmeden friherre Cedercreutz gifte sig den 2 jan. 1727 med Christina Maria Steuch, f. d. 1/8 1708 död d. 23/3 1739 (Anreps ättartaflor). (Se Kyrkohistorisk Årsskrift 1915 sid. 275—278, meddeladt mig af F. G. Lindh.)

Enligt C. A. Tulk skall Sw—g senare i sin lefnad fattat en djup sympati för sin vän grefve Fredrik Gyllenborgs maka Elisabeth, f. Stierncrona, och sagt att denna i himmelriket väntade honom för att där blifva hans hustru. Grefvinnan Elisabeth Gyllenborg dog 1769 vid 55 års ålder och var sålunda 26 år yngre än Sw—g. Hon var en högt bildad och djupt religiös kvinna och skref en bok om »Mariæ Bäste Del». Vi veta icke om hon ens var medveten om Sw—gs djupa sympati. Och vi ha absolut inga skäl att antaga något som helst otillbörligt förhållande mellan henne och Sw—g.

Grefve Fredrik Gyllenborg var politiker och anklagas af sina motståndare för att ha varit en intrigmakare, hvilken egenskap han väl torde haft gemensam med det stora flertalet af politici inom alla nationer och i alla tider.

I Sw—gs »uppenbarelser» hade han samma öde, som de allra flesta af dennes öfriga vänner: att komma till helvetet. Men grefve Gyllenborg kom till ett särskildt obehagligt exkrementitiellt helvete, hvilket antyder sexuella förseelser.

I ett bref till Sw—g af den 18 mars 1729 från svågern J. Unge råder denne Sw—g ifrigt att gifta sig och föreslår kommerserådet Sebastian Thams yngsta dotter, Johanna Christina, som var vacker och rik. Unge ber Sw—g i Guds namn ta mod till sig och förtrösta för sin framgång på en nådig Försyn,

och säger dessutom att Sw—g icke i hela landet kunde finna ett bättre parti. Men historien vet icke af att Sw—g följt dessa välmenta råd. Det säkra är att unga Johanna Christina född 1712 gifte sig 1730 med kommerserådet baron Salomon v. Otter.

Sw—g förblef ungkarl. Jag skall härnedan, så diskret som sig göra låter, framställa hans förhållande till könet i öfrigt. För egen del har jag den uppfattningen att han hvarken var den fläckfria oskuld, till hvilken vissa medlemmar af hans sekt vilja göra honom, eller den utlefvade vällusting andra uppenbarligen misstänka honom för att ha varit.

* * *

Det finnes åtskilliga momenter, som bidragit att ställa Sw—g i en ogynsam dager i afseende på hans sexuella moral.

Hans häftiga anfall just på detta område mot andra, särskildt mot den i allmänhet mycket aktade kväkarsekten höra hit. Hans ständiga sexuella fantasier i sina vetenskapliga arbeten, och ännu mer i många af dem han skref under sin religiösa period (Arcana Coelestia, Diarium spirituale, De Amore conjugiali och framför allt den visserligen först sent kända »Drömmarnes Bok») ha varit till hans nackdel. Men allramest torde hans skäligen fria moralkodex på detta område verkat i England och Förenta Staterna, hvarest man känt sig svårt sårad i sin dygd och ännu svårare i sin skenhelighet. Öfverhufvud torde hans sekts fria åskådningssätt på detta område utgöra den förnämsta anledningen till att hans läror, oaktadt sina företräden framför den kristna ortodoxien, till

och med i dessa länder, där allting »religiöst» har en god marknad, vunnit *jämförelsevis* få anhängare.

Den berömde, här sid. 65 redan omtalade d:r Maudsley i London, som uppenbarligen blifvit mycket förbittrad öfver Sw—gs hätska anfall i Diar. spirit. på kväkarna, har i en på svenska (1874 i Stockholm hos I. och A. Riis) återgifven uppsats uttalat sig på följande alltigenom förhastade sätt: »Dessa skändliga och orättvisa tillvitelser tillkännagifva genast från hvilken smutsig källa de härleda sig. De äro den vämjeliga afffödan af en sjuk fantasi, som med patologisk förkärlek envist uppehåller sig vid könsförhållanden, sedan könsförmågan genom utsväfningar uttömts.»

Det förefaller mig som denna dom i fråga om en religiös paranoiker, hvilkens sjukdom d:r Maudsley liksom åtskilliga andra läkare själf riktigt diagnosticerat, vore väl sträng att icke säga orimlig.

Äfven den danske författaren Alfred Lehmann lämnar i sin bok »Overtro og Troldom» (Köpenh. 1893) Sw—g ingen tillbörlig »tviflets fördel» (»benefit of the doubt»). Han skrifver: »Disse skildringer vise os Sw—g som et menneske, hvis nervesystem er fullstændig ödelagt af sexuelle Udskejelser, som han selv kalder sin natlige Hovedpassion. Det vrimler i hans Drömme med Kvindeskikkelser og hans Forhold til dem er fremstillet saa udförligt og med saa rene Ord at Sw—g neppe nogensinde kan have tænkt sig muligheden af at denne Bog skulde komme frem for offentligheden.»

Maudsley och Lehmann torde ingalunda vara de enda, som misstänkt att Sw—g hängifvit sig åt sexuella excesser af något slag. Hans tal om sina »nattliga förnöjelser», och möjligen också, såvida den varit

känd, förekomsten i hans bibliotek af ett mycket utförligt arbete om onani, torde ha fört fleras tankar på skadliga vanor af onaturlig art.

Dylika vanor förefinnas ofta i fall af dementia præcox eller i tidiga år uppträdande vansinne och torde väl då vara lika mycket en följd af psykopatisk belastning som en orsak till demensen.

Vi ha också att märka det, som engelska och amerikanska läkare benämna »nuptial insanity».

Utan att alls antaga att Sw—g varit fri från sexuella förseelser finner jag för min del åtskilliga skäl, som kraftigt tala emot tillvaron i hans lefnad af sådana excesser, som kunnat förstöra hans nervsystem eller förorsaka hans sinnessjukdom.

Den lastbara vana man på ett eller annat håll tyckes ha misstänkt hos Sw—g är nästan lika sällsynt hos fullt utvecklade personer, hvilka inkommit på normala sexuella vägar, som den är allmän under någon del af »brytningsåldern».

Sexuella psykoser tillhöra företrädesvis den tidigare åldern.

Sw—gs sjukdom uppträdde sent i hans lefnad och många år efter att han säkerligen utöfvat en normal sexuell verksamhet (se här nedan).

Personer, som lida af sexuell neurastheni, hvilken måste föregå hvarje på dylik grund utvecklad psykos, bruka vara obenägna för starkt intellektuellt arbete.

Sw—g visade under hela sin mannaålder en utomordentlig lust för dylikt arbete.

Sexuellt »utlefvade» personer bruka vara äfven kroppsligt lata och ha svag allmänhälsa.

Sw—g var ett underverk af kroppslig kraftfullhet. Cuno förklarade, sannolikt med någon öfverdrift, att

han i Sw—gs höga ålder knappt skulle vilja åtaga sig att springa i kapp med honom, och Sw—g sprang 1744 vid 56 års ålder under rekonvalescensen från sitt häftiga sjukdomsanfall faktiskt ifrån sin vaktare i London för att roa sig på dennes bekostnad. Han anträdde i sitt 9:de lefnadsdecennium långa resor, som den tiden voro oändligt mycket mera ansträngande än i våra dagar. Han lefde under en tid, då medellifslängden var långt mindre än nu, till sitt 85:te lefnadsår.

Allt detta talar mycket starkt emot *ytterliga* sexuella excesser hos Sw—g och mot att dylika skulle förorsakat hans sinnessjukdom.

Icke heller behöfs en dylik förklaring för denna sinnessjukdom. Sw—g var en så starkt psykopatiskt belastad person att det skulle varit nästan märkvärdigare, om han undsluppit en sinnessjukdom, än det nu var att han föll offer för den.

* * *

Om jag för min del känner mig förvissad därom att de anklagelser, som riktats mot Sw—g på detta område, inneburit mycket stora öfverdrifter och orättvisor, så förefaller mig hans fanatiska anhängares ursinne öfver dem likaledes öfverdrifvet och deras advokatyr för att framställa Sw—g som ett helgon i sexuellt hänseende fullständigt hopplös.

Det är icke mycket sannolikt att en »ungkarl», som i sin sena ålder förklarar att kvinnor under hela hans (manbara) lefnad utgjort hans hufvudpassion, segrande utgått ur alla de moraliska konflikter, i hvilka denna passion fört honom. Öfver hufvud torde manliga helgon af detta slag med starka drifter och normal kropps-

byggnad, om de öfver hufvud finnas, höra till de allra största sällsyntheterna.

Sw—gs store advokat R. Tafel har utstått svåra vedermödor i sina bemödanden att äfven på detta område bestryka Sw—g med skinande hvit färg.

Sw—gs varme beundrare bankkamrer Robsahm har omtalat att denne i Stockholm hade en älskarinna, som bedrog honom, och som han därför lämnade. Själfve R. Tafel, som, försåvidt jag minnes honom från slutet af 1860-talet, såg ut som den personifierade asketiska dygden, torde väl icke ansett Sw—gs älskarinna företräda något särskildt ytterligt hvarken ovanligt eller brottsligt hos Sw—g. Han påstår emellertid att Robsahm i detta afseende är opålitlig, emedan han blott talat efter hörsägen. Äfven jag har icke misstänkt Robsahm för att ha tittat genom nyckelhålen, men, om min välfärd skulle hänga på en riktig gissning om Sw—gs älskarinna, skulle jag gissa på hennes tillvaro.

Tafels känslor upprördes emellertid ännu ytterligare. Den danske generalkrigskommissarien Tuxen har nämligen meddelat att Sw—g själf för honom uppgifvit sig äfven i Italien ha haft en älskarinna. I afseende på denna anser sig Tafel ha fullständigt triumferat i sitt försvar. Denne vältalige advokat anför två för Sw—gs belackare i fallet Tuxen förkrossande omständigheter. Den ena är att Sw—gs bekännelse härom till Tuxen skedde i dennes hem, där hans fru och två döttrar funnos, och där ett dylikt förtroende sålunda omöjligen kunde komma i fråga.

Det faller icke Tafel in att de båda herrarna någon stund under de flera timmarna kunnat vara ensamma.

En annan omständighet är att Sw—g skulle påstått sig vara ung vid tillfället för sitt snedsprång i Italien, dit han icke kom förr än 1738, då han var 50 år gammal. Jag är ledsen att icke ha tillfälle att omtala för Tafel att jag, som snart fyller 70 år, anser dem af mina vänner, som blott äro 50 år, vara unga och tycker att jag själf vid denna ålder var en riktig pojke. Sw—g var öfver 80 år, då det ifrågavarande samtalet med Tuxen ägde rum.

Tafel tyckes anse det vara höjden af lösaktighet att ha haft en älskarinna i Sverige och en i Italien. Jag plägar icke lida af afundsjuka, men jag kan icke neka för att jag afundas Tafel hans goda tankar om männens sexuella dygd. Om någon berättade mig om en man, en »ungkarl», som själf sagt att »fruntimmer varit hans hufvudpassion», men som i sin ålders sena höst blott haft att förebrå sig ett »förhållande» i Sverige och ett annat dylikt i Italien, skulle jag med den djupaste beundran anse denne gamle ungkarl ha varit ett sällsynt dygdemönster.

Då jag ransakar mitt minne träffar jag på en hel serie af personer, om hvilka jag, utan att någonsin ha tittat i nyckelhålen, skulle kunna svära på att de haft älskarinnor just i båda dessa länder. Dygdemönster äro sällsynta bland svenskar och finnas icke bland ungkarlar, som någon längre tid varit i Italien. Hur gick det väl med själfve den helige Antonius i Padua?

En eller annan gång har det händt Sw—g att i sina anteckningar kasta ljusglimtar öfver yttringarna af sina sexuella böjelser.

Jag kan icke hjälpa att jag föreställer mig att hans smak på detta område icke varit särdeles förfinad.

I »Drömmarnes Bok», som skrefs, då Sw—g hunnit ett godt stycke in i sitt 6:te lefnadsdecennium, talar han i slutet af N:o 66 (sid. 42) om »sin innerliga ro och frid i Herrans skickelse», om »den helige Andens starcha werkan» och »den förnöjelse och det jordiska himmelrike, som fyllt hela kroppen».

Omedelbart efter dessa uttalanden fortsätter han (i N:o 67):

»Kunde dock intet holla mig i styre at icke jag sökte efter könet, men intet så i uppsåt at bedrifwa effecter, helst jag tychtes i drömmen at det så aldeles intet war emot Gudz skickelse, i fölie med Prof: Öhlreck på några stellen; hwarom jag aldrig blef åtwarnad, som om annat jag begådt; doch hende mig hwad för några dagar förut mig i drömmen föresteltes, at jag på en dag skulle komma i twenne lifsfahror, som det ock mig hende, så at om Gud då intet warit mit währn, hade jag satt lifwet til på twenne stellen, particulariteten wil jag ei beskrifwa.»

Jag förmår icke tyda detta på annat sätt än att Sw—g i prof. N. v. Oelreichs sällskap besökt några rätt ruskiga tillhåll.

Kort förut (sid. 40) omtalar Sw—g en dröm, om hvilken han kommer till den slutsatsen: »betydde at jag dagen förut druckit något mehr än jag bordt, som intet är spiritus men carnis (köttsligt) och således syndigt.»

En rätt nära till hands liggande tydning af detta stycke förefaller mig vara den att Sw—g här syftar på ett sitt sexuella felsteg af något slag.

Derefter säger han dock om en senare del af samma dröm: »betydde, som jag tror, at jag dagen förut har nog curerat pelliculam, och tagit til lifs öfwerflödigt,

som ock är opus carnis och intet spiritus, ty sådant är swinalefverne och förbiudes af Paulus, kallas commessationes.»

Sw—g hade tydligen haft hvad engelska matroser bruka kalla »a regular blow-out». Enskiltheterna dervid bry vi oss icke om att gissa.

För insikt i Sw—gs fantasier på det sexuella området meddelar jag ytterligare följande urval ur ett rikt material.

I *Diar, spirit.* N:o 3192 talar Sw—g med andarna därom att brottslig kärlek med skökor och pervers kärlek till minderåriga kan icke finnas annat än genom pervers utveckling ur äktenskaplig kärlek.

I N:o 2113 och 2114 af »*Diar. spirit.*» framställer han den åsikten att förhuden utgör ett hinder för kärleken och däraf följande lyckliga tillstånd samt att den betyder afund för andras lyckliga tillstånd. Det var på grund häraf som omskärelsen infördes. Sw—g fick vid ett besök i andevärden (d. 20 maj 1748) en uppenbarelse, som bevisar detta, och en ängel utlade det för honom.

För öfrigt får Sw—g hemska uppenbarelser angående släktingars och bekantas sexuella förbrytelser i helvetet. Jag tänker icke alltför mycket inlåta mig på dessa fantasier; några af dem äro anförda i Fryxells 43:de del. Man finner där en del af de ohyggliga uppenbarelserna om Carl XII och om kväkarna återgifna.

Här torde det kanske vara nog att för att ge en idé om Sw—gs »uppenbarelser» på detta område anföra hans tre korta paragrafer 4855 $^1/_2$ — 4857 (*Diar. spir.*):

»För det första: De, som hata alla sina grannar utan åtskillnad och icke ha någon vän utom sig

själfva, sina barn och barnbarn, d. v. s. utom sitt eget folk — dessa begå blodskam med sin moder och sin fader. Sådana äro Johan Hesselius (Sw—gs gamle vän och reskamrat) och min sista styfmor (Svedbergs tredje hustru Christina Arrhusia).»

»För det andra: De, som hata och af medfödd hätskhet förfölja alla utom sina vänner och begå orättvisor för vänners skull och blott för vänskaps skull akta rättvisa och billighet, begå liksom Lars Benzelstjerna blodskam med sin syster.»

»För det tredje: De, som önska döda alla och äro blodtörstiga och aldrig röras af medlidande och äro i allra högsta grad stolta, de idka köttslig samlefnad (= tidelag) med svin; andra dylika med andra djur.» Som exempel på dessa nämner Sw—g Carl XII, som äfven på så många andra ställen får sin beskärda del.

Em. Sw—g var en man, som visst icke hade större och värre förseelser på sitt samvete än det stora flertalet människor, särskildt *om* man bortser från sexuella synder, hvilka väl i vanliga, lindrigare fall icke få dömas allt för hårdt. Men han har säkert lidit af ovanligt starka drifter, har, som alla sålunda anlagda män, icke förblifvit felfri och har sannolikt haft sina förseelser på detta område företrädesvis för ögonen i sina tydligen ofta svåra samvetskval.

I sina fysiologiska föreställningar förbinder han uro-genital-apparatens olika funktioner mycket intimt med hvarandra.

Ännu 1748 i sept., då han hunnit den tämligen afkylande åldern af 60 år, klagar han sin nöd i N:o 3189 af *Diarium spirit.* på följande sätt:

»Emellanåt var hos mig min urin upphetsad och detta af andar, som äfven nu är fallet, och jag får

underrättelse därom att detta åstadkommes af sådana andar, som äro ytterst urinösa och, ehuru alldeles motvilliga till äktenskaplig kärlek, likväl hänföras af lusta, upphetsa driften (ardorem) i urinen, som också af andra skäl (alioquin), liksom i mitt fall, är upphetsad till lusta. Ty att dessa saker äro förenade torde vara kändt af många andra.»

Jag antager att följande rader i »Adversaria»[1] (N:o 7508—7509 afse sexuella frestelser:

»Jag kan vittna att de äro så förfärliga och rysliga att de icke kunna beskrifvas. Djäfvulens ytterst bedrägliga försåt kunna icke uttalas, ja, icke fattas, ty det finnes intet dåligt hos människan, som han icke upphetsar för att åstadkomma skada. Därför skulle människan, om hon icke hvarje ögonblick beskyddades af Herran, störta på hufvudet i förtappelsen. Dessa onda andars försök, som jag ofta har erfarit, böra hellre öfverlämnas till glömskan än offentliggöras. Jag har af dem lärt att, om icke Herran varit närvarande, skulle jag icke kunnat göra motstånd ett enda ögonblick, utan måste oundvikligen ha gått till förtappelse».

---

[1] »*Adversaria*» och »*Memorabilia*» äro två Tafelska benämningar på Swedenborgska manuskripter, som förorsakat Swedenborgsforskare mycket besvär. Rev. James Hyde ger (sid 544 i »A Bibliography of the works of Emanuel Swedenborg, London 1906) heller icke härom ett fullt klart besked. Detsamma kan sägas om notiserna sid. 951 och följ. i R. Tafels Documents och i Index till Diarium spirituale N:o 95.

»Adversaria» torde ha skrifvits som förarbeten till Sw—gs sista stora arbete, »*Vera christiana Religio*» och återfinnes delvis i detta. Se för öfrigt index i Tafels Docum. och om innehållet i Adversaria I, II och III sid. 912 o. följ. i Vol. II, del 2 af Documents.

»Adversaria in libros veteri tetsamenti» äro för sig utgifna af I. Tafel. »Adversaria in Veram christianam Religionem» är ett tunnt häfte, som i manuskript finnes i Kgl. Biblioteket.

Hvad titeln »Memorabilia» beträffar, så är det benämningen på de i Vet. Akad. bibliotek förvarade manuskripterna till de tryckta volymer, som äro väl kända af Swedenborgstudenter under namn af »Diarium spirituale».

X.

Svåra förebud. Tydliga paranoia-symptomer. »Drömmarnes Bok».

Den 21 juni 1743 begaf sig Sw—g åter ut på en längre resa till utlandet. Han hade denna gång sökt permission för att i Amsterdam låta trycka och utgifva *Regnum Animale*, det sista vetenskapliga arbete af betydelse, som han själf publicerade.

Bland Sw—gs researtiklar fanns också en rätt bastant pergamentsbunden annotationsbok i litet oktavformat, i hvilken han under resan gjorde ganska vidlyftiga anteckningar. Det är denna boks innehåll, som sedermera blifvit kändt under namn af den här ofvan redan något omtalade »*Drömmarnes Bok*».

Den innehåller dels en beskrifning på Sw—gs drömmar, dels berättelser om verkliga händelser samt dessutom redogörelser för hans tanke- och känslolif.

Bland hela den mängd böcker Sw—g skrifvit finnes ingen enda särskild volym, som om hans egen personlighet lämnar viktigare upplysningar än de 79 från hans penna härrörande sidorna i Drömmarnes Bok, och den har ett stort värde icke blott för vår kännedom om honom men också för den inblick den lämnar i en intelligent paranoikers själslif under en tid, då hans sinnessjukdom utvecklade sig till fullt diagnosticerbar form.

Efter Sw—gs död kom den innehållsrika annotationsboken i lektorns i Wästerås prof. R. Scheringssons ägo. Då denne 1849 vid 90 års ålder afled, förblef annotationsboken under nära tio års tid obeaktad, till dess den 1858 för Kgl. bibliotekets räkning inköptes af v. bibliotekarien Klemming.

Ingenstädes har man sett de båda såta vännerna (den s. k.) Religionen och Erotiken vandra förtroligare arm i arm än i Drömmarnes Bok och jag måste här taga mig den friheten att betona att de båda befunno sig i ett tydligen mycket upprymdt tillstånd.

De ytterligt krassa framställningarna i sexuella saker utesluta möjligheten af bokens offentliggörande i bokhandeln. Den trycktes 1859 i 99 exemplar, som förvaras i biblioteken. Två af dessa exemplar och det värdefulla originalet äro att finna i det Kgl. Biblioteket i Stockholm. G. E. Klemming har tillägnat J. F. I. Tafel (d. ä.) och J. J. Garth Wilkinson »Drömmarnes Bok» för »deras stora förtjänster om den utmärkte mannens minne» och lämnat till deras godtfinnande att till vidare kretsar sprida dess innehåll. Hvarken den äldre Tafel eller Garth Wilkinson har mig veterligen begagnat sig af denna tillåtelse. Men Rudolf Tafel (d. y.) har i sina »*Documents*» med uteslutande af sådana ställen, som den offentliga anständigheten förbjöd honom att publicera, lämnat en engelsk öfversättning af det svenska originalet.

F. A. Dahlgren har varit behjälplig att tyda och utreda den ofta mycket svårlästa handskriften och intygat aftryckets fullkomliga trohet.

Enhvar, som blifvit förtrogen med andra Sw—gs handskrifter och med hans framställningssätt och själf granskat originalmanuskriptet till »Drömmarnes Bok»

skall erkänna dettas äkthet. Ett falsarium är i detta fall icke tänkbart.

Själfva R. Tafel, hvilken icke äger brist på djärfhet, då det gäller att förneka eller bortförklara något, som kan minska Sw—gs värde i någons omdöme, erkänner i »*Documents*» (Not. 149 sid. 1,063 i Vol. 2, del II) efter en uppenbarligen mycket noggrann och omständlig undersökning manuskriptets äkthet. Man kan vara öfvertygad därom att, ifall allra minsta möjlighet funnits att tillbakahålla detta erkännande, skulle R. Tafel aldrig lämnat det.

Hvad R. Tafel icke vågade ha emellertid andra vågat. Bland dessa befinner sig också T. M. Gorman M. A., curate i St. Mary Abbots i Kensington. Dennes uttryck härom i »Christian Psychology (London 1875) förtjäna att här återgifvas, hvarvid jag framhåller att Gorman icke sett originalmanuskriptet. Han skrifver:

»Den fulla titeln på denna djuriska fabrikation är »*Swedenborgs Drömmar 1744*» *jämte andra hans anteekningar. Efter original-handskrifter meddelade af G. E. Klemming*, *Stockh. 1859*. Bland dem, som snarast och lättast blefvo bedårade af detta grofva bedrägeri, var författaren af en s. k. Swedenborgs Lefnad, som enligt enkel rättvisa måste angifvas som ett sammelsurium (farrago) af utomordentlig dåraktighet och fåfänga, litterära misstag, ofullständiga citater och groft förtal, som förtjänar att hjärtligt fördömas (the hearty execration) af vanlig heder och uppriktighet i litterära saker. Detta är uppenbarligen icke stället att i detalj blotta ifrågavarande dumma och osmakliga uttryck af okunnig och elak lögnaktighet.»

Jag antager att denna i kristlig kärlek och sakt-

mod affattade lilla pik är afsedd för Swedenborgbiografen W. White, hvilkens ganska värdefulla arbete trycktes 1867.

Gorman nämner bland dem, som framför andra ha skamligast utmärkt sig för okristliga och omanliga attentater mot Sw—g kardinal Manning och dr. Maudsley.

* * *

De första två sidorna i »Drömmarnes Bok» utgöras blott af en i Sw—gs vanliga torra itinerariestil framställd berättelse. Han omtalar sin afresa från Stockholm den 21 juli 1743 via Telje, Nyköping, Norrköping, Linköping, Grenna och Jönköping till Ystad med ankomst dit den 27.

Han påträffade i Ystad förnämt sällskap, som jag fått intryck af att Sw—g mycket värderade för själfva förnämitetens skull — grefvinnan de la Gardie med två fröknar och två yngre grefvar de la Garde, grefve Fersen, general Stenflycht och major Landtingshausen — dessutom magister Klingenberg och Capt. Schächta. Sällskapet tyckes emellertid ha varat blott under öfverfarten.

Helt nyktert omtalas därefter Stralsund, Wismar, slagfältet vid Gadebusch och Ratzeburg. I Hamburg tog Sw—g in på »Kaiserhof», hvarest åter fanns förnämt sällskap med en prins och en öfverstemarskalk, och andra.

Därefteå kommer beskrifningar af Buxtehude etc., sedermera gick resan öfver Oldenburg till Gröningen, Lewarden och Harlingen.

Här afbrytes reseskildringen och skildringen af det egna jagets inre lif börjar full af djupt allvarlig innebörd.

Jag citerar här texten från första raden. Innehållet är lösryckt från något föregående, då äfven i detta manuskript ett par blad fattas.

1. »Uti ungdomen och Gustafianska familien.»
2. »Uti Venedig och then skiöna Palais.»
3. »Uti Sverje om himelens hvita sky.»
4. »Uti Leipzig om then som låg uti sjudhett watn.»
5. »Om then, som ramlade med kieden ned i diupet.»
6. »Om konungen, som gaf i en torparestuga så dyrbart.»
7. »Om drengen, som ville jag skulle resa bort.»
8. »Om mina förnöjligheter om nättrena — undrande på mig at intet hafwa quart af at giöra för egen heder, så at jag fant kenning deraf. — at intet wara porterad för Sexen jag warit i alla mina dagar.»
9. »Huru jag warit i exstasibus vigilibus fast hela tiden.»
10. »Huru jag satt mig emot andan.»

— »Och huru jag då tychte derom, men fant sedan det warit galenskaper, utan lif och sammanhang.»

— »Och att således en hop i det jag skrifwit moste wara, då jag det intet i den grad, försakadt andans kraft, i ty äro fehlen alla mina egna, men veritates intet mina.»

— »Ja, jag kom ibland uti impatience och tankar, at jag tychte ville pocka enär det intet gick så lätt som jag wille, efter jag intet giorde för min skuld; mindre fant min owärdighet och tackade för nåden.»

11. »Huru jag fant at sedan jag kom til Hag at driften och egen kiärlek för mitt arbete war förgångit, det jag sielf undrade på.»

— »huru som hogen för fruentimber så hastigt ändades, som warit min hufwudpassion.»

— »Huru jag haft hela tiden besta sömnen om nättren, som warit mehr än wäluilig.»

— »Huru mina extaser för och effter sömnen.»

— »Mina klara tanckar i sakerna.»

»huru jag sadt mig emot den helge andes kraft och hwad derpå hende, hur jag såg hideusa spöken, utan lif, fasliga inwecklade och derinom rörde sig, med et diur, som attaquerade mig och intet barnet.»

»Tychtes ligga på ett berg, hvarunder war ett diup, woro knölar, jag låg der, wille hielpa mig op, hollandes i en knöhl, utan fotspiern, et diup war inunder: betyder at jag sielf wille hielpa mig ifrån afgrunden, som intet war giörligit.»

»Huru et fruentimmer lade sig wid min sida, så som jag wore wakande, jag wille weta hwilket den war, hon talte sachta men sade at hon är ren, men jag luchtar illa, som war min skydzengel, som jag tror, ty då begynte frestelsen.»

Jag ser ingen nödvändighet att här citera exempel på de råaste framställningarna om sexuella saker i »Drömmarnes Bok». Att på svenska anföra dessa låter sig helt enkelt icke göra. Jag hade något funderat på att intaga öfversättningar af dem till latinet, men uppgaf denna plan, då dess förverkligande förekom mig vara mera till förargelse än till nytta.

Det torde vara nog att i allmänna ordalag angifva innehållet i en enda dylik paragraf för att visa dels huru ytterligt hastigt öfvergångarna hos Sw—g från det

religiösa till det erotiska äga rum, dels för att ge en aning om innehållet i detta senare.

Jag väljer för att göra en dylik framställning paragrafen N:o 57, sid. 36—37. Stycket ifråga börjar med orden: »Sedan dicterades för mig hela natten, något heligt, som slötz med sacrarium och sanctuarium». I de rader, som omedelbart därefter följa, skildrar Sw—g på det krassaste tänkbara och på ett mycket detaljeradt sätt sitt sexuella mellanhafvande med en kvinna och slutar denna skildring med ett triumferande och något skämtsamt »en merveille», som afser den slutliga fysiologiska verkan på honom själf.

Det ofvanstående torde tillfyllestgöra allt hvad man rimligtvis kan fordra af en biograf. Det är, åtminstone för stockholmare, en särdeles lätt sak att i Kgl. Biblioteket genomläsa den angifna paragrafen och bestämma om jag i min framställning om det krassa gjort mig skyldig till öfverdrifter eller om jag träffat verkligheten.

Jag anför en del paragrafer, som utan att vara allt för anstötliga äro särskildt anmärkningsvärda.

Från sid. 8, N:o 14. April 1744.

»Påskdagen war d. 5 april: då jag gick till Gudz bord, frestelsen påstod ännu, mest eftermiddagen kl. 6, doch intet wist, war en ängslan, som wore man fördömd, och uti helfwetet, doch war altit hoppet, som then helge ande gaf, deruti starckt, efter Paul: ad Rom: Cap. V. 5. den onde gafs macht at med åtskilliga tankar göra det innersta oroligt; Pingstdagen efter nattwarden war jag innerligen nöjd, men doch utwertes bedröfwad, frestelsen kom eftermiddagen på helt annat sett men starck, ty jag war försäkrad at fådt syndernes förlåtelse, men doch kunde jag intet

styra mina flygande tanckar, at emot betre wett något utlåta mig, som war den Ondes, igenom tilstedielse, bönen lindrade dem som ock Gudz ord, tron war der helt, men förtröstan och kierleken tychtes wara borta; jag lad mig kl. 9, frestelsen med darrande påstod, til kl. 10,30: då kom jag i en sömn, der mig representerades hela min frestelse, hur som Er(land?) B(roman?) mig sökte på åtskilligt sett och få mig på sin sida, at wara med af det partie (wellust, rikedom, fåfenga) men han kunde inte få mig dit, jag blef än mehr enwis emot, enär han gjorde mig föracht, sedan war jag hop med en orm, mörckgrå, som låg och war B(romans?) hund, jag slog många resor med en klubba efter honom, kunde aldrig hitta på hufwudet war fåfengt; han wille bita mig men kunde intet, jag tog honom i dess gap, han kunde intet bita mig, jag ej heller giöra honom mycket ondt, enteligen fick jag honom i keftarna och kramde han hårdt och uti nosen, den jag kramade at de(t) sprak ut som etter, sade at hunden hörde wel mig intet til, doch som han wille bita moste jag tuchtan, derpå tychtes säja at han intet fådt mig til at säja ett ord med honom, trätte så med honom, då jag waknade war det ordet jag sade holl din mun; här af kan ses utan widare uttydning huru frestelsen warit men huru stor Gudz nåd deremot warit igenom Christi förtienst, och den helge andes werckan, hvilken ware ährad ifrån ewighet til ewighet.»

Han omtalar derefter Herrens stora nåd och öfverseende med vår svaghet och »hwad stor härlighet wår Herre giör efter en liten tidz wederwärdighet».

»Sedan somnade jag och syntes hela natten huru jag på åtskilligt sett först fogades tillhopa med andra, igenom det syndigt warit, sedan huru jag alt

lindades igenom underlige och obeskrifwelige circuitioner så at jag hela natten inaugurerades på underligt wis och så sades mon nogon jacobit är mehr än redlig, så togs jag på slutet emot med ett famntag, sedan sades at han bör intet kallas så eller så som nemdes, men så som jag intet mins, om det intet war jacobit; detta kan jag intet beskrifwa, war en series mystica.»

»Sedan waknade och somnade jag monga resor in, och alt war swar på mina tankar, men så at det war sådant lif och sådan härlighet i alt, at jag intet kan beskrifwa det minsta, ty det war alt himmelskt, då för mig klart, men kan doch sedan ingen ting utföra, war ut himmelen med ett ord och hörde tahl, som ingen menniskiotunga med det lifwet dere(s)t och den deraf följande härligheten och innersta delice kan utsäja.»

»Utom dess war jag wakande, som uti en himmelsk exstase, som ochså obeskriflig är.»

»Kl. 9 lade jag mig til sengz, kl. 9 à 10 steg jag op, warit uti 12 à 13 timar uti sengen. Den högste ware lof, ähra, pris, helgat ware thess nam(n), helig, helig, helig Herren Gud Zebaoth.»

Längre ned omtalar han att han härunder »hade och uti mitt sinne och min kropp, som en kenssel af ett obeskrifweligt nöje, så at om den warit i högre grad hade kroppen likasom dissolveras af allena nöje».

Natten mellan d. 6 o. 7 april beskrifver Sw—g (sid. 11 och 12 i N:o 18 o. 19) på följande sätt:

»Kl. 10 lade jag mig till sengz och war något betre, en half time derefter hörde jag ett buller under mitt hufwud, jag tenckte att då frestaren for bort; strax

kom öfwer mig en rysning, så stark ifrån hufvudet och hela kroppen, men (med) något dån och det några resor, jag fant at något heligt war öfver mig, jag somnade derpå in och wid pass kl. 12, 1 eller 2 om natten kom öfwer mig en så stark rysning ifrån hufwud till föttren, med ett dån, som monga wäder stött tilsamman, som skakade mig, som war obeskriflig och prosternerade mig på mitt ansichte, då medan jag prosternerade i det momentet war jag hel waken, och såg at jag kastades ner, undrande på hwad det wille säja och jag talte som jag wore waken, men fant doch at orden lades mig i munnen, och o alsmechtige Jesu Christe, at du af så stor nåd bewärdigar at komma till en så stor syndare, giör mig wärdig til then nåden, jag hölt ehop mina hender och bad, och då kom en hand fram, som kramade hårdt mina hender, strax derpå continuerade jag min bön, och sade at tu har lofwadt at taga til nåder alla syndare, tu kan intet annat än holla tin ord, i det samma sått jag uti hans skiöte och såg honom ansichte emot ansichte, war et ansichte af den heliga min och alt, som intet beskrifwas kan, och leendes, så at jag tror, at hans ansichte så ock warit medan han lefde: han sade til mig och frågade om jag hade sundhetzpass, jag swarade Herre, det wet då (du) better än jag, nå så giör sade han, det är, som jag fant uti mit sinne betyda, älska mig werkligen eller giör hwad tu lofwadt, gud gifwe mig nåd dertil jag fant at det stod intet i mina krafter, waknade med rysningar; kom åter i et sådant tilstånd at jag war i tankar hwarken sowande eller wakande, tenckte hwad mon detta wara, är det Christus, Gudz son jag sedt, men det er synd at jag twiflar derom, men som befalt är at man skal pröfwa andarne, så

tenckte jag efter alt, och fant af det som natten förut passeradt, at jag war af den helge anda hela natten purifieradt och omlindat och bewardt, och således praeparerad härtil, som ock at jag föll på mitt ansichte och orden jag talte samt bönen kom intet af mig sjelft, utan orden sattes i min mun, doch at jag talade, och at alt war heligt, så fant jag at det war Gudz Son sjelf, som kom ned med et sådant dån, och som prosternerade mig till marcken af sig sjelft, och giorde bönen, och så sade det wara Jesum sielf: jag bad om nåd at jag skulle derom så lenge twifla, som ock at det kom i min tancke at begiera miracle, det jag fant wara otilbörligit, derpå föll jag til bönen och bad allenast om nåd, mehra kom jag intet ut med, doch sedan lade jag til och bad at få kiärleken, som det är Jesu Christi werck och intet mitt, emellertid gick ofta rysningar öfwer mig.» — — —

Natten mellan den 25 och 26 april 1744 hade Sw—g »en skiön och kostelig sömn in mot 11 timmar», som kan anföras och visar hans fantasier på de två områden, som ännu alltjemnt voro hans käraste. (Se N:o 59 o. 60, sid. 38).

»Ett gift fruentimber wille hafwa mig, men jag tychte om en ogift, den förra blef ond och förföljde mig, men jag ärnådde doch den ogifta, och war med henne och älskade henne: lärer betydt mina tanckar.

War ett fruentimmer, som hade mycken wacker egendom, som wi gick omkring, som jag skulle gifta mig med, hwar (war) pietas och tror jag jemwäl sapientia, som ägde de egodehlar, war ock med henne, älskade henne på wahnligit sett, som tychtes wara för sielfwa giftermåhlet.

som ock på et wisst sett representerades, at jag

intet borde besmitta mig med andre böcker, som angår theologica och dylika satzer: ty det har jag i Gudz ord och af then Helge Anda.»

I N:o 66 berättar Sw—g om en dröm natten till den 6 maj 1744: »i London fick jag af en stor man stryk, det jag tog til godo; så skulle jag settia mig på hesten och rida med wagnen, men så wred hesten hufwudet och fick mig uti hufwudet och hölt mig».

Han vet ej hvad detta betydde, men trodde att han på något sätt försyndat sig mot en »gudfruchtig skomakare», hos hvilken Sw—g, sin vana trogen att inackordera sig hos handtverkare, då bodde.

I N:o 71 ha vi åter de vanliga rysningarna men dessutom liksom förut i N:o 19 en af de mera sällsynta taktila hallucinationerna. »Wid sista rysningen lyftes jag op, jag kende med händerna en rygg, tog öfver hela kroppen, som inunder på bröstet» etc. Sw—g var härunder »hwarcken wakande eller sofwande, jag hade alla mina tanckar tillsammans.» Han förklarar att det hela varit en vision och tillägger att det »moste warit en helig ängel».

I N:o 93 får Sw—g en angenäm underrättelse. »Sades mig (i sömnen) at jag för 14 dagar sedan begynte se mycket wackrare ut och wara lik en ängel, Gud gifwe det wore så, Gud stå mig herutinnan bi och intet tage sin nåd ifrån mig.»

I N:o 98 läsa vi: »Om morgonen då jag waknade kom åter på mig en sådan swimning eller deliqvium som jag hade för 6—7 åhr sedan i Amsterdam, då jag begynte Oecon. Regn. Anim».

Vi få här den upplysningen att de af Chastanier, Springer o. a. hos Sw—g omtalade medvetslösa täm-

ligen hastigt öfvergående tillstånden måtte ha varit rätt sällsynta.

Sw—gs sätt att uttyda sina drömmar förefaller mig för att tala i Atterboms stil sakna »ratiocinerande metod»; än förstår man det plausibla, än är det omöjligt att gissa huru han kommit till sina slutsatser.

Sid. 48 N:o 76 säger han exempelvis: »Såg at en gosse rände bort med min siorta och jag rände efter honom, lärer wara at jag intet twettat fötterna.»

Äfven *om* man från ett annat ställe i Sw—gs skrifter kan sluta sig till att fottvagning betyder syndernas förlåtelse, har man svårt att förstå Sw—gs tydning af drömmen.

Sid. 50, N:o 79 anför Sw—g (ur en dröm): »Sedan hade jag at giöra med en h—ra uti As(sessor) B(renners?) närvaro, tychte(s) skryta deröfwer at jag war så starck. Betyder at jag försedt mig emot min Gud, dageligen med tankar, som hengde wid mig, derifrån ingen menniska utan allena Gud kan hielpa mig som ock at jag skrytit för D. H. om mitt arbete».

I detta fall är det lättare att följa drömtydaren.

* * *

I »Drömmarnes Bok» får man här och hvar en och annan upplysning om Sw—gs yttre förhållanden.

Man får sålunda veta att han i slutet af 1730-talet utarbetade sin *Oeconomia R. A.*, samt att han under det han nedskref de anteckningar, som utgöra» *Drömmarnes Bok*» var sysselsatt med »*De Cerebro*» och med »*De Cultu & Amore Dei*».

Vidare får man veta att han bibehållit sin vana från sin första utländska resa att inackordera sig hos handt-

verkare. Han bodde nämligen (sid. 49 N:o 66) hos en »gudfruchtig skomakare».

Slutligen får man veta (se sid. 17 N:o 28) att Sw—gs ekonomiska ställning under den senare delen af hans lefnad varit god, hvilket utgör ett välkommet tillägg till Tafels uppgifter i »Documents»: »(Jag) har igenom Gudz nåd fått mig beskärdt till öfwerflöd alt hwad jag i timmelig motto behöfwer, kan rikligen lefwa af allenast min inkomst och utföra det jag har i sinnet och doch af revenuen hafwa öfwer, och så kan jag wittna at den bedröfwelse eller melancholie, som kommer af brist på soutien, är i semre grad och lekammelig men intet aeqvivalerar den andre» etc.

* * *

Hvad är det nu i de här citerade och i andra paragrafer i »Drömmarnes Bok», som från psykiatrisk synpunkt intresserar oss?

Vi ha att märka en hel serie af neurotiska symptomer, som utan att lämna bestämda hållpunkter för en diagnos likväl äro mycket beaktansvärda.

De minst oroväckande af dessa äro vanliga i den i våra dagar så ytterligt allmänna neurastenien. Vi ha bland dessa i främsta rummet att märka den ofta mycket oroliga sömnen. De allt emellanåt (ex. sid. 33, 45, 49, 53) omtalade darrningarna och rysningarna kunna också räknas hit.

En N:o 46, sid. 30 omtalad känsla af egen dubbel personlighet (»personlighetsklyfning»), som angifves ha varat i 21 dagar, hör företrädesvis till hysterien.

De häftiga stämningsväxlingarna mellan stark ängslan, emellanåt stegrande sig till verklig ångest och

innerligt välbefinnande och känsla af lycksalighet emellanåt åtföljd af känsla af kroppslig vällust ha större betydelse.

Dylika stämningsväxlingar äro emellertid icke ovanliga i fall, som man helst räknar till neurastenien eller hysterien och särskildt är det, som tyskarne kalla »die Angstkrankheit» en företeelse, som icke är sällsynt i sådana fall af neurasteni, som närma sig melankolien, och i denna senare sjukdom.

De olika stämningarna voro hos Sw—g ytterst excessiva och hastigt växlande, på morgnarna företrädande verkliga ångestanfall och samma dagar på kvällarne en känsla af »jukunditet».

Men det är att märka att dylika tillstånd och de häftiga växlingarne mellan expansiva och depressiva, »jublande och »förkrossade» stämningar äro gemensamma för manisk-depressiva tillstånd, som lätt återgå till relativ hälsa, och de tidigare faserna af de obotliga psykoser, som vi alltjämnt kunna sammanföra under benämningen paranoia. Man kan hos en blott med dylika symptomer behäftad patient icke med säkerhet bestämma diagnosen. Först då vanföreställningar om förföljelser sälla sig till de föregående nämnda symptomerna kan man tala om diagnosen paranoia, hvilken sjukdom då sedermera i sin fullt utvecklade form medför föreställningar om egen storhet. Dessa kunna låta vänta på sig i åratal eller i icke fullt utvecklade fall alldeles uteblifva.

De omtalade ångestanfallen, som tydligen ha uppkommit tidigare än förföljelse- och storhetsidéerna, pågingo under många år och tyckas företrädesvis ha infunnit sig nattetid. De voro väl kända af Sw—gs tjänare, hvilka emellanåt hörde honom uppgifva verk-

liga ångestrop och vid dylika tillfällen brukade infinna sig i hans sofrum. Han kunde då säga dem att frestelserna och ångesten för denna gång voro förbi och att Gud säkerligen icke skulle pålägga honom starkare pröfningar än han förmådde bära etc.

Vanligen tyckes ångesten ha haft någon bestämd grund i religiösa tvifvel eller misströstan om frälsning o. dyl. Men Sw—g anmärker uttryckligen (ex. N:o 63, sid. 40) att han kunde utstå flera timmars ängslan utan att själf vara medveten om någon särskild orsak.

En annan kliniskt och »religiöst» viktig symptomgrupp utgöra hallucinationerna (sid. 10, 16, 22, 34, 36, 45). Då Sw—gs parafreni — d. v. s. en med hallucinationer förenad paranoia — nådde sin fulla utveckling uppträdde hallucinationerna i ytterligt stort antal och af alla slag. Vi finna då både »pseudo-hallucinationer» eller sådana som patienten själf icke förlägger till sina periferiska sinnesorgan, utan sådana som han, exempelvis i fråga om synhallucinationer, dunkelt förnimmer, icke genom en retning på ögats näthinna utan med en »inre syn». Patienterna äro åtminstone i de flesta fall själfva medvetna att de icke erhålla sina bilder på den vanliga vägen. Pseudohallucinationerna kunna närmast jämföras med de fantasibilder som vi själfva kunna särskildt lätt och klart framkalla kort innan vi genom den nattliga sömnen äro alldeles beröfvade vår vilja och vårt medvetande. Dylika hallucinationer tyckas i Sw—gs fall ha varit de talrikaste. Den, som försökt att muntligen af hallucinerande paranoia-patienter vinna detaljerade upplysningar om deras hallucinationer, vet huru svårlöst denna uppgift kan vara; jag är därför försiktig i alltför bestämda uppgifter på detta område. I andra fall voro Sw—gs hallucina-

tioner redan 1744 af det vanliga sensoriella bjärt tydliga slaget, såsom då han såg golfvet i värdshuset betäckt med reptiler eller plötsligen upptäckte Gud Fader i en mans skepnad i ett hörn af rummet.

Som vanligt äro hörsel- och syn-hallucinationerna de allmännaste. Men redan nu har Sw—g, enligt eget påstående i vaket tillstånd, taktila hallucinationer. På ett ställe (N:o 83) omtalar han också att han kände lukten af sprit, utan att någon sprit fanns i närheten. Senare inträffade också pathologiska förändringar i smaken (från sött till surt eller salt).

Emellertid erinrar jag att de i »Drömmarnes Bok» omtalade hallucinationerna icke tyckas ha en lika starkt utpräglad pathologisk karaktär, som senare, då Sw—g dag ut och dag in i fullt vaket tillstånd såg massor af andar rundt omkring sig.

Alla människor, sjuka och friska, hallucinera som bekant i sofvande tillstånd och i sina drömmar, och äfven sinnesförnimmelser utan verklig yttre orsak, som uppstå i »halfslummer» eller i »yrvaket» tillstånd, utgöra inga bestämdt pathologiska företeelser.

De syner, hörselfenomener, taktila förnimmelser etc., som S—g omtalar i »Drömmarnes Bok», inträffade vanligen under det han sof eller (ex. sid. 45) under det han var »hwarcken wakande eller sofwande». De hallucinationer, under hvilka han enligt egen uppgift varit fullt vaken, tyckas likväl ha inträffat, då han varit nära att insomna eller då han nyss uppvaknat. Han har i alla hänseenden ännu i afseende på sina hallucinationer icke hunnit till sina senare tillstånd, under hvilka han midt på ljusa dagen och i fullt vaket tillstånd dagligen såg och samtalade med talrika andar. Det är mera Sw—gs sätt att tyda sina hallucinationer

och andra symptomer än själfva hallucinationerna, hvilka dessutom inträffa under olikartade pathologiska tillstånd, som t. v. utgöra hans allvarligaste symptomer.

När började Sw—gs hallucinationer? är en fråga, som jag för min del icke alldeles bestämdt kan besvara.

Jag har redan sidan 153 omnämnt Sw—gs uttalanden i sin »Philosophia Corpuscularis in Compendio», som anses härstamma från 1740, om ett tecken (»signum»), som lämnats honom på sanningen af hans framställningar.

Detta uttalande *kan* afse en verklig hallucination, d. v. s. en förnimmelse utan någon verklig yttre orsak. Men det är också möjligt och förefaller mig långt sannolikare att Sw—g i sin redan då sjukliga religiösa fantasi kan ha uppfattat en yttre verklig företeelse som ett från gudomen sändt *järtecken*. Enligt N:o 192 i Diarium spirituale började Sw—g först 1744 att mer eller mindre tydligt se andar. Paragrafen skrefs 1747 och han nämner i den att han i tre år haft dylika syner.

* * *

Om en försiktig läkare inför de neurastheniska och emotionella, manisk-depressiva symptomerna samt hallucinationerna, som ge sig tillkänna i »*Drömmarnes Bok*» förhåller sig afvaktande med sin diagnos, torde väl de allra flesta, som något sysselsatt sig med psykiatri, låta alla tvifvel falla vid genomläsningen af sid. 72 i denna högst intressanta publikation. Här finna vi bland annat uttryck för typiska *paranoida förföljelseföreställ-*

ningar, och till och med om Sw—g aflidit, innan hans från 1744 till hans sista stund 1772 ihållande religiösa storhetsföreställningar lämnat ett öfverväldigande bevismaterial, skulle väl få tvekat att hos Sw—g finna »délires chroniques à évolution systematique», d. v. s. paranoia.

Lika litet som för hallucinationerna är det möjligt att bestämdt angifva tiden för uppträdandet af Sw—gs paranoida förföljelseföreställningar. Det synes emellertid sannolikt att årtalet äfven för dessas fullt tydliga utveckling är 1744, då den senare delen af innehållet i annotationsboken nedskrefs.

Det förefaller också sannolikt att svågern Lars Benzelstjerna och Johan Hesselii syster Sara Hesselia varit de första föremålen för Sw—gs förföljelseidéer.

På sista sidan i *Diar. spirit.* finnes en egenhändig anteckning af Sw—g som fullt öfverensstämmer med innehållet i sid. 72 af Drömmarnes Bok och som afser en viss B:s förföljelser mot Sw—g. Klemming har oriktigt antagit denne B. vara Erland Broman. Man finner emellertid i det innehållsrika Diar. spirit. (N:o 5,134) bevis för att Sw—g afsett sin med systern Hedvig gifte svåger Lars Benzelstjerna. I den nämnda paragrafen läsa vi: »Jag hörde i helvetet en viss någon tala, som i lifvet (världen) hade försökt att utföra brottsliga saker, särskildt att af hat döda en annan, hvilket han ofta, ehuru fåfängt, försökte och planlade. Detta var Lars Benzelstjerna, och han sade att han trodde icke sådana saker förorsakade en människas fördömelse, om hon blott trodde, emedan tron allena frälsar. Det finnes många orättrådiga medlemmar af kyrkan, som också hylla dylika åsikter.» (Öfvers. fr. engelskan).

De handlingar, för hvilka Lars Benzelstjerna (sid. 72) anklagas, äro:

— »opwigla Nordencrantz, bewist med bref — — — til — — —».

— »opwiglas Brita Behm, tilstådt af henne och erkendt.»

— »wistes huru med drab(anten) Stierncrona skulle talat, som ei så skolat bifalla (?) om at döda mig — något tilförene med Reutercrona, hwars sphaera af mig kiendes, som den som wille döda mig, hel starck.»

— »öfwertygad med några prof at han dehlt i sterbhus och giordt orett efter venskap och mutor utan Conscience.»

— »med någon om den mö som han förgiör, den han solt, tagit för sig, tenckt op.»

— »förra tiden wille låta köra ned mig på isen, anstalt.»

— »omgådz med dödande tankar, så lenge han hollit uti att jag haft 1/2 Starbo (bruket).»

— »öfvertygad at wille ophissa Brita Behm at om Axmars (brukets) dehl begynna process;»

— »Hatet som han haft wistes med en Vipersoppa (Viper = huggorm), der(e)st helt swart war. Sedan med en uddhwass knif wid dess sida.»

»talat med stöken och Fahlfors at föra mig på andra sidan siön at göra af med mig, men förgefwes. 2. med Daniel om sådant, men förgefwes. 3. Med til en annan i Starbo by at hafwa mig i skogen. Sökt efter mig der, men för folcketz syn intet tohlas. 4. Haft i anslag och wilja at sticka knifwen i bröstet. 5. Klädt sig ut i drengkläder, sökt efter mig sielf ute. 6. Taladt med den och sedt den hemma hos sig, som blifwit (skickad neder?) at

taga lifwet af mig. 7. Hon lagt spin(d)lar i kött, hwaraf jag gaf op galla.»

Lars Benzelstjerna var son till ärkebiskop Erik Benzelius d. ä., hvilken dog 1709 och utom sonen Lars lämnade tre andra söner, Erik, Jakob och Henrik, som alla blefvo ärkebiskopar. Sonen Lars, Sw—gs svåger, mottog 1719 det af alla ärkebiskoparne vägrade adelskapet och antog då sitt adliga namn. Vi ha ofvan sett att Sw—g redan 1718 i ett bref klagat öfver Lars B. I Diar. spir. återkommer han i N:o 4851, 4856, 4858, 5052, 5065, 5898 och 6028 till Lars, hvilken han, såsom han också gjorde med fadern, försatte i helvetet. Jag antager att Sw—g icke hade något personligt skäl till klagomål öfver den allmänt särskildt för gudsfruktan och sträng sedlighet aktade Erik Benzelius d. ä., (som dog då Sw—g var 21 år gammal). Men Erik B. d. ä. var en af de präster, som icke varit tillfredsställda med Jesper Svedbergs psalmbok, och Em. Sw—g hade säkert hört den mot alla dessa oförsonlige Jesper utmåla Erik B. d. ä. i så mörka färger som möjligt, och tog, oaktadt han icke stod på särdeles god fot med fadren, starka intryck af denne. Detta torde vara anledningen till att de swedenborgare, som känna hithörande litteratur med full säkerhet antaga att Erik B. d. ä. var orättrådig (»wicked») och nu med sonen Lars befinner sig i helvetet, hvarest den gamle ärkebiskopen enligt deras »heliga urkunder» kan trösta sig med aposteln Paulus' och tusentals andra helgons och kyrkliga notabiliteters sällskap.

Hvad nu Lars Benzelstjerna beträffar så var han en man med tillräckligt stor duglighet för att »göra carrière» som ämbetsman. Han var 1741 praeses i Vet.

Akad. och blef 1747 landshöfding. Mycket unga och oerfarna personer skola häraf draga slutsatser om någonting ytterst framstående. I största förtroende kan jag emellertid meddela dylika af mina läsare att jag skulle kunna nämna lysande exempel — lysande uteslutande såsom exempel — på att detta vore förhastadt. Sv. Biog. Lexicon upplyser om att Lars Benzelstjerna icke var utmärkt af några stora, men ägde flera goda egenskaper.

Vi böra kanske tänka oss honom som en man med god arbetsförmåga, tillräckligt förstånd för att vara en icke oäfven landshöfding och för att kunna presidera i Vet. Akad. samt i öfrigt som en medelsortens person, som »icke stal i kyrkor (eller annorstädes) och icke mördade folk» och som med allra största sannolikhet aldrig tänkt att mörda Sw—g vare sig genom att lägga ormgift i hans soppa eller genom andra mera verksamma och mindre typiskt paranoiska medel. Den stackars karlen hade sannolikt icke en aning om det hat Sw—g bar till honom och ännu mindre om de mångfaldiga mordförsök denne i sin sinnessjukdom fantiserat ihop om honom.

Och det förefaller mig också sannolikt att Sw—gs ovilja öfver Benzelstjernas åtgöranden angående den gemensamma egendomen Starbo, som troligen framkallade början till Sw—gs misstämning mot honom, var alldeles obefogad. Sw—g var ingen sniken eller futtig man, men var tydligen en ytterst subjektiv person och det är alltför möjligt att han upptog som stora orättvisor mot sig själf medgifvanden, som Benzelstjerna ansåg sig i rimlighetens och rättvisans namn böra göra Algren. (sid. 135).

Sara Hesselia var syster till Sw—gs resekamrat från

1721 dr. Johan Hesselius (se sid. 216). Jag känner hvarken Saras födelse- eller dödsår, men hennes ena bror Johan föddes 1687 och systern var sannolikt blott få år yngre eller äldre än denne. Om hon, som Sw—g angifver (Diar. spirit. n:o 4530), lågat så starkt för honom att hon fattat ett dödligt hat mot honom, emedan han icke ville gifta sig med henne, är det att antaga att hon lågat före 1740-talet och att Sw—g kanske först långt efter Saras låga men mycket tidigt i sin sjukdom erhöll sin utpräglad paranoida uppfattning om hennes förföljelser. De gällde hans lif, både under det hon själf behöll sitt eget och efter hennes död, då hon bland Sw—gs flesta öfriga fränder och bekanta befann sig i helvetet, och försökte förleda honom till självmord.

Det lämpar sig för mig att här gå händelserna något i förväg för att utan att onödigt belasta min bok med alla hithörande fakta gifva åtminstone den sakkunnige läsaren öfvertygelse om det fullt utpräglade i Sw—gs förföljelseperiod.

Bland Sw—gs fiender i helvetet befann sig också aposteln Paulus (Se Diar. spirit. 3728, 4321, 4412—4413, Diar. minus 4561 och 4631), hvilken på grund af sina framställningar om trons betydelse för saligheten var föremål för Sw—gs stora onåd. Han förföljde ifrigt vår stackars landsman och skaffade honom bl. a. tandvärk.

Öfverhufvud var det andar, som voro mest energiska och framgångsrika i sin förföljelse af Sw—g. De tilltygade honom så illa att han kunde knappast hvarken gå eller stå (Diar. spirit. N:o 153). De begagnade sig af hans ögon för att se och af öron för att höra och åto upp den i hans mage varande födan.

De försökte kväfva honom men misslyckades genom hans mycket omtalade himmelska respiration. De frestade honom till stöld och genom att förmå honom att kasta sig framför åkdonen till självmord, om hvilket allt vi läsa i olika paragrafer af Diar. spirit.

En häxa försökte under hans sömn beröfva honom hans manliga kraft. Men änglarne vakade och hon upplöstes i förskräckliga ormar, som slingrade sig bort.

Allt detta förskrifver sig från senare delen af 1740-talet, då också storhetsföreställningarna redan tillkommit.

Kan man, frågar jag herrar psykiatrici, tänka sig tydligare paranoida förföljelseföreställningar?

I »Drömmarnes Bok» se vi ännu icke fullt tydligt de vanföreställningar om egen storhet, som i paranoiafall utan demens utvisa sjukdomens sista stadium, då den hinner genomlöpa sin hela utveckling till detta stadium.

Men vid en uppmärksam genomläsning af »Drömmarnes bok» skall man här och hvar finna glimtar af något som förefaller vara af annat slag än den särskilda gudomliga »benådningen», om hvilken riktigt varmt troende, ännu »fysiologiska» kristna kunna utbreda sig, glimtar af något, som står i samband med de 1744 i London uppträdande typiska paranoida storhetsföreställningarna.

Sw—g »inaugureras» (N:o 15, sid. 9), »något heligt är öfver honom» (N:o 18, sid. 11), han är »af den helige ande purifierad, omlindad och bevarad». Sid. 12, N:o 20 nämner han att han var af den helge ande hela natten »purifierad, omlindad och bevarad och sålunda preparerad» för sin första Kristus-vision.

Den 22 april 1744 skrifver Sw—g (N:o 55 sid. 35):

»Fant at jag är kommen at giöra det allra besta och Gudz ähra at befordra (at jag dertil) fådt talent, alt dertil hulpit, anden warit med mig från ungdom til det ändamåhlet, hölt jag mig owärdig at lefwa, om jag annat än går den retta wägen, log således åt de andra förförande tanckarne.»

Han bör icke besmitta sig med andra teologiska böcker, ty sådant har han af Guds ord och den heliga anda (N:o 60, sid. 38).

Den 29 april samma år läsa vi (N:o 61, sid. 39): »Alt detta som mig tyckes, at jag bör anwenda min öfriga tid på det högre är och intet på det werldzliga at skrifwa, som longt under är utan på det som angår sielfwa centrum af alt och hwad Christum angår. Gud ware så nådig och oplys mig widare, hwad min plicht är, ty jag är ännu i något mörcker, hwart hän jag bör wända mig.»

I N:o 65, sid. 41 hade han en dröm som »lärer betyda något som jag sedan lärer få i commissis, sedan mitt arbete blifwer ferdigt, om kanske jag kommer at werkstella det på någon annan ort och kanske uti någon annan sak».

Det kan här knappast vara fråga om annat än gudomliga »commissa» och i samma paragraf talas om att »speculation wender sig ad priora, som förr warit in posterioribus».

I N:o 82, sid. 52 är han »af den helige ande optend».

I N:o 93, sid. 59 skrifver Sw—g »ser ock i vision huru sköna bröden på en tallrik presenterades mig, som war förbod at Herren sjelf wille underrätta mig, enär jag nu kommit först i det stånd, at jag intet wet och alla præconcepta judicia äro mig betagne, som är bör-

jan til at lära, neml. at först blifwa ett barn, och så ammas op uti kunskaper som mig nu sker».

I samma paragraf ha vi redan läst: »ibland annat sades mig at jag för 14 dagar sedan begynte at se mycket wackrare ut och wara lik en ängel».

I N:o 95, sid. 610 finner han att Gud bevisat honom större nåd än andra.

I N:o 97, sid. 61 läsa vi: »syntes jag (en talande) wara Christum sielf, som jag umgickz med som en annan utan fazon; han lånte litet af en annan några fempunig (fempundsnoter), jag förtröt at han det intet giorde af mig, jag tog op twenne, deraf jag tyckte sielf låtit falla en och jemte en annan til, han frågade hwad det är, jag sade jag funnit twå, en lärer fallit ifrån honom, jag gaf them och han tog emot; på sådant innocent wis tycktes wi lefwa ihop, som war status innocentiæ».

I N:o 98, sid. 62 har han kommit till slutsatsen att han »icke bör taga af annans kram utan af sitt eget».

Om man i minnet behåller det hela blir man ej allt för öfverraskad öfver att han i London hos Brockmer kort derefter under ett svårt excitationstillstånd (enligt Brockmers vittnesmål) förklarar sig vara Messias eller, kanske sannolikare, angifver sig företräda Kristi andra ankomst på jorden, (såsom han senare i lifvet fasthöll om sig själf).

Redan på grund af hvad jag i detta kapitel anfört torde väl knappt någon psykiater tvifla på att hos Sw—g förelåg under det han skref »Drömmarnes Bok» ett tämligen typiskt fall af parafreni eller en af de till paranoia-gruppen eller till »délires chroniques à évolution systematique» hörande sjukdomsformerna. För storhetsföreställningarnas fulla utveckling före-

ligga i Sw—gs religiösa skrifter öfverflödiga bevis, i det han mycket tydligt från 1744 och till sin sista stund 1772 utan afbrott framhöll sitt företräde hos gudomen framför hela den öfriga mänskligheten, och sin mission att här på jorden företräda Jesu Kristi andra ankomst.

Men för den både för läkare och lekmän högst intressanta och lärorika utvecklingen af Swedenborgs sinnessjukdom skall jag närmare redogöra i arbetets andra del.

Af samme författare äro följande icke-medicinska arbeten tillgängliga i bokhandeln:

Den stora ofreden

tryckt 1892.......................... Pris Kr. 0.75

Ströftåg och irrfärder hos min vän Yankee Doodle

Första delen tryckt 1902............ » » 3:—
Andra delen » 1903 .... » » 3:50

Svenska Kannstöperier

tryckt 1908.......................... » » 3:75

Om olika inflytanden på politisk partibildning

tryckt 1909 .... » » 0:75

Gymnastikdirektörerna, Mekanotherapien och Allmänheten

tryckt 1909.......................... » » 0:60

Stora fejder i blod

tryckt 1912.......................... » » 2:75

Små fejder i bläck eller De Lärdas Svagheter och Professorns Anfäktelser

tryckt 1912.......................... » » 1:—

Socialpolitiska Kåserier

tryckt 1913 .... » » 2:—

CENTRALTRYCKERIET, STOCKHOLM 1917.

